

ანა ხვედელიანი

საგანმანათლებლო პოლიტიკა და
ნაციონალური იდენტობა საქართველოს
დემოკრატიულ რესპუბლიკაში
(1918-1921)

ანა ხვედელიანი

საგანმანათლებლო პოლიტიკა და ნაციონალური
იდენტობა საქართველოს დემოკრატიულ
რესპუბლიკაში (1918-1921)

თბილისი
2024

შოთა რუსთაველის ეროვნული
სამეცნიერო ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL
SCIENCE FOUNDATION

აღნიშნული მონოგრაფია გამოიცა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული
სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (SRNSFG), (N SP-23-289).

This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia
(SRNSFG), (N SP-23-289).

რედაქტორი: ლიკა კერვალიძე

დიზაინერი: ზუკა ქვლივიძე

ISBN 978-9941-8-6677-7

ემ ქეი ინქორპორეიშენ

სარჩევი

შესავალი.....	2
თავი I. ქართული სოციალ-დემოკრატიის სახელმწიფო პოლიტიკა და ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრის საკითხი	15
თავი II. საგანმანათლებლო კონცეფციის განსაზღვრა 1918-1921 წლებში	21
თავი III. განათლების რეფორმის მნიშვნელობა ქართულ პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ დისკურსში 1918-1921	33
1.1. გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა” და სოციალ-დემოკრატიული პარტია განათლების რეფორმის მნიშვნელობის შესახებ.....	33
1.2. ჟურნალი “განათლება” 1918-1921.....	40
1.3. გაზეთი „საქართველო“ და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია განათლების რეფორმის შესახებ	43
თავი IV. საგანმანათლებლო პოლიტიკა და ნაციონალური იდენტობის ფორმირების ხელშეწყობისათვის გადადგმული ნაბიჯები	53
1.1. ქართული ენის მნიშვნელობა ერი-სახელმწიფოს ფორმირებისათვის.....	53
1.2. ქართული ენა და საგანმანათლებლო პოლიტიკა 1918-1921 წლებში.....	59
1.3. ქართული ენისა და ლიტერატურის სასკოლო პროგრამები.....	63
(1918 -1921).....	63
1.4. ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება საგანმანათლებლო პოლიტიკის კონტექსტში.....	76
1.5. ისტორიის სწავლების მნიშვნელობა 1918-1921 წლების განათლების პოლიტიკაში	82
1.1.საგანმანათლებლო პოლიტიკა და საღვთო სჯულის სწავლების საკითხი	89
1.2. განათლების პოლიტიკა და მოქალაქე - ჯარისკაცის იდეა ქართულ ჯარში (1918-1921).....	103
1.3. ეროვნულ უმცირესობათა განათლების საკითხი 1918-1921 წლებში.....	116
დასკვნა	127
ბიბლიოგრაფია.....	141

შესავალი

საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ სულ 1028 დღე იარსება. თუმცა, დამოუკიდებლობის სამწლიანი მემკვიდრეობა დღესაც არ კარგავს თავის აქტუალობას. უფრო მეტიც, - სულ უფრო მნიშვნელოვანი და აუცილებელი ხდება პირველი რესპუბლიკის მემკვიდრეობის სწორი კვლევა და ანალიზი იმ ისტორიული მეხსიერების აღდგენისათვის, რომელიც საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიური რეჟიმის მსხვერპლს წარმოადგენდა.

1919 წლის 12 მარტს მუშაობა დაიწყო ქვეყნის უმაღლესმა საკანონმდებლო ორგანომ - დამფუძნებელმა კრებამ, რომელსაც უნდა მიეღო და შეემუშავებინა საქართველოს კონსტიტუცია. მან ქვეყნის მოწყობისათვის აუცილებელი ეკონომიკური, სამეურნეო თუ ფინანსური რეფორმების პარალელურად მნიშვნელოვანი საგანმანათლებლო რეფორმების შემუშავება და თანმიმდევრული გატარება დაიწყო განათლების სამინისტროსთან ერთად, რომელიც 1918 წლის 26 მაისიდან ფუნქციონირებდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საკანონმდებლო ორგანოს წარმომადგენლები და ინტელექტუალები ბევრს მსჯელობდნენ განათლების სისტემის მოწყობის გზებზე, რეფორმების სწორად დაგეგმვა-გატარების აუცილებლობაზე. ამ პერიოდის ქართული პრესის, პუბლიცისტიკის, სახალხო განათლების სამინისტროს საარქივო მასალების შესწავლა-გაანალიზებით ირკვევა, რომ ქართველი რეფორმატორების მიზანი განათლების ნაციონალიზაცია და დემოკრატიზაცია იყო. ასევე ქართული რეალობის ევროპული განათლების სისტემასთან შესაბამისობაში მოყვანა მათ მთავარ საზრუნავს წარმოადგენდა. ეტაპობრივი მუშაობის შედეგად, მათ შექმნეს განათლების სფეროში ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია, რომელიც გამოიხატა სკოლების გაეროვნულებაში; ახალი, ეროვნულ ნიადაგზე დაფუძნებული სასწავლო გეგმების, პროგრამების, სახელმძღვანელოების შექმნაში. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების გარდა, შეიქმნა დაწყებითი და საშუალო პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებლების ფართო ქსელი. სპეციალური კანონმდებლობის საფუძველზე ქართველები სტუდენტები სხვადასხვა სამეცნიერო დარგებიდან ეტაპობრივად იგზავნებოდნენ ევროპის უმაღლეს სასწავლებლებში. სწავლების ნაციონალიზაციამ და ქართული ენის პოლიტიკის გატარებამ დღის წესრიგში დასვა ეროვნული უმცირესობების საკითხიც საგანმანათლებლო და კულტურულ დაწესებულებებში. საკანონმდებლო დონეზე შემუშავდა მთელი რიგი დებულებები, რომელიც გამოირჩეოდა ეროვნული უმცირესობებისადმი დემოკრატიული მიდგომებით. მთავრობის პოლიტიკას არ უნდა გამოეწვია ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებულ რეგიონებში მკვეთრი წინააღმდეგობრივი რეაქცია და უნდა გაეტარებინა ბალანსის პოლიტიკა. ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორიის წარმომადგენლები მუდმივად ხაზს

უსვამენ განათლების უმნიშვნელოვანეს და განმსაზღვრელ როლს ნაციონალური იდენტობის ფორმირებაში. ბენედიქტ ანდერსონის აზრით, ფართო კულტურული სისტემა - ბეჭდვითი მედია, წერა-კითხვის გავრცელება, განათლება, ქმნის საფუძველს პოლიტიკური მიზნებისა და მოძრაობისათვის.¹ ნაციონალიზმის თეორეტიკოსები თანხმდებიან, რომ სკოლებისა და უნივერსიტეტების განვითარება პირდაპირ კავშირშია ერის თვითგამორკვევის პროცესებთან. მმართველი ელიტები კი დღის წესრიგში თავად სვამენ კულტურული, საგანმანათლებლო და ენობრივი სტანდარტების საკითხებს. ისინი გეგმაზომიერი პოლიტიკით ადგენენ მოქალაქეების ნაციონალური იდენტობის ფორმირების კონტურებს.² საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკაც ადგენს ერის კულტურულ, საგანმანათლებლო და ენობრივ სტანდარტებს ქვეყნის ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრისათვის 1918-1921 წლებში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კვლევები ნაციონალური იდენტობის ფორმირების შესახებ დღემდე არ კარგავს აქტუალობას. კონტექსტების მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, მისდამი ინტერესი ყოველთვის დიდია. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას აქვს გამოცდილება ქართული ნაციონალური იდენტობის კვლევების კუთხით, მაგრამ, ამ გამოცდილებაში ნაკლებად მოიძებნება 1918-1921 წლების ისტორიის ამგვარად გააზრების მცდელობები. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარი საქართველოში ეროვნული ცნობიერებისა და კულტურული ნაციონალიზმის განვითარების ეტაპად არის შეფასებული: თერგდალეულების ამოსავალი წერტილი ეროვნულობის გადარჩენა და ქართული კულტურის აღორძინება იყო. კულტურული თვითგამორკვევის შემდეგ დღის წესრიგში პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების საკითხი დგება. მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ დამოუკიდებლობის სამი წელი არასაკმარისი პერიოდია ქართველი პოლიტიკური ერის ფორმირებისათვის. მიზეზად ქვეყნის განვითარების შეწყვეტა და მისი ოკუპაცია სახელდება.³ შესაბამისად, ამგვარი მოსაზრება კიდევ უფრო მეტად ზრდის კვლევის აქტუალობას და მიგვაჩნია, რომ მონოგრაფიაში დასმული საკითხი „საგანმანათლებლო პოლიტიკა და ნაციონალური იდენტობა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)“ მის ახლებურად გააზრების მცდელობას წარმოადგენს. ის თავის წვლილს შეიტანს ქართული ნაციონალური იდენტობის კვლევების განვითარებაში.

თეორიულ ჩარჩოს ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორია წარმოადგენს, რომელიც ნაციონალიზმის მიმდინარეობათა შორის ყველაზე გავრცელებული და პოპულარული თეორიაა. მოდერნიზმის ძირითადი არსი გამოიხატება თეზისით,

¹ ანდერსონი, ბენედიქტ. *წარმოსახვითი საზოგადოებანი* (თბილისი: ენა და კულტურა), 2003, გვ. 10.

² იქვე.

³ აფრასიძე, დავით. სახელმწიფოსა და ერის ფორმირება თანამედროვე საქართველოში: დაუსრულებელი პროექტი? *(ქართველი ერის დაბადება. ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი კონფერენციის მასალები (26-27 ნოემბერი, 2007),* (ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა), 2009. გვ.99.

რომ ერები და ნაციონალიზმი ახალი ფენომენია და მათი ისტორია უკანასკნელი ორი საუკუნით თარიღდება. თუმცა, ის არ არის ერთიანი და მონოლითური თეორია. ის მიმდინარეობათა ერთობლიობაა, რომლებსაც ერთი საერთო ნიშანი ახასიათებთ - ერებისა და ნაციონალიზმის ახალი ეპოქის ფენომენებად მიჩნევა.⁴

ნაციონალიზმის მოდერნისტულ თეორიაში გამოიყოფა სამი მიმდინარეობა: ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული. კვლევის ინტერესებიდან გამომდინარე, არჩევანი შევაჩერეთ იმ ასპექტებზე, რომლებიც ადგენენ, რა როლს ასრულებს კულტურა, განათლება, სასკოლო სისტემის განვითარება, ზოგადად, საგანმანათლებლო პოლიტიკა ერის ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრაში და რა გავლენას ახდენენ სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ფაქტორები ამ პროცესზე. შესაბამისად, ჩვენს მიერ არჩეული თეორეტიკოსების მსჯელობიდან იკვეთება ორი მიმართულება: 1) ნაციონალიზმი, როგორც კულტურული ფენომენი. 2) ნაციონალიზმი, როგორც პოლიტიკური დოქტრინა.

ერნესტ გელნერი, რომელიც ერებისა და ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორიის ერთ-ერთი მთავარი წარმომადგენელია, ნაციონალიზმს უწოდებს პოლიტიკურ პრინციპს, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკური და ეროვნული ურთიერთთანხვედრილი უნდა იყოს და აქვე აღნიშნავს, რომ თავად ნაციონალიზმი არის პოლიტიკური ლეგიტიმურობის თეორია.⁵

ერნესტ გელნერის თეორიაში გამოვარჩევთ იმ მოსაზრებას, სადაც ის საუბრობს განათლებისა და კულტურის გადამწყვეტ როლზე საზოგადოების განვითარების საქმეში, რამაც, საბოლოო ჯამში, ერების ფორმირებას და საზოგადოების განვითარებას შეუწყო ხელი. ესენია: წერა-კითხვის საყოველთაო გავრცელება, საზოგადოების წევრთა მობილობა და მუდმივი განვითარებისაკენ სწრაფვა, საგანმანათლებლო სისტემები, რომელიც ფართოვდება და აუცილებელი ხდება. ასეთ საზოგადოებაში განათლება ყველაზე დიდი ინვესტიციაა და ადამიანის, როგორც საზოგადოების წევრის იდენტობას განსაზღვრავს იმ პრინციპის გამო, რომ ადამიანი მხოლოდ კულტურის ერთგულია.⁶ ადამიანს სკოლაში მიღებული განათლება და არა მხოლოდ ხალხური გზით გადაცემული კულტურა ანიჭებს საზოგადოებისათვის აუცილებელი პიროვნების სტატუსს. ეს კი ნიშნავს, რომ სასკოლო განათლების მნიშვნელობა შეუცვლელია.⁷ ერნესტ გელნერი აღნიშნავს, რომ განათლება და საგანმანათლებლო სტრუქტურა მეტისმეტად ძვირადღირებულია სახელმწიფოსთვის. შესაბამისად, მხოლოდ სახელმწიფოს ძალუმს აკონტროლოს მისთვის უმნიშვნელოვანესი და გადამწყვეტი ფუნქციის მატარებელი ინსტიტუცია. ასეთ საზოგადოებაში კულტურა და განათლება აღარ წარმოადგენენ ელიტების ექსკლუზიურ

⁴ დავითაშვილი, ზურაბ. *ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია* (თბილისი: მეცნიერება, 2003), გვ.100-101.

⁵ გელნერი, ერნესტ. *ერები და ნაციონალიზმი* (თბილისი: ნეკერი, 2003), გვ.5.

⁶ იქვე.გვ.47.

⁷ იქვე.გვ.47.

ფუფუნებას. აქ კულტურა საყოველთაოდ აუცილებელი ღირებულებაა. მხოლოდ კულტურა არის ის სივრცე, სადაც საზოგადოების წევრებს შეუძლიათ თვითგამოხატვა და თვითიდენტიფიცირება, კომუნიკაცია. აქედან გამომდინარე, ერნესტ გელნერი მკაფიოდ განსაზღვრავს განათლების როლს ერებისა და საზოგადოების განვითარების საქმეში. რაც მთავარია, მის მთავარ მაკონტროლებელ მექანიზმად სახელმწიფოს და მის მიერ განსაზღვრულ პოლიტიკას მოიაზრებს, სადაც განათლება მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. ამიტომ იქმნება საჭიროება, რომ სახელმწიფომ გადაფაროს კულტურული წვდომის ყველა არეალი.⁸ ნიშანდობლივია, რომ კულტურა პოლიტიკური ლეგიტიმურობის შემნახველი ხდება, რაც თავისთავად, პოლიტიკური საზღვრების დადგენის ხელშემწყობი ფაქტორია. შესაბამისად, ერნესტ გელნერი აღნიშნავს, რომ „შეიძლება ერი განისაზღვროს ნებისა და კულტურის მეშვეობით და ამ ორთან პოლიტიკური ერთეულების დამთხვევით“.⁹

ენტონი დ. სმითის კონცეფცია ნაციონალური იდენტობის დასავლური სამოქალაქო მოდელის შესახებ კვლევის თეორიული ჩარჩოს ფარგლებში თავსდება. ენტონი დ. სმითი ნაციონალურ იდენტობას განიხილავს, როგორც პოლიტიკური ერთობის გამომხატველ ცნებას. პოლიტიკური ერთობა გულისხმობს, რომ მკაფიოდ შემოსაზღვრულ ტერიტორიაზე განთავსებულია გარკვეული საერთო ინსტიტუციები და განსაზღვრულია სოციალური სივრცე, რომელთანაც არსებული ერთობის წევრები იდენტიფიცირდებიან.¹⁰ ინსტიტუციების არსებობა საერთო პოლიტიკურ განწყობილებებსა და ამოცანებში პოვნენ ასახვას. მზარდი სამართლებრივი და პოლიტიკური ცნობიერების თანმდევად შეიძლება მოვიაზროთ საზოგადოებაში ერთობის წევრთა შორის სამართლებრივი თანასწორობის ცნებაც. მისი სრული გამოვლინებაა სხვადასხვა სახე „მოქალაქეობისა“, - ისეთი, როგორც არის სამოქალაქო, სამართლებრივი თუ კულტურული უფლება-მოვალეობები; ასევე, სოციალურ-პოლიტიკური უფლებები. პოლიტიკური ერთობის წევრთა მიერ საერთო სამართლებრივი თანასწორობის განცდა საერთო ღირებულებებისა და ტრადიციების წყალობით ხდება, რაც გულისხმობს შემდეგს: საერთო კულტურა და სამოქალაქო იდეოლოგია აკავშირებს ერთობის წევრებს მათსავე მიწა-წყალზე. ენტონი დ. სმითი ხაზს უსვას იმ გარემოებას, რომ განათლების კარგად განვითარებული სისტემებისა და ბეჭდური მედიის საშუალებით ვრცელდება საერთო სახალხო კულტურა. ამიტომაც, ნაციონალური იდენტობის დასავლურ სამოქალაქო მოდელში ნაცია/ერი პოლიტიკურთან ერთად, კულტურული ერთობაც არის, რომლის წევრებსაც აერთიანებთ საერთო ისტორიული მეხსიერება, მითები, სიმბოლოები, ტრადიციები. ისტორიული ტერიტორია/სამშობლო, სამართლებრივ-პოლიტიკური საზოგადოება, საერთო სამოქალაქო კულტურა და

⁸ იქვე: გვ. 52.

⁹ იქვე: გვ. 52.

¹⁰ სმითი, ენტონი, დ. *ნაციონალური იდენტობა* (თბილისი: ლოგოს პრესი, 2008), 10-11.

იდეოლოგია, ტერიტორიული მობილურობის უზრუნველყოფა – ყოველივე ეს არის ნაციის/ერის სტანდარტული, დასავლური მოდელის კომპონენტები და შესაბამისად, ნაციონალური იდენტობის განმსაზღვრელიც. გამოდის, რომ ნაციონალური იდენტობის ძირითადი ნიშან-თვისებები გამოიხატება შემდეგ მარკერებში: 1. ისტორიული ტერიტორია, ანუ სამშობლო. 2. საერთო ისტორიული მეხსიერება. 3. საერთო საზოგადოებრივი განათლება. 4. ყველა წევრისათვის საერთო სამართლებრივი უფლება-მოვალეობანი. 5. საერთო ეკონომიკა წევრთათვის ტერიტორიული მობილობის უზრუნველყოფით.

ენტონი დ. სმითის აზრით, ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრისათვის ნაციის ენა, სიმბოლიზმი, ნაციონალური იდეოლოგია, კულტურული დოქტრინა აუცილებელი კომპონენტებია. ნაციონალიზმი არის იდეოლოგია, რომელიც ნაციას თავისი ინტერესების ცენტრში აქცევს და ესწრაფვის ხელი შეუწყოს მის კეთილდღეობას. მაგრამ ეს განმარტება საკმაოდ ბუნდოვანია და ამიტომაც, სმიტი მიიჩნევს გამოიკვეთოს ის მთავარი ამოცანები, რომელთა სახელითაც ესწრაფვის ნაციონალიზმის იდეოლოგია ნაციის კეთილდღეობის გაუმჯობესებას. ესენია: 1) ნაციონალური ავტონომიურობა. 2) ნაციონალური ერთიანობა. 3) ნაციონალური იდენტობა.

ჯონ ბრილი არის ის თეორეტიკოსი, რომელიც ნაციონალიზმსა და ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრას წმინდა პოლიტიკურ ჭრილში განიხილავს და მას პოლიტიკურ ტრანსფორმაციას უწოდებს. ავტორი მოდერნული ერების წარმოშობის მიზეზად პოლიტიკის ბუნების ტრანსფორმაციას მიიჩნევს და მას თანამედროვე სახელმწიფოს ფორმირების საფუძვლად თვლის. ნაციონალიზმის პოლიტიკური მიზნების უკეთ გასაგებად, ბრილი გვიჩვენებს, კარგად შევიხედოთ ნაციონალიზმის „მთავარი სცენის“ მიღმა და დავაკვირდეთ, რა სახის არაპოლიტიკური იმპულსები ქმნიან გარემოს ნაციონალიზმის პოლიტიკური ბუნების ჩამოყალიბებისათვის.¹¹

ბრილი ნაციონალურ იდეოლოგიას ინტელექტუალური ფენომენის ჭრილში განიხილავს, რომელიც პოლიტიკური პროცესებში ტრანსფორმირდება.¹² ამიტომ, იდეოლოგია ერების მშენებლობის პროცესში პოლიტიკის იარაღიც არის. პოლიტიკურ ცხოვრებაში, სახელმწიფო და საზოგადოება ორივე დამოუკიდებელი და განვითარებული მოცემულობაა. თუმცა, ამ ორ სუბიექტს შორის ურთიერთმიმართების გზა პოლიტიკურ და არაპოლიტიკურ კავშირებზე გადის. ასეთ კომპონენტებად ბრილი ერების/ხალხის მშობლიურ ენას და ისტორიას მიიჩნევს. ენის, როგორც სააზროვნო სივრცის შემოსაზღვრა, მისი განვითარება და დასწავლა შესაძლებელია ერთიან სოციალურ სივრცეში. ერთ ენაზე მოსაუბრე ერთობას აქვს ერთიანი სააზროვნო სივრცე და ის ერთობისთვის

¹¹ ხვედელიანი, ანა. „სახელმწიფო საგანმანათლებლო პოლიტიკა, როგორც ნაციონალური იდენტობის ფორმირების მექანიზმი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)“, სპეკალი, 2020, N14. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/14/247> (ნანახია 28.04.2024).

¹² Breuilly, John. Nationalism and the State (Manchester University Press, 1993), p.48-51.

უნივერსალური ფასეულობების მანიფესტაციაა, რომელიც თაობებში გენერირდება. ეს კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მშობლიური ენის უდიდეს მნიშვნელობას სოციალური ერთობისათვის. მეორე კომპონენტი ისტორიაა, რომელიც საერთო ენაზე მოსაუბრე ერთობის წევრებს, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სხვადასხვა პერსპექტივიდან დანახვის და საზოგადოების გაგების საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს. ისტორია არ არის გამართლება აწმყოში მიღებული გადაწყვეტილებების. არამედ, ის საზოგადოების სულის გაგების და შესწავლის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს.¹³ წარსულის აღდგენა და ერის/ნაციის თავისთავადობის პოპულარიზაცია, ნაციონალური იდეოლოგიისათვის დიდი ზეგავლენის მქონე ფენომენია. გზა კულტურული იდენტობიდან პოლიტიკურამდე ნიშნავს ნაციის, როგორც კულტურული ერთობის პოლიტიკურ ერთობამდე ჩამოყალიბებას, რაც კატეგორიულად გულისხმობს, რომ ეროვნული ერთობის იდეალი ჰომოგენურია და არ იყოფა ცალკეულ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ერთობებად. მოდერნული ერების მშენებლობის პროცესში, ნაციონალური იდეოლოგია ის ძალაა, რომელიც არსებითია ცალკეული ინსტიტუციების კოორდინაციის, მობილიზაციისა და ლეგიტიმურობის განმტკიცების თვალსაზრისით. როგორც წესი, ნაციონალიზმის იდეოლოგია მოქმედებს სამ კონცეფციაზე დაყრდნობით. ბრილი აღნიშნავს, რომ შეიძლება ეს კონცეფციები ზოგჯერ შეუთავსებლად მოგვეჩვენოს, თუმცა, სწორად შესწავლის საფუძველზე მათ მართებულობაში ეჭვი არ შეგვეპარება: 1) ეს არის კონცეფცია უნიკალური ნაციის/ნაციონალური საზოგადოების/ჯგუფის არსებობის შესახებ, რომელიც თავისი განვითარების რომელიმე ეტაპზე შეფერხებულია, მაგრამ შესაძლებელია მისი ავტენტურ მდგომარეობამდე კვლავ მიყვანა. 2) ეს არის კონცეფცია ერის/ნაციის შესახებ, რომელსაც თავისი სახელმწიფო აქვს. 3) ერი, როგორც მოქალაქეთა ერთობლიობა, რომელიც მთლიანად პოლიტიკური კონცეფციაა და მისი თვითგამორკვევის იდეა გამართლებულია უნივერსალური პოლიტიკური პრინციპებით.

მიროსლავ ჰროში ნაციონალიზმის გარშემო გამართულ დისკუსიებს პოლიტიკური აზროვნების ყველაზე შთამბეჭდავ ფენომენს უწოდებს. ჰროში მოდერნული ერების საფუძველებს განიხილავს, როგორც ფუნდამენტურ რეალობას, ხოლო ნაციონალიზმს კი – ამ ერების არსებობიდან გამომდინარე ფენომენს. ის მოდერნული ერის წარმოშობას დიალექტიკურ პროცესად აღიქვამს და საჭირო მიაჩნია, ერების წარმოშობის კონტექსტი სოციალური განვითარების დინამიკასთან მიმართებაში განიხილოს. ერის კონცეფცია არის აღიარება იმ პოზიციის, რომ არ შეიძლება ის განისაზღვროს მხოლოდ ფიქსირებული მახასიათებლებით, არამედ - ამ მახასიათებლების მიმართებით მთელ საზოგადოებასთან, სოციალურ ჯგუფებთან. ეს ყველაზე ნაყოფიერი ნიადაგი იქნებოდა ერისა და მისი ფორმირების პროცესების გააზრებისათვის. ერის

¹³ იქვე, გვ. 54-70.

ფუნდამენტური მახასიათებლები მის წევრებს შორის ორმხრივ, ურთიერთ-თანაზიარობის და სოლიდარობის განცდაზე გადის და სამ ფაზას მოიცავს: A ფაზა მოიცავს ნაციონალიზმის საწყის ეტაპს, როცა ინტელექტუალთა/პატრიოტების მოქმედება მიმართულია საკუთარი ეთნიკური ჯგუფის ენის უნიფიკაციისა და ლიტერატურული ენის ნორმების ჩამოყალიბებისაკენ; ასევე საკუთარი ისტორიისა და კულტურის შესწავლა-პროპაგანდისკენ. ამ დროს პოლიტიკური მოთხოვნების წამოყენება არ ხდება, რადგანაც ამისათვის არც მოსახლეობაა მზად და არც ობიექტური პირობებია მომზადებული. B ფაზა იწყება მაშინ, როდესაც აქტივისტთა/პატრიოტთა ჯგუფები მიზნად ისახავენ მიიმხრონ რაც შეიძლება მეტი წარმომადგენელი საკუთარი ეთნიკური ჯგუფიდან, იმისათვის, რომ ერთიანი ერის ფორმირებას დაედოს საფუძველი. C ფაზა დგება საერთო ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებისთანავე, როცა მოსახლეობის უმრავლესობა თავს ერთი ერის წარმომადგენლად მიიჩნევს და ყალიბდება საერთო ეროვნული მოძრაობა, საზოგადოების საყოველთაო მოძრაობა. ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ ეტაპზე, როცა ეთნიკურ ჯგუფში სრული სოციალური სტრუქტურა მთლიანად ჩამოყალიბებულია. ერთი ფაზიდან მეორეზე გადასვლა უეცრად არ ხდება და ის საკმაოდ ხანგრძლივი პროცესია.¹⁴

ლიტერატურისა და წყაროების მიმოხილვა

მონოგრაფიის ეს ნაწილი ეთმობა ქართველი და უცხოელი ისტორიკოსების, მკვლევრების, კვლევაში გამოყენებული ემპირიული მასალის მოკლე მიმოხილვას, რომლებიც პირდაპირ თუ ირიბად განიხილავენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის, მათ შორის, საგანმანათლებლო პოლიტიკის საკითხებს 1918-1921 წლებში. დასახელებული ნაშრომები მნიშვნელოვანი საფუძველია ისტორიული კონტექსტის და სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენების მკაფიოდ გააზრებისთვის.

ჩვენი ინტერესებიდან გამომდინარე, გავეცანით 1918-1921 წლების განათლების პოლიტიკის ირგვლივ ჩატარებულ კვლევებს. თუ არ ჩავთვლით ცალკეულ სტატიებს, ფუნდამენტური ნაშრომების ჩამონათვალი არც ისე დიდია. ესენია: 1). გიორგი საყვარელიძის „მკვდრეთით აღდგომა ქართული სკოლისა 1918-1921“ (თბილისი, 1992). 2). დოდო ჭუმბურიძის „განათლება 1918-1921 წლებში“ (თბილისი, 2000). 3). ავთანდილ გავაშელიშვილის „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკა (1918-1921)“ (თბილისი,

¹⁴ Hroch, Miroslav. *Social Preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge University Press, 1985). P.22-24.

2004). 4). ნატო სონლულაშვილის „საგანმანათლებლო სისტემა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)“ (თბილისი, 2021).

გიორგი საყვარელიძის „მკვდრეთით აღდგომა ქართული სკოლისა 1918-1921“ საკითხით დაინტერესების პირველ მცდელობას წარმოადგენს საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ. ნაშრომში დამუშავებულია მდიდარი საარქივო მასალა, სადაც ავტორი აღგვიწერს 1918-1921 წლების საგანმანათლებლო რეფორმებს. წიგნი შედგება სამი თავისგან: 1) სახალხო განათლება დამოუკიდებელ საქართველოში; 2) საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის განათლების სამინისტროს სასწავლო კომიტეტი; 3) მინისტრთა საბჭო. ავტორი აღნიშნავს, რომ 1918-1921 წლების თავისუფალი საქართველოს სკოლა და პედაგოგიური აზრის შესწავლა განსაკუთრებულ ყურადღებას და მონდომებას საჭიროებს და დასახელებული ნაშრომი არ იქნებოდა საკმარისი იმ პერიოდის სრული გააზრებისათვის, რომელიც საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანეს პერიოდს წარმოადგენს.¹⁵

დოდო ჭუმბურიძის “განათლება 1918-1921 წლებში“ მიმოიხილავს განათლების რეფორმებისა და მისი განხორციელების გზებს. ავტორი თანმიმდევრულად გვთავაზობს საგანმანათლებლო პოლიტიკის ფორმირების ეტაპებს. წიგნი შედგება შემდეგი თავებისგან: 1. განათლების რეფორმა და სასკოლო სისტემა 1918-1921 წლებში. 2. სასკოლო პროგრამები და სახელმძღვანელოები. 3. სკოლების გაეროვნების საკითხი და ეროვნულ უმცირესობათა სასწავლებლები 1918-1921 წლებში. 4. მასწავლებელთა მატერიალური მდგომარეობა 1918-1921 წლებში და ქართული საზოგადოებრივი აზრი. 5. პედაგოგთან კადრების მომზადების საკითხი 1918-1921 წლებში. 6. დროებით საქართველოსგან ჩამოშორებულ რაიონებში სკოლების დაარსების საკითხი. 7. ეროვნებისა და სკოლების ურთიერთობა. 8. ნივთიერი დახმარება მოწაფეთათვის. 9. სასულიერო სასწავლებლები და საღვთო სჯულის სწავლების საკითხი 1918-1921 წლებში.

ავთანდილ გავაშელიშვილის მონოგრაფიაში „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკა (1918-1921)“ სამი თავი ეთმობა ქართული საგანმანათლებლო პოლიტიკის აღწერას. ესენია: 1) სახალხო განათლების სამინისტროს სტრუქტურა; 2) ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკა; 3) პედაგოგიური კადრები. წიგნში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ის ქვეთავები, სადაც ავტორი მიმოიხილავს აფხაზეთის, სამხრეთ ოსეთის, საინგილოს, ასევე ვლადიკავკაზის, სოჭის, ტუაფსეს ოლქის განათლების მდგომარეობასა და პრობლემებს. ვფიქრობთ, რომ ამ თვალსაზრისით, ავთანდილ გავაშელიშვილის მონოგრაფია მნიშვნელოვან გზამკვლევს წარმოადგენს.

ნატო სონლულაშვილის „საგანმანათლებლო სისტემა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)“, თბილისი, (2021), წარმოადგენს

¹⁵ საყვარელიძე, გიორგი. *მკვდრეთით აღდგომა ქართული სკოლისა 1918-1921* (თბილისი: 1992), გვ. 101.

უახლეს მონოგრაფიას საკითხით დაინტერესებული მკვლევრებისა და სპეციალისტებისათვის. ნაშრომში საკითხი შემდეგნაირად არის დასმული: 1. რა ფაქტორებმა განაპირობა საგანმანათლებლო სისტემის აქტუალობა? 2. რა ფუნქცია შეიძინა 1918-1921 წლების განათლებამ? 3. რა როლი ითამაშა განათლებამ ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებაში და სხვადასხვა სოციალური ფენების დაახლოებაში? 4. რა ღონისძიებებს ატარებდა ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა საგანმანათლებლო სისტემის აღორძინებისათვის? და ა.შ. ამგვარად, განხილულია განათლებისა და ქართული ენის, ეკლესიის, ეროვნული უმცირესობების, ჯარის, ეკონომიკის ურთიერთმიმართებები საარქივო მასალებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის გამოყენებით.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ გამოცემულ სამეცნიერო ჟურნალში „კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები“, XI, თბილისი, (2002) გამოქვეყნებულია სტატია „განათლებისა და კულტურის საკითხები საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში“ ოთარ ჯანელიძის ავტორობით. აქაც ხაზგასმულია, რამდენად კარგად აცნობიერებდა მთავრობა ეროვნული საგანმანათლებლო სისტემის, ეროვნული კულტურის როლსა და მნიშვნელობას სახელმწიფოს მშენებლობაში.

ალექსანდრე ბენდიანიშვილი „საქართველოს პირველი რესპუბლიკა. 1918-1921 წწ“, თბილისი, (2001) – VII ქვეთავში „სწავლა-განათლების სისტემა და კულტურა“ მიმოიხილავს საგანმანათლებლო პოლიტიკისა და კულტურის განვითარების მნიშვნელოვან ეტაპებს. კერძოდ, აღნიშნავს, რომ 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ, რუსეთის სახელმწიფოს განაპირა რეგიონებში, მათ შორის, საქართველოშიც, აქტუალური გახდა ეროვნული თვითგამორკვევის პრობლემა, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი მშობლიური ენისა და კულტურის განვითარებისათვის ნორმალური პირობების შექმნა იყო. ავტორი საუბრობს ეროვნული უმცირესობების მხრიდან წინააღმდეგობრივ ქმედებებზე საგანმანათლებლო პოლიტიკის მიმართ და ეტაპობრივად განიხილავს ყველა მნიშვნელოვან სამთავრობო ინიციატივას სწავლა-განათლების გაუმჯობესების საქმეში.¹⁶

ოთარ ჯანელიძის წიგნში „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები“ (თბილისი, 2018) ჩვენი ყურადღება მიიქცია რამდენიმე ისეთმა საკითხმა, რომელიც კვლევის ინტერესებში შედის. კერძოდ კი, „ევროპული ღირებულებები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში“.¹⁷ ავტორი აღნიშნავს, რომ მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენდა ევროპის ცივილიზებულ ოჯახში შესვლა და დამკვიდრება საქართველოს პირველი რესპუბლიკისათვის, სადაც უკვე აღიარებული იყო ის მრავალი ღირებულება,

¹⁶ ბენდიანიშვილი, ალექსანდრე. *საქართველოს პირველი რესპუბლიკა. 1918-1921 წწ.* (თბილისი: 2001), გვ. 251-282.

¹⁷ ჯანელიძე, ოთარ. *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები* (თბილისი: 2018), გვ.108-116.

რომელიც დასავლეთ დემოკრატიის საფუძვლად მიიჩნევა: რესპუბლიკის საპარლამენტო წარმომადგენლობა, დემოკრატიულ საფუძვლებზე ჩატარებული უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნები, ქალებისათვის ხმის მიცემის უფლება, დამფუძნებელ კრებაში 5 ქალის მანდატი, ეროვნული უმცირესობების ინტერესების გათვალისწინება, მართლმსაჯულებისა და სასამართლოს დამოუკიდებლობა, ერობების და თვითმმართველობების გამართული ფუნქციონირება, თავისუფალი პრესის არსებობა, სეკულარული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ჩანასახები, ეკლესიისა და სახელმწიფოს, ეკლესიისა და სკოლის ერთმანეთისგან გამოყოფა, რელიგიათა თანასწორობის პრინციპი, ეროვნული ცნობიერების გაძლიერება და ეროვნული სკოლის განვითარება. მიუხედავად საშინაო და საგარეო სიძნელეებისა, ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, რომ პირველი რესპუბლიკა შედგა, როგორც სახელმწიფო.

სტივენ ჯონსის „სოციალიზმი ქართულ ფერებში. სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა 1883-1917“, მოგვითხრობს ქართული სოციალ-დემოკრატიის მნიშვნელობაზე და ცდილობს ქართული სოციალ-დემოკრატიის კულტურული, ინტელექტუალური და სოციალურ-ეკონომიკური წყაროები და მისი წარმატების მიზეზები ახსნას. როგორც ავტორი აღნიშნავს, ქართველებმა მოახერხეს სოციალიზმის, დემოკრატიისა და ზომიერი, ტოლერანტული ნაციონალიზმის შერწყმა. წიგნი მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ისტორიული, პოლიტიკური და სოციალური კონტექსტის გააზრებისათვის.

ჩვენთვის ასევე საინტერესოა ამერიკელი პროფესორის რონალდ გრეგორ სუნის წიგნი “ქართველი ერის ჩამოყალიბება” (The Making of the Georgian Nation) ერთ-ერთ ქვეთავში (Revolution and Republic, P.185-208) მიმოიხილავს დამოუკიდებელი საქართველოს სამწლიან პერიოდს.

მაღხაზ მაცაბერიძე ნაშრომში „ერი-სახელმწიფოს კონცეფცია და 1921 წლის კონსტიტუცია“ აღნიშნავს, რომ საქართველოს, როგორც ერი-სახელმწიფოს კონცეფცია თანმიმდევრულად იქნა გატარებული 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავების დროს. გათვალისწინებული იყო ყველა ის გარემოება, როდესაც დემოკრატიულ რესპუბლიკას სამი წლის მანძილზე უწევდა ბრძოლა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის, სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის დასაცავად. ასევე, უმცირესობათა საკითხის გათვალისწინება უდიდეს სახელმწიფოებრივ ინტერესად იყო მიჩნეული. ავტორი მიმოიხილავს პავლე საყვარელიძის წერილს „საქართველოს კონსტიტუციისათვის“, რომელიც გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკის“ რამდენიმე ნომერში დაიბეჭდა (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920, N17, N20, N68, N75). წერილში საუბარია ნაციონალური სახელმწიფოს მნიშვნელობაზე „ერის კოლექტიური პირადობის დაცვის“ საქმეში. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას სამმაგი გამართლება ჰქონდა: ისტორიულ-სამართლებრივი, კულტურულ-პოლიტიკური,

დემოკრატიულ-რევოლუციური.¹⁸ სამივე მათგანი მყარი არგუმენტია იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ საქართველოს, როგორც ერი-სახელმწიფოს ფორმირებაზე 1918-1921 წლებში.

მონოგრაფიაში დასმული საკითხის გააზრებისათვის საყურადღებოა ორი სტატია: დავით აფრასიძის “სახელმწიფოსა და ერის ფორმირება თანამედროვე საქართველოში: დაუსრულებელი პროექტი?” და გია ნოდის სტატია “ქართული ეროვნული იდეის კომპონენტები: ზოგადი მონახაზი”. ორივე მათგანი დაბეჭდილია 2009 წელს გამოცემულ კრებულში “ქართველი ერის დაბადება. ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი კონფერენციის მასალები (26-27 ნოემბერი, 2007)”. ავტორები მოდერნისტული თეორიის ჭრილში ცდილობენ გაანალიზონ ქართველი მოდერნული ერის მშენებლობის დინამიკა, მე-19 საუკუნიდან თანამედროვე ეპოქამდე. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ორივე ავტორი მოკლედ ეხება პირველი რესპუბლიკის სამწლიან პერიოდს და მას მიიჩნევენ არასაკმარისად ქართველი პოლიტიკური ერის ფორმირებისათვის. თუმცა, გია ნოდია საბოლოოდ გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ მმართველობის ხანმოკლე პერიოდმა მეტ-ნაკლებად განსაზღვრა ქართული პოლიტიკური პროექტის ძირითადი სტრუქტურა. ეს კი საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ დამოუკიდებელ რესპუბლიკას, არსებობის სამწლიან პერიოდში, მკაფიოდ ჰქონდა ჩამოყალიბებული ის ძირითადი პრინციპები, რომელსაც თავად დაეფუძნა.

გვსურს განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმოთ ბოლო პერიოდის ორ უმნიშვნელოვანეს თარგმანს ქართულ ენაზე: - ერიკ ლის „საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია. ექსპერიმენტი 1918-1921“ (თბილისი, 2018) და ვლადიმერ ვოიტინსკის „ქართული დემოკრატია“ (თბილისი, 2018).

ერიკ ლიმ გაანალიზა პირველი რესპუბლიკის სამწლიანი არსებობის ხანა. წიგნი 2017 წლის სექტემბერში გამოიცა დიდ ბრიტანეთში. მალე ის ქართულადაც ითარგმნა. ეს წიგნი გვიამბობს პირველი რესპუბლიკის ეკონომიკაზე, პროფკავშირებზე, საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკურ გამოწვევებზე. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა თავი ეროვნული უმცირესობების შესახებ – “აქილევსის ქუსლი: საქართველოს ეროვნული უმცირესობები”. ავტორი აღნიშნავს, რომ ქართველ სოციალ-დემოკრატებს ეროვნული უმცირესობების უფლებების სწამდათ და თავიანთი ხედვა მათ კონსტიტუციაში ჰქონდათ განვრცობილი.¹⁹ ეროვნული უმცირესობების საგანმანათლებლო პოლიტიკა ხელისუფლების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას წარმოადგენდა. ჩვენს კვლევაში ყურადღებას დავუთმოთ საგანმანათლებლო პოლიტიკის პროცესს ეროვნულ უმცირესობებთან მიმართებაში.

¹⁸ მაცაბერიძე, მალხაზ. *ერი-სახელმწიფოს კონცეფცია და 1921 წლის კონსტიტუცია* (თბილისი: 2015).

¹⁹ ლი, ერიკ. *ექსპერიმენტი: საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია. 1918-1921* (თბილისი: Poezia Press, 2018), გვ.181.

ჟურნალისტიკისა და აქტივისტის ვლადიმერ ვოიტინსკის “ქართული დემოკრატია (La Democratie Georgienne) 1921 წელს პარიზში, ფრანგულ ენაზე გამოიცა. 2018 წელს კი იგი ქართულად ითარგმნა. ავტორი უშუალო თვითმხილველი და დამკვირვებელია ყველა იმ მოვლენისა თუ რეფორმის, რომელიც ტარდებოდა პირველი რესპუბლიკის მთავრობის მიერ. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ წიგნი ერთ-ერთ პირველ ნაშრომს წარმოადგენს სამწლიანი მმართველობის შესახებ. ჩვენი კვლევის ინტერესებიდან გამომდინარე, ყურადღებას იქცევს თავი, სადაც ავტორი აღნიშნავს, რომ ქართული დემოკრატიის უმთავრეს საზრუნავს განათლების ძირფესვიანი რეორგანიზაცია წარმოადგენდა. დემოკრატიული სახელმწიფოს მიერ დაარსებულ ახალ სკოლას უნდა განემტკიცებინა სოციალური თავისუფლება და ხელი შეეწყოს ეროვნული კულტურის განვითარებისათვის. ავტორი მიიჩნევს, რომ მე-19 საუკუნის ინტელექტუალური მემკვიდრეობა იქცა ქართული დემოკრატიის საგანმანათლებლო საქმიანობის საძირკვლად.²⁰ ვფიქრობთ, რომ უშუალო დამკვირვებლის მიერ წარმოდგენილი მემუარული ტიპის ჩანაწერები საუკეთესო საშუალებაა სინამდვილის აღდგენისა და შესაბამისი დასკვნებისათვის.

კვლევაში გამოყენებულია ფართო სპექტრის ემპირიული მასალა. ეს მასალა წარმოადგენს უნიკალურ საფუძველს კვლევის სრულფასოვანი ჩატარებისათვის და იმ სურათის აღდგენისათვის, რომელიც 1918-1921 წლების საგანმანათლებლო პოლიტიკას ასახავს. პირველ რიგში, გამოვყოფდით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო განათლების სამინისტროს საარქივო მასალებს (ფონდი N1935, ანაწერი N1), რომელიც საქართველოს ეროვნულ საისტორიო არქივშია დაცული. მასალებში ვხვდებით განათლების სამინისტროს სხდომის ჟურნალებსა და ოქმებს, ბრძანებებს და მინისტრის განკარგულებებს; სამინისტროსთან არსებულ სასწავლო კომიტეტების წესდება-პროექტებს, სკოლების, გიმნაზიების, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს და პედსაბჭოს სხდომების ოქმებს: ცირკულარებს, მოხსენებებს; სკოლების გაეროვნების, რეორგანიზაციის და მატერიალური უზრუნველყოფის შესახებ დოკუმენტებს. ფონდის მასალა აღწერილია ქრონოლოგიურ-სტრუქტურული წესით.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრება წარმოადგენდა საკანონმდებლო ორგანოს. მის ფუნქციებს შეადგენდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავება, მთავრობის შექმნა, სხვადასხვა კანონებისა და დებულებების მიღება-დამტკიცება. საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული მასალები (ფონდი N1833, ანაწერი N1) საშუალებას გვაძლევს, თვალი მივადევნოთ ჩვენთვის საინტერესო პროცესს, როგორც არის საკონსტიტუციო კომისიის მუშაობა საგანმანათლებლო საკითხების ირგვლივ. განსაკუთრებით კი იმ ასპექტის გააზრებისათვის, როგორ

²⁰ ვოიტინსკი, ვლადიმერ. *ქართული დემოკრატია-La Democratie Georgienne* (თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2018), გვ.262-268.

თანმიმდევრულად მუშაობდა დამფუძნებელი კრება ეროვნული უმცირესობებისათვის განათლების საკითხის დარეგულირებისთვის.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის სრული გააზრებისათვის მნიშვნელოვანია ქართული ჯარის დაარსების და ჯარში საგანმანათლებლო პოლიტიკის გაანალიზება. ამ მხრივ, საინტერესოა საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული საქართველოს პარლამენტის (ფონდი N1836, ანაწერი N1), ასევე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო სამინისტროს, (ფონდი N1969, ანაწერი N4) და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო გვარდიის შტაბის (ფონდი N1970, ანაწერი N3) საარქივო მასალები.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრესა (“საქართველოს რესპუბლიკა”, “საქართველო”, “ერთობა”, ჟურნალი “განათლება”) არის ის წყარო, რომელიც ასევე მკაფიოდ და გამჭვირვალედ ასახავს საგანმანათლებლო პოლიტიკის ირგვლივ გამართულ მწვავე დისკუსიებს. პრესა დაყოფილია ორ ძირითად ნაწილად: გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა” და გაზეთი “საქართველო”. ერთი მათგანი წარმოადგენდა სამთავრობო ბეჭდურ მედიას, მეორე კი – ოპოზიციურს. მათში წარმოდგენილი პუბლიცისტური წერილები მიუკერძოებლად ასახავენ ავტორთა დამოკიდებულებას და მსჯელობას განათლების საკითხებზე. ემპირიული მასალა საშუალებას გვაძლევს გავაანალიზოთ მათში მანიფესტირებული ნარატივი შესაბამის კონტექსტთან კავშირში.

პოლიტიკური და კულტურული კონტექსტის საუკეთესოდ აღქმის საშუალებას პუბლიცისტური წერილები წარმოადგენენ. შესაბამისად, პუბლიცისტური წერილებია კიდევ ერთი ემპირიული წყარო, რომელიც კვლევის ფარგლებში ავირჩიეთ: გიორგი ავალიშვილის „საქართველოს დამოუკიდებლობა“ (ტფილისი, 1925); გრიგოლ ლორთქიფანიძის „ფიქრები საქართველოზე“ (თბილისი, 1995); პეტრე სურგულაძის „ეროვნული ენა“ (ტფილისი, 1905) და „საქართველო როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო“ (სტამბოლი, 1918); ასევე, ნოე ჟორდანიას წერილები და პუბლიკაციები (თბილისი, 1990).

ვფიქრობთ, წარმოდგენილი ემპირიული მასალის გაანალიზებით, შევეცდებით, აღვადგინოთ ქართველი რეფორმატორების გეგმაზომიერი საგანმანათლებლო პოლიტიკის სურათი და ნაციონალური იდენტობა 1918-1921 წლებში.

თავი I. ქართული სოციალ-დემოკრატიის სახელმწიფო პოლიტიკა და ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრის საკითხი

1918 წლის 26 მაისს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებამ, რომლის სათავეშიც სოციალ-დემოკრატები იყვნენ, დიდი გავლენა მოახდინა თავად ხელისუფლების იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ პროფილზე. როგორც რონალდ გრიგორ სუნი აღნიშნავს, საქართველოს დამოუკიდებლობამ და სუვერენიტეტმა თანდათან გადაფარა ქართული სოციალ-დემოკრატიის ინტერნაციონალური ასპექტები. ყველა სოციალური ჯგუფი გაერთიანდა დამოუკიდებლობის იდეის გარშემო და სოციალ-დემოკრატები, რომლებმაც თავიანთი მოღვაწეობა მუშათა კლასის და სოციალიზმის იდეის პოპულარიზაციით დაიწყეს, თავს უკვე ქართველი ერის წარმომადგენლებად თვლიდნენ.²¹

ქართული სოციალ-დემოკრატიის ტრადიციები ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის წლებში ჩამოყალიბდა. მათი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისა და სოციალისტური დემოკრატიის დამყარების იდეის პროპაგანდა იმპერიულ და პოლიციურ სახელმწიფოში დაიწყო და სოციალიზმის იდეა ეროვნულობასთან, ევროპულ პლურალიზმთან, ადამიანის უფლებებთან და კერძო საკუთრებასთან გააერთიანა. ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა, ავსტრიელი და გერმანელი თანამოაზრეების მსგავსად, სოციალიზმის ის მოდელი შესთავაზეს საზოგადოებას, რომელიც თვითდახმარებას, სწავლა-განათლებლასა და კულტურულ განვითარებას ეფუძნებოდა. ამგვარმა საქმიანობამ საქართველოში სამოქალაქო საზოგადოების პირველ ელემენტებს ჩაუყარა საფუძველი და შესაძლებელია ისინი “სამოქალაქო საზოგადოების პირველ აქტივისტებადაც” კი მოვიხსენიოთ.²² სოციალ-დემოკრატიული პარტია ფორმით იყო ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური, თუმცა ეროვნული ინტერესების დაცვა არ გამორიცხავდა სოციალიზმს. გარდა ამისა, ქართველ სოციალ-დემოკრატებს სწამდათ, რომ ყველა ერს ჰქონდა თვითგამორკვევის უფლება და ამისათვის სოციალიზმი საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა. სოციალიზმი მათთვის ისევე ეხებოდა კულტურას, როგორც კლასს.²³

ქართული სოციალ-დემოკრატიის ეროვნულ ნიადაგზე და ევროპულ სოციალ-დემოკრატებთან იდეურ კავშირზე მიუთითებს გერონტი ქიქოძე 1917 წელს გაზეთ “საქართველოში” გამოქვეყნებულ წერილში “ნოე ჟორდანია და სოციალიზმის ნაციონალიზაცია”.²⁴ ქართველი მენშევიკები მხოლოდ ორგანიზაციულად იყვნენ დაკავშირებული რუს მენშევიკებთან და არა იდეურად. ქართველი მენშევიკების იდეური საფუძვლები მესამე დასელების დოქტრინიდან

²¹ Suny, Ronald G. *The making of the Georgian Nation* (Indiana University Press, 1994), p.207.

²² ჯონსი, სტივენ. *სოციალიზმი ქართულ ფერებში სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა 1883-1917* (თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2007), გვ. 351-356.

²³ იქვე, გვ. 327-356.

²⁴ ქიქოძე, გერონტი. “ნოე ჟორდანია და სოციალიზმის ნაციონალიზაცია,” *საქართველო*, 1917, N 268, გვ.2.

მომდინარეობდა, რომლის “რევოლუციური მიმართულება საქართველოს სულიერი კულტურისა და ისტორიულ ტრადიციებთან იყო დაკავშირებული”.²⁵ გერონტი ქიქოძე აქვე აღნიშნავს, რომ რუსული მენშევიზმის კრიზისმა კიდევ უფრო გამოკვეთა ქართველი სოციალ-დემოკრატების ეროვნული ცნობიერებისადმი მისწრაფება. ასევე, მათი სულიერი და იდეური ნათესაობა ევროპული სოციალიზმის იდეალებთან. ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა ცნეს “ქართული კულტურის ეროვნული მისია” და გადმოიბარეს წარსული საუკუნეების მემკვიდრეობა. ახლა თამამად შეეძლოთ ეთქვათ, რომ “ქართველი ერის სხეული გამთლიანდა და დაიწერა დიდი ეტრადი თავისუფლებისა”²⁶. გერონტი ქიქოძის აზრით, ნოე ჟორდანიას მობრუნება ნაციონალური პოზიციებისკენ თანდათან მოხდა. მის რყევას კი საბოლოოდ ოქტომბრის რევოლუციამ მოუღო ბოლო.

ევროპულ სოციალიზმის გავლენის ქვეშ მოქცევას არ უარყოფს თავად ნოე ჟორდანიას, როდესაც აღნიშნავს, რომ რუსული სოციალიზმი ნამდვილ უტოპიურ და რეაქციონერულ მიმდინარეობას წარმოადგენდა. ამიტომაც ქართული სოციალ-დემოკრატია დაუპირისპირდა რუსეთის თვითმპყრობელობას და ბოლშევიზმს. საქართველო ჩამოშორდა რუსეთს მას შემდეგ, რაც შესაფერის ნაციონალურ, პოლიტიკურ და სოციალურ ფორმებში ჩამოყალიბდა და გამოაცხადა თავისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა.²⁷

ევროპული სოციალიზმი პოლიტიკური რევოლუციას და დემოკრატიის იდეას ქადაგებდა. სწორედ ევროპული სოციალიზმის ამ ნიშან-თვისებამ უბიძგა მას უარი ეთქვა რუსული სოციალიზმის იდეაზე, რომელსაც იგი ბარბაროსობას უწოდებს და გადასულიყო ევროპული სოციალიზმის ნიადაგზე. ევროპული სოციალიზმის იდეა არ გამორიცხავდა ნაციონალიზმს და ეროვნული საკითხის დასმის აუცილებლობას. ვარშავაში სწავლის პერიოდში ნოე ჟორდანიამ დაინახა, რომ პოლონელი სოციალისტების ბრძოლა, სოციალური და პოლიტიკური რეფორმების გატარებასთან ერთად, კულტურის სფეროშიც მიმდინარეობდა. საქართველოში ეროვნული ენა, ეროვნული სკოლა და თვითმმართველობა ის სფეროები იყო, რომლის ფარგლებშიც ქართული საზოგადოება ავტონომიის მოპოვებას შეძლებდა.

1908 წელს გამოქვეყნებულ წერილში “ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი” ნოე ჟორდანიას მკაფიოდ აქვს ჩამოყალიბებული მოსაზრება ეროვნულ საკითხთან დაკავშირებით.²⁸ ამ ეტაპისთვის ის თვლის, რომ ქართველი ხალხი არ არის მზად პოლიტიკური ავტონომიისათვის. ის ფართოდ მიმოიხილავს ამ დასაბუთებას და სვამს კითხვას: რატომ უარყოფს ქართველი ხალხი ნაციონალიზმს? ამის მიზეზად ის ქართული ნაციონალიზმის ელიტურობას

²⁵ იქვე, გვ. 2.

²⁶ იქვე, გვ. 2.

²⁷ ჟორდანიას, ნოე. “ქართული სოციალ-დემოკრატია”, *რჩეული ნაწერები* (თბილისი: საქართველო, 1990), გვ. 46-47.

²⁸ ჟორდანიას, ნოე. *ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი* (ქუთაისი: ელექტრომბეჭდავი ი. კილაძისა, 1908), გვ. 4.

ასახელებს. თითქოს, ნაციონალიზმი მხოლოდ ელიტების პრეროგატივად დარჩა და მან ვერ შეძლო ხალხის მასების აყოლიება: ”მას შემდეგ, რაც საქართველო რუსეთს შეუერთდა – ნაციონალური მოძრაობა არა ერთხელ ყოფილა, მაგრამ ყოველთვის ეს იყო მოძრაობა ან თავადაზნაურობის, ან ინტელიგენციის, არასოდეს ხალხის” – აღნიშნავს ნოე ჟორდანიას.²⁹

მე-19 საუკუნის სამოციანი წლების საქართველოში ნაციონალური კითხვა ნაციის/ერის მართვა-გამგეობის შესახებ კულტურის აღორძინების გარშემო იდგა, რაშიც მთავარი როლი ენას, სკოლებში დედა-ენაზე სწავლა-განათლების მოწყობას უნდა შეესრულებინა: „მესამოცე წლების ნაციონალური კითხვა სრულიად არ ეხებოდა ნაციის მართვა გამგეობას. ამ დროს თხოულობდნენ არა ნაციონალურს მმართველობას, არამედ კულტურის ნაციონალური ენით აღორძინებას.“³⁰ ნოე ჟორდანიას თვლის, რომ მშობლიური ენის განვითარება და კულტურული წინსვლა აუცილებელი პირობაა ერის ცხოვრებაში, მაგრამ არ არის საკმარისი პოლიტიკური ავტონომიისათვის. 60-იანი წლების მოღვაწეებმა კულტურულ ნაციონალიზმს სოციალური საკითხიც შეუთავსეს. თუმცა, ხალხი მიჰყვა მხოლოდ კულტურული ნაციონალიზმის ძახილს და მან პოლიტიკური სიმწიფე ვერ მოიპოვა. მხოლოდ კულტურული ნაციონალიზმის არსებობა კი არ იქნებოდა საკმარისი პოლიტიკური თვითგამორკვევისათვის. აქამდე მისასვლელად ქართულ საზოგადოებას ესაჭიროებოდა ტრანსფორმაცია, რაც უნდა გამოხატულიყო მის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ და სოციალურ ფენათა ცნობიერების ცვლილებებში. ეს პროცესი მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან უფრო საგრძნობი გახდა და ეროვნული საკითხის დასმაც ამ პროცესების კონტექსტში უნდა მომხდარიყო. ამგვარ მოსაზრებას ავითარებს ნოე ჟორდანიას გვიანდელ წერილში “ნაციონალური კითხვა ჩვენში”,³¹ რომელიც 1913 წელს არის გამოქვეყნებული. ნაციონალური კითხვა პოლიტიკური კითხვაა და ის დაკავშირებული ერის/ნაციის ნაწილთან ანუ ხალხთან. შესაბამისად, ის უკავშირდება ხალხისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართებას. ნოე ჟორდანიას ამ ურთიერთმიმართების მთავარ ასპექტს ხედავს კულტურულ ერთობაში და კულტურულ ერთობას პოლიტიკურ პრინციპს უწოდებს.

ნაციონალური კითხვა, როგორც ერთ-ერთი მთავარი ღერძი პოლიტიკური კითხვისა, მოითხოვს ხალხის მასების, მთელი ნაციის გაერთიანებას, სოციალურად სხვადასხვა ფენის ადამიანების სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩართულობას. დროთა მანძილზე ქვეყნის განვითარების ტემპმა სხვადასხვა ეტაპი განვლო, რასაც ნოე ჟორდანიას ამავე წერილში უკვე პოლიტიკურ მოძრაობას უწოდებს. ეს მოძრაობა გამოიხატა კლასების აღორძინებით, სკოლების ფართო ქსელის დაარსებით და სამოქალაქო სარბიელის

²⁹ იქვე, გვ.4.

³⁰ იქვე.

³¹ ჟორდანიას, ნოე. „ნაციონალური კითხვა ჩვენში“, *მისი ნაწერების კრებული ეროვნული საკითხების შესახებ* (ტფილისი: გამოც. რუს. კომუნ. პარტიის ამიერ-კავკასიის საოლქო კომიტეტისა, 1922), გვ. 168.

გაფართოებით. გამოიკვეთა ორი პრინციპი: კულტურული და ტერიტორიული თვითგამორკვევის საკითხი. პირველს უნდა უზრუნველყო ეროვნული კულტურის აღორძინება, მეორეს კი უნდა ჩამოეყალიბებინა საქართველოს ავტონომიური სახელმწიფო და ნაციონალური მთავრობა. აღმავალი კაპიტალიზმის ჩამოყალიბების პროცესებმა საქართველოში ხელი შეუწყო ერთ ტერიტორიაზე დასახლებული სხვადასხვა კუთხის და ეროვნების ადამიანთა კავშირს, მათ დაახლოებას, ვაჭრობის განვითარებას. თანამედროვე ევროპული ერების განმავითარებელი ეს ნიშნები საქართველოს მაგალითზეც აისახა: ფორმულა, რომელსაც თავად ნოე ჟორდანია გვთავაზობს - „საქართველო აღარ ფარავს ქართველობას, ქართველობა აღარ ფარავს საქართველოს“, გამოიხატა იმით, რომ თანამედროვე ქართველი ერის შემაერთებელ მექანიზმად არა მხოლოდ ტერიტორია, არამედ სულიერი კულტურა იქცა, რომლის მიხედვითაც „კულტურული პრინციპი აგებულია თანამედროვე ურთიერთობაზე, ნაციის კაპიტალისტურად განვითარებაზე და გაქალაქებაზე. ამ პრინციპის მატარებელი არიან ახალი საქართველოს წარმომადგენელი, ახალი ცხოვრების მესვეურნი.“³² ამ წერილიდან ჩანს, რომ ნოე ჟორდანია ეროვნული კულტურის განვითარებაზე ამახვილებს ყურადღებას, მაგრამ აქაც ერთგვარ პრინციპულ განსხვავებას აქვს ადგილი: თუ დასაწყისში ნოე ჟორდანია მხოლოდ ერის კულტურისეული ელემენტების გამორკვევას არასაკმარის საფუძვლად მიიჩნევს პოლიტიკური ავტონომიის მოპოვებისათვის, მოგვიანებით ის ეროვნული კულტურის კომპონენტებს პოლიტიკური ბრძოლის იარაღად აცხადებს. ნოე ჟორდანია არ უარყოფს კულტურული პრინციპის იდეას მხოლოდ იმიტომ, რომ მან ეს იდეა უკვე პოლიტიკური ბრძოლის იარაღის იდეით აღჭურვა და ერის/ნაციის პოლიტიკური მოღვაწეობა დააკავშირა ერის კულტურულ ერთობასთან: „საზოგადო განვითარების მიზანია კულტურა, ხალხის გონებრივი და ზნეობრივი ამაღლება და ასე მისი სათანადო იარაღებით აღჭურვა ბრძოლისათვის.“³³ გამოდის, რომ ნოე ჟორდანია კაპიტალიზმის განვითარებას უკავშირებს კულტურული ერთობისათვის პირობების შექმნას: კაპიტალიზმის განვითარებამ შექმნა კულტურული ერთობა, რადგანაც კულტურა იქცა ხალხის კუთვნილებად. კულტურული ერთობა კი ნიშნავს ნაციონალურ ერთობას, ხალხი იქცევა ნაციონალურ ორგანიზმად ანუ ეროვნებად. როგორც სტივენ ჯონსი აღნიშნავს, სოციალ-დემოკრატიის ლიდერის მხრიდან კულტურულ ასპექტებზე ორიენტირება ნიშნავდა კულტურული განვითარების მნიშვნელობის აღიარებას დემოკრატიული სოციალიზმისათვის.³⁴

ნოე ჟორდანიას რწმენით, იმისათვის, რომ ერმა პოლიტიკური ავტონომია მოიპოვოს, ესაჭიროება კარგად განვითარებული სამოქალაქო ცნობიერება,

³² იქვე, გვ.175.

³³ იქვე, გვ.175.

³⁴ ჯონსი, სტივენ. *სოციალიზმი ქართულ ფერებში სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა 1883-1917* (თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2007), გვ. 328.

მრეწველობა, ეკონომიკა. რაც მთავარია, ეს ყველაფერი ხალხის ინტერესებთან უნდა იყოს შეფარდებული. ეს მოსაზრება შესაბამისობაში მოდის ნაციონალიზმის თეორიების მთავარ არსთან: ნაციონალიზმის პოლიტიკური ტრანსფორმაცია მოდერნული სახელმწიფოს ფორმირების მიზეზია და უპირატესობას ანიჭებს ნაციონალიზმის პოლიტიკურ ბუნებას. მხოლოდ ცალკეულ ელემენტებზე ფოკუსირება, როგორებიც არის კულტურა, იდეოლოგია, კულტურული იდენტობა და ა.შ. ნაციონალიზმის პოლიტიკური არსის უგულვებელყოფად არის მიჩნეული. ამ მოსაზრებას თუ განვაზოგადებთ საქართველოს მაგალითზე, დავინახავთ, რომ ქართველი სოციალ-დემოკრატების ლიდერის ორიენტირი ეროვნული კულტურის, კულტურული ნაციონალიზმის განვითარებაზე განპირობებული უნდა ყოფილიყო ქართული სოციალურ-პოლიტიკური და საზოგადოებრივი გარემოსთან საერთო კონტექსტების ძიებით. პოლიტიკური ავტონომიის საკითხის მკაფიოდ დასმა კი ქართული ნაციონალიზმის პოლიტიკურ ტრანსფორმაციას, მის პოლიტიკურ რელსებზე გადაყვანას მოითხოვდა. როგორ ტრანსფორმირდება სოციალიზმის როლის იდეა პოლიტიკურ იდეად? სტატიაში “ერის თვითგამორკვევა” ნოე ჟორდანიას ავითარებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ერები კაპიტალიზმის განვითარების პროდუქტია. კაპიტალისტური წყობა ქმნის პირველ სასათბურე პირობებს ერების ეროვნული ნიშნით დაყოფის შესახებ. ეს ხანგრძლივი პროცესია, რომელიც რევოლუციის გზით ერების, დემოკრატიისა და ნაციონალური ერთობის ფორმირებით სრულდება და მასში მოსახლეობის ყველა ფენა ერთდროულად არის ჩართული. პოლიტიკურ ტრანსფორმაციამდე მათ უწევთ საკუთარი თვითმპყრობელობის რეჟიმიდან თავის დაღწევა: „ერის თვითგამორკვევის პრინციპულ პრაქტიკულ პოლიტიკად გადასაქცევად საჭიროა ერთი პირობა დაჩაგრული ერის გაცნობიერება და დამჩაგრელის წინააღმდეგ დარაზმვა.”³⁵ ამრიგად, ნოე ჟორდანიას ერის პოლიტიკური ტრანსფორმაციისათვის განმსაზღვრელ როლს მთლიანად ერს ანიჭებს. უფრო კონკრეტულად კი, - მასში შემავალ ყველა სოციალურ ფენას და არა გამორჩეულად მხოლოდ ინტელექტუალურ ან პოლიტიკურ ელიტებს: „ერის თვითგამორკვევის პოლიტიკური მატარებელია თვით ერი” – აცხადებს იგი.³⁶

1917 წლის რუსეთი რევოლუციის შემდეგ, როდესაც თანდათან გამოიკვეთა რუსეთის იმპერიაში შემავალი ქვეყნებისათვის დამოუკიდებლობის მოპოვების კონტურები, ქართველი სოციალ-დემოკრატებისათვის საჭირო გახდა ეროვნული ორიენტირების მკაფიო ხაზგასმა. 1917 წლის 19 ნოემბერს თბილისში ინტერპარტიული საბჭოს ინიციატივით გაიხსნა საქართველოს ეროვნული ყრილობა, სადაც ნოე ჟორდანიამ განაცხადა ეროვნული ადმინისტრაციული უფლებების, ეროვნული ჯარის, სასამართლოს და ყველა სხვა დაწესებულების გაეროვნულების/ნაციონალიზაციის შესახებ.

³⁵ ჟორდანიას, ნოე. „ერის თვითგამორკვევა“, *რჩეული ნაწერები* (თბილისი: საქართველო, 1990) გვ.65.

³⁶ იქვე, გვ. 63.

სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების ლიდერებმა განაცხადეს, რომ სწორედ ეს დღე იქნებოდა თავდები საქართველოს გაერთიანებისა. მაგალითად, სოციალ-ფედერალისტების ლიდერი გრიგოლ რცხილაძე სრულიად იზიარებდა ამ მოსაზრებას: „დღევანდელი დღე თავდებია საქართველოს გაერთიანებისა და მისი პოლიტიკური იდეალების განხორციელებისა“.³⁷ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა გიორგი გვაზავას თანახმად „ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია თავიდანვე იდგა ქართველი ერის მთლიანობის ნიადაგზე. დღეს ეს ლტოლვილება განხორციელდა“.³⁸ პარტიები უარს ამბობდნენ პარტიულ სეპარაციულობაზე. მათ უნდა შეემუშავებინათ საერთო პოლიტიკური იდეოლოგია ქვეყნის გაერთიანებისა და განვითარების შესახებ. შესაბამისად, სწორედ ამგვარი მიდგომა გახდა იმ საერთო იდეოლოგიის საფუძველი, რომელსაც დაემყარა 1918 წელს 26 მაისს გამოცხადებული პირველი რესპუბლიკის სახელმწიფო პოლიტიკა სხვადასხვა დარგებში, მათ შორის, განათლების სფეროშიც.

³⁷ „ეროვნულ ყრილობაზე“, *თეატრი და ცხოვრება*, 1917, გვ.4. N44.

³⁸ იქვე, გვ.4.

თავი II. საგანმანათლებლო კონცეფციის განსაზღვრა 1918-1921 წლებში

1921 წლის საქართველოს კონსტიტუცია დემოკრატიის ქართული მოდელის ნიმუშად არის შეფასებული.³⁹ თუმცა, სწორი იქნებოდა აღგვენიშნა, რომ დემოკრატიის ქართული მოდელის ძიება პირველი რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკაში და მის საგანმანათლებლო კონცეფციაშიც უნდა გავაგრძელოთ. მით უფრო იმ გარემოებების გათვალისწინებით, რომ ეს მოდელი ერთდროულად მოიცავს ეროვნულ ნიადაგზე კულტურული თანასწორობისა და დემოკრატიზმის პრინციპებზე დაფუძნებულ საგანმანათლებლო სისტემას, რომელიც დემოკრატიული ქვეყნის განვითარების საწინდარს უნდა წარმოადგენდეს.

შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ საგანმანათლებლო კონცეფციაზე მუშაობა დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ბევრად ადრე დაიწყო, რამაც საფუძველი შეამზადა დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის განსაზღვრისათვის. ეს, ერთი მხრივ, დაკავშირებული იყო სასკოლო საგანმანათლებლო სისტემის ფორმირებასთან, რომლის უშუალო მონაწილე დიმიტრი უზნაძე იყო; მეორე მხრივ, უმაღლესი საგანმანათლებლო სასწავლებლის დაარსების აუცილებლობასთან.

ჯერ კიდევ 1913 წელს პეტერბურგში გამართულ სრულიად რუსეთის სახალხო სკოლების მასწავლებელთა ყრილობაზე, დიმიტრი უზნაძემ წარმოადგინა ინიციატივა რუსეთის განაპირა მხარეების ერთა კულტურული განვითარების შესახებ. ყრილობამ გაითვალისწინა ინიციატივა და ის დადგენილების სახით დაამტკიცა. დადგენილება ყურადღებას იქცევს შემდეგი ასპექტების გამო: რუსეთის იმპერიაში შეძველებული ცალკე ერების კულტურული განვითარების ის კანონმდებლობითი და ადგილობრივი ნორმები ჩაითვლებოდა გაუქმებულად, რომელიც შეზღუდავდა მაცხოვრებელთა რომელიმე ჯგუფის ეროვნულ, სარწმუნოებრივ და სასწავლო-საგანმანათლებლო უფლებებს; უმცირესობათა უფლებები უზრუნველყოფილი იქნებოდა საყოველთაო-სავალდებულო და უფასო სწავლა-განათლების განხორციელებით; ადგილობრივი თვითმმართველობები დაექვემდებარებოდნენ დემოკრატიზაციის პრინციპებს და ყველა სკოლა მათ მმართველობაში გადავიდოდა; სკოლებში სწავლა განხორციელდებოდა დედა-ენაზე; სასკოლო საქმის მართვაც მშობლიური ენის ფარგლებში დარჩებოდა; რუსული ენის შესწავლას მოსწავლეები დაიწყებდნენ მხოლოდ სწავლების მესამე წლიდან, ხოლო ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით კი უფრო ადრეც; კერძო პირებს სკოლების გახსნის უფლება მიენიჭებოდათ იმ პირობით, რომ ახლადგახსნილ სკოლაში სწავლა მშობლიურ ენაზე წარიმართებოდა. მასწავლებლები საჭიროებდნენ

³⁹ Matsaberidze, Malkhaz. „The Democratic Republic of Georgia (1918–1921) and the Search for the Georgian Model of Democracy“, *The Making of Modern Georgia, 1918–2012*, Ed. Stephen F. Jones (London and New York: Routledge, , 2014), pp. 141-161.

მოსამზადებელ კურსებს, რომელიც მოეწყობოდა ეროვნებათა მიხედვით; სემინარიების, ინსტიტუტებისა და პედაგოგიურ სასწავლებლების მასწავლებელთა მოსამზადებლად, უმაღლეს სასწავლებლებში გაიხსნებოდა ადგილობრივი ხალხის ენის, ისტორიისა და ლიტერატურის კათედრები; საჭირო იყო მასწავლებელთა რაიონული კრებების მოწვევა სწავლა-აღზრდის საკითხთა განსახილველად და ცხოვრებაში გასატარებლად; სასწავლებლები უნდა განთავისუფლებულიყვნენ რელიგიური სწავლებებისგან.⁴⁰

დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, 1917 წლის მაისში გამართულ კავკასიის მასწავლებელთა ყრილობაზე, დიმიტრი უზნაძემ წაიკითხა მოხსენება განათლების ორგანიზაციისა და სკოლის რეფორმის აუცილებლობის შესახებ, სადაც აღნიშნა, რომ რუსული პედაგოგიკის მთავარი იარაღი რუსული ენა, - მომავალი თაობის გარუსებას ისახავდა მიზნად. რუსული სკოლა ყოველგვარი ეროვნული გრძნობის შეურაცხმყოფელ ტენდენციას მისდევდა, რაც მომავალი თაობის განწყობებში უსიამოვნო დანაშრევებს გამოიწვევდა. ამიტომ მან, კავკასიაში, სახალხო განათლების რეფორმის გატარების აუცილებლობაზე გაამახვილა ყურადღება და გამოყო რამდენიმე მიმართულება. მათ შორის უპირატესობა სწავლების მშობლიურ ენაზე წარმართვას ენიჭებოდა. დიმიტრი უზნაძემ ყურადღება გაამახვილა ეროვნული სკოლის არსებითი შინაარსის სხვა მხარეებზეც: ერთმანეთისგან გამოყო ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული სკოლები. ხაზი გაუსვა უფასოდ სწავლების აუცილებლობას და ისაუბრა სახალხო განათლების იმ კარდინალურ პუნქტზე, რომლის მიხედვითაც სკოლა წარმოადგენს პატარა სახელმწიფოს; ამ სახელმწიფოს მოქალაქეებს კი-მოსწავლეები. სკოლა, როგორც დემოკრატიული სახელმწიფოს მნიშვნელოვან ორგანიზაცია, უნდა ემსახურებოდეს ადამიანის, თავისუფალი პიროვნების აღზრდას და მის სამოქალაქო ცნობიერების ისე ჩამოყალიბებას, რომ სამომავლოდ მან მონაწილეობა მიიღოს ქვეყნის ცხოვრების განვითარების პროცესებში.⁴¹

ყრილობაზე დიმიტრი უზნაძემ დასახა დებულებები, რომლებმაც შეიძლება ითქვას, რომ ნიადაგი შეამზადეს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ჩამოყალიბებისათვის. ეს დებულებებია: “სკოლის ცხოვრებაში გატარებულ იქნას ნაციონალიზაციის პრინციპი; 2. ნაციონალური სკოლის პროგრამების შესაქმნელად ყველა ტიპის სკოლის ოლქთან შეიქმნას მუდმივი კომისია ამ საკითხების შესამუშავებლად; 3. სასწავლო ენად ყველა სკოლაში აღიარებულ იქნას სამშობლო ენა; 4. ყველა სკოლაში შემოღებულ იქნას გაძლიერებული სწავლება: სამშობლო ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და გეოგრაფიის; 5; ნაციონალური სკოლის გარანტიისათვის მოეთხოვოს დროებით მთავრობას გამოსცეს დეკრეტი რუსეთში მცხოვრები ყველა ხალხის სკოლათა ნაციონალიზაციის შესახებ; 6. მომავალი

⁴⁰ განათლება, 1917, N2, გვ. 142-148.

⁴¹ უზნაძე, დიმიტრი. „განათლების ორგანიზაცია კავკასიაში სკოლის რეფორმის შესახებ. სკოლის რეფორმის აუცილებლობა“, *პედაგოგიური თხზულებანი* (თბილისი: 2005), გვ. 379-387.

სასწავლო წლის დაწყებიდან სწავლების ენად საპედაგოგო სასწავლებლებში შემოდებულ იქნას მოწაფეთა სამშობლო ენა.”⁴² სწავლების ნაციონალიზაცია იყო ის მთავარი ღერძი, რომლის გარშემოც უნდა განხორციელებულიყო ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკა.

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, 1918-1919 წლებში ქართული სკოლის სარეფორმო კომისიის მუშაობისას დიმიტრი უზნაძე წარსდგა კიდევ ერთი მოხსენებით „სახალხო განათლების სისტემის ძირითადი პრინციპები,” სადაც მან განავითარა მოსაზრება ეროვნული განათლების კონცეფციის შესახებ. პირველ რიგში, ის შეეხო ქართველი ერის, როგორც მცირერიცხოვანი ერის ღირებულებათა უპირატესობის განსაზღვრის კრიტერიუმებს. მისი აზრით, ქართველი ერის უპირატესობა სულიერი კულტურის განვითარებაში მდგომარეობდა. ასევე, ხალხის სწავლა-განათლებასა და აღზრდაზე ზრუნვაში, რომელიც თავის გამოხატულებას ეროვნული ინდივიდუალიზმის ფარგლებში ჰპოვებდა. საგანმანათლებლო კონცეფციის სწორად ფორმულირებისათვის, დიმიტრი უზნაძეს მნიშვნელოვნად ესახებოდა ქართველი ერის სოციალურ-პოლიტიკური აგებულების განსაზღვრა, რომელიც იმ დროს უკვე დემოკრატიზმისა და სოციალიზმის ტენდენციებით იყო წარმოდგენილი. დემოკრატიზმის თვისება სწავლა-აღზრდის პრინციპების დემოკრატიულ ნიადაგზე გადასვლას მოითხოვდა, რაც ნიშნავდა, რომ იმ ერის ყველა წევრი, რომელსაც საკუთარი თავი ეროვნული ინდივიდუალიზმის ფარგლებში უნდა ეპოვა, - სწავლა-განათლების თანასწორ პირობებში მოქცევას საჭიროებდა. გარდა ამისა, საგანმანათლებლო სისტემის შინაარსობრივი მხარე განისაზღვრებოდა სწავლა-განათლების დედა-ენაზე მოწყობით. ასევე “სამშობლოს შესწავლით”, რაც გულისხმობდა საქართველოს ისტორიას, გეოგრაფიას, ქართულ ლიტერატურას. გამომდინარე იქიდან, რომ ყველა ერი სასწავლო დაწესებულებებს საკუთარი ეროვნული ინდივიდუალიზმის საზღვრებში აქცევს, ზემოთ ჩამოთვლილი დისციპლინების გათვალისწინება, ახლადშექმნილ დემოკრატიულ რესპუბლიკას დაეხმარებოდა საკუთარი თვითიდენტიფიცირების რთულ პროცესში. ამრიგად, საგანმანათლებლო პოლიტიკის კონცეფცია ცალსახად უნდა დაფუძნებოდა როგორც ინტელექტუალურად, ასევე ზნეობრივად და სოციალურად გამართული პიროვნების აღზრდის იდეას, რომელსაც ეროვნულთან ერთად, მოქალაქეობრივი ნების სიმტკიცეც ექნებოდა საკუთარი სოციალური გარემოს მიმართ მკაფიოდ ჩამოყალიბებული.⁴³

დემოკრატიული რესპუბლიკის ერთიანი საგანმანათლებლო კონცეფციის და სისტემის ჩამოყალიბებას წინ უსწრებდა კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტი საქართველოს ისტორიაში – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსება, რომელსაც თავისი როლი უნდა შეესრულებინა ქართული ეროვნული

⁴² უზნაძე, დიმიტრი. *სახალხო ფურცელი*, 1917, N 878, გვ. 3.

⁴³ უზნაძე, დიმიტრი. „სახალხო განათლების სისტემის ძირითადი პრინციპები“, *პედაგოგიური თხზულებანი*, (თბილისი:2005), გვ. 401-419.

სახელმწიფოს ჩამოყალიბების საქმეში და ასევე, სამომავლოდ განესაზღვრა კიდევ ეროვნული საგანმანათლებლო კონცეფცია.

დასავლეთ ევროპაში ერი-სახელმწიფოების დაარსებამ, სამოქალაქო საზოგადოებების ჩამოყალიბებისა და სეკულარიზაციისა პროცესებმა ძველ ევროპულ უნივერსიტეტებს ახალი ევროპული, ძლიერი და დამოუკიდებელი ინსტიტუციების ფუნქცია შესძინა. აკადემიური დაწესებულებების ეკლესიის იდეოლოგიისგან განთავისუფლება დასავლეთ ევროპის ქვეყნების შემდგომი საგანმანათლებლო პოლიტიკის განმსაზღვრელი გახდა.⁴⁴ მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ უნივერსიტეტის იდეა, როგორც დამოუკიდებელი ინსტიტუციის, - დაკავშირებულია ერი-სახელმწიფოს დაარსების და მისი არსებობის იდეასთან, რამდენადაც ის ანუ უნივერსიტეტი მოდერნულობის უმაღლესი სოციალური ერთობისკენ - ერი-სახელმწიფოსკენ მიმართვის შესაძლებლობაა. ასევე, უნივერსიტეტი შემნახველი და დამცველია ერის კულტურული და ისტორიული ცნობიერების და ერის კოლექტიური ცნობიერების ერი-სახელმწიფოს იდეაში გარდამქმნელი. ეს კი უნივერსიტეტის, როგორც დამოუკიდებელი ინსტიტუციის კულტურის ფენომენტთან ინტეგრირების საშუალებით მოხერხდა.⁴⁵

ხაზგასმას არ საჭიროებს ის გარემოება, რომ იმ დროს, როდესაც ევროპაში მსგავსი ტიპის უნივერსიტეტები არსდებოდა, საქართველოში სრულიად განსხვავებული ვითარება იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული საგანმანათლებლო ტრადიციები შორეული პერიოდიდან იღებს სათავეს და საუკუნეების მანძილზე, საქართველოსა თუ მის ფარგლებს გარეთ არსებულ ქართულ აკადემიებსა და საგანმანათლებლო კერებში ქართველ სწავლულთა მოღვაწეობა არ შეჩერებულა, ისინი არ წარმოადგენდნენ უნივერსიტეტის ტიპის დაწესებულებებს. 1918 წელს ქართული უნივერსიტეტის დაარსება ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ერთ-ერთი ძლიერი გამოხატულება და ამ ბრძოლაში გამარჯვების ტოლფასი იყო.

1918 წელს ქართული უნივერსიტეტის გახსნა, მანამდე 1917 წელს კი ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა იყო ის ორი უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, რომელიც 1918 წლის 26 მაისს ქვეყნის ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანეს მოვლენას - საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას უძღოდა წინ.

1918-1921 წლების პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე გრიგოლ ლორთქიფანიძე, რომელიც დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდში, სხვადასხვა დროს, განათლებისა და სამხედრო მინისტრების თანამდებობებზე ითავსებდა, - ქართული უნივერსიტეტის დაარსებას სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობას ანიჭებს. ეს ფაქტი მას შეფასებული აქვს, როგორც ისტორიული პერსპექტივა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისათვის: “დიდი

⁴⁴ Rüeg, Walter. *A History of the Universities in Europe* (Cambridge University Press, 2004), p.3-6.

⁴⁵ Readings, Bill. *The University in Ruins* (Harvard University Press, 1996), p.45-49.

სასკოლო-ეროვნული რევოლუციის დიად გვირგვინად უნდა ჩაითვალოს საქართველოს მაღალი სკოლის აღდგენა – ქართული სახელმწიფო უნივერსიტეტის გახსნა. ქართველი ერის ჭაღარა ისტორიაში მრავლად მოიპოვება შესანიშნავი ზეიმისა და გამარჯვების თარიღები და ამ თარიღთა შორის ერთ-ერთი უპირველეს ადგილს დაიჭირს ქართული უნივერსიტეტის გახსნის დღე. 1918 წლის 26 იანვარი იმავე წლის 26 მაისის წინამორბედი იყო და მისი ერთი უდიდესი და უძლიერესი დედაბოძი იქნება. ერს, რომელსაც ჰქონდა და აქვს 26 იანვარი უნდა ჰქონოდა და კიდევ ექნება 26 მაისი და თუ პირველი თარიღის დიადობა ჯერ კიდევ თითქოს სავსებით არ არის შეგნებული, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ასეთი ამბების რეალური ეფექტი ღრმა შინაგანი და თანდათანობითი ხასიათისაა, მის სწორად დასაფასებლად საჭიროა ერთგვარი ისტორიული პერსპექტივა.⁴⁶

სწორედ ამგვარი ისტორიული პერსპექტივა გახდა საჭირო ქართული საზოგადოების კონსოლიდაციისათვის, სწორი ორიენტირების განსაზღვრისათვის, განსაკუთრებით მაშინდელი საერთაშორისო პოლიტიკური და სოციალური ვითარების გათვალისწინებით. ივანე ჯავახიშვილისა და მისი თანამოაზრეების მიერ ჩამოყალიბებულმა უმაღლესი სკოლის კონცეფციამ შექმნა განათლების რეფორმის მწყობრი სისტემას, რომელიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ევროპული გზით განვითარებას შეესაბამებოდა.⁴⁷ თუმცა, ქართველ საზოგადოებას რამდენიმე ათეული წელი დასჭირდა იმისათვის, რომ საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლის გახსნის უფლებამოსილება მოეპოვებინა. ამ უფლებისათვის ბრძოლა მე-19 საუკუნის 60-იანი წლების თაობამ აქტიურად დაიწყო.

ილია ჭავჭავაძე და თერგდალეულები საქართველოს ავტონომიური მოწყობის იდეას თანმიმდევრული დასაბუთებით ავითარებდნენ. ამ დასაბუთების ფარგლებში მათთვის უმთავრესი ქვაკუთხედი ეროვნულობის გადარჩენა და კულტურის აღორძინებისათვის ბრძოლა, ერის კულტურული ნიშნების გაძლიერება და ერის, როგორც კულტურული ერთობის ჩამოყალიბება იყო. ყველა ის აქტივობა, როგორც არის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსება, ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა, ქართული ბანკის გახსნა, ქართული თეატრის განვითარება, - ემსახურებოდა მხოლოდ ერთ მიზანს - ეროვნული პროექტის ფარგლებში ეროვნული იდენტობის განსაზღვრასა და კულტურული ნაციონალიზმის საზღვრების დადგენას. მასში განიხილებოდა საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების იდეაც, რომლის შესახებაც სტატიები “დროების” და “ივერიის” ფურცლებზე ინტენსიურად იბეჭდებოდა. აქვე დავესესხებით მიროსლავ ჰროშს, რომელიც აცხადებს, რომ ერის კულტურული ნიშნების

⁴⁶ ლორთქიფანიძე, გრიგოლ. *ფიქრები საქართველოზე* (თბილისი: თსუ, 1995), გვ.193.

⁴⁷ *პირველი საყოველთაო დემოკრატიული არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში*, რედ: გაიპარამვილი, ზ. ავტორ-შემდგენლები: ირემაძე, ი. ჭანტურიძე, ს. (თბილისი:2017), გვ.6-7.

განსაზღვრა და მათი დაცვის იმპერატივი ნაციონალიზმის ცენტრალურ იდეად რჩება მხოლოდ მისი ევოლუციის საწყის ეტაპზე, როცა ერის პოლიტიკური ამბიციები ჯერ წინა პლანზე არ გადმოსულა.⁴⁸ ქართველი ხალხის კულტურული ნიშნებს განსაზღვრა სწორედ ქართული ნაციონალიზმის ცენტრალურ იდეად რჩებოდა მანამდე, სანამ ქვეყნის პოლიტიკური თვითგამორკვევის საკითხი საბოლოოდ არ გადაწყდებოდა.

1880 წლის 19 თებერვალს რუსეთის იმპერიამ აღნიშნა იმპერატორ ალექსანდრე II-ს ტახტზე ასვლის 25-ე წლისთავი. “დროება” იტყობინება, რომ სწორედ ამ დღეს ჩაისახა იმედი თბილისში კავკასიის უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ. ამ სურვილის გარშემო გაერთიანებული იყო მთელი ქართული საზოგადოება: “როცა რუსეთის იმპერიის ყველა მოქალაქეს აქვს თავისი კანონიერი სურვილი და ნატვრა გამოუცხადოს თავის თავის ხელმწიფეს, ამ უნივერსიტეტის დაარსებაზე უსაჭიროესი და უძვირფასესი სურვილი და ნატვრა ვერ მოგვინახავს-რა. ეს გვიმტკიცებს, რომ მართლა მოახლოებული უნდა იყოს ის დრო, როდესაც ჩვენ უნივერსიტეტი უნდა მოგვეცეს”.⁴⁹ ამავე წელს “დროებაში” ილია ჭავჭავაძემ გამოაქვეყნა წერილების ციკლი “კავკასიის უნივერსიტეტი,”⁵⁰ სადაც ის შეეცადა გაექარწყლებინა იაკობ გოგებაშვილის პესიმიზმი ქართული უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ საქართველოში. იაკობ გოგებაშვილი სტატიამი “მზათა ვართ?” რომელიც ხელმოწერილია ი. სვიმონიძის ფსევდონიმით, გამოქვეყნდა ამავე წლის “დროების” 16 იანვრის ნომერში.⁵¹ იაკობ გოგებაშვილი აღნიშნავს, რომ აზრი კავკასიის უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ დიდი ხანია უკვე მომწიფებულია. სწავლა-განათლების გამგის ბატონი იანოვსკის წლიური ანგარიშიც მოწმობს, რომ უმაღლესი სასწავლებლის დაარსება არა მარტო კავკასიისთვის, რუსეთისთვისაც კი ხელსაყრელია. თუმცა, იაკობ გოგებაშვილი წუხილს გამოთქვამს იმის გამო, რომ საქართველოს ახალგაზრდობის განათლების მდგომარეობა არ ქმნის უმაღლესი სასწავლებლის არსებობის საფუძველს, რადგანაც განათლების მიღების მსურველების რაოდენობა იმდენად მცირე იყო გიმნაზიებში, რომ ეს მოცემულობა ვერ ქმნიდა უნივერსიტეტის დაარსებისათვის საიმედო განწყობებს. ილია ჭავჭავაძე საწინააღმდეგო მოსაზრების იყო. მან გამოაქვეყნა საპასუხო წერილები, სადაც ის ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ თავად “უცხო კაციც” კი (იგულისხმება იანოვსკი) გრძნობდა ქართველებისათვის უმაღლესი სასწავლებლის აუცილებლობას. საქართველო მუდმივად წაგებულ პოზიციაში იყო იმის გამო, რომ არ არსებობდა არც ერთი უმაღლესი სასწავლებელი. ილიას აზრით, ასევე მცდარი იყო იაკობ გოგებაშვილის წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ საქართველოში არ მოიძებნებოდა საჭირო რაოდენობა სტუდენტებისა, რომლებიც უნივერსიტეტში მოისურვებდნენ

⁴⁸ Hroch, Miroslav. *Social Preconditions of the National Revival in Europe* (Cambridge University Press, 1985), p.22-24.

⁴⁹ „საფუძველი კავკ. უნივერსიტეტისა,“ *დროება*, 1880, N40, გვ.1.

⁵⁰ ჭავჭავაძე, ილია. „კავკასიის უნივერსიტეტი“, *დროება*, 1880, N 17, გვ.1, N 18, გვ.1.

⁵¹ სიმონიძე, ი., „მზათა ვართ?“, *დროება*, 1880, N16, გვ.1.

განათლების მიღებას. რუსეთის უნივერსიტეტებში ბევრი ქართველი სტუდენტი სწავლობდა. ზოგიერთი მათგანი ვერ ეგუებოდა იქაურ ჰავას, ან ძალიან რთული იყო მათთვის სამშობლოდან შორს ყოფნა. ცხადია, ეს დისკომფორტიც შემსუბუქებული ექნებოდათ ქართველებს უნივერსიტეტის დაარსების შემთხვევაში. რაც მთავარია, კავკასიის უნივერსიტეტს ჰქონდა ეროვნული და სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა: წერილში ილია ჭავჭავაძე ამახვილებს ერთ საინტერესო გარემოებაზე ყურადღებას. კერძოდ კი, ამ დროისათვის არსებობდა მოლოდინი თურქეთის ტერიტორიაზე, ბათუმთან ახლოს, ინგლისელთა მხრიდან გავლენების გაძლიერებისა. ილია ჭავჭავაძისა და თერგდალეულების მოქმედების არეალი ითვალისწინებდა რუსული იმპერიული სივრცის ფარგლებში ქართული ეროვნული პროექტის და კულტურული იდენტობის განსაზღვრას. მისთვის ცხადი იყო, რომ ევროპელების გაძლიერება საქართველოს მეზობლად რუსული მილიტარიზმის მინიმალიზაციას და ინტელექტუალური ბაზის არსებობას კი მეტად საჭიროს ხდიდა: “ამათი მეზობლობა მოითხოვს ჩვენგან, რომ რუსეთი კავკასიაში მარტო თოფ-იარაღით, ხიმტებითა და სალდათების სიმრავლით არ იყოს ძლიერი, საჭიროა რუსეთს ჰქონდეს აქ ზნეობითი ძალა, საჭიროა ყვანდეს ინტელიგენცია, საჭიროა სწავლა-განათლებითა და კეთილდღეობით იყოს კავკასიაში ის ძლიერი.”⁵² ასევე უნივერსიტეტის არსებობა ნიშნავდა საშუალო სკოლების როლის გააქტიურებასაც და მათი კონტინგენტის შევსებას, საგანმანათლებლო სისტემის ახალ, აქტიურ ფაზაში გადასვლისათვის.

საქართველოში უნივერსიტეტის გახსნა რადიკალურად ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის მთავრობის მიზნებს. ეს ნათლად გამოიხატა 1881 წელს გაზეთ “კავკაზში” გამოქვეყნებულ წერილში. ოფიციალური ხელისუფლება უნივერსიტეტის დაარსების იდეას “უმწეო და უნიადაგოს” უწოდებდა და თვლიდა, რომ პროფესორები მეტი აღმოჩნდებოდნენ, ვიდრე განათლების შექმნის მსურველი ახალგაზრდები.⁵³

ცხადია, რომ ხელისუფლების მხრიდან უნივერსიტეტის გახსნაზე უარის თქმა მხოლოდ ფინანსურ საკითხებთან ან განათლების მიღების მსურველთა მცირე რაოდენობასთან არ იყო დაკავშირებული. იმპერიალისტური პოლიტიკა საქართველოში არ ითვალისწინებდა ეროვნული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების არსებობას სწორედ იმ მიზეზების გამო, რაც საფუძველშივე ქმნიდა ქვეყნის, როგორც დამოუკიდებელი სუბიექტის არსებობის წინა პირობებს. 1890 წელს, “ივერიაში” გამოქვეყნებული წერილი “უნივერსიტეტის დაარსების გამო ჩვენში” გამოხატავს მწუხარებას იმის გამო, რომ ქართველი ინტელექტუალების სურვილს უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ კვლავ რუსული იმპერიალისტური დაბრკოლებები ეღობებოდა წინ.⁵⁴

⁵² ჭავჭავაძე, ილია. „კავკასიის უნივერსიტეტი“, *დროება*, 1880, N17, გვ.2.

⁵³ ლევიშვილი, სოლომონ. „ილია ჭავჭავაძე-ქართული უნივერსიტეტის მესაძირკველი“, *მნათობი*, 1988, N10, გვ. 132-133.

⁵⁴ „უნივერსიტეტის დაარსების გამო ჩვენში“, *ივერია*, 1890, N217, გვ.1.

ქართული უნივერსიტეტის დაარსების საკითხში განსაკუთრებული როლი პოლიტიკური წყობის ცვლილებამ, კერძოდ 1917 წლის რუსეთის რევოლუციამ ითამაშა. საწყის ეტაპზე ქართული პოლიტიკური პარტიები საქართველოს მომავალს რუსეთის ფარგლებში – კულტურული ან პოლიტიკური ავტონომიის ფარგლებში ხედავდნენ. საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი ჯერ კიდევ არ იყო გამორკვეული, შესაბამისად ქართული უნივერსიტეტის არსებობაც პირდაპირ იყო დაკავშირებული ქვეყნის მომავალი პოლიტიკური მოწყობის პერსპექტივებთან. ამისა შესახებ თავად ივანე ჯავახიშვილიც აღნიშნავს 1917 წელს გიორგი ახვლედიანისათვის გაგზავნილ წერილში: “როგორც რუს მიტროპოლიტის დანიშვნით ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის დაჩრდილვა ჰსურთ, ისევე რუსულ უნივერსიტეტის ტფილისში დაარსება ჩვენი ავტონომიის განხორციელების საწინააღმდეგო იარაღია.”⁵⁵ თავად ივანე ჯავახიშვილი მომხრე იყო საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის. 1917 წლის მარტში გამართულ პეტროგრადის შეხვედრაზე მან ღიად განაცხადა ამის შესახებ.⁵⁶

ზურაბ ავალიშვილი, რომელიც კრების თავმჯდომარე იყო, შემდეგნაირად ხსნის ავტონომიის მოთხოვნის ფაქტს: რევოლუციის შემდეგ, რუსეთის დროებით მთავრობა არ აპირებდა უარი ეთქვა კავკასიაში რუსეთის დაქვემდებარებაში მყოფ ხალხებზე. პირიქით, შეეცდებოდა კიდევ ამ მემკვიდრეობის გაფართოებას. თუმცა, არც საქართველოს და კავკასიის სხვა ხალხები ჩქარობდნენ იმპერიის ნანგრევებიდან დამოუკიდებელ სუბიექტებად ტრანსფორმაციას და ყველანაირი ტიპის განცხადება საქართველოს დამოუკიდებლობის შესახებ რუსეთთან მთლიანობის კონტექსტში უნდა ყოფილიყო გაგებული. ამ კონტექსტის შესაბამისად მიმდინარეობდა საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეის შესახებ, მაგრამ იმ პირობით, რომ საქართველო დარჩებოდა რუსეთის “სახელმწიფოებრივი კავშირის ფარგლებში.”⁵⁷ ამგვარი რეალობის სწორი გააზრება უზიძგებდა ივანე ჯავახიშვილს და მის თანამოაზრეებს ავტონომიის მოთხოვნა წამოეყენებინათ. ბერლინში გამოსული “ქართული გაზეთის” მესვეურებიც მიუთითებდნენ, რომ “ავტონომია ეს არის მოსამზადისი ხანა სრული დამოუკიდებლობისათვის.”⁵⁸ სამომავლოდ კი ქართული უნივერსიტეტი, როგორც დამოუკიდებელი სუბიექტი, ქვეყნის დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი გარანტი შეიძლება აღმოჩენილიყო.

1917 წლის 1 მარტს ივანე ჯავახიშვილის ბინაზე შეიკრიბა ქართველ მოღვაწეთა ჯგუფი უნივერსიტეტის საკითხის გარშემო მსჯელობისათვის. კრებაზე გადაწყდა, რომ მოქმედება ორი მიმართულებით უნდა განვითარებულიყო: უნდა გაშლილიყო სახალხო მოძრაობა საუნივერსიტეტო

⁵⁵ ივანე ჯავახიშვილი ქართული უნივერსიტეტისათვის. რედ.: მაცაბერიძე, მ. შემდგენელი: სართანია, დ. (თბილისი: თსუ, 2018), გვ. 120.

⁵⁶ ბენდიანიშვილი, ალექსანდრე. საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (თბილისი: 2001), გვ. 63.

⁵⁷ ავალიშვილი, ზურაბ, საქართველოს დამოუკიდებლობა (ტფილისი: 1925), გვ. 23-24.

⁵⁸ ჯანელიძე, ოთარ. ივანე ჯავახიშვილი (მეცნიერული ფურცლები) (თბილისი: 1996), გვ.8.

იდეისათვის საქართველოში. ასევე პეტროგრადში ნებართვა უნდა აეღოთ ეროვნული უმაღლესი სკოლის გახსნისათვის. ივანე ჯავახიშვილი მომავალი უნივერსიტეტის დაარსებისათვის, სარგებლობდა 1914 წლის 1 ივლისს გამოცემული კანონით რუსეთის იმპერიაში არა რუსულ ენაზე კერძო ხასიათის უმაღლესი სასწავლებლების შესახებ. ეს კანონი საშუალებას აძლევდა ივ. ჯავახიშვილს ეწარმოებინათ საქმიანობა უნივერსიტეტის დაარსებისათვის.⁵⁹ უმაღლესი სასწავლებლების დამფუძნებლები განსაზღვრავდნენ, თუ რომელ ენაზე უნდა მომხდარიყო სწავლება. მათ შორის, განსაზღვრული დისციპლინების მხოლოდ სახელმწიფო ენაზე სწავლებასაც.⁶⁰ მშობლიურ ენაზე სწავლების უფლების მოპოვება ერთგვარად საკუთარი კულტურული სივრცის შემოსაზღვრის მცდელობა იყო, რომელიც ეროვნული იდენტობის აქტუალიზებას და პოლიტიკური თვითმოქმედების შესაძლებლობებს ზრდიდა.

1917 წლის 12 მაისს თბილისში ჩატარდა ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების დამფუძნებელი კრება. კრების დადგენილების თანახმად, დაფუძნდა “ქართული თავისუფალი უნივერსიტეტის საზოგადოება.” მოწვეულ კრებაზე, ივანე ჯავახიშვილმა წაიკითხა მოხსენება “უნივერსიტეტის დაარსების აუცილებლობის შესახებ,”⁶¹ რომელშიც მან მოკლედ მიმოიხილა ქართული სამეცნიერო განათლების ისტორია, დაასაბუთა ქართული უნივერსიტეტის დაარსების აუცილებლობა და მისი განხორციელების გეგმა. იგივე მოხსენება ივანე ჯავახიშვილმა 17 მაისს, ქალაქ ქუთაისში წაიკითხა. მოხსენების მნიშვნელობა მრავალგვარია: ერთი მხრივ, მასში ვხედავთ პრაქტიკული ღონისძიებების ჩამონათვალს, რომელიც საჭიროა საუნივერსიტეტო ცხოვრების განვითარებისათვის საქართველოში. მეორე მხრივ, ის დასაბუთებაა საგანმანათლებლო კონცეფციის, რომელიც, მართალია, ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს ქვეყნის სუვერენიტეტის გამოცხადებას, მაგრამ მომავალში ის დამოუკიდებელი ქვეყნის პოლიტიკური თვითგამორკვევის, ასევე - განათლების პოლიტიკის განმსაზღვრელი ხდება.

ივანე ჯავახიშვილი მოხსენებას ქართველი ხალხისა და ქართული კულტურის განვითარების ძირითადი ეტაპების დახასიათებით იწყებს: საუკუნეების მანძილზე დიდ სახელმწიფოებს შორის მოქცეული ქართული კულტურა თავისი განვითარებითა და სიძლიერით არ ჩამოუვარდებოდა ბერძნულ, ბიზანტიურ, სპარსულ თუ არაბულ კულტურებს. ქართული კულტურა მთელი თავისი ბრწყინვალეობით მე-12 საუკუნეში გამოვლინდა. სხვადასხვა ქვეყნებში დაარსებული საგანმანათლებლო კერების საშუალებით ქართველები ეზიარებოდნენ დაწინაურებული ქვეყნების საგანმანათლებლო და სამეცნიერო მიღწევებს. მათ საკუთარ ეროვნულ ნიადაგზე ავითარებდნენ და შედეგად

⁵⁹ მეტრეველი, როინ. „უნივერსიტეტის საკითხი,“ *ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სამართლის ფაკულტეტის შრომები*, ტ. IV (თბილისი: ქართული უნივერსიტეტი, 2015), გვ.9.

⁶⁰ ჯორბენაძე, სერგო. *ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა* (თბილისი: თსუ, 1984), გვ. 185-186.

⁶¹ ჯავახიშვილი, ივანე. „უნივერსიტეტის დაარსების აუცილებლობის შესახებ,“ *ივანე ჯავახიშვილი ქართული უნივერსიტეტისათვის*, რედ.: მაცაბერიძე, მ. შემდგენელი: სართანია, დ. (თსუ, 2018), გვ.13.

ქართულ, თვითმყოფად სალიტერატურო თუ სამეცნიერო ძეგლებს ქმნიდნენ. ივანე ჯავახიშვილი ხაზს უსვამს ქართულ სამონასტრო საგანმანათლებლო კერების უდიდეს ღვაწლს ქართული დამწერლობისა თუ მეცნიერების განვითარების საქმეში: “თითოეული სახელოვანი მონასტერი მეცნიერებისა და სიბრძნის რომელიმე დარგით იყო განთქმული, თავისი განსაკუთრებული მიმართულება ჰქონდა.”⁶² სხვადასხვა დროის ისტორიულმა ძნელბედობამ გამოიწვია ის, რომ ქართული კულტურის ბრწყინვალეების შენარჩუნება და განვითარება მრავალჯერ შეფერხდა. მონღოლების ბატონობამ, სპარსელებისა და ოსმალების შემოსევებმა სრულიად დააშორა საქართველო დასავლეთ ევროპის განვითარებულ კულტურულ ცენტრებს. მათ შორის, ქართული ენა ჩამოშორდა დასავლურ, სამეცნიერო ტერმინოლოგიას. ადრე ქართველების სპარსულ და ბერძნულ ენებს ფლობდნენ. აღორძინების ხანაში კი ლათინური და დასავლეთ ევროპის ენების არცოდნამ შეაფერხა ქართული სამეცნიერო დარგებისა და ტერმინოლოგიის განვითარება. სულიერი კავშირის აღდგენა დასავლეთ ევროპასა და საქართველოს შორის ნაწილობრივ კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობამ შეძლო. ასევე სხვადასხვა ენებიდან რუსულად ნათარგმნმა სამეცნიერო ლიტერატურამ. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამ, სახელმწიფოებრიობასთან ერთ ერთად, დაღი დაასვა ქართული ენის განვითარებასაც, - სკოლებიდან გაქრა დედა-ენა, სასწავლებლებში რუსული ენა დამკვიდრდა. ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ სასკოლო სისტემის პრინციპების ტრადიცია ჯერ კიდევ იოანე ბატონიშვილის მიერ იყო შემუშავებული, რაც მოწმობს საქართველოში ხანგრძლივი ისტორიის მქონე სასკოლო ტიპების არსებობაზე.

ივანე ჯავახიშვილი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ქართული ენის საკითხს და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მე-19 საუკუნეში ქართველ მოღვაწეთა დამსახურებით ქართულმა ენამ კვლავ დაიბრუნა პირვანდელი ძალა და მომხიბვლელობა: “ჩვენმა ენამ ძალა მოიკრიფა, პოეზია არამც თუ გამოცოცხლდა, არამედ შემოქმედების მშვენიერი ძეგლებიც შეგვძინა, ქართული ენა კვლავ საზოგადოებრივ დაწესებულებებში გაისმა და ახლა უკვე რამდენიმე ქართული სამეცნიერო საზოგადოებაც გვაქვს.”⁶³ რევოლუციის შემდგომი პერიოდი კი ანუ ახალი დროება მოითხოვს ქართული მეცნიერების ეროვნულ ნიადაგზე განვითარებისათვის ქართული უნივერსიტეტის დაარსებას, რადგანაც მხოლოდ მას შეუძლია “ქართული მეცნიერებისა და შემოქმედებითი აზროვნების დაუფასებელ, ცხოველმყოფელ კერად და მანათობლად იქცეს.”⁶⁴ მხოლოდ უნივერსიტეტშია შესაძლებელი სულიერი კავშირის დამყარება მეცნიერებასა და მომავალ თაობებს შორის, რადგანაც ქართული უნივერსიტეტი მხოლოდ მეცნიერებისათვის განკუთვნილი კერა არ არის. პირველ რიგში, მას ეროვნული მისია აკისრია ქვეყნის მომავალი განვითარებისათვის.

⁶² იქვე, გვ. 14.

⁶³ იქვე, გვ. 19.

⁶⁴ იქვე, გვ. 21.

მომავალი უნივერსიტეტის პრაქტიკული მისიის შესახებ, ივანე ჯავახიშვილი საუბრობს სხვა მოხსენებაში, რომლითაც ის საზოგადოების წინაშე ამავე წლის 17 მაისს წარსდგა ქუთაისში. (ივ. ჯავახიშვილის მოხსენება ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების დამფუძნებელ კრებაზე წაკითხული 12 მაისს 1917 წელს თბილისში და 17 მაისს ქუთაისში).

მოხსენებაში ივანე ჯავახიშვილმა კიდევ ერთხელ ჩამოაყალიბა ის პრინციპები, რომელიც ამოსავალი უნდა გამხდარიყო ქართული უნივერსიტეტის შემდგომი ფუნქციონირებისათვის, განსაკუთრებით კი იმ პოლიტიკურ ვითარებაში, როდესაც რუსეთის რევოლუციიდან სულ რამდენიმე თვე იყო გასული და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ბედი ჯერ კიდევ გაურკვეველი ჩანდა. უპირველესი პრინციპი სამეცნიერო მოღვაწეობის ქართულ ენაზე წარმართვა იყო. ამ საკითხის დარეგულირებას პრაქტიკული მხარეც გააჩნდა ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკის წარმართვისათვის, რაც სამომავლოდ საშუალო სკოლების ნაციოლიზაციას ანუ გაეროვნულების პროცესს წაადგებოდა. აქვე უნდა ვთქვათ, რომ ივანე ჯავახიშვილი მხოლოდ პოლიტიკური პრიზმიდან განიხილავს დასმულ საკითხს: რუსეთის რევოლუციის შედეგების უკიდურესი სცენარის გათვალისწინებითაც კი, რაც შესაძლებელი იყო ქართველებისათვის ერობის უფლების მინიჭებაში გამოხატულიყო, ქართული საზოგადოება მაინც იმსახურებდა ეროვნულ სამეცნიერო საფუძვლებზე განსწავლულ პროფესიონალებს, როგორც ეს დასავლეთის ქვეყნებში ხდებოდა. ივანე ჯავახიშვილი უმაღლეს საგანმანათლებლო კერას მაშინ მიაწერს ამ მისიას, როდესაც პირველი რესპუბლიკის გამოცხადებამდეც ჯერ კიდევ დიდი დროა დარჩენილი, დროებითი მთავრობა კი ეროვნულ-ტერიტორიული თვითმმართველობის აუცილებლობას განიხილავდა. ამ მოხსენებაშიც კიდევ ერთხელ არის ყურადღება გამახვილებული საქართველოს და კავკასიის ისტორიის ინტერდისციპლინარული შესწავლის აუცილებლობაზე. საქართველოს ისტორიის სრულყოფილ გააზრებას კავკასიური კონტექსტის გათვალისწინებით შეეძლო მსოფლიო სააზროვნო სივრცეში თავისი სამეცნიერო წვლილის შეტანა.

ივანე ჯავახიშვილის ნააზრევი არ არის მხოლოდ მეცნიერის თვალთახედვით დანახული სინამდვილე. როდესაც ის ზემოხსენებულ მოხსენებებს აკეთებს, საზოგადოების წინაშე წარდგება როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, რომელსაც წვლილი შეაქვს ქვეყნის სამომავლო დამოუკიდებლობის დაგეგმვა-გამოცხადების საქმეში. მისი ეს წვლილი საფუძველს ქმნის საქართველოს, როგორც ერთ-სახელმწიფოს დაარსებისათვის, რომელიც თავისი ისტორიის განვითარების ახალ საფეხურზე გადადის და თავისუფლად აკეთებს განაცხადს განათლებული, ევროპული ტიპის, დემოკრატიული და თანასწორუფლებიანობის პრინციპზე დაფუძნებულ მომავალზე.

როგორც აღვნიშნეთ, სწორედ უნივერსიტეტის დაარსების ფაქტს უნდა განესაზღვრა დემოკრატიული რესპუბლიკის მომავალი საგანმანათლებლო პოლიტიკის იდეოლოგიური ასპექტები. ამგვარი მოლოდინი ჰქონდა აკაკი

ჩხენკელსაც, როდესაც მან საქართველოს ეროვნული საბჭოს სახელით, უნივერსიტეტის გახსნისადმი მიძღვნილ ზეიმზე სიტყვით გამოსვლისას, ფაქტობრივად ჩამოაყალიბა საქართველოს მომავალი დემოკრატიული მთავრობის საგანმანათლებლო პოლიტიკის მთავარი კონტურები და მიზნები. აკაკი ჩხენკელი ერის ასაკოვნებას განსაზღვრავს უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებების არსებობის ტრადიციით. რამდენადაც ევროპის ქვეყნებში დამოუკიდებელი უნივერსიტეტების დაარსება დაკავშირებულია ერი-სახელმწიფოების დაფუძნების იდეასთან, მისი ეს მოსაზრება შესაძლოა დავაკავშიროთ ქართული ერი-სახელმწიფოს ჩამოყალიბების საწყისებთან 1918 წელს: სოციალურ-პოლიტიკური უფლებების თვითგამორკვევამ დღის წესრიგში კულტურული უფლებების ავტონომიურობა დასვა და საბოლოოდ პოლიტიკურ აქტად ტრანსფორმირდა: 1918 წელს ქართველი ერი პოლიტიკური განახლების წინაშე იდგა. ქართული უნივერსიტეტი კი მის სიმბოლურ გამოხატულებას წარმოადგენდა.

აკაკი ჩხენკელის გამოსვლაში კიდევ ერთხელ ვაწყდებით იმ საყოველთაოდ აღიარებულ ჭეშმარიტებას, რომ განათლება ეს არის ერთადერთი იარაღი, რომელსაც სხვადასხვა სოციალური ფენის წევრთა შეკავშირება შეუძლია. ის აღარ არის ელიტური ფუფუნება, რომელიც ზღვარს ავლებს „შენ“ და „ჩვენ“ შორის. განათლების ქსელის გაფართოება უწყობს ერის/ნაციის წევრთა სოლიდარობის განცდას საერთო წარსულის, ისტორიის, ლიტერატურის, მეცნიერების გაზიარებით. აკაკი ჩხენკელმა მომავალ მთავრობას მოუწოდა, ქართული უნივერსიტეტი და ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემა ეროვნული კულტურის განვითარებასთან ერთად, დემოკრატიული პრინციპების ერთგული და ხალხის მსახური ყოფილიყო: „ქართული უნივერსიტეტის უწმინდესი მოვალეობაა ემსახუროს დემოკრატიის კანონიერ მოთხოვნილებებს, იგი უნდა დაუახლოვდეს ხალხს. თუ წინათ ეროვნული კულტურა ვიწრო ჯგუფისათვის იყო ხელმისაწვდომი, დღეს ეროვნული კულტურა მხოლოდ მაშინ არის ეროვნული, როცა მთელი ხალხისათვის ხელმისაწვდომი გახდება. არ უნდა იყოს არავითარი განსხვავება. ყველას უნდა ჰქონდეს საშუალება დაეწაფოს მეცნიერებას. მეცნიერება უნდა იყოს დემოკრატიის დამცველი. დემოკრატიასა და მეცნიერებას შორის არსებული კავშირი უნდა იყოს დაცული ქართულ უნივერსიტეტში. უნდა ვიქონიოთ იმედი, რომ ქართული უნივერსიტეტის ხელმძღვანელები პირნათლად შეასრულებენ წმინდა მოვალეობას.“⁶⁵ აკაკი ჩხენკელის გამოსვლა შეიძლება მივიჩნიოთ ერთგვარ მანიფესტად ქვეყნის ევროპული და დემოკრატიული ღირებულებების შესახებ, რომელშიც ერთ-ერთი მთავარი როლი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების პოლიტიკას უნდა შეესრულებინა.

⁶⁵ „ქართული უნივერსიტეტის გახსნა,“ *ერთობა*, 1918, N22, გვ.2.

თავი III. განათლების რეფორმის მნიშვნელობა ქართულ პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ დისკურსში 1918-1921 (გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა”, ჟურნალი “განათლება”, გაზეთი “საქართველო”)

1.1. გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა” და სოციალ-დემოკრატიული პარტია განათლების რეფორმის მნიშვნელობის შესახებ

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, პრესა და საგანმანათლებლო თემატიკის ჟურნალები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ განათლების საქმის ორგანიზაციისა და ახალი სწავლების დანერგვის საკითხებს. საგანმანათლებლო რეფორმა ქართველი პუბლიცისტებისა და პოლიტიკოსების ერთ-ერთი მთავარი განხილვის თემაა. შესაბამისად, საგაზეთო სტატიები წარმოადგენენ იმ მთავარ წყაროს, სადაც თანმიმდევრულად შეიძლება მივადევნოთ თვალი საგანმანათლებლო პოლიტიკის ირგვლივ გამართულ დისკუსიებს და გამოვყოთ ძირითადი ტენდენციები. ცხადია, დამოუკიდებლობის სამი წელი არ აღმოჩნდებოდა საკმარისი სრულად გამართული განათლების სისტემის ჩამოყალიბებისათვის, მაგრამ მაშინდელი ქართული პრესა ნათლად ადასტურებს ფაქტს იმის შესახებ, რომ ეს პროცესი ცხარე პოლიტიკური დებატების და ჯანსაღი საზოგადოებრივი განსჯის თანხლებით მიმდინარეობდა. სტატიები, რომელთა ავტორებიც მაშინდელი ქართული პოლიტიკური თუ ინტელექტუალური ელიტის წარმომადგენლები არიან, მნიშვნელოვანია, როგორც ქართული პედაგოგიური აზრის განვითარების საქმისათვის, ასევე მკაფიოდ წარმოაჩენს იმ პრობლემატიკას, რომელიც ჩვენი კვლევის საგანია. ყოველი სტატია გამორჩეულია რამდენიმე მნიშვნელოვანი თვალსაზრისით: ერთი მხრივ, ისინი აღწერენ საგანმანათლებლო რეფორმის პრაქტიკულ მხარეებს პედაგოგიკის თეორიის ძირითად პრობლემათა გადაწყვეტის გზებთან ერთად. მეორე მხრივ, თითოეული ამგვარი პრაქტიკული დისკუსიის მიღმა, შრომობრივად იზღუბა ქვეყნის დემოკრატიული განვითარების, სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბების, საგანმანათლებლო პოლიტიკაში ევროპეიზმის იდეებთან ერთად ეროვნულ უმცირესობათა განათლების უფლების, კულტურულიდან სამოქალაქო ნაციონალიზმის ჩანასახებზე გადასვლის ელემენტები. სამოქალაქო ნაციონალიზმზე დაფუძნებული ეროვნული სახელმწიფო მოითხოვდა თითოეული ამ საკითხის ჯეროვნად გადაწყვეტას.

დამოუკიდებლობის პერიოდის ქართული პრესა და პუბლიცისტიკა არ არღვევს მე-19 საუკუნეში დამკვიდრებულ ტრადიციას, - იყოს ეროვნული ინტერესებს გამტარი ორგანო. დემოკრატიულობის პრინციპიდან გამომდინარე, ეს პერიოდი ხასიათდება მრავალპარტიული პრესის არსებობით: მენშევიკურ „ერთობასთან“, ეროვნულ-დემოკრატიულ “საქართველოსთან” და სოციალისტ-ფედერალისტების “სახალხო საქმესთან” ერთად გამოიცემა ოფიციალური

სამთავრობო გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა”. გაზეთის პირველივე ნომერში აღნიშნულია, რომ მთავრობა “განუწყვეტლივ იმეტყველებს მთელი ხალხის საყურადღებოდ” და მას ექნება “სახელმძღვანელოდ სახელმწიფოებრივი ენა, კანონი და სამართალი.”⁶⁶

სახალხო განათლების სამინისტროდან წამოსული ყველა ინიციატივა, რომელიც საგანმანათლებლო პრობლემატიკას უკავშირდებოდა, - იბეჭდებოდა გაზეთ “საქართველოს რესპუბლიკაში”. მაგალითად, 1918 წლის ივლისში გაზეთმა პირველმა ამცნო საზოგადოებას სკოლების გაეროვნებისა და ნაციონალიზაციის კანონპროექტის შესახებ. გარდა საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გატარებული ღონისძიებებისა, გაზეთში ასევე აქტიურად იბეჭდებოდა სადისკუსიო სტატიები საგანმანათლებლო პრობლემატიკის ირგვლივ. ერთ-ერთი ასეთი გამორჩეული სტატია, რომელიც გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაიბეჭდა, არის ნოე ქუთათელაძის სტატია “საშუალო სკოლის რეორგანიზაციის შესახებ.”⁶⁷ ეს სტატია მოხსენების სახით წარედგინა განათლების სამინისტროს კანცელარიას დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან სამ თვეში. ვრცელ წერილში, რომელიც ავტორს გაზეთის ორ ნომერში აქვს გამოქვეყნებული, იკვეთება მთავარი პოსტულატი და კონტურები, რომელიც ფარგლებშიც უნდა წარიმართოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკა.

ნოე ქუთათელაძის აზრით, არსებულ ვითარებაში, მთავარ გამოწვევას წარმოადგენდა ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის იდეასა და განათლების გარდაქმნას შორის ურთიერთკავშირის დადგენა, ევროპული გამოცდილების გაზიარება და სწავლების დეცენტრალიზაციის საკითხის დასმა ქართულ სასწავლო დაწესებულებებში. თუმცა, ისიც ფაქტი იყო, რომ ამ მიზნების მიღწევას არსებული რუსული მემკვიდრეობა და ქართული პედაგოგიური ტრადიციის უქონლობა აფერხებდა. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს საზოგადოებისა და სკოლის, სახალხო განათლების ურთიერთკავშირის შესახებ, როგორც საზოგადოებრივი ინსტიტუციის და აღნიშნავს, რომ ევროპაში სწორედ სახელმწიფოსა და საზოგადოების ურთიერთობამ ჩამოაყალიბა გამართული საგანმანათლებლო სისტემა. მათ დადებით ურთიერთქმედებას დემოკრატიულობის პრინციპებმა შეუწყვეს ხელი, რადგანაც ახალი თაობის აღზრდა დემოკრატიის საქმეა: “დემოკრატიის აღიარება ერთგვარი პოსტულატია ამ დარგში ინიციატივის გამოჩენისა - ახალი თაობის აღზრდა დემოკრატიის საქმეა.”⁶⁸

დემოკრატიულობის პოსტულატიდან გამომდინარე, სწავლა-განათლება სრულიად დეცენტრალიზაციას და მის საერობო მმართველობაში გადასვლას მოითხოვდა. სწავლების დეცენტრალიზაცია გამართლებული იყო თუნდაც იმ

⁶⁶ საქართველოს რესპუბლიკა, 1918, N1, გვ.1.

⁶⁷ ქუთათელაძე, ნოე. „საშუალო სკოლის რეორგანიზაციის შესახებ,“ საქართველოს რესპუბლიკა, N21, N22, გვ.5.

⁶⁸ იქვე, გვ.5.

მხრივ, რომ სწავლების პროცესი განთავისუფლდებოდა პარტიული და იდეოლოგიური ზეგავლენებისგან. ავტორი მიმოიხილავს ამერიკის და ევროპის ცალკეული ქვეყნების მაგალითს და გამოთქვამს სურვილს, საქართველოშიც გატარდეს სრული დეცენტრალიზაცია სწავლა-აღზრდის სფეროში სამომავლოდ მაინც. თუმცა, 1918 წელს არსებული ვითარება პრობლემის სხვაგვარად გადაჭრის აუცილებლობის წინაშე აყენებს ავტორსაც და მთავრობასაც. კერძოდ, ნ. ქუთათელაძე თვლის, რომ სასკოლო საქმის აღორძინებისათვის ორი გზა არსებობს: ეროვნული ნიადაგის შემზადება და ევროპული გამოცდილების გაზიარება. გამომდინარე იქიდან, რომ ქართული პედაგოგიკა ჯერ კიდევ რუსული ლიბერალიზმის გავლენის ქვეშ იყო, „ერთადერთი გზა (გარდა ეროვნულისა) კულტურულ აღორძინებაში მხოლოდ დასავლეთისკენ არის.“ ავტორი, სწორედ ევროპული განათლების კონტექსტში გვთავაზობს საინტერესო ანალიზს სკოლებში უცხო ენების შესწავლის თვალსაზრისითაც, თუ რომელ ენას უნდა მიენიჭოს უპირატესობა. ცხადია, ენების შესწავლის აუცილებლობა მხოლოდ შემეცნებითი დისციპლინის რანგში არ არის განხილული. მას წმინდა პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა: მაშინდელი პოლიტიკური ვითარება ევროპაში და ძალთა გადანაწილება დიპლომატიურ თუ საერთაშორისო სფეროში, აღმოსავლეთში, მცირე აზიასა თუ სამხრეთში ზრდიდა ინგლისური ენის დომინაციის შესაძლებლობებს. ამიტომაც, თუ ავტორი გერმანულ ენას სამეცნიერო და საუნივერსიტეტო ენად მიიჩნევდა, ინგლისური ენის ცოდნა მისთვის დიპლომატიური ურთიერთობებისათვის საჭიროებას უსვამდა ხაზს.

დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ერთ-ერთ მიმართულებას ევროპული გამოცდილების ქართულ რეალობასთან დაახლოება და მასზე მორგება წარმოადგენდა. ამის დასტურად ხშირად ვნახავთ სტატიებს, რომლებიც განიხილავენ ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემას. გამონაკლისს არც ნოე ქუთათელაძის ხსენებული სტატია წარმოადგენს. ავტორი ვრცლად საუბრობს გერმანული სკოლების შესახებ და აღნიშნავს, რომ გერმანიაში სკოლები დიფერენცირებულია ხალხის კლასობრივი და ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით. მაგრამ, ერთ-ერთი მიზეზი გერმანული სასწავლო სისტემის წარმატებისა, - ეს მისი კლასიკური განათლებისაკენ სწრაფვაა. ავტორს სურვილი აქვს, ქართულ სკოლებშიც ისწავლებოდეს კლასიკური ენები ახალ ევროპულ ენებთან ერთად. ეს დაახლოებს საქართველოს ევროპასთან და ეზიარება იმ ევროპულ საგანმანათლებლო ტრადიციებს, რამაც თავის დროზე ევროპაში ძლიერი საგანმანათლებლო სისტემა ჩამოაყალიბა. თუმცა, აქვე დასძენს, რომ ნებისმიერი საგნის სწავლება განახლებულ ქართულ სკოლებში ეროვნულ ნიადაგზე უნდა მიმდინარეობდეს. ამას კი ქართული სკოლების სრული გაეროვნება შეძლებდა.

ევროპული განათლების იდეა 1918-1921 წლების საგანმანათლებლო დისკურსში აქტუალური მიმართულება იყო. ამას ბევრი მიზეზი ჰქონდა. პირველ რიგში კი ეს განაპირობა პოლიტიკურმა ვითარებამ. 1917 წლის რევოლუცია

აღმოჩნდა ის წყალგამყოფი ხაზი, რომლის შემდეგაც მოხდა სრული გადაფასება მანამდე არსებული პოლიტიკური წყობის, ღირებულებებისა თუ შეხედულებების. ახალმა პოლიტიკურმა დღის წესრიგმა ახალი მოთხოვნები წამოაყენა თითოეული ქვეყნის წინაშე, რომელიც მანამდე მეფის რუსეთის ნაწილს წარმოადგენდა. აუცილებელი გახდა მაშინდელი საზოგადოებრივი და პოლიტიკურ-კულტურული ვექტორის მკაფიოდ განსაზღვრა. გამომდინარე იქიდან, რომ ქართული კულტურა ტიპოლოგიურად ევროპული კულტურის სივრცის ნაწილს წარმოადგენდა, ე.წ. ხელახალი ევროპეიზაციის პროცესი ტრადიციულ სააზროვნო სივრცეში დაბრუნების ტოლფასი იქნებოდა. მაგალითად, ეროვნული საბჭოს სტენოგრაფიულ ჩანაწერებში ვკითხულობთ, რომ ერთ-ერთი საკითხის განხილვის დროს პავლე საყვარელიძემ განაცხადა: "ჩვენ ევროპელნი ვართ ეროვნულ ნიადაგზე, ქართველები ვართ, მაგრამ ევროპულ შინაარსით უნდა ვაწარმოოთ ჩვენი წეს-წყობილება."⁶⁹ თუ განვაზოგადებთ ამ განაცხადს, ის აშკარა დადასტურება იქნება დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურთა განწყობებისა, ქვეყნის სისტემური და მენტალური გაევროპულების შესახებ ნებისმიერ სფეროში, მათ შორის, - საგანმანათლებლო პოლიტიკაშიც. თითოეული ის სტატია, რომელიც ქართული საგანმანათლებლო სისტემის ეროვნულთან ერთად, ევროპული გამოცდილების გაზიარების აუცილებლობაზე მსჯელობს, ამ სააზროვნო სივრცეში დაბრუნების სურვილის დადასტურებაა. მაგალითად, კონსტანტინე გამსახურდია გაზეთ "საქართველოს რესპუბლიკის" ფურცლებზე სისტემატურად აწვდიდა ცნობებს მკითხველს გერმანული უნივერსიტეტებისა და მათი ფუნქციონირების შესახებ.⁷⁰

თითოეულ იმ სტატიის ამოსავალი ქვაკუთხედი, რომელიც დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო კონცეფციას ეძღვნება, - არის თავისუფალი, დამოუკიდებელი ქვეყნის იდეა, რომელიც ილიას ლოზუნგის ქვეშ ერთიანდება "ჩვენი თავი ჩვენვე გვეყუდნის". თითოეული სტატია სწორედ, ილიასეული ამ სიტყვების გააზრებით გვთავაზობს დამოუკიდებელი საქართველოს მომავალს, მათ შორის, საგანმანათლებლო სისტემის ამ პერსპექტივიდან დანახვას. ერთ-ერთი ასეთი სტატიაა ინჟინერ ვ. კაკაბაძის ავტორობით გამოქვეყნებული "სწავლა-განათლების მოწყობის საქმე."⁷¹ სტატიაში ავტორი თანმიმდევრულობით ასახელებს იმ ძირითად ეტაპებს, რომელიც განათლების გაუმჯობესების კუთხით უნდა განხორციელებულიყო. პირველ რიგში, ეს იყო წერა-კითხვის მცოდნეთა რაოდენობის გაზრდა სადამოს კურსებისა და საკვირაო სკოლების დახმარებით. მეორე მნიშვნელოვანი პუნქტი, სწავლების ეროვნულ ნიადაგზე მოწყობა იყო, რაც ნიშნავდა დედა-ენაზე სწავლის

⁶⁹ ეროვნული საბჭოს სტენოგრაფიული ანგარიში, *საქართველოს რესპუბლიკის* დამატება, N35, 1918 წლის 4 ოქტომბერი, 44-ე სხდომა, გვ.8.

⁷⁰ გამსახურდია, კონსტანტინე. „გერმანიის სასწავლებლები,“ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1919, N231, N232, N233, N234, გვ. 2.

⁷¹ ინჟინერი კაკაბაძე, ვ. „სწავლა-განათლების მოწყობის საქმე,“ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1919, N28, N 29, N 31, გვ.5-6.

შესაძლებლობებს. აქ ავტორი ავითარებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ სწორედ დედა-ენაა გზა ბავშვის სულიერი განვითარებისაკენ; იმ საზოგადოების შეცნობისაკენ, რომელშიც ის იზრდება; ის ასევე ისტორიის, რწმენის, ქვეყნის ესთეტიკური აღქმის საუკეთესო საშუალებაა. მნიშვნელოვანია, რომ ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს პროფესიული სწავლა-განათლების მნიშვნელობას. კერძოდ კი, ინჟინერ ვ. კაკაბაძის აზრით, სასოფლო-სამეურნეო, მრეწველობის, ვაჭრობის და სხვა მსგავსი დარგების შესწავლა-განვითარება პირდაპირ იყო დაკავშირებული ქვეყნის ეკონომიკურ და მატერიალურ ზრდასთან. ყველა ეს დარგი, სამეცნიერო და აკადემიურ ცოდნასთან ერთად, საზოგადოების განვითარებისა და წარმატებისათვის საჭირო ელემენტებს წარმოადგენდა.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ ახალი აზროვნების დამკვიდრების აუცილებლობა დასვა დღის წესრიგში. ნებისმიერი რეფორმა, რომელიც ამ პერიოდში გატარდა, ახლებურ ხედვას ითხოვდა. განსაკუთრებით კი ისეთი დარგი, როგორც განათლება, ყველაზე მეტად საჭიროებდა იმ დროისათვის ახლებურ მიდგომებს. ვ. კაკაბაძე ერთ-ერთ ასეთ სიახლედ ქვეყნის გარშემო ექსკურსიების მოწყობას და შემეცნებით გასვლებს მიიჩნევს, რადგან უფრო ახლობელი და შეცნობადი გამხდარიყო ქვეყნის წარსული, კულტურას, ბუნება ახალი თაობისთვის: „ასეთი მოგზაურობა ყმაწვილებს ჩაუნერგავს სამშობლოსადმი კეთილშობილურ სიყვარულს, განუვითარებს დაკვირვების ნიჭს, გაუღვიძებს და განუმტკიცებს ესთეტიურ გრძნობებს.“⁷²

ინტელექტუალურ ელიტასთან ერთად, პოლიტიკური და სამთავრობო ელიტაც აქტიურად აქვეყნებდა მოხსენებებს, ანგარიშებს საგანმანათლებლო რეფორმის გარშემო. ამ მხრივ, გამორჩეულია განათლების მინისტრის მოადგილის ნოე ცინცაძის მოხსენება “საშუალო სკოლის რეორგანიზაციის შესახებ.”⁷³ ნოე ცინცაძე საუბრობს რუსიფიკატორული პოლიტიკის მძიმე შედეგებზე ქართულ საგანმანათლებლო სისტემაში, შესაბამისად, მისი გარდაქმნის და ახლით შეცვლის აუცილებლობაზე. მოხსენების დასაწყისშივე ის ხაზს უსვამს იმ უმთავრეს საფუძველს, რომელზეც ახალი სკოლა უნდა დაფუძნდეს: “დემოკრატიზმი სოციალურის ინტენციით – აი, მთავარი საფუძველი, რომელზედაც ჩვენი ახალი სკოლა უნდა აღმოცენდეს, ადამიანის მთლიანი ჰარმონიული ბუნების, კერძოდ მისი მისი ნებისყოფის განვითარება – აი უმთავრესი მიზანი, რომელსაც სკოლა უნდა ემსახურებოდეს.”⁷⁴ გამომდინარე იქიდან, რომ ადამიანი სოციალური არსებაა, იგი მუდმივად ჩართულია გარემოსთან ურთიერთობაში, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მუდმივი სოციალიზაციის პროცესშია, რომლის შედეგადაც ადამიანი იძენს კონკრეტული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ უნარ-ჩვევებს. ასევე, როგორც შემოქმედებითი არსება, მონაწილეობას იღებს ამ საზოგადოების ღირებულებების

⁷² იქვე.

⁷³ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 518, ფ.2-8.

⁷⁴ იქვე.

გარდაქმნასა და ჩამოყალიბებაში. განათლების სოციალური ფუნქციის უმთავრესი მიზანი, ადამიანის საზოგადოებისათვის ღირსეულ წევრად მომზადებაა. ნოე ცინცაძე, როდესაც განათლებას სოციალურ მიზნებს, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, - სოციალურ ინტენციას უსახავს, სწორედ იმ კომპეტენციების განვითარებას მოიაზრებს, რომლებიც საჭირო იქნებოდა 1918 წლის ახალი დემოკრატიული საზოგადოებისათვის. თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ განათლების სოციალური ფუნქციის ასრულება ვერ იქნებოდა ადვილი ახლადშექმნილი დემოკრატიული რესპუბლიკის პირობებში, იმ რთული მემკვიდრეობის გათვალისწინებით, რომელიც საქართველოს რუსეთის იმპერიისგან ერგო.

როგორც ვიცით, დემოკრატია თანასწორობის პრინციპს ეფუძნება და ფასეულობათა განსაზღვრულ სისტემაზე დაფუძნებული საზოგადოებრივი წყობის იდეალია. დემოკრატიულობის ამ თვისებიდან გამომდინარე, - თანასწორობის იდეა ადამიანებს არჩეული გზით განვითარების საშუალებას აძლევს კულტურულ თანასწორობასთან ერთად. რადგანაც კულტურული თანასწორობის იდეა დარღვეული იყო რუსეთის იმპერიის პირობებში, შესაბამისად, სკოლაც წოდებრივ შემაღენლობაზე იყო აგებული. დღეს კი სკოლა არა მარტო შინაარსით, შემაღენლობითაც კი ერთიანი უნდა გახდეს, რაც პრაქტიკული თვალსაზრისით ერთიანი სკოლის სისტემის ჩამოყალიბებით უნდა განხორციელდეს. ახალი სკოლა სამსაფეხურიანი სასკოლო სისტემას მოიცავდა: სახალხო სკოლა, უმაღლესი დაწყებითი სკოლა და ოთხ კლასიანი საშუალო სკოლა, რომელიც მეხუთე კლასიდან იწყებოდა. მინისტრის მოადგილის განცხადებით, ახალი სკოლა ბუფერკაციის პრინციპზე აიგებოდა, რაც გულისხმობდა მოსწავლის უნარების ინდივიდუალიზაციასა და გამოკვეთას. მოსწავლეს მიეცემოდა საშუალება დამოუკიდებლად აერჩია მისთვის სასურველი სპეციალობის კურსი. თუმცა, არსებული კულტურული უთანასწორობისა და საზოგადოებრივი დონის გათვალისწინებით ეს საკითხი პირველ ეტაპზე მხოლოდ იდეის დონეზე რჩებოდა.

ნოე ცინცაძის მოხსენება რამდენიმე ქვე-პუნქტად შეიძლება დაიყოს, რომლებიც მნიშვნელოვან ღირებულებებს წამოსწევენ წინ სკოლის რეორგანიზაციისა და შესაბამისად, - ნაციონალური იდენტობის გამოკვეთის საკითხში. როდესაც ნოე ცინცაძე სვამს კითხვას, თუ რას უნდა ემსახურებოდეს ახალი სკოლა გარდა ცოდნის გადაცემისა, მას წინა პლანზე გამოჰყავს ადამიანი, როგორც ფასეულობა. საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ინდივიდი ცენტრალიზებულია. “ცხოვრების სინამდვილე, რომლის ფარგლებშიაც ადამიანის შემოქმედებითი ნება იშლება, თვითონ ადამიანია. ცხადია ადამიანის ბუნების შემეცნება სკოლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვან მიზნად უნდა ჩაითვალოს,

რისთვისაც სასკოლო პროგრამაში ფსიქოლოგიის შესწავლა საპატიო ადგილი დაეთმოს.”⁷⁵

ადამიანისა და საზოგადოების დიქტომიის პრინციპი ადამიანის მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს. ნოე ცინცაძე მოქალაქეობრივი თვითშეგნების ზრდას ახალ სასკოლო სისტემას ერთ-ერთ უპირველეს მიზნად უსახავს და თვლის, რომ “ადამიანს სწორედ პოლიტიკურ ნიადაგზედ უხდება თავისი ნებისყოფის გაშლა და სკოლის უდიდესი მიზანიც ამ პოლიტიკური ცხოვრების კანონების გაშუქება უნდა იქმნეს მოზარდი თაობისათვის, მისი მოქალაქეობრივი საკითხი უდიდეს საკითხად უნდა ითვლებოდეს.”⁷⁶ ადამიანისა და საზოგადოების სრულფასოვანი ურთიერთმიმართება ვერ შედგება, თუ ადამიანს არ შესწევს უნარი ჩასწვდეს საზოგადოებისა და ქვეყნის ეროვნულ ფესვებს. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ის შეისწავლის თავისი ქვეყნის ისტორიას, კულტურას, ტრადიციებს, გეოგრაფიას. საქართველოს ისტორიასთან ერთად სასწავლო პროგრამას დაემატებოდა ლოგიკა, სამართალი, ფიზიკური ვარჯიში და ხელსაქმის საგნები. ასევე, ფილოსოფია, საბუნებისმეტყველო და მათემატიკური საგნები. ნოე ცინცაძე ცალკე ყურადღებას უთმობს ჰუმანიტარული საგნების შესწავლას. ახალი ევროპის კულტურა გამსჭვალულია ჰუმანიზმის იდეებით და დემოკრატიზმის პრინციპებით. ლათინური ენის სწავლებიდან ამოღება და თანამედროვე ევროპული ენების შესწავლა დაახლოებს საქართველოს ევროპის მოწინავე ქვეყნებთან. ნოე ცინცაძის ამ მოხსენებიდან იკვეთება ის მთავარი კონტურები, რომელსაც უნდა დაფუძნებოდა დემოკრატიული ქვეყნის განათლების სისტემა. ეროვნულ ნიადაგზე და კულტურული თანასწორობის პირობებში აღზრდილი, მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობით აღსავსე პიროვნებისგან შექმნილი საზოგადოება, - ახალი დემოკრატიული ქვეყნის განვითარების საწინდარს წარმოადგენს.

თითოეული ეს მოხსენება გამორჩეულია იმ თვალსაზრისით, რომ ის პასუხობს მოდერნისტული თეორიის წარმომადგენლის, ენტონი სმითის მოსაზრებებს ნაციონალიზმის დასავლური სამოქალაქო იდენტობის ფორმირების შესახებ. ამ მოდელის მიხედვით საერთო კულტურა, სამოქალაქო იდეოლოგია აკავშირებს ერთობის წევრებს ერთმანეთთან მათსავე მიწა-წყალზე. განათლების სისტემა, გაჯერებული ეროვნულთან ერთად სამოქალაქო თვითშეგნების იდეით, – უზრუნველყოფს ერის ნაციონალური იდენტობის ფორმირებას, რომელიც, ქართულ დემოკრატიულ რესპუბლიკას, განათლების სისტემის სიღრმისეული ტრანსფორმაციით უნდა განეხორციელებინა 1918-1921 წლებში.

⁷⁵ იქვე.

⁷⁶ იქვე.

1.2. ჟურნალი “განათლება” 1918-1921

სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებს შორის, რომლებიც აქცენტს განათლების პრობლემატიკაზე აკეთებდნენ, თავისი კომპეტენციით და არგუმენტირებულობით გამოირჩეოდა ჟურნალი “განათლება”, რომლის მთავარი რედაქტორი იმ დროის გამოჩენილი პუბლიცისტი, პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე ლუარსაბ ბოცვაძე იყო. 1918 წლის ჟურნალ “განათლების” პირველივე ნომრის სარედაქციო კოლეგიის სვეტში ვკითხულობთ, რომ დამოუკიდებლობამ კიდევ უფრო აშკარა და ცხადი გახადა ქართული განათლების რთული მდგომარეობა რუსული მემკვიდრეობის გამო. სარედაქციო კოლეგია თვლიდა, რომ ნამდვილი დამოუკიდებლობა შეიძლება განსაზღვრულიყო გამართული საგანმანათლებლო სისტემისა და მაღალი განათლების დონის შექმნით ქვეყნის მასშტაბით. ამიტომაც, სარედაქციო კოლეგია თავს მოვალედ თვლიდა, თავისი თავდაუზოგავი წვლილი შეეტანა განათლების სწორად დაგეგმვა-გაძლიერების საქმეში.⁷⁷ შესაბამისად, სკოლის დემოკრატიზაცია, საერთო კულტურული აღმავლობა, თავისუფალი ერთიანი სკოლის პრინციპების ცხოვრებაში დამკვიდრება, საყოველთაო სავალდებულო სწავლების შემოღება იყო ის საკითხები, რომელიც ჟურნალის პუბლიცისტებს ქვეყნის დამოუკიდებლობის განმტკიცებისათვის ხელისშემწყობ ფაქტორებად მიაჩნდათ: “სისხლით მოპოვებულ თავისუფლების განმტკიცებასთან და შინაურ ცხოვრების მოწესრიგებასთან ერთად. სკოლის დემოკრატიზაციას, საერთო ეროვნული კულტურის აყვავებას, თავისუფალი ერთიანი სკოლის პრინციპების ცხოვრებაში გატარებას, საყოველთაო და სავალდებულო სწავლების შემოღებას, დღეიდანვე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს, რომ ახალ ცხოვრებას შესაფერისი და მტკიცე საფუძველი ჩაედგას.”⁷⁸

ჟურნალი “განათლება” ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ საქართველოში, პარტიული და იდეოლოგიური სხვადასხვაობის მიუხედავად, არსებობდა საერთო აზრი სახალხო განათლების ეროვნულ ნიადაგზე მოწყობის შესახებ. ამ აზრს ერთიანად იზიარებდა როგორც სამთავრობო, ისე ოპოზიციური ფლანგი. ეს ფაქტი იმედისმომცემად ესახებოდა ჟურნალის რედაქტორის ლუარსაბ ბოცვაძესაც. სწორედ ერთიანი საგანმანათლებლო პრინციპის კონტექსტში შემოგვთავაზა მან ერის/ნაციის კონცეფციის განსაზღვრა, რომლის მიხედვითაც, - ერი არის კულტურული ერთობა და თუ ერთობის წევრებს შორის უთანასწორობაა, მაშინ ერი დაკარგავს თავის სასიცოცხლო ძალას და ეროვნულ ენერგიას. განათლება კი არის ის ბერკეტი, რომელიც ერთობის წევრებს შორის სოლიდარობის განცდას კიდევ უფრო მეტად ამყარებს.⁷⁹ ჟურნალიდან ვიგებთ, რომ ქართველი რეფორმატორებისათვის სკოლის/სწავლების რეორგანიზაციის

⁷⁷ *განათლება*, 1918, N1, გვ.1-2.

⁷⁸ ბოცვაძე, ლუარსაბ. „მკითხველისადმი,“ *განათლება*, 1918, N1, გვ. 3.

⁷⁹ იქვე.

საკითხის განხილვა ექვემდებარებოდა სამ უმთავრეს დებულებას, რომლის ირგვლივაც უნდა განხორციელებულიყო რეფორმა. ესენია: 1. საქართველოს ეროვნული სკოლა უნდა იყოს ეროვნული; 2. საქართველოს ეროვნული სკოლა უნდა იყოს დემოკრატიული. 3. საქართველოს ეროვნული სკოლა უნდა წარმოადგენდეს გამართულ სისტემას პედაგოგიური თვალსაზრისით. თავად პედაგოგიური იდეა შეიცავდა გაეროვნებასა და დემოკრატიზაციას, მაგრამ ეს ორი თავად სახელმწიფოსგან იყო ნაკარნახევი და მის იდეოლოგიურ მთავარ ასპექტებს წარმოადგენდა.

საუკუნოვანი რუსული ცნობიერების დომინირების გამო, რომელმაც სრულიად მოიცვა ქართული საგანმანათლებლო სააზროვნო სივრცე, ქართველებისათვის განათლების რეორგანიზაციის ამგვარი ფორმატი სიახლეს წარმოადგენდა. ამასთან დაკავშირებით, საინტერესო მოსაზრებას ვკითხულობთ ჟურნალის სტატიაში სერგი დანელიას ავტორობით. მისი აზრით, სასკოლო რეფორმის წარმატება, ერთი მხრივ, დამოკიდებული იყო პედაგოგიურ ხარისხზე. მეორე მხრივ კი, ის საზოგადოებრივი ევოლუციის, მისი განვითარებისა და სამომავლო მიზნების შედეგს წარმოადგენდა. თუ სამთავრობო ელიტა, რიგ შემთხვევებში, გაეროვნების პრაქტიკულ მნიშვნელობაზე მიუთითებდა, - სერგი დანელიასთვის გაეროვნება და ქართულ ენაზე სწავლების წარმართვა პროცესის ერთი მხარე იყო, რომელსაც სიღრმისეული და შინაარსობრივი ცვლილებები უნდა მოჰყოლოდა. კერძოდ კი, სკოლის გაეროვნულება მას ესმოდა, როგორც პროგრამისა და სწავლების მეთოდების ეროვნულ თვისებებთან შესაბამისობაში მოყვანა, მოსწავლეების ფსიქიკური და ფიზიკური თვისებების გათვალისწინება და ა.შ. სკოლების გაეროვნულებაზე საუბრისას ის გვერდს ვერ აუვლიდა იმ ფაქტს, რომ ქართული კულტურა, სხვადასხვა ისტორიული მოვლენის გამო, ხშირად ჩამორჩებოდა თანამედროვე ევროპულ ტენდენციებს. შესაბამისად, დასავლეთ ევროპის, როგორც დიდი კულტურული სივრცის გამოცდილების გაზიარება და მისი ბრმად ქართულ სასწავლო სივრცეში დანერგვა ისეთივე შედეგს ვერ გამოიღებდა, როგორი შედეგიც მას უკვე, მისთვის ბუნებრივ გარემოში, - ევროპულ სივრცეში ჰქონდა. ცხადია, ის არ ეწინააღმდეგებოდა ევროპული გამოცდილების გაზიარებას. თუმცა, სისტემის შინაარსობრივი და სიღრმისეული გარდაქმნა ევროპულთან ერთად, ეროვნულის გათვალისწინებას მოითხოვდა: „ჩვენი საშუალო სკოლის გაეროვნება, უპირველესი პირობა მისი სწორი ორგანიზაციისა, ჩვენ უნდა გვესმოდეს როგორც საჭიროება საშუალო სკოლის შეფარდებისა ქართულ ეროვნულ სინამდვილესთან.”⁸⁰

1918-1921 წლების პოლიტიკური და ინტელექტუალური ელიტისთვის გასაგები იყო ერთი მარტივი ჭეშმარიტება იმის შესახებ, რომ ეროვნული მხოლოდ წარსულიდან მიღებულ მემკვიდრეობას არ ნიშნავს. არამედ, ეროვნული მუდმივი პროგრესის იდეაა და შეთანხმებულია ისტორიული აუცილებლობით ნაკარნახევ

⁸⁰ დანელია, სერგი. *განათლება*, 1920, N 4-5, გვ.36-53.

გარდაუვალობასთან. სერგი დანელიას ეროვნული სინამდვილე ორგვარად ესმის: მასში ის ისტორიულ-კულტურულ ასპექტებთან ერთად, მოიაზრებს “ზუნებრივ სინამდვილესაც”. ტერმინი ეკუთვნის თავად მას და ის უნდა გულისხმობდეს იმ რეალობას, რომელშიც უწევდა მოცემული მომენტისათვის საქართველოს ცხოვრება. ისტორიულმა კანონზომიერებამ და კლასობრივმა გათანაბრებამ, საზოგადოებრივი მსოფლმხედველობა ერთიან ყალიბში მოაქცია და ხელი შეუწყო დემოკრატიული იდეოლოგიის გამარჯვებას. ავტორისათვის სწორედ ამგვარი სახელმწიფოებრივი თვისება ადგენს პირობებს ეროვნული ცნობიერების, თანამედროვე და ერთიანი საშუალო სკოლის შექმნისათვის, რადგანაც „ამას მოითხოვს არა მარტო განყენებული სამართლიანობა, არამედ რეალური თავისებურობაც ჩვენი ერისა”.⁸¹

სერგი დანელიას ამ სტატიის ზოგადი პათოსი კრიტიკულია. ის დაწერილია 1920 წელს, საგანმანათლებლო რეფორმის მიმდინარეობისას. ასე რომ, ავტორი წერილში არ ერიდება მიუთითოს რეფორმის ნაკლოვანებებზე. თუმცა, მისი ამოსავალი პოსტულატი ერთიანი, ეროვნულ და დემოკრატიულ საფუძვლებზე დაფუძნებული საგანმანათლებლო სისტემის ჩამოყალიბებაა. სერგი დანელია ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთშიც “საქართველო” აქვეყნებდა კრიტიკული შინაარსის სტატიებს.

“ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოფადი, ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს”, - ილიას ამ ცნობილ ერთგვარ ფორმულაში გამოიხატა ეროვნული, ძლიერი და განათლებული ქვეყნის მომავლის რწმენა. სწორედ ამ ფორმულის შესაბამისობაში განიხილავს ახალი ქართული სკოლის განვითარების იდეას მიხეილ ზანდუკელი და 1920 წლისთვის განხორციელებული რეფორმის შეფასებას აკეთებს წერილში “ახალი სკოლის ძირითადი პრინციპები”,⁸² როდესაც აღნიშნავს, რომ სახელმწიფოს შენება განათლებული ერის ხელშია და სახელმწიფოებრივი აზროვნების ხაზი – “მომავლის შემქმნელი ადამიანი” სწორედ ამ პრინციპზე გადის. შეფასებისათვის ავტორი გამოყოფს რამდენიმე საკითხს. ესენია: ერთიანი სასკოლო სისტემის დანერგვა, წოდებრივი/კლასობრივი დიფერენციაციის მოსპობა, კლასიკური განათლების დემოკრატიული იდეოლოგიით ჩანაცვლება, რომელიც სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბების პირველ მექანიზმად მიაჩნია ავტორს. როგორც ავტორი აღნიშნავს, კლასიკური განათლება ამორებდა მოსწავლეს ნამდვილ ცხოვრებას და იმ აზროვნებას, რომელიც თანამედროვე გამოწვევების მქონე ერი-სახელმწიფოს იდეაზე დაფუძნებულ ქვეყანას ესაჭიროებოდა. პირველ დადებით მოვლენად მას მიაჩნია ის, რომ მთავრობამ შეცვალა საშუალო სკოლის სახე, მოსპო წოდებრიობა, ჩაატარა სკოლების გაერთოვანებისა პოლიტიკა და პირველ საფეხურზე უფასო სწავლების დაამკვიდრა.

⁸¹ იქვე, გვ.50.

⁸² ზანდუკელი, მიხეილ. „ახალი სკოლის ძირითადი პრინციპები“, *განათლება*, 1920, N3, N4, გვ.3-9, გვ. 3-10.

სხვა ავტორების მსგავსად, მიხეილ ზანდუკელიც ევროპეიზმის იდეის ფარგლებში და ახალი სახელმწიფოებრიობის იდეასთან თანხვედრაში განიხილავს ევროპული ენების შესწავლის აუცილებლობასაც. მიხეილ ზანდუკელი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ თანამედროვე ევროპული ენების შესწავლა სწავლა-აღზრდის რაციონალურად გადაწყვეტის საშუალებას წარმოადგენდა, რადგან მე-20 საუკუნე, ახალი მეცნიერებების და წინსვლის ეპოქა, კიდევ უფრო ზრდიდა ევროპული ენების მნიშვნელობას. ასევე, ის სამეცნიერო მიღწევების გაცნობის ერთადერთი გზა იყო, სტუდენტებისათვის კი ევროპის უნივერსიტეტებში სწავლის გაგრძელების საშუალებაც.

1.3. გაზეთი „საქართველო“ და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია განათლების რეფორმის შესახებ

“დემოკრატიული წყობილება ერთი იდეით და აზრით არის გამსჭვავლელი და ამ იდეას ხალხი ჰქვია. სახელმწიფოს და ხალხს პოლიტიკური და კულტურული ერთობა აერთიანებთ”, - აღნიშნავს გაზეთი „ერთობა“ 1918 წელს.⁸³ სწორედ პოლიტიკის, კულტურისა და ხალხის ერთიანობისათვის ბრძოლის დადასტურებაა 1918-1921 წლების ჯანსაღი ოპოზიციური სპექტრი, რომლის ძირითად ფლანგსაც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და მისი ბეჭდური მედია, - გაზეთი „საქართველო“ წარმოადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ მაშინდელი ოპოზიციაც სრულიად იზიარებდა ქართული საგანმანათლებლო პოლიტიკის ეროვნულ ნიადაგზე დანერგვის აუცილებლობას, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია თანმიმდევრულად ადევნებდა თვალს საგანმანათლებლო რეფორმას და კრიტიკულად განიხილავდა მას, როგორც ეროვნული პოლიტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას დემოკრატიული რესპუბლიკის სამწლიან ცხოვრებაში.

ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ერთ-ერთი იდეური მიმართულება ეროვნულ-დემოკრატიზმი მე-19 საუკუნის სამოციან წლებში ჩამოყალიბდა.⁸⁴ მკვლევარი ოთარ ჯანელიძე აღნიშნავს, რომ ესა თუ ის კონკრეტული იდეა ისტორიული აუცილებლობით არის განპირობებული. ამგვარი ისტორიული აუცილებლობის დადასტურებაა ეროვნულ-დემოკრატიზმის იდეური საფუძვლების ჩამოყალიბება, რომელიც განაპირობა რუსეთი მიერ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ანულირებამ და მის მიერ საქართველოს ანექსიამ. ქართულ საზოგადოებას ეროვნულობის ნახევარსაუკუნოვანი გამოცდილება უკვე ჰქონდა, ხოლო დემოკრატიულობის იდეები კი მასში თავად მას უნდა შემოეეტანა.⁸⁵ სამოციანელების ძალისხმევით,

⁸³ ერთობა, 1918, N 118, გვ.1.

⁸⁴ ჯანელიძე, ოთარ. *ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან* (თბილისი: მეცნიერება, 2002), გვ.22.

⁸⁵ იქვე, გვ.26.

ეროვნულ-დემოკრატიზმი ქვეყნის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მოძრაობად იქცა, რომლის გამოკვეთილი ლოზუნგიც იყო „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს.“⁸⁶

გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიცისტთა ჯგუფი და მათი იდეური საფუძვლებიც სამოციანელთა პრინციპებიდან ყალიბდება, - აღნიშნავს მკვლევარი რუსუდან ვაშაკიძე.⁸⁷ მეოცე საუკუნის ათიან წლებში, გაზეთ „საქართველოს“ ფურცლებზე, ეროვნულ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობა პოლიტიკური პროგრამის ჩარჩოებში მოექცა, რითაც ხელი შეუწყო მომავალი პარტიის იდეურ და ორგანიზაციულ ფორმებს.⁸⁸ გაზეთ „საქართველოს“ პირველი ნომერი 1915 წლის 24 მაისს გამოქვეყნდა და გაზეთის საპროგრამო წერილში ხაზგასმით აღინიშნა, რომ გაზეთი არ იქნებოდა ვიწრო კლასობრივი ინტერესების დამცველი. მიუხედავად იმისა, რომ ეროვნულ-დემოკრატები არ უარყოფდნენ კლასობრივი ბრძოლის არსებობას და მის მნიშვნელობას, - ისინი იმ მარტივ ჭეშმარიტებას აღიარებდნენ, რომ კლასობრივი ინტერესებზე მაღლა ეროვნული იდეალები დგას, რომელიც ხშირად ისტორიული აუცილებლობით არის განპირობებული და საზოგადოებრივი განვითარების მოთხოვნებს შეესაბამება. პარტიის საპროგრამო წერილში „ძირითადი პრინციპები ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულებისა“ აღნიშნულია, რომ სამ პრინციპზე, - თავისუფლება, თანასწორობასა და ერთობაზე დაფუძნებული საზოგადოებრივი ცხოვრების ზრდა და განვითარება მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც „არც ერთი მათგანი არა სჩაგრავს დანარჩენთა და კეთილშეწყობილი, ჰარმონიული თანხმობაა მათ შორის.“⁸⁹

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიისათვის ქვეყნის დამოუკიდებლობისადმი მისწრაფება დემოკრატიზმის საფუძვლებზე მთავარ სამოქმედო პრინციპად იყო აღიარებული. ამ მოსაზრებას ამყარებს გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიცისტის ი. ხანანაშვილის სტატია, სადაც აცხადებს, რომ „სამმა დიდმა ფაქტორმა შექმნა და წარმოშვა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია. პირველი და უმთავრესი იყო იდეალური (იმ დროის არსებულ პირობების გამო) მისწრაფება ქართველ ერისა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობისადმი და ერის ყველა სასიცოცხლო ელემენტების გაერთიანებისადმი. მეორე იყო მეტად თვალსაჩინო მიდრეკილება დემოკრატიულ წყობილებისადმი, ხოლო მესამე ასევე დაუმაღავი და მეტად მტკიცე სურვილი სოციალ-ეკონომიკური ურთიერთობების კერძო საკუთრების პრინციპზე აგების“.⁹⁰

⁸⁶ იქვე, გვ.45.

⁸⁷ ვაშაკიძე, რუსუდან. *საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეა 1917-1918 წლების ქართულ პრესაში*

„საქართველო“, „სახალხო საქმე“, „ალიონი“, „ერთობა. სადოქტრო დისერტაცია, (თბილისი: თსუ, 2009), გვ.14.

⁸⁸ ჯანელიძე, ოთარ. *ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან* (თბილისი: მეცნიერება, 2002), თბილისი, გვ. 168.

⁸⁹ *ჩვენი ქვეყანა*, 1917, N51, გვ.2.

⁹⁰ ხანანაშვილი, ი. „ჩვენი იდეოლოგიისათვის“, *საქართველო*, 1919, N83, გვ.2.

1915 წელს ჯერ კიდევ გაურკვეველი იყო ქვეყნის მომავალი დამოუკიდებლობის ბედი. შესაბამისად, გაზეთ „საქართველოს“ მესვეურები, ეროვნული ინტერესების დაცვის მიზნით, საქართველოს ავტონომიის აუცილებლობის შესახებ საუბრობდნენ, რომლის უმთავრესი საფუძველიც საკუთარი ტერიტორია უნდა გამხდარიყო: “უპირველესი მნიშვნელოვანი ელემენტი, ურომლოდაც ყოვლად შეუძლებელია ნაყოფიერი ეროვნული შემოქმედება, ტერიტორია გახლავთ”.⁹¹ ტერიტორიის საკითხთან ერთად, მათ სულიერი კულტურის განვითარება ესახებოდათ უპირველეს მიზნად, რომელშიც რელიგია, კულტურა, ისტორია, მშობლიური ენა შედიოდა. “ჩვენი მწერლობა, მხატვრობა, ხუროთმოძღვრება ეროვნულ ნიადაგს უნდა დაეყრდნოს და დიდ ისტორიულ ნიმუშებში უნდა ეძიოს წყაროები შთაგონებისა და აღფრთოვანებისა“-აღნიშნავდნენ ეროვნულ-დემოკრატიები. სახალხო განათლების და ეკლესიის როლიც მხოლოდ ეროვნულ მიზნებთან მიმართებაში განიხილებოდა: “სკოლასა და ეკლესიას დიად ეროვნულ მიზნებს შევუკავშირებთ”- აცხადებდნენ ისინი.⁹²

როგორც სამოციანელების იდეური მემკვიდრე, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი ვასილ წერეთელი ეროვნების საკითხს მშობლიურ ენასთან მიმართებაში განიხილავს. მას ეროვნული იდენტობის განმსაზღვრელ ფაქტორად მიიჩნევს და აცხადებს, რომ მშობლიური ენა ერის სულიერი შემოქმედების ძლიერი გამოხატულებაა. მშობლიურ ენასთან ერთად ის ასახელებს იმ ფაქტორებს, რომლებიც სოციალურ-პოლიტიკური მრწამსის ძირითადი დებულებებია: ეროვნება, საქართველოს ავტონომია, ეკონომიკური სიძლიერე, ოჯახი, სწავლა – განათლება. ეროვნულ-დემოკრატიების შეხედულება სწავლა-განათლების შესახებ ასე განისაზღვრა მათი პარტიის ძირითად დებულებებში: „სწავლება უნდა წარმოიხდეს დედა-ენაზე. სწავლა უნდა იყოს საყოველთაო და თავისუფალი სქოლასტიკისა და სარწმუნოებრივი დოგმატიზმისგან.”⁹³ თუმცა, “სარწმუნოებრივი დოგმატიზმისგან” საყოველთაო სწავლა-განათლების განთავისუფლებამ ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიაში წინააღმდეგობრივი განწყობები გამოიწვია. ამ კონკრეტულ საკითხს დავუბრუნდებით მოგვიანებით, განათლებისა და რელიგიის ურთიერთმიმართებების განხილვისას 1918-1921 წლების საგანმანათლებლო პოლიტიკაში.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციამ და ცარიზმის დამხობის შემდეგ ახალი პოლიტიკური გარემოს ჩამოყალიბების ტენდენციებთან ერთად, ცვლილებები მოსალოდნელი იყო ქვეყნის სოციალურ, პოლიტიკურ-კულტურული ცხოვრების ყველა სფეროში. გამონაკლისი არც საგანმანათლებლო სისტემა უნდა ყოფილიყო. სწორედ ამ მოლოდინებზე მიუთითებს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის

⁹¹ საქართველო, 1915, N1, გვ.1.

⁹² იქვე.

⁹³ ჩვენი ქვეყანა, 1917, N51, გვ.3.

ერთ-ერთი ლიდერი გიორგი გვაზავაც 1917 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „სკოლა და რევოლუცია“.⁹⁴ ზოგადად, პოლიტიკური მოვლენები პირდაპირ კავშირში არის ეროვნულ საგანმანათლებლო პროცესების წარმართვა-განვითარებასთან. გიორგი გვაზავას რევოლუცია მიაჩნდა ეროვნული თვითგამორკვევის მძლავრ საშუალებად. განსაკუთრებით კი იმ შემთხვევაში, თუ ეს თვითგამორკვევა ეროვნულ სკოლას ძველი რეჟიმისგან გამომხსნასა და ეროვნული სასკოლო სისტემის დაარსებაში დაეხმარებოდა. დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, ერთი წლით ადრე დაწერილ სტატიაში, არ ჩანს მყარი წარმოდგენა ქვეყნის მომავალი პოლიტიკური მოწყობის შესახებ. ქვეყნის ავტონომიური მოწყობის საკითხი კვლავ აქტუალური იყო. შესაბამისად, გიორგი გვაზავას ხედვა ემყარებოდა ქვეყნის ავტონომიის ფარგლებში კულტურული თვითგამორკვევის პრინციპებს. მისი ხედვა მიჰყვება ილია ჭავჭავაძის და სამოციანელების პრაქტიკას ეროვნული თვითგამორკვევის, ეროვნული იდენტობის განსაზღვრის საქმეში. ამისათვის გიორგი გვაზავამ მთავარ ფაქტორებად მშობლიური ენა, ქვეყნის ისტორია, მშობლიური ლიტერატურა დაასახელა: „საქართველო თუ ტერიტორიულად არა, კულტურულად მაინც თითქოს გამოყოფილი იქნება“, - აღნიშნავს იგი.⁹⁵ საქართველოს ავტონომიის მიღწევის პირობებში, ეროვნულ-დემოკრატიებისათვის, ეროვნული იდენტობის გამომხატველი მარკერები დაკავშირებული იქნებოდა ერის/ნაციის ყველაზე ფუნდამენტურ ღირებულებებთან, ასევე მე-19 საუკუნის ქართული ნაციონალიზმის კულტურულ საფუძვლებთან, საიდანაც იწყება ერის თვითგამორკვევის პროცესი.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მრწამსი ქვეყნის ეროვნული ინტერესების დაცვის შესახებ არც პირველი რესპუბლიკის დაარსების შემდეგ შეცვლილა. გამომდინარე იქიდან, რომ ეროვნულ ნიადაგზე დაფუძნებული ქართული საგანმანათლებლო სისტემა უპირობოდ ქვეყნის მომავალთან იყო დაკავშირებული, - მათი მრწამსი ქვეყნის განვითარების შესახებ აისახა საგანმანათლებლო პოლიტიკის ირგვლივ გამართულ დისკუსიაშიც. ხშირად ისინი სოციალ-დემოკრატებს პარტიული პროპაგანდისტული პოლიტიკის გატარებას და ეროვნული პოლიტიკისადმი გულგრილობას საყვედურობდნენ. ეს პათოსი შენარჩუნებულია იმ პუბლიცისტურ წერილებში, რომლებიც გაზეთ „საქართველოში“ აქტიურად იბეჭდებოდა. ჩვენთვის თითქმის ყველა მათგანი საინტერესოა და შევეცდებით თანმიმდევრულად მიმოვიხილოთ ისინი.

ერთ-ერთი ასეთი კრიტიკული წერილის ავტორია პუბლიცისტი და პედაგოგი იპოლიტე ვართაგავა. მან 1919 წელს გამოაქვეყნა წერილების სერია „სკოლის რეორგანიზაციისათვის“, სადაც ის საუბრობს განათლების რეფორმის ძირეულ საკითხებზე და მიმდინარე რეფორმის ხარვეზებზეც. სტატია ვრცელია და ხუთ საგაზეთო ნომერს მოიცავს. აქვე ხაზი უნდა გავუსვათ მთავარ მიზანს, -

⁹⁴ გვაზავა, გიორგი. „სკოლა და რევოლუცია“, *საქართველო*, 1917, N104, გვ.1.

⁹⁵ იქვე.

ამ წერილების საფუძველზე დავადგინოთ, სად მთავარი ოპოზიციური ფლანგის ერის ნაციონალური იდენტობის განმსაზღვრელ ფაქტორებს საგანმანათლებლო პოლიტიკის მიხედვით.

ავტორი წერილში ხაზს უსვამს სკოლისა და სახელმწიფოს ერთიანობის მნიშვნელობას. გამომდინარე იქიდან, რომ სკოლა ერის სარკეა და მის ზნეობრივი, კულტურული თუ ეკონომიკური წინსვლა დამოკიდებულია მასზე, ერისა და სახელმწიფოს უმთავრეს საჭირბოროტო საკითხს სწორედ გამართული სასკოლო სისტემის ჩამოყალიბება უნდა წარმოადგენდეს. სკოლა არის ერთგვარი ლაბორატორია, სადაც ყალიბდება ადამიანის ცნობიერება, ნებისყოფა. ის ქმნის ახალ ადამიანს, მოქალაქეს, რომელიც პირდაპირ დაკავშირებულია ერისა და სახელმწიფოს მომავალთან. გარდა ამისა, ავტორი ხაზს უსვამს სკოლის და სხვადასხვა სახელმწიფო ინსტიტუციების გავლენების მნიშვნელობას სახელმწიფოებრივი აზროვნების ფორმირებისათვის. ცხადია ავტორმა იცის, რომ ახალ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ყოფაში ისეთი დამოუკიდებელი ინსტიტუციების არსებობა, როგორც საგანმანათლებლო კერებია, - სახელმწიფოს გამაჯანსაღებელი ინსტრუმენტია და მთავარი ბერკეტი მისი დემოკრატიული ფუნქციონირებისათვის. თუმცა, მოცემული რეალობა ამგვარი ოპტიმიზმის საფუძველს არ აძლევს წერილის ავტორს და ვრცლად მიმოიხილავს ქართული სკოლის მდგომარეობას, რომელიც ჯერ კიდევ ვერ განთავისუფლებულიყო რუსული სასკოლო ცნობიერების მარწუხებიდან: „როგორც ვიცით, დღევანდელი ჩვენი და სხვა და სხვა ტიპი სკოლები, როგორც შემადგენლობით, ისე ორგანიზაციითაც, ქართული არ არის. ეს არის რუსული სკოლები, საქართველოს განთავისუფლების შემდეგ ჩვენს გამგებლობაში დარჩენილი. ტიპები ამ სკოლებისა რუსეთშია შემუშავებული რუსის ერის და სახელმწიფოს მოთხოვნების და ინტერესის მიხედვით. სწავლა-აღზრდის დეტალებიც კი რუსულ ცხოვრებასა და სინამდვილესთან არის შეფარებული.”⁹⁶ ავტორი საყვედურებს არ იშურებს განათლების სამინისტროს მიმართ და მას აქტიურ მოქმედებაზე გადასვლისკენ მოუწოდებს, რაც მრავალ პოლიტიკურ ქარტახილებს გამოვლილი ქვეყნისათვის მწყობრი ეროვნული საგანმანათლებლო სისტემის ჩამოყალიბებას გულისხმობს. როგორც ავტორის შეფასებებიდან ჩანს, დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან თითქმის ერთი წლის თავზე (წერილი გამოქვეყნებულია 1919 წლის აპრილის თვეში), მთავრობამ ჯერ ისევ ვერ შეძლო “თავისუფალი ქართული სკოლის” მოწყობა. ამის მიზეზი კვლავ რუსიფიკატორული პოლიტიკის ნარჩენებია, რომელმაც ბოლო მოუღო ყოველგვარ ეროვნულს ქართულ სკოლაში. ავტორი თვლის, რომ დემოკრატიული საქართველოს მთავრობა “ქართულ ტერიტორიაზე” (ტერმინი ეკუთვნის იპ. ვართაგავას) ქართული სკოლების განახლებას ბიუროკრატიული პრინციპებით მიუდგა. ამგვარი დამოკიდებულება ერთგვარად ეროვნული პოლიტიკის

⁹⁶ იქვე.

ნაკლოვანებაზე მიუთითებდა: მაგალითად, მაშინ როდესაც თბილისის სკოლების დირექტორების უმცირესობას ქართველები წარმოადგენენ, უმრავლესობაში კი მხოლოდ ის პირები სხედან, რომლებიც “ფორმალურად საქართველოს არა ქვეშევრდომი, იდეურად მისი თავისუფალი არსებობის დაუძინებელი მტერი, - რასაკვირველია, სრულებით არ არის დაინტერესებული საქართველოსა და მისი სკოლის ბედით. და მხოლოდ გულის ფანცქალით მოელოდა და დღესაც მოელის რუსის ძლიერების და ბატონობის დაბრუნებას და დამკვიდრებას საქართველოში!”⁹⁷

განათლების მისია და საგანმანათლებლო სახელმწიფო პოლიტიკა ფართო ჭრილშია განხილული კიდევ ერთ წერილში, რომელიც 1919 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ „საქართველოში“. მისი ავტორია ს. დარიანი. ფსევდონიმების ლექსიკონის დამოწმებით, ს. დარიანის ფსევდონიმის უკან სერგი დანელიას სახელი უნდა ამოვიკითხოთ. ამ ვარაუდს ამყარებს ის ფაქტიც, რომ სერგი დანელია 1918-1921 წლებში აქტიურად აქვეყნებდა წერილებს სასკოლო სისტემის, ისტორიის სწავლებისა და საგანმანათლებლო პოლიტიკის შესახებ ჟურნალ “განათლებაში”. ჩვენი კვლევის ინტერესებიდან გამომდინარე, არც ჟურნალ “განათლების” პუბლიკაციები დაგვრჩება ყურადღების მიღმა.

სტატიის შესავალში ავტორი ქვეყნის ცხოვრებაში ისტორიული გარემოების მნიშვნელობას უსვამს ხაზს, კერძოდ კი იმ გარემოებას, რომ მოცემულ ვითარებაში საქართველო დამოუკიდებელი სახელმწიფოა და მისი ბედი მისსავე ხელშია. საუკუნეების განმავლობაში საქართველოს უწევდა გარეშე მტრებს გამკლავებოდა. მათთან ბრძოლით დაუძლურებული, იძულებული გახდა სხვას შეჰკედლებოდა. ეს არის მიზეზი, რის გამოც ქვეყნის საშინაო საქმეები ქართველებს დიდი ხნის მანძილზე ყურადღების მიღმა რჩებოდათ. შინაურ საკითხებზე ისინი ზრუნავდნენ იმდენად, რამდენადაც ამას საგარეო საკითხები მოითხოვდა. დაუძლურებულ ქვეყანას აღარ შესწევდა უნარი, გამოევლინა ჯეროვანი მზრუნველობა ეროვნული კულტურის აღორძინებისათვის, რამაც ეროვნული ძალების სრული დეგრადაცია გამოიწვია. ეს გრძელდებოდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრამდე, სანამ ასპარეზზე უფრო მეტად განათლებულ ადამიანთა ჯგუფი არ გამოჩნდა. დღევანდელი ვითარება კი საქართველოს აძლევს შანსს, დაუბრუნდეს თავის ისტორიულ მისიას და “გავეშუროთ წინ კულტუროსან ერების დასაწევად და ვიბრძოლოთ მათთან ერთად მსოფლიო დანიშნულებისათვის,” – აღნიშნავს ს. დარიანი.⁹⁸

კაცობრიობის განვითარების ევოლუციური ხანა - ასე უწოდებს ავტორი ახალ დროებას, ადამიანების ცხოვრების მოდერნულ ეპოქას. რით არის განპირობებული ამგვარი შეფასება? სავარაუდოდ, ავტორს სურს ხაზი გაუსვას გარემოებას, რომ კაპიტალიზმის, ინდუსტრიალიზაციისა თუ სეკულარიზმის გამოვლინებებმა კაცობრიობის სულიერ, კულტურულ და პოლიტიკურ

⁹⁷ იქვე.

⁹⁸ დარიანი, ს. „სასკოლო პოლიტიკაზე“, *საქართველო*, 1919, N113, N114, N118, გვ.3.

მეტამორფოზს დაუდეს საფუძველი. ახალ დროებაში ახალი ადამიანი ახალი სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა და მათი აღსრულება მან თავის სულიერ მისიად დაისახა. ამ პროცესებს არც საქართველო ჩამორჩა. ერთ დროს კუთხეებად დაყოფილი ქვეყანა დღეს დემოკრატიზმის საზღვრებში იყო მოქცეული. აღარ არსებობდა ცალკეულ კუთხეებად დანაწევრებული საქართველო. ვიწრო კარჩაკეტილობისგან განთავისუფლებულ ევროპულ ცნობიერებას აზიის მისადგომებთან ერთიანი საქართველო ხვდებოდა. მას შეეძლო კულტურის გამტარის მისია შეესრულებინა ევროპასა და აზიას შორის: „თუ აზიაში კულტურის შეტანა თავის ისტორიულ მისიად ისახავენ ინგლისელები და გერმანელები, განა ჩვენ, ჩვენი წარსული მიხედვით, მეტი უფლება არ გვაქვს მივითვისოთ ეს ისტორიული დანიშნულება?“⁹⁹ ამ ისტორიული მისიის შესრულება შესაძლებელი იყო ერის ძალის არსებობის პირობებში.

ავტორი სვამს კითხვას, თუ როგორ იქმნება ერის ძალა. ავტორისათვის პასუხი მდგომარეობს შემდეგში: “ერის ძალა განისაზღვრება მისი კულტურით, რომელსაც საფუძვლად უდევს სახალხო განათლება. ერის ძლიერება მის განათლებაზეა დამოკიდებული. სჯობნის ერი, რომელიც უფრო განათლებულია”.¹⁰⁰ სხვადასხვა ქვეყნები, ყოველი დიდი დამარცხების შემდეგ, გაცხოველებულ ენერჯიას სახალხო განათლების მოწყობაში დებდნენ. ასე იყო პრუსია საფრანგეთთან სასტიკი დამარცხების შემდეგ, რადგანაც ყოველგვარი ეროვნულის დამარცხება იწვევდა განათლებისადმი მისწრაფებას ყველა ერში. განათლებული საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლები ერთვებოდნენ საყოველთაო განათლების პროცესებში. აქ ავტორი ასახლებს გერმანელ განმანათლებლებლებს - ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტს, შლაიერმახერს, ფიხტეს, ჰეგელს. ამგვარ გზას უნდა დაადგეს საქართველოც. საქართველოს ეროვნული ინტერესი სწორედ სახალხო განათლების სწორ ნიადაგზე დაყენებაში და მის თანმიმდევრულ დაგეგმარებაში უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ქართული სახელმწიფოს ეროვნული მისია მხოლოდ საგანმანათლებლო ძალების მობილიზებასა და ერის კულტურულ თუ ცნობიერ აღორძინებაშია: “ეს არის *conditio sine qua non* ერის სწრაფი აღორძინებისა და რომ ეს ასე მოხდეს, რომ საუკეთესო ძალები ქართველი ერისა მიმართული იქმნენ სახალხო განათლებისაკენ, საჭიროა, რომ განათლების ინტერესები დროებით მაინც გაბატონდნენ სხვა დარგის ეროვნულ ინტერესებზე.”¹⁰¹

ავტორი სტატიის მიმართული საგანმანათლებლო პოლიტიკის პერსპექტივებს ლოკალურ ჭრილში არ განიხილავს და მისი გაუმჯობესებისკენ სწრაფვას არც მხოლოდ მმართველი ელიტის ძალისხმევას მიაწერს. ავტორისთვის მთავარი ამოსავალი წერტილი კონტექსტია: მსოფლიო პოლიტიკის ცვლილებებმა

⁹⁹ იქვე.

¹⁰⁰ იქვე.

¹⁰¹ იქვე.

საქართველო კიდევ უფრო მეტად დაახლოვა ევროპულ ცივილიზაციას და ხალხს მიანიჭა უფლება-მოსილება თავად განკარგოს თავისი მომავალი, მათ შორის განათლებისაც, რომელსაც ის “ხალხოსნურს” ანუ ეროვნულს უწოდებს. “ხალხის გაღვიძება დღეს, მადლობა ღმერთს აღარ გვჭირია. მსოფლიო გრიგალმა, რომელმაც მას გადაუარა ამ მოკლე ხანში ჩვენი ერი ევროპიელობის კულტურას შეახალა, ის სრულიად გამოაღვიძა”.¹⁰²

ავტორს ასპარეზზე შემოჰყავს ხალხი, როგორც როგორც მთავარი ბირთვი ერი-სახელმწიფოს ფორმირებისათვის. ქვეყნის სახელმწიფოებრიობა კი სახალხო განათლების ფართო ქსელს ეფუძნება, რომლის სადავეებსაც სახელმწიფო აპარატებთან ერთად თავად ხალხის მასები იღებენ ხელში. მწყობრი საგანმანათლებლო სისტემა მხოლოდ ეროვნულ ხასიათსა და ეროვნულ პედაგოგიურ ტრადიციების შეთვისებული აღწევს თავის მიზანს. რაში მდგომარეობს განათლების ეროვნული ხასიათი? ავტორის აზრით, განათლების ეროვნული სისტემა არ იქმნება მხოლოდ სამეცნიერო კაბინეტებში. უპირველესად მას თავად ერი ქმნის. მთავრობების მოვალეობაა იცოდნენ, როგორი განათლება სჭირდება ერს მისივე თავისებურებების შემეცნებით. მხოლოდ ამ შემთხვევაში არის შესაძლებელი ერისათვის შესაფერისი პედაგოგიური სისტემის შექმნა, როგორც ფორმით, ასევე შინაარსით. ავტორი წუხს ქართული პედაგოგიური ტრადიციის უქონლობის გამო. ამ ტრადიციის ერთადერთ წარმომადგენლად მხოლოდ იაკობ გოგებაშვილს მიიჩნევს: „მაგრამ ერთი კაცი აბა რა ტრადიციას შექმნიდა? ტრადიცია გულისხმობს მიმდევრებს და პედაგოგიური ტრადიციის უქონლობის გამო ძნელია ჩვენთვის სწორი განათლების სისტემის შექმნა”, – აღნიშნავს ს. დარიანი.¹⁰³

ისტორიული გამოცდილებები ნათლად გვიჩვენებენ, რომ სხვადასხვა ხელისუფლება ძალაუფლების ლეგიტიმაციის მიზნით იდეოლოგიას და პროპაგანდას მიმართავს. ამ ხერხს წარმატებით მიმართავენ როგორც დემოკრატიული, ასევე ტოტალიტარული სახელმწიფოები. შესაბამისად, როდესაც სიტყვა – იდეოლოგიას და პროპაგანდას ვიყენებთ, მათ ხშირად ტოტალიტარული სახელმწიფოების გამოცდილების გამო უარყოფითი კონოტაცია აქვთ. სინამდვილეში კი, საქმე ეხება კონტექსტს, საიდანაც ნებისმიერი გამოცდილება გამომდინარეობს. ჩვენი აზრით, პირველი რესპუბლიკის გამოცდილება საგანმანათლებლო სისტემის პროპაგანდისტულ და პოლიტიკურ ხერხად გამოყენების თვალსაზრისით, დემოკრატიულია და ამას ფაქტებიც მოწმობენ. თუმცა, ამ მოსაზრებას 1918-1921 წლებში მოწინააღმდეგეები ჰყავდა: ოპოზიციური ფლანგი თვლიდა, რომ ხელისუფლება განათლების სისტემას პოლიტიკური მიზნებისათვისაც იყენებდა და მას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ელფერი დაჰკრავდა. სწორედ ამ საკითხს განიხილავს ს. დარიანი მორიგ

¹⁰² იქვე.

¹⁰³ იქვე.

სტატიაში „საშუალო სკოლის მართვა-გამგეობისათვის“.¹⁰⁴ სწავლა-განათლება პოლიტიკის საგანს წარმოადგენს, მაგრამ ის ყველანაირი პოლიტიკური მიზნებისგან უნდა იყოს თავისუფალი, რადგანაც მთავრობა დროებითია, სახელმწიფოებრივი ღირებულებები მარადიული, არსებული წყობილების შენარჩუნების იდეა კი სკოლის მთავარ საგანს უნდა წარმოადგენდეს, რომელსაც თითოეული სასწავლო დაწესებულება ავტონომიურ პირობებში შეძლებს, თუ ის არ იქნება გარე პოლიტიკური ძალებით მართული. როგორც ჩანს, ამით სტატიით ავტორს სურს გამოეხმაუროს სკოლების სრული ავტონომიის მოთხოვნას, რომელიც საკმაოდ მომწიფებული იყო მაშინდელ საზოგადოებაში. ამ მოსაზრების საპირისპიროდ მას რამდენიმე არგუმენტი გააჩნია: ავტორი ეთანხმება სასწავლო დაწესებულებების ავტონომიას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სკოლა იმდენად დამოუკიდებელი იქნება სახელმწიფოსგან, რომ მატერიალურადაც თავად უზრუნველყოფს საკუთარ თავს. სკოლის ამგვარი დამოუკიდებლობა საზოგადოებრივი განვითარების პირდაპირპროპორციულია. ეს ბალანსი თვით მაღალგანვითარებულ ქვეყნებშიც კი, როგორც ამერიკა ან ინგლისია, დარღვეული იყო. შესაბამისად, სკოლების მთლიანი მართვა-გამგეობა სახელმწიფოს ხელში იყო გადასული, რაც ნიშნავდა, რომ სახალხო განათლება აღიარებული იყო სახელმწიფო საქმედ. ავტორის აზრით, ახლად შექმნილი დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო სისტემა სახელმწიფო საქმედ აღიარებას მოითხოვდა, თუმცა პოლიტიკური იდეოლოგიისგან გათავისუფლების პირობით.

საქართველოში, როგორც განაპირა კოლონიურ მხარეში, რუსეთმა დაიწყო ინტენსიური რუსიფიკაციის პროცესი და ეს პირველ რიგში, აისახა სკოლასა და სასწავლო-აღმზრდელობით დაწესებულებებში. ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულება პოლიტიკური პროპაგანდის კერად იქცა მეფის რუსეთის ქვეშ. მაგალითად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრი გრიგოლ გიორგაძე აღნიშნავს, რომ “თვითმპყრობელობის ეროვნული პოლიტიკის დამახასიათებელია ეროვნების ისეთ მდგომარეობაში ჩაყენება, რომ მანდ დაივიწყოს თავისი წარსული, თავისი ისტორიული მდგომარეობა, გაითქვიფოს რუსობაში, მოხდეს მისი “ასიმილაცია”, როგორც ამას უწოდებდნენ თავიანთ მოხსენებაში ა./კავკასიის მთავარმმართველნი.¹⁰⁵ ამ მიზნის მისაღწევად ძირითადი საშუალებაა სკოლა, სადაც შეზუდულია მშობლიური ენის სწავლება, ქვეყნის ისტორია, გეოგრაფია და ყველაფერი ის, რომელთან მიმართებაშიც ქვეყნის მოქალაქეს საკუთარი ეროვნული იდენტობის განცდა უყალიბდება. სწორედ რუსიფიკატორული განათლების მძიმე შედეგებზე საუბარობს ვასილ ბარნოვი სტატიაში “სასწავლებელში,” რომელიც 1920 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ “საქართველოში.”¹⁰⁶ ავტორი აღნიშნავს, რომ რუსეთის მიერ საქართველოს

¹⁰⁴ დარიანი.ს. “საშუალო სკოლის მართვა-გამგეობისათვის,” *საქართველო*, 1920, N138, გვ.4.

¹⁰⁵ გიორგაძე, გრიგოლ. *საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში 1864-1905* (სახელგამი, 1928), გვ. 222.

¹⁰⁶ ბარნოვი, ვასილ. “სასწავლებელში,” *საქართველო*, 1920, N118, გვ.4.

სახელმწიფოებრიობის გაუქმება მხოლოდ პოლიტიკური აქტი არ იყო და პირველ რიგში, ის ქვეყნის სულიერი კულტურის დეგრადაციის ნოყიერ ნიადაგს წარმოადგენდა. მეფის რუსეთის პოლიტიკა განსაკუთრებით ქართული ენის განვითარების პროცესებზე აისახა. როდესაც ავტორი დედა ენის მნიშვნელობაზე გვესაუბრება, მან კარგად უწყის, რომ მშობლიური ენა მხოლოდ სამეტყველო კატეგორია არ არის. ის პირველ რიგში, სააზროვნო არეალია, რომლის ფარგლებშიც ადამიანის კულტურული იდენტიფიცირების საკითხი წყდება. გარდა ამისა, მშობლიური ენის შეზღუდვა და გადაგვარება ვერც ქვეყნის ეროვნულ-პოლიტიკურ ერთიანობას უზრუნველყოფს.

ძველი წყობილების პოლიტიკურმა რღვევამ და ახალმა დროებამ მოიტანა ისტორიული სასწაული: „დაირღვა უსამზღვრო რუსეთი; სხვათა დამთქმელმა ჩანთქა თითონვე თავისნი შვილნი. გაგვითენდა!”¹⁰⁷ სტატიაში ავტორი მიმართავს ალუზიას ილია ჭავჭავაძის “მგზავრის წერილების” ლელთ ღუნასთან და ამბობს, რომ “ჩვენი თავი აწ ჩვენვე გვახლავს”. თუმცა, ახალი გარემოებების მიუხედავად, ქართველს მაინც დასდევს წარსულის აჩრდილი, რაც ხელს უშლის ნაბიჯი გადადგას უფრო გაბედული მოქმედებისაკენ. როგორც ჩანს, ვასილ ბარნოვი უკმაყოფილოა მთავრობის მიერ გატარებული საგანმანათლებლო პოლიტიკით. მას მიაჩნია, რომ დედა-ენა და მეცნიერების მშობლიურ ენაზე სწავლება კვლავ არ წარმოადგენს დამოუკიდებელი ქვეყნის ძლიერ მხარეს. ის მოუწოდებს მთავრობას, უზრუნველყოს ქართველებისათვის ქართულად სწავლების პირობები, ხოლო ეთნიკურ უმცირესობებისათვის კი თავიანთ ენაზე სწავლის საშუალება: „ქართველთ მიეცეს სავალი ქართული, არა ქართველთ თავიანთ დედა ენაზედ. ვერვის შეავიწროებს თავისუფლების მოტრფიალე ქართველი, სხვებიც ნუ ახშობენ ჩვენის სვლის სილაღეს!”¹⁰⁸ ამკარაა, რომ ვასილ ბარნოვის ამგვარი ხედვა დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, ქართველი ერის განათლებისა და კულტურული თვითგამორკვევის პროცესებთან, რომელშიც გადამწყვეტი როლი მშობლიური ენის გაძლიერებამ უნდა მოახდინოს. მეორე მხრივ, კი ასევე უზრუნველყოფს სხვათა განათლების ხელმისაწვდომობისა და კულტურული თვითგამორკვევის უფლებებსაც.

¹⁰⁷ იქვე.

¹⁰⁸ იქვე.

თავი IV. საგანათლებლო პოლიტიკა და ნაციონალური იდენტობის ფორმირების ხელშეწყობისათვის გადადგმული ნაბიჯები

1.1. ქართული ენის მნიშვნელობა ერი-სახელმწიფოს ფორმირებისათვის

მეცხრამეტე საუკუნის სამოციან წლებში, პოლიტიკური გადაწყვეტილებების სივრცის უქონლობის გამო, ილია ჭავჭავაძის და თერგდალეულების მოღვაწეობის მიზანი ქვეყნისათვის კულტურული ნაციონალიზმის განსაზღვრა იყო. მათ კარგად უწყოდნენ, რომ საკუთარი თავის ძიება და ნაციონალური თვითგამორკვევა ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბების მნიშვნელოვანი ასპექტი იყო, რომელშიც მშობლიური ენა, განათლება, ისტორია, კულტურული აღორძინება, ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა და თვითადმინისტრირება შედიოდა. თერგდალეულებისათვის ქართული ენა იყო ის საფუძველი, რომელზეც საქართველოს ეროვნული მთლიანობა უნდა აშენებულიყო. ამ თვალსაზრისით, თერგდალეულთა პრაქტიკულმა მუშაობამ და მათმა უშუალო მონაწილეობამ განათლებისა და კულტურის განვითარების საქმეში, საფუძველი ჩაუყარა ქართული იდენტობის ნარატივის ფორმირებას. ილიასეულ ტრიადაში “მამული, ენა, სარწმუნოება”, - ქართულ ენას, როგორც სააზროვნო სივრცის შემომსაზღვრელს და ეროვნული იდენტობის მთავარ მარკერს, წამყვანი პოზიცია უკავია. ზურაბ კიკნაძე აღნიშნავს, რომ ილიას ეპოქის ამოცანა ქართველთა კონსოლიდაციისათვის ქართული ენის აღორძინება იყო. დროთა მანძილზე ქართულ ენას ეთნიკურ-ეროვნული საზღვრების გადალახვით ქვეყნის, - როგორც სახელმწიფოს ყველა მცხოვრების ინტეგრაცია დაეკისრა.¹⁰⁹ სწორედ 1918-1921 წლებში ვხედავთ ქართული ენის მიერ ეთნიკურ-ეროვნული საზღვრების გადალახვის პირველ მცდელობებს. ამ პროცესში სახელმწიფო საკანონმდებლო და ინტელექტუალური აპარატი თანმიმდევრული ნაბიჯებით იყო ჩართული: ქართული ენა გამოცხადდა სახელმწიფო ენად; მოხდა სასწავლო დაწესებულებების გაეროვნულება; სავალდებულო გახდა ქართული ენის შესწავლა; მასწავლებლებისათვის მოეწყო ქართული ენის შემსწავლელი კურსები; შემუშავდა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის სტანდარტები; ეროვნულ უმცირესობებს დაევალიათ ქართული ენის შესწავლა; დაიწყო აქტიური მუშაობა ქართულ სასკოლო პროგრამებზე და სახელმძღვანელოებზე. თითოეული მათგანი განხორციელდა სახელმწიფო საგანმანათლებლო პოლიტიკის ფარგლებში.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ საქართველო სულ სხვა რეალობის წინაშე აღმოჩნდა: დადგა ქართული სკოლის განახლების ხანა. ამავე წლის ჟურნალ “განათლებაში” გამოქვეყნებულ წერილში “სკოლის განახლების

¹⁰⁹ კიკნაძე, ზურაბ. „ილიას მამული,“ საქართველო ათასწლეულთა გზაგასაყარზე (არეტი, 2005), გვ. 49.

ხანა,¹¹⁰ რომლის ავტორიც ვარლამ ბურჯანაძეა (ვ. ოზგელის ფსევდონიმით),¹¹¹ აღნიშნულია, რომ რუსეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებ 140-ზე მეტ სხვადასხვა ეროვნების ხალხს ათწლეულების მანძილზე უწევდა თვითმპყრობელობის ბნელი ძალის წინააღმდეგ ბრძოლა. სასწავლო დაწესებულებებს დაკარგული ჰქონდათ თავიანთი ნამდვილი ფუნქცია და ისინი მხოლოდ რუსული, პროპაგანდისტული პოლიტიკის იარაღს წარმოადგენდნენ ყოველგვარი ეროვნულობის მოსპობის მიზნით. 1905 წელს სრულიად რუსეთის მასწავლებელთა კავშირი გამოსულა სკოლებში ყველა ერისათვის მშობლიურ ენაზე სწავლების მოთხოვნით. თუმცა ეს პროტესტი ხელისუფლებამ ჩაახშო და სკოლების განახლების საკითხი შეჩერდა. 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ დადგა სკოლის განახლების მეორე ეტაპი, - “ეს ხანა ოქროს ხანაა”, რამაც სკოლების ნაციონალიზაციის საკითხი კვლავ გააქტიურა. აქ ავტორი უნდა გულისხმობდეს 1917 წლის 5 სექტემბრის კავკასიის სასწავლო კომისარიატის ბრძანებას დაწყებითი და საშუალო მოსამზადებელი კლასების ნაციონალიზაციის შესახებ, რაც ნიშნავდა მათთვის დედა ენაზე სწავლების უფლების მინიჭებას; ასევე, ნებადართულად ითვლებოდა ისტორიის, გეოგრაფიის და მშობლიური ლიტერატურის შესწავლა. ეროვნული საგნებისათვის დროის განაწილების უფლებამოსილება პედაგოგიურ საბჭოებს ენიჭებოდათ. ეს ნიშნავდა პედაგოგიურ დღის წესრიგში სახელმწიფოს მხრიდან ჩაურევლობის.¹¹² ამ ბრძანებით ცხადი ხდებოდა, რომ რუსეთის დაქვემდებარებაში მცხოვრები ხალხებისათვის ეს თვითგამორკვევის უფლების ტოლფასი იყო, რომლის აღსრულებაშიც სასწავლო დაწესებულებებს უნდა შეესრულებინათ მთავარი როლი. მათ შორის, საქართველოშიც.

რევოლუციის შემდგომ საქართველოში და დამოუკიდებელი ქვეყნის მოსახლეობის ქართული ენის ცოდნის დონე, მისი შესწავლის მდგომარეობა არც ისე სახარბიელო იყო. ამიტომაც, ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, 1917 წლის 19-23 ნოემბერს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ დაადგინა საქართველოში ადმინისტრაციულ დაწესებულებათა ნაციონალიზაცია, რაც გულისხმობდა საქმის წარმოებას ქართულ ენაზე.¹¹³ დადგენილება ძალაში შევიდა და 1918 წლიდან ეტაპობრივად განხორციელდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე კი დაიწყო ადმინისტრაციული, სახელმწიფო და კულტურული დაწესებულებების გაქართულების პროცესი ანუ გაეროვნულება. ამ პროცესის გასამარტივებლად მოხელეთა კავშირიც კი შეიქმნა, რომელთაც ევალეობდათ მოხელეთა მომზადება ყველა დაწესებულებაში საქმეების ქართულად წარმოებისათვის. კავშირმა

¹¹⁰ ოზგელი, ვ. „სკოლის განახლების ხანა“, *განათლება*, 1917, N 4-5, გვ. 287.

¹¹¹ http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=srch&d=2&id_srch=bbfc0b1d75807ddc53be8443dcfbc61d&il=en&p=1
ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია. ტ.6. ნაკვ.1.-თბილისი, 1969, გვ.650 (ნანახია 28.04.2024).

¹¹² სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 1, ფ.17.

¹¹³ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N18, ფ.97.

დააარსა კურსები, სადაც მსმენელები ისმენდნენ ლექციებს ყველა საჭირო დარგის შესასწავლად.¹¹⁴

ეტაპობრივად იხსნებოდა ქართული ენისა შესასწავლი კურსები როგორც მასწავლებლებისათვის, ასევე მოზარდებისათვისაც. მაგალითად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრეს-ბიუროში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში ვკითხულობთ, რომ მოზარდებისათვის უნდა გახსნილიყო ქართული ენის შესასწავლი კურსები მხოლოდ ერთი მიზნით: “კურსებს აზრად ექნება ხელი შეუწყოს არა ქართველთ და საზოგადოდ ქართული ენის უცოდინართ სახელმწიფო ენის შესწავლის საქმეში.”¹¹⁵ 1918 წლის ოქტომბერში ეროვნულმა საბჭომ მიიღო კანონი ქართული ენის სახელმწიფო ენად აღიარების შესახებ და დაადგინა, რომ „1. საქართველოს რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა. 2. საქართველოს ეროვნულ საბჭოში ყველანაირი საქმის წარმოება და კამათი უნდა იყოს ქართულ ენაზედ.“¹¹⁶ ასევე დადგინდა, რომ სავალდებულო გახდებოდა თბილისის ყველა არაქართულ სკოლაში სახელმწიფო ქართული ენისა და საქართველოს ისტორიის სწავლება.¹¹⁷ გაზეთი “ერთობა” 1917 წელს აღნიშნავს, რომ მთავარია მოეწყოს ქართულ ენაზე სწავლა-განათლება, სასამართლო და ადმინისტრაციული სახის საქმიანობა. ეს ხელს შეუწყობს ფართო მასებში განათლების გავრცელებას და მათ განვითარებას.¹¹⁸

ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადების და სწავლების გაქართულების შესახებ აქტიური დისკუსია მიმდინარეობდა. დისკუსიის მონაწილეთათვის სწავლა-განათლების გაეროვნულება ეროვნული იდენტობის გამოკვეთის და სახელმწიფოს არსებობის გარანტიად იყო მიჩნეული, რამდენადაც საკუთარი ქვეყნის სახელმწიფოებრიობა მხოლოდ კულტურული თვისება არაა და ის ქვეყნის ეგზისტენციალიზმის, მისი პოლიტიკური არსებობის განმსაზღვრელია. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი პეტრე სურგულაძე ჯერ კიდევ 1905 წელს გამოქვეყნებულ მცირე ზომის ნაშრომში “ეროვნული ენა” მშობლიური ენის მნიშვნელობას სწორედ სახელმწიფოებრიობის, ერი-სახელმწიფოს კონცეფციის რანგში განიხილავს.¹¹⁹ წერილში ავტორი გვთავაზობს ენების განვითარების ევოლუციონისტურ ხედვას კაცობრიობის ისტორიაში. აფასებს მას, როგორც ხანგრძლივი კოლექტიური შრომის შედეგს და სვამს კითხვას, რა მნიშვნელობა აქვს სამშობლო ენას ერის კულტურულ ცხოვრებაში? ავტორი იმოწმებს სხვადასხვა ევროპელ მეცნიერებს, მათ შორის დარვინსაც და ცდილობს ენის განვითარების მეტაფიზიკურ და თეოლოგიურ ასპექტებსაც შეეხოს. თუმცა, ჩვენთვის საინტერესოა ის ნაწილი,

¹¹⁴ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N118, ფ.104.

¹¹⁵ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N153, ფ.4.

¹¹⁶ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N 47, ფ. 10.

¹¹⁷ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 11, ფ.1.ფ.5.

¹¹⁸ *ერთობა*, 1917, N204, გვ.1

¹¹⁹ სურგულაძე, პეტრე. *ეროვნული ენა* (ტფილისი: ამბ.“ცისკარის გამოცემა, N2, 1905).

სადაც პეტრე სურგულაძე საუბრობს მშობლიური ენის მნიშვნელობის შესახებ ერი-სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესებში. საგულისხმოა, რომ ეს მსჯელობა არ ჩამოუვარდება ნაციონალიზმის თეორიების თანამედროვე ავტორების შეხედულებებსა თუ მტკიცებულებებს კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით და 1905 წელს, პეტრე სურგულაძე უკვე გვთავაზობს ცოდნასა თუ ტიპურ ხედვას მოდერნული ერების ჩამოყალიბებაზე. ავტორი სვამს კითხვას ენის კულტურული მნიშვნელობისა და ერის ცნების განსაზღვრის შესახებ და აღნიშნავს, რომ ენა არის ის კულტურული ძაფი, რომელიც აკავშირებს ერთმანეთთან თაობებს, მუდმივად გადასცემს მათ ცოდნას წინა თაობების შესახებ. აქედან გამომდინარე, ენა არის ის მტკიცე მექანიზმი, რომელიც ერთობის ყველაზე ძლიერი განმსაზღვრელია. ენით განმტკიცებული ერთობა თავის არსს ერში/ნაციაში პოვებს. რა არის ერი? ერი არ არის მხოლოდ ანთროპოლოგიური ერთობა, რადგანაც არც ერთი ერის შემდგენლობა არაა მონოლითური. არც სახელმწიფოებრივი ერთობაა, რადგანაც არც ერთი სახელმწიფო არ წარმოადგენს ეროვნულ ერთობას მისი არამონოლითურობის გამო. მაშასადამე, ერი არის ისტორიული შემეცნების ფენომენი, რომლის საფუძვლებიც საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ პერიოდში უნდა ვეძიოთ. საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ ისეთი მეცნიერებების უფრო მაღალ საფეხურზე აყვანამ, როგორც არის ისტორია, ენათმეცნიერება, ხალხის ზნე-ჩვეულებების შესწავლა, სწავლა-განათლების კერების გაჩენამ და აზრის გადაცემის ისეთმა უნიკალურმა საშუალებამ, როგორც პრესაა, - ხელი შეუწყო ერებში ისტორიული წარსულისა და კულტურული ელემენტების ერთად თავმოყრას, მათ ერთობას, შემდგომ კი ერების ნაციონალურ, ეროვნულ თვითგამორკვევას. ავტორის აზრით, ეს უკანასკნელი დაკავშირებულია კულტურულ თვითგამორკვევასთან. კულტურული ელემენტების უმთავრესი ნიშანი კი მშობლიური ენაა, რომელიც განამტკიცებს ერთობას, განსაკუთრებით კი იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ერს პოლიტიკური ლეგიტიმაცია არ გააჩნია და მისი პოლიტიკური მდგრადობა სუსტია. მწერლობა, მითები, თქმულებები ერების თვითშეგნების ამაღლების საუკეთესო საშუალებაა. დემოკრატია კი თავისი არსით არეგულირებს ამ საშუალებების მიზნობრივ გამოყენებას: დემოკრატია ეროვნებებს/ ერებს უფლებრივად ათანასწორებს. ამ გათანასწორების შედეგი კი ეროვნული ენის დამკვიდრებაა სკოლებში, აღზრდის დაწესებულებებში, ეკლესიასა თუ სასამართლო დარბაზებში. სკოლა, როგორც ორგანიზაცია მოქცეულია საერთო კულტურულ ფარგლებში, რაც გულისხმობს, რომ სასკოლო აღზრდის საქმე იდეოლოგიურად სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა და პოლიტიკაა. სამშობლო ენა სახელმწიფო საგანმანათლებლო პოლიტიკის მთავარი ღერძია. საბოლოო ჯამში, მშობლიურ ენაზე დაფუძნებული განათლება აძლიერებს ეროვნულ ერთობას და ამ ერთობის წევრებს შორის სოლიდარობის განცდას. რაც უფრო მეტად არის ერი კულტურულად განვითარებული, მით უფრო იზრდება ამ ერისათვის მშობლიური ენის მნიშვნელობა და ზოგჯერ, მისი მნიშვნელობა გადამწყვეტიც კი ხდება ერის ისტორიაში.

1905 წელს, როდესაც ეს წერილი დაიწერა, საქართველოს პოლიტიკური მომავალი ჯერ კიდევ გაურკვეველი იყო. მაგრამ წერილიდან ჩანს, რომ ავტორს უკვე მკაფიოდ ჰქონდა განსაზღვრული ნაციონალური იდენტობის განმსაზღვრელი შემდეგი მიმართულებები: მშობლიური ენის როლი, განათლების მნიშვნელობა, ისტორიული მეხსიერების ფორმირება, მოთხოვნა ავტონომიაზე და თვითმმართველობის უფლებები. თუმცა, მე-20 საუკუნის დასაწყისი ქართულ პოლიტიკურ და ინტელექტუალურ ელიტას სხვა გამოწვევების წინაშე აყენებს და მსგავსი ინტელექტუალური ნააზრევი ერთგვარად შემამზადებელ პროექტს ჰგავს კულტურულიდან პოლიტიკურ თვითგამორკვევის ეტაპზე გადასვლისათვის. მაშინდელმა მოღვაწეებმა კარგად იციან, რომ კულტურული ასპექტების განსაზღვრა დაკავშირებულია მომავლის პოლიტიკურ ხედვასთან. შესაბამისად, ეს პროცესი თანდათან მწიფდება და 1918 წელს დეკლარირებული პოლიტიკური ფორმით ვლინდება კიდევ ქვეყნის ცხოვრებაში. პეტრე სურგულაძის ამ მცირე ზომის მონოგრაფიაში ვკითხულობთ ქვეყნის მოწყობის პერსპექტივებს, სადაც ზოგადი მსჯელობის საფუძველზე ავტორი ასაბუთებს ერი-სახელმწიფოს არსებობის მნიშვნელობას და მისი კულტურული ასპექტებით ლეგიტიმაციის ფაქტსაც.

კიდევ ერთ მნიშვნელოვან წერილს შევხებით, რომელიც პეტრე სურგულაძემ 1918 წელს დაწერა, როგორც დამოუკიდებლობის დასაბუთების კამპანიის ფარგლებში. წერილში “საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო.”¹²⁰ ავტორი კვლავ მნიშვნელოვან დროს უთმობს სახელმწიფოს მოწყობის საკითხს. მას განიხილავს, როგორც განსაზღვრულ ტერიტორიაზე იურიდიულად დამოწმებულ სუვერენულ ერთობას, რომელიც საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას პოლიტიკურთან ერთად, კულტურის, მშობლიური ენის, სამშობლოს ისტორიის გააზრებით ახდენს: “უკვე რამდენიმე ათასი წელიწადია, რაც ქართველი ერი ბინადრობს დღევანდელ მის ტერიტორიაზე. ესაა მისი ისტორიული აკვანი, რომლის ყოველი კუნჭული მოაგონებს მას წარსულ დიდებას, უბედურებას თუ ბედნიერებას. ისაა საფუძველი, სადაც მან გაშალა თავის პოლიტიკურ და კულტურული შემოქმედების ფრთა და სადაც ის ქადულობს თავისი მოსალოდნელი განვითარების შესაძლებლობას.”¹²¹

ავტორი უკვე მიაჩნებს იმ გარემოებაზე, რომ ერს/ნაციას საკუთარი იდენტობის განსაზღვრა ახალი პოლიტიკური დღის წესრიგის მიხედვით მოუწევს. საკუთარი კულტურული იდენტობის განცდა შემდგომში პოლიტიკურ ერთობაში უნდა გარდაქმნას. შესაბამისად, აღნიშნავს, რომ “ეროვნული სახელმწიფო ეროვნულ სწავლა-აღზრდას მოგვცემს. ბევრს შეიძლება ეროვნული სწავლა-აღზრდა მხოლოდ ისე ესმოდეს, როგორც სამშობლო ენის დამყარება სკოლაში. თავისთავად ცხადია, დედაენაზე სწავლა-განათლება მოგვანიჭებს

¹²⁰ სურგულაძე, პეტრე. *საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო* (სტამბოლი: კათოლიკე ქართველთა საჯანის სტ., N21, 1918).

¹²¹ იქვე, გვ.8.

ჩვენი სახელმწიფოს მოპოვებას. და არამც თუ სკოლაში, ყველა საზოგადოებრივ დაწესებულებაში საქართველოში ქართული ენა მოიპოვებს თავის ბუნებრივ ადგილს. შედეგად მივიღებთ საოცარ განვითარებას, გამდიდრებას და ამაღლებას.”¹²² მისი ღრმა რწმენით, დემოკრატიული პრინციპით მოწყობილი სახელმწიფო შექმნიდა ისეთ სწავლა-განათლების სისტემას, სადაც მშობლიურ ენას გადამწყვეტი როლი მიენიჭებოდა.

ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადებისა და ნაციონალიზაციის პროცესის დაწყების შემდეგაც არ შემწყდარა ენის ინსტიტუციონალიზაციის პროცესი. სახელმწიფო ენა განისაზღვრა კონსტიტუციურადაც. საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძე, საქართველოს კონსტიტუციისათვის მიძღვნილ სტატიათა ციკლში, ერთ მთლიან თავს უძღვნის სახელმწიფო ენის მნიშვნელობის განსაზღვრას ქვეყნის კულტურულ-პოლიტიკური მოწყობისათვის. ავტორი სახელმწიფოს განიხილავს, როგორც კოლექტიურ და პოლიტიკურ ერთობას, რომლის გამართული ფუნქციონირება სახელმწიფო ენის არსებობის გარეშე წარმოუდგენელია. სახელმწიფო ენა სახელმწიფო აპარატის ლეგიტიმურობის გამოხატულებაა და მისი სააზროვნო, საკანონმდებლო, სამოქმედო ასპარეზი. ასევე, სახელმწიფოებრიობასა და ხალხს შორის ურთიერთკავშირის განმაპირობებელი, რომელიც ამგვარად ფორმულირდება: “ერთი ერი, ერთი სახელმწიფო - ერთი ენა.”¹²³ ერი-სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში ერი/ნაცია და სახელმწიფო ერთ სიბრტყეში განთავსებული განზომილებებია, რომელთა მაკავშირებელი და საერთო კულტურული განმსაზღვრელი - მშობლიური ენაა. ამ ფორმულის მართებულობას ავტორი ისტორიული სინამდვილით ხსნის: 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ, მრავალეროვანი იმპერიის ნანგრევებზე წარმოიქმნა დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, რომლებიც ფლობენ თავიანთ სააზროვნო ასპარეზს მშობლიური ენის სახით. ავტორისათვის ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ სწორედ სოციალისტური მიდგომა აღმოჩნდა ყველაზე ახლოს იმ ისტორიულ სინამდვილესთან, რომელიც ეროვნული სახელმწიფოს უპირატესობას აღიარებს კულტურის, სოციალიზმისა და დემოკრატიულობის პრინციპებიდან გამომდინარე. პავლე საყვარელიძე იმოწმებს კარლ კაუცკის მოსაზრებას ამგვარ სახელმწიფოში სახელმწიფო ენის როლის შესახებ, რომელიც გამტარია სახელმწიფო პოლიტიკის - „ენა არის ორგანო ყოველი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის და პოლიტიკის.”¹²⁴ ამგვარად ასაბუთებს ავტორი სახელმწიფო ენის მნიშვნელობას ისეთი დემოკრატიული ქვეყნის განვითარებისათვის, როგორც ახლადშექმნილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა იყო.

¹²² იქვე, გვ. 12-13.

¹²³ საყვარელიძე, პავლე. „საქართველოს კონსტიტუციისათვის“, *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N52, გვ.2. N55, გვ.2.

¹²⁴ იქვე, გვ.2.

თვალსაჩინოა განსხვავება მე-19 საუკუნეში თერგდალეულების მიერ გატარებულ ქართული ენის რეფორმასა და დამოუკიდებელი ქვეყნის სახელმწიფო საგანმანათლებლო პოლიტიკას შორის: მე-19 საუკუნეში პოლიტიკური თვითმოქმედების უქონლობამ ენის, როგორც კულტურული მარკერის გამოკვეთა დასახა მიზნად. ამ პროცესის მნიშვნელობამ შედეგი 1918-1921 წლებში გამოიღო, რომელიც ქართული ენის საკანონმდებლო დონეზე დარეგულირებით გამოიხატა. ერთი მხრივ, ეს ერთგვარი განმტკიცებაა პოლიტიკური დამოუკიდებლობის და სახელმწიფო აპარატების ლეგიტიმაციისა მისთვის დაწესებულ საზღვრებში. ასევე დადასტურება იმ ფაქტის, რომ თერგდალეულების მიერ დაწყებული კულტურული ნაციონალიზმი, დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდშიც გრძელდება და ამასთანავე, კულტურულიდან სამოქალაქო ნაციონალიზმზე გადასვლის ეტაპად ფორმირდება. სამოქალაქო ნაციონალიზმზე დაფუძნებული ეროვნული სახელმწიფო კი ეროვნული იდენტობის გამომხატველ კულტურულ მარკერებს დემოკრატიული მოდელის ფარგლებში აქცევს.

1.2. ქართული ენა და საგანმანათლებლო პოლიტიკა 1918-1921 წლებში

1918 წელს განათლების მინისტრი გიორგი ლასხიშვილი წარსდგა მოხსენებით “ყველა საფეხურის და ხარისხის ქართულ სკოლებში სამშობლო ენაზე მოწყობისა,” სადაც ის მშობლიური ენის დანიშნულების შესახებ საუბრობს.¹²⁵ გიორგი ლასხიშვილი მიიჩნევს, რომ ქვეყნის კულტურული ცხოვრების საფუძველი არის ენა, რომელზეც დაფუძნებულია ამა თუ იმ სახელმწიფოს განვითარება კულტურული და პოლიტიკური ნიშნით: „სამშობლო ენა ეს არის ის ნიადაგი, რომელზეც აღმოჩნდება ნორმალური, კულტურული ზრდა და განვითარება ხალხისა. ამიტომ სწავლა-განათლება ხალხისა უსათუოდ სამშობლო ენაზე უნდა იყოს მოწყობილი.”¹²⁶ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ქართული ენა სახელმწიფოს მიერ იყო დევნილი. ქართული სკოლა კი პოლიტიკური ექსპერიმენტის ობიექტად ქცეული. რევოლუციამ ქართველებს პოლიტიკურის გარდა, - კულტურული თავისუფლებაც მიანიჭა, რამაც შესაძლებელი გახადა ეროვნული სკოლის შექმნის პრაქტიკული კუთხით განხორციელება. სკოლის ნაციონალიზაციის პრინციპი თავისთავად გულისხმობდა მასწავლებლების ქართულ ენაში მომზადებას. ამიტომაც, მინისტრის განცხადებით, საჭირო იყო მასწავლებლებისათვის სპეციალური კურსების გახსნა ქართული ენის დაუფლების მიზნით. ერთ-ერთ მოხსენებაში განათლების მინისტრი გიორგი ლასხიშვილი აღნიშნავს, რომ ქვეყანა მასწავლებელთა მწირი რაოდენობითაც გამოირჩეოდა.¹²⁷

¹²⁵ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N58, ფ.10.

¹²⁶ იქვე.

¹²⁷ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N256, ფ.3.

სასწავლებლების გაეროვნების პოლიტიკის ფარგლებში, 1918 წლის ზაფხულში უკვე შემუშავდა კანონპროექტი სახალხო სკოლებისათვის მასწავლებელთა მოსამზადებელი კურსების დაარსების შესახებ და სახელმწიფომ ამისათვის 252.000 მანეთი გაიღო.¹²⁸ ქართული ენის გარდა, მოსამზადებელ კურსებზე მასწავლებლები შეისწავლიდნენ შემდეგ საგნებს: 1. ფსიქოლოგია და ლოგიკა. 2. პედაგოგიკა და პედაგოგიურ მოძღვებათა ისტორია. 3. ენათმეცნიერების შესავალი. 4. ქართული ენის გრამატიკა. 5. ქართული ლიტერატურისა და გრამატიკის მეთოდიკა. 6. ქართული ლიტერატურა ძველი დროიდან მე-19 საუკუნემდე. 7. მსოფლიო ლიტერატურის მოკლე ისტორია. 8. მე-19 საუკუნის რუსეთის ლიტერატურა. 9. მათემატიკა. 10. ფიზიკა. 11. ბუნებისმეტყველება. 12. საზოგადო გეოგრაფია. 13. კავკასიის და საქართველოს გეოგრაფია. 14. საქართველოს ისტორია. 15. მსოფლიოს ისტორია. როგორც ვიცით, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია ამ დროისათვის ჯერ კიდევ დამუშავების და დადგენის პროცესში იყო. ამიტომაც, მინისტრი იმედს გამოთქვამდა, რომ კურსების საშუალებით, ტერმინოლოგიის დამუშავების თვალსაზრისით, მასწავლებელთა კურსებს დიდი დახმარების გაწევა შეეძლოთ. ამ კანონპროექტის წარდგენის შემდეგ, მინისტრმა მიმართა ეროვნულ საბჭოს, - მიეღოთ კანონი “ყველა საფეხურის და ხარისხის ქართულ სკოლებში სწავლება მოეწყოს სამშობლო ენაზე.”¹²⁹ ქუთაისშიც გაიხსნა მასწავლებელთა მოსამზადებელი კურსები, - ქართულ ენაში, სიტყვიერებაში, საქართველოს ისტორიასა და გეოგრაფიაში.¹³⁰

სწავლების ქართულ ენაზე მოწყობას და სასწავლო დაწესებულებების გაქართულებას პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა დამოუკიდებელი ქვეყნის სამომავლო განვითარებისათვის. სწორედ ამგვარი მნიშვნელობის შესახებ მსჯელობს ავტორი ა. ნატროშვილი სტატიაში “სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში.”¹³¹ ავტორი სკოლის ნაციონალიზაციის საკითხს განიხილვას პოლიტიკურ ჭრილში: ისეთი სახელმწიფო ინსტიტუციების ნაციონალიზაცია, როგორებიცაა სასამართლო, საზოგადოებრივი დაწესებულებები და საგანმანათლებლო კერები, - ქვეყნის დამოუკიდებლობის პირდაპირი შედეგია. როგორც ჩანს, ამ პერიოდისათვის ჯერ კიდევ ბევრი სკეპტიკურად უყურებდა ნაციონალიზაციის საკითხს. განსაკუთრებით კი, თუ საქმე სკოლებს ეხებოდა. სკეპტიკოსები თვლიდნენ, რომ არასაკმარისი ადამიანური თუ მატერიალური რესურსების პირობებში ეს პროცესი შედეგს ვერ გამოიღებდა: არ არსებობდა სახელმძღვანელოები, არ არსებობდა შესაფერისი ტერმინოლოგია, არც მასწავლებლები გამოირჩეოდნენ ქართული ენის შესაბამისი ცოდნით. თუმცა, ავტორი მიიჩნევს, რომ ბრძოლა სამშობლო ენის უფლებისათვის დასრულდა და

¹²⁸ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N256. ფ.13.

¹²⁹ იქვე.

¹³⁰ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 455, ფ.1.

¹³¹ ნატროშვილი, ა. „სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში“, *საქართველო*, 1918, N157, გვ.2. N163, N165, N169, N179, N184.

ახლა თანმიმდევრული ნაბიჯების გადადგმის დრო დადგა: “ხანგრძლივის მუშაობის შემდეგ ჩვენ უთუოდ ვიხილავთ ნამდვილ გაეროვნებულს სკოლას, სადაც ქართულ ცხოვრებისათვის მომზადებული მოქალაქენი გამოგვეზრდებიან.”¹³²

ავტორის რწმენით, ქართული დემოკრატიული სახელმწიფოს იდეოლოგიის წარმართვა დაკავშირებული იყო სწავლების ნაციონალიზაციასთან. მით უფრო იმ ისტორიული საგანმანათლებლო ტრადიციის გათვალისწინებით, რომელსაც საქართველოს ფლობდა რუსეთის თვითმპყრობელობის დამკვიდრებამდე. მას გამოეცალა ეროვნული ნიადაგი და ქართული ენის სკოლიდან განდევნამ კი მისი სააზროვნო არეალის შეზღუდვა გამოიწვია. ის განმსაზღვრელი ფაქტორი, რომლითაც ქართველის იდენტობა, მისი „მე“ უნდა ჩამოყალიბებულიყო, ქართული ენის, როგორც სააზროვნო სივრცის მოსპობით სრულიად გაქრა.

საინტერესოა ის მიმართება, თუ როგორ განსაზღვრავს ავტორი სკოლის ნაციონალიზაციას, რა კრიტერიუმებს უქვემდებარებს მას. ამისათვის ავტორი გვთავაზობს სამშობლოს, ეროვნების, ერის ცნების გააზრებას არა მხოლოდ ანთროპოლოგიური, არამედ სოციალურ-კულტურული და პოლიტიკური თეორიების ჭრილში. ავტორი მიმოიხილავს სხვადასხვა მოაზროვნის, მათ შორის რენანის ციტატებს, რომლებიც განსაზღვრავენ მოდერნული ერების წარმოშობის პირობებს მე-18 საუკუნის ბოლოდან მე-20 საუკუნის დასაწყისამდე. მათ საფუძველზე ავტორი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ სამშობლოს, ერის/ნაციის, ეროვნების გააზრება დაკავშირებულია კულტურულ ფენომენებთან, განსაკუთრებით კი ენასთან, რომელიც აკავშირებს ერთ ტერიტორიაზე დასახლებულ ადამიანთა ჯგუფებს შორის სოლიდარობის განცდას: „დიდი გავლენა აქვს ამ საქმეში მხოლოდ ენას. ერთი-ერთის შესმენა-გაგება, - აი არსებითი პირობა კრების დაახლოებისათვის. სხვა და სხვა ენა აზრს მოლაპარაკე ინდივიდუმთა შორის სოლიდარობის დამკვიდრება შეუძლებელია.”¹³³ სწორედ თვალსაზრისით განიხილავს ავტორიც სკოლის ნაციონალიზაციის საკითხს, სადაც წამყვანი როლი მშობლიურ ენას უკავია. ქართული ენა, საქართველოს ისტორია, ეთნოგრაფია, ხელოვნება, საქართველოს გეოგრაფია არის ის საგნები, რომლებიც უნდა დაექვემდებარონ სკოლის ნაციონალიზაციის პოლიტიკას და წარიმართონ ეროვნულ პედაგოგიურ საფუძვლებზე. ამგვარად, ა. ნატროშვილი სტატიაში ვხედავთ, რომ სწავლების ნაციონალიზაცია და ქართული ენის სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის რანგში აყვანა, პირველ რიგში, უსვამდა ხაზს ქვეყნის პოლიტიკურ სტატუსს, - მის დამოუკიდებლობას. ასევე, მის ტრადიციულ, კულტურულ სივრცეში დაბრუნების მნიშვნელობას.

ქართულ სასწავლებლებში ქართული ენის სწავლებას რამდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ამას ადასტურებს თბილისის მე-2 ქართული გიმნაზიის მოსწავლეთა წერილი, რომლის ორიგინალის მოძიება შესაძლებელია სახალხო

¹³² იქვე.

¹³³ ნატროშვილი, ა. „სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში“, *საქართველო*, 1918, N169, გვ.2.

განათლების სამინისტროს საარქივო მასალებში. წერილიდან ირკვევა, რომ 1918 წელს გიმნაზიის პირველი ოთხი კლასის გაეროვნულება მოხდა. მოსწავლეები იზიარებდნენ იმ მოსაზრებას, რომ დამოუკიდებელ საქართველოს ყველა მაცხოვრებელს ევალეობდა მშობლიური ენის ზედმიწევნით ცოდნა, განსაკუთრებით კი ეთნიკურად ქართველ მოსახლეობას. რუსეთის დაქვემდებარებაში მყოფ სკოლებში მოსწავლეები მოკლებულნი იყვნენ ქართული ენის შესწავლის ფუფუნებას. დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ საშუალება მისცა სახელმწიფო აპარატებს სწრაფად გაეტარებინათ სხვადასხვა რეფორმები, მათ შორის ქართული ენის რეფორმაც და მოსწავლეები თავს ვალდებულად თვლიდნენ, - თავადაც დახმარებოდნენ სახელმწიფოს რეფორმის გატარების პროცესში. კერძოდ კი, - მოითხოვდნენ დამატებით გაკვეთილებს ქართულ ენასა და ლიტერატურაში, ასევე საქართველოს ისტორიაშიც. მათი არგუმენტი მდგომარეობდა შემდეგში: “ქართველ ახალგაზრდობას სჭირია ზედმიწევნით ქართული ენის ცოდნა, რომელიც გამოიხატება არა მარტო ქართული წერა-კითხვის შესწავლაში, არამედ ქართული ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიის, გეოგრაფიის და მის კანონმდებლობის ცოდნის და შესწავლისგან.”¹³⁴ ამგვარად მოსწავლეები ავლენდნენ იმ პასუხისმგებლობას, რომელსაც ისინი გრძნობენ მშობლიური ენის მიმართ სახელმწიფოებრივი დამოკიდებულების გამოხატვით.

სამშობლო ენის მნიშვნელობის გააზრების აუცილებლობაზე მიუთითებს არა ერთი წერილი, რომელიც იგზავნებოდა სახალხო განათლების სამინისტრო სახელზე საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს მარტვილის საშუალო სკოლის მასწავლებლის ავქსენტი ფარულავას წერილი, რომელიც წარმოადგენს ქართული ენის სწავლების მოკლე ანგარიშს მარტვილის უმაღლეს დაწყებით სასწავლებელში.¹³⁵ ავტორი ფართო სპექტრით მიმოიხილავს ახალი დროებით გამოწვეულ შესაძლებლობებს, რომლებმაც ქვეყნის გონებრივი და მატერიალური პროგრესი უნდა გამოიწვიონ. ამ პროგრესის უზრუნველყოფა კი მხოლოდ ეროვნულ ნიადაგზე დაფუძნებულ ახალ ქართულ სკოლას შეუძლია. სხვა სტატიების ავტორთა მსგავსად, ავქსენტი ფარულავაც საუბრობს ძველი დროის სასკოლო სისტემის დამანგრეველ როლზე ქართული ცნობიერების განვითარების პროცესში. დღეს კი განათლება თავისუფალი ხალხის ხელშია, რომლის განვითარების უმთავრეს ძალას მშობლიური ენა წარმოადგენს. ავტორისათვის “სამშობლო ენა” არის ის ენა “ურომლისოდაც საკაცობრიო იდეალებში ვერც ერთი პიროვნება, ვერც ერთი ინდივიდუუმი თავის წვლილს ვერ შეიტანს.”¹³⁶

ავტორი ქართული ენის განვითარების ეტაპებს მიმოიხილავს და მიაჩნია, რომ მე-18 საუკუნის შემდეგ, რომელსაც ქართული ენის ოქროს ხანად

¹³⁴ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N211, ფ.32-33.

¹³⁵ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N244, ფ.1-3.

¹³⁶ იქვე.

მოიხსენიებს, სწორედ ახლა დაუდგა ქართულ ენას აღმავლობის ხანა და მას შეუძლია იქცეს განათლებული მასების ენად, ხალხის ენად. წერილიდან ვიგებთ, რომ ქართული ენის სწავლება მარტვილის სკოლაში მეტ ყურადღებას საჭიროებს. მოსწავლეები კი სწავლობდნენ ლიტერატურას, სიტყვიერების თეორიას, გრამატიკას, ეტიმოლოგიას და სინტაქსს. მაგრამ იმისათვის, რომ მშობლიური ენა მათთვის სააზროვნო სივრცედ ქცეულიყო, საჭირო იყო ქართული ენის და ლიტერატურის ისტორიული და ლიტერატურათმცოდნეობითი პერსპექტივიდან დანახვა. ცხადია, ამ მეთოდს ის ახსნა ექნებოდა, რომ თითოეული ნაწარმოები შექმნილი იყო კონკრეტული ისტორიული გარემოს კონტექსტში. როგორც ცნობილია, ლიტერატურა არის ის დარგი, რომელიც აყალიბებს მოსწავლის/ადამიანის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცნობიერებასა თუ პასუხისმგებლობას. ამის შესახებ უწყობდა წერილის ავტორმა და ლოგიკურია, რომ დემოკრატიული ქვეყნის მომავალი ამგვარი აღზრდის პრინციპზე უნდა დაფუძნებულიყო. მასში კი, - ქართულ ენას, როგორც სააზროვნო სივრცის შემომსაზღვრელს, წამყვანი როლი ეკისრებოდა.

1.3. ქართული ენისა და ლიტერატურის სასკოლო პროგრამები (1918 -1921)

ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადება და მისი საკანონმდებლო დონეზე დარეგულირება აისახა საწავლო სახელმძღვანელოების ქართულად გამოცემის აუცილებლობაშიც. საარქივო მასალების დახმარებით, შესაძლებელია შევიქმნათ წარმოდგენა ეროვნული სასკოლო პროგრამების შესახებ სხვადასხვა საგნებისათვის 1918-1921 წლებში. სკოლების ეროვნულ ნიადაგზე გარდაქმნა თავისთავად ეროვნული საგანმანათლებლო გეგმის მიხედვით შედგენილი სასკოლო სახელმძღვანელოების აუცილებლობას მოითხოვდა. 1919 წელს განათლების სამინისტროში გაკეთდა მოხსენება, საიდანაც ვიგებთ, რომ რესპუბლიკის სკოლების გაეროვნულებამ და მისმა რეორგანიზაციამ მრავალი საჭირბოროტო საკითხი გამოკვეთა. ერთ-ერთი მათგანი სახელმძღვანელოებისა და საკითხავი წიგნების სახელმწიფო ქართულ ენაზე გამოცემა იყო. ამ დროისათვის უკვე არსებობდა მრავალი ნათარგმნი თუ ორიგინალური სახელმძღვანელო, მაგრამ ისინი მოკლებულნი იყვნენ სამეცნიერო ღირებულებას. ამ ხარვეზის აღმოფხვრის მიზნით, სამინისტრომ შექმნა რამდენიმე სარეცენზიო კომისია, რომლებიც საგნების მიხედვით იყო განაწილებული. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ კომისიებმა ვერ შეასრულეს თავიანთი მოვალეობა. ამიტომაც სამინისტროს მიმართავდნენ შუამდგომლობით, დაეარსებინათ მუდმივმოქმედი კომისია, იგივე სასწავლო კომიტეტი სახელმძღვანელოების შედგენისა და რეცენზირების მიმართულებით.¹³⁷ აქვე სასწავლო კომიტეტმა გამოაქვეყნა დებულება, რომლის

¹³⁷ საქართველოს რესპუბლიკა, 1919, N272, გვ.2.

მიხედვითაც კომიტეტი იმყოფებოდა სახალხო განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებაში და სხვადასხვა საგანამანათლებლო საქმიანობასთან ერთად, მას დაევალებოდა სასწავლო სახელმძღვანელოებისა და პროგრამების, წიგნების, თხზულებების, პერიოდული გამოცემების განხილვა. სასწავლო კომიტეტს შეეძლო მოეწყო კონკურსი საუკეთესო სახელმძღვანელოების შესადგენად. საუკეთესო ავტორებისათვის კი პრემიების დანიშვნაც.¹³⁸ საკითხის დაჩქარების და წახალისების მიზნით, 1919 წელს განათლების მინისტრმა გააკეთა განცხადება საუკეთესო სახელმძღვანელოების ავტორთათვის ფულადი ჯილდოს გადაცემის შესახებ. მისი აზრით, პრობლემას ის გარემოებაც ქმნიდა, რომ არსებული სახელმძღვანელოები რუსული წიგნების მიხედვით იყო შედგენილი: „მთავარი საკითხი რესპუბლიკის სკოლათა გარდაქმნა იყო იმ სახით, რომ იგი შეფარდებული და შეგუებული ყოფილიყო ხალხის ცხოვრებასთან, მის საარსებო მოთხოვნილებასთან. ამ მხრივ, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმას, რომ არსებული სკოლა სავსებით ჩამოშორებული იყო ცხოვრებას, სამინისტროს ბევრი მუშაობა დასჭირდებოდა და იგიც თანდათანობით შეუდგა დასახული მიზნების განხორციელებას. უწინარეს ყოვლისა, სამინისტრომ მოახდინა მოსწავლე-ახალგაზრდობის გადაჯგუფება ეროვნული პრინციპის მიხედვით და შეეცადა გაეტარებინა სწავლების გაეროვნულება შემდგომისდაგვარად. ცხადია, საქმეს ბევრი დაბრკოლება გადაეღობებოდა, ვინაიდან სამინისტრო განიცდიდა სათანადოდ მომზადებული მასწავლებლების კადრების ნაკლებობას. გარდა ამისა, არც ეროვნული სკოლისათვის საჭირო სახელმძღვანელოები მოიპოვებოდა. მართალია, აქა-იქ გამოჩნდნენ სახელმძღვანელოების შემდგენელნი, მაგრამ მათი ნაშრომი ვერც რაოდენობით და ვერც განსაკუთრებული ხარისხით აკმაყოფილებდა ეროვნული სკოლის მოთხოვნილებებს. ეს აბრკოლებდა სკოლის წარმატებას.“¹³⁹

დამოუკიდებელი რესპუბლიკის არსებობის ხანმოკლე პერიოდი საკმარისი არ იქნებოდა სრულყოფილად გამართული სასკოლო სახელმძღვანელოების შესაქმნელად. პრესაში აღნიშნულია ის გარემოებაც, რომ ქალაქის მაღალი ფასიც ხელისშემშლელ ფაქტორად ევლინებოდა წიგნების ავტორებს. ყველაზე მნიშვნელოვანი კი მაინც მასწავლებლების მოუმზადებლობა აღმოჩნდა. მიუხედავად ამისა, 1918 წლიდან სახელმძღვანელოების გამოცემამ რეგულარული ხასიათი მიიღო. ამ საქმეში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა “წიგნების გამომცემელი ქართველი ახალგაზრდობა” ალექსანდრე ჯაბადარის ხელმძღვანელობით. მან 1918 წელს მთავრობას მიმართა შუამდგომლობით, ნება დაერთოთ ქართველი გამომცემლებისათვის გერმანიაში დაებეჭდათ წიგნები.¹⁴⁰

სახელმძღვანელოების გამოცემას სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა და ის განიხილებოდა, როგორც დამოუკიდებელი ქვეყნის მონაპოვარი

¹³⁸ საქართველოს რესპუბლიკა, 1919, N273, გვ.2.

¹³⁹ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N272, ფ.2.

¹⁴⁰ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, 1935, ფ.6.

საუკუნოვანი მონობიდან განთავისუფლების შემდეგ. ეროვნული სახელმძღვანელოების შექმნას და მათი ეროვნული თემატიკით აღჭურვას კულტურულთან ერთად, პოლიტიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა. კულტურის ეროვნულ ნიადაგზე წარმართვა თავისი მნიშვნელობით უტოლდებოდა ქვეყნის პოლიტიკურ დამოუკიდებლობაში სხვა ქვეყნის მხრიდან ჩაურევლობას. შესაბამისად, მას პოლიტიკური დატვირთვა ეძლეოდა. ამ მოსაზრებას ამყარებენ ის ავტორები და პედაგოგები, რომლებიც თავიანთ სტატიებს ქართული სახელმძღვანელოების გამოცემას ინტენსიურად უძღვნიან.

თითოეული სახელმძღვანელოს შექმნა ეფუძნება საერთო მიზანსა და პრინციპებს, - აღნიშნავს ლუარსაბ ბოცვაძე 1919 წელს ჟურნალ „განათლებაში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში „სახალხო სკოლის პროგრამის ზოგადი ახსნა-განმარტება.“¹⁴¹ დაწყებითი სკოლის მიზანია პიროვნების, მოსწავლის სულიერი და გონებრივი ჰარმონიის განვითარება, რომელიც საზოგადოებრივ ინტერესებთან უნდა იყოს შერწყმული. მოსწავლის ჰარმონიული აზროვნება ვერ მიიღწევა, თუ სასწავლო წიგნები შესაბამის დიდაქტიკურ-აღმზრდელობით და მეთოდოლოგიურ საფუძვლებსაა მოკლებული. აქ ავტორი ასახელებს ამერიკისა და დასავლეთ ევროპის გამოცდილებას და სურვილს გამოხატავს, ქართულმა საგანმანათლებლო რეფორმამ ეს გამოცდილება გაიზიაროს. სასწავლო პროგრამების მიმოხილვისას, ლუარსაბ ბოცვაძე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ უკვე არსებული პროგრამები შექმნილია სწავლების ახალი მეთოდოლოგიის მიხედვით და ისინი ხელს შეუწყობენ მოსწავლის პიროვნების მრავალმხრივ განვითარებას. მაგალითად, მშობლიური ენის შესწავლა, მასთან ერთად გონებრივი და ზნეობრივი განვითარება, - მთავარი დანიშნულებაა ეროვნულ ნიადაგზე დაფუძნებული სახალხო სკოლისა.

საარქივო მასალებში გვხვდება სასკოლო პროგრამების ნიმუშები სხვადასხვა საგნებისათვის. კვლევის ინტერესებიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ყურადღება გავამახვილოთ ქართული ენისა და ისტორიის პროგრამებზე, როგორც ეროვნული ცნობიერების მასტიმულირებელ ფაქტორებზე 1918-1921 წლებში. მიუხედავად არც თუ ისე მწირი არჩევანისა, სანიმუშოდ მოგვყავს მხოლოდ ის პროგრამები, რომლებსაც ახლავს თავისი განმარტებითი ბარათები პროგრამის მიზანშეწონილობის შესახებ. მათი ავტორები იმ დროის ქართველი ინტელექტუალები და მასწავლებლები არიან: ვახტანგ კოტეტიშვილი, მიხეილ აბრამიშვილი, ივანე გველესიანი, ვასილ ბარნოვი, სერგი გორგაძე და ა.შ.

ტფილისის ვაჟთა მეორე გიმნაზიის სხვადასხვა კლასებისათვის ქართული სიტყვიერების პროგრამა შეადგინა და განმარტებითი ბარათი დაურთო პედაგოგმა მიხეილ აბრამიშვილმა. ავტორის აზრით, ქართული ენისა და სიტყვიერების სწავლება ახალ, ეროვნულ ნიადაგზე უნდა წარიმართოს. ავტორი ქართული სიტყვიერების გარდაქმნის საუკეთესო პირობებს საქართველოს

¹⁴¹ ბოცვაძე, ლუარსაბ. „სახალხო სკოლის პროგრამის ზოგადი ახსნა-განმარტება,“ *განათლება*, 1919, N1, გვ.5.

პოლიტიკურ ფორმირებაში ხედავს. მისი აზრით, სწორედ ეს ფორმირება უბიძგებდა ქართულ სიტყვიერებას ორგვარი გარდაქმნა განეცადა: ქართულ გიმნაზიებში მკვიდრ ნიადაგზე დამკვიდრებულიყო მისი სწავლება და ქართული სიტყვიერების სწავლების სწორად წარმართვა თანამედროვე მეცნიერული საფუძვლებით მომხდარიყო. ქართული სიტყვიერების სწორი სწავლება მოითხოვდა მოსწავლის კულტურულ სივრცესთან ინტეგრირებას. ავტორი ასაბუთებს ქართული სამეცნიერო სიტყვიერების მნიშვნელობას მოსწავლეებში ქართულად აზროვნების განვითარებისათვის და მისი სწავლების უფლებამოსილებას მხოლოდ ქართული ენის მცოდნეებს ანიჭებს. შემდგომ მსჯელობაში ავტორი მიმოიხილავს სიტყვიერების სწავლების მეთოდებს და გამოჰყოფს კაზმული სიტყვიერების სპეციფიურ მნიშვნელობას, - კითხვის პროცესს. აქ ავტორი მეთოდოლოგიურ პრინციპებთან ერთად გვთავაზობს ლიტერატურათმცოდნეობით პერსპექტივას მხატვრული ტექსტის საუკეთესოდ გააზრებისათვის: კაზმულ სიტყვიერებას მაშინ აქვს მოზარდისთვის განმავითარებელი მნიშვნელობა, როდესაც ის ცხოვრებისეული რეალობით არის გაჯერებული, რადგან მხატვრულ ტექსტში ისტორიული გმირები გვაინტერესებს არა როგორც ისტორიული ჭეშმარიტება, არამედ როგორც ავტორის ინტერპრეტაცია და მისი შესაბამისობა პოლიტიკურ რეალობასთან, რეალურ ყოფასთან. მიხეილ აბრამიშვილი გვთავაზობს მე-2 კლასიდან მე-8 კლასის ჩათვლით ქართული ენისა და ლიტერატურის პროგრამას, რომლის მიმოხილვისას ყურადღებას იქცევს ავტორის არა მხოლოდ პედაგოგიურ-მეთოდოლოგიური ხედვა, არამედ დასაბუთება იმ მიზანმიმართული საგანმანათლებლო პოლიტიკისა, რომელიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიზნებს შეესაბამებოდა.¹⁴²

მე-19 საუკუნის 60-იანი წლები გამორჩეულია საქართველოში კულტურული და სოციალურ-პოლიტიკური გარემოს ტრანსფორმაციით, რაც გრძელდება მე-20 საუკუნის დასაწყისში და შემდგომ პერიოდშიც. თერგდალეულების მიერ ეროვნული მოტივების გააქტიურებასთან ერთად, დღის წესრიგში, სოციალური თემატიკაც დგება. ეს განსაკუთრებულ ასახვას ქართულ პრესასა და ლიტერატურაში ჰპოვებს. წოდებათა შორის დამოკიდებულებების გამოხატვა ქართული ლიტერატურის მთავარ მოტივად იქცა. შესაბამისად, მიხეილ აბრამიშვილი ქართული ლიტერატურის შესწავლისთვის სწორედ ამ მოტივებზე ამახვილებს ყურადღებას. მე-5 და მე-6 კლასებისათვის დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხესთან“ ერთად, მოსწავლეებს სთავაზობს ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებებს: „კაკო ყაჩაღი“ არსენას ლექსთან შესადარებლად; „გლახის ნაამბობი“, „კაცია-ადამიანი?!“, „აჩრდილი“. ასევე, ლავრენტი არდაზიანის „ისააკ მეჯღანუაშვილი“, რაფიელ ერისთავის „ბერუას ჩაფიქრება“, „სესიას ფიქრები“, „დედაბრის მოთქმა“. დავით კლდიაშვილის „ქამუშაძის გაჭირვება“, „სოლომონ

¹⁴² სცხსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.41-44.

მორბელადე”. შიო არაგვისპირელის “ჩემი ბრალი არ არის ღმერთო”. ნიკოლოზ ბარათაშვილის “ბედი ქართლისა”, ილია ჭავჭავაძის “დიმიტრი თავდადებული”, აკაკი წერეთლის “თორნიკე ერისთავი” და ა.შ. გრიგოლ ორბელიანის “განთიადი”, “საღამო მთაში”. ვაჟა-ფშაველას “სტუმარ-მასპინძელი”. ალექსანდრე ყაზბეგის “მოდღვარი”, “მამის მკვლელი” და ა.შ.¹⁴³

პოლიტიკურმა და ისტორიულმა მოვლენებმა, რომელიც საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ განვითარდა ევროპის ტერიტორიაზე, თავისებური ასახვა ჰპოვა რუსეთის გუბერნიის შემადგენლობაში მყოფ ქართულ კულტურულ, პოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ ყოფაზე. დღევანდელ სამეცნიერო ლიტერატურაში საყოველთაოდ აღიარებულია ფაქტი იმის შესახებ, რომ ქართული რომანტიზმის სახელით ცნობილი პერიოდი განმსაზღვრელი აღმოჩნდა მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში დაწყებული ქართული კულტურული ნაციონალიზმის ფორმირებისათვის. ქართული რომანტიზმი იქცა ერთგვარ პოლიტიკურ აქტად, რომლის განმაპირობებელი ფაქტორი 1832 წლის შეთქმულების ჩაშლით გამოწვეული პესიზმი იყო. 1832 წლის შეთქმულების მარცხი იყო მთავარი მიჯნა მე-19 საუკუნის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ისტორიისა. მას თან მოჰყვა ადამიანთან ცნობიერების, წარმოდგენების, განწყობილებების უღმესი გარდატეხა.¹⁴⁴ ამ განწყობებმა გამოდახილი ჰპოვა ქართულ ლიტერატურაში და საზოგადოებრივ აზროვნებაშიც. როდესაც მიხეილ აბრამიშვილი ქართული ენისა და ლიტერატურის სასწავლო პროგრამას გვთავაზობს, ქართულ რომანტიზმად წოდებულ პერიოდს პოლიტიკური პერსპექტივიდან განიხილავს და ქართულ რომანტიზმს „პოლიტიკურ რომანტიზმს“ უწოდებს. სწორედ პოლიტიკური რომანტიზმის გადასახედიდან სთავაზობს ის მოსწავლეებს, მე-19 საუკუნის დასაწყისის ლიტერატურაში ეძიონ ქართული რომანტიზმის კავშირები ევროპულთან. ევროპაში ზოგადევროპული რომანტიზმის მოძრაობა მკაფიოდ დაუპირისპირდა განმანათლებლობას და გარდა ინტელექტუალური სფეროებისა, მან მოიცვა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი აზროვნებაც, რაც საბოლოოდ ეროვნული თვითმყოფადობის აღორძინებითა და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის შექმნით დასრულდა. მიხეილ აბრამიშვილი ქართველ რომანტიკოსებზე საუბრისას, ევროპულ რომანტიზმთან იდეურ კავშირებზე მიაჩივებს, მათ შორის კი ნიკოლოზ ბარათაშვილზე, რომლის რომანტიზმიც ეროვნული ხასიათისაა და პოემა „ბედი ქართლისა“ ყურადღებას იპყრობს მასში დასმული ეროვნული პრობლემის გადაწყვეტის გამო. პოემა არის ერთ-ერთი მთავარი საპროგრამო ნაწილი და ცხადია, ის მხოლოდ ლიტერატურული ღირებულების გამო არ იკავებს ცენტრალურ ადგილს. ქართველ ავტორებან ერთად, მ. აბრამიშვილი პარალელს ავლებს ევროპულ მწერლებთან და პოეტებთან მათთან იდეური ურთიერთკავშირის დადგენის მიზნით. მაგალითად, ბარათაშვილთან ერთად, ის

¹⁴³ სცხსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.42-43.

¹⁴⁴ ასათიანი, გურამ. *სათავეებთან* (თბილისი: ნეოსტუდია), ტომი 2, გვ.10-11.

განიხილავს ბაირონის შემოქმედებას. ვახტანგ ორბელიანთან ერთად, მოსწავლეებმა უნდა განიხილონ ადამ მიცკევიჩის შემოქმედებაც და დაადგინონ ურთიერთკავშირები მათ შორის. ეს პარალელები მხოლოდ ესთეტიკური პროლემატიკის გარშემო არ ტრიალებს.

ქართული რომანტიზმიდან, მიხეილ აბრამიშვილი გადადის ქართული რეალიზმის მთავარ წარმომადგენელზე, - გიორგი ერისთავზე, რომლის შემოქმედებაშიც, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან რეალისტური მოტივები მკვიდრდება. ეს ის პერიოდია, როდესაც საქართველოში აქტიურად იბეჭდება ქართული ჟურნალ-გაზეთები, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნიმუშის ჟურნალ “ცისკრის” დამაარსებელი და რედაქტორიც გიორგი ერისთავია. ის აღმავლობის ხანა, რომლითაც ხასიათდება მე-19 საუკუნის ქართული ბეჭდური მედია, სწორედაც გიორგი ერისთავის სახელთან არის დაკავშირებული. მის სახელს უკავშირდება ქართული თეატრის განვითარებაც. ეს არის პერიოდი, როდესაც თანდათანობით იწყება საკუთარი თავის ძიება და ნაციონალური თვითგამორკვევისაკენ სწრაფვა, რასაც მოსდევს კულტურული ნაციონალიზმის ჩამოყალიბების ეტაპი თერგდალეულების თაოსნობით. სწორედ ამგვარ მკაფიო ხაზმგასმას აკეთებს მიხეილ აბრამიშვილი სასკოლო პროგრამის მიმოხილვისას და ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების იდეური ანალიზის წვდომას სთხოვს მოსწავლეებს: 60-იანი წლები საქართველოში მამათა და შვილთა ბრძოლა; ძველი საქართველოსა და მომავლის ურთიერკავშირის ძიება; წოდებათა შორის დამოკიდებულების გარკვევა ილიას შემოქმედებაში; მოძრობისა და მოქმედების აპოლოგია; 90 –იანი წლები და ილია; ილია, როგორც მე-19 საუკუნის ქართული ეროვნული ცნობიერების განსაზღვრელი.¹⁴⁵

საარქივო მასალებში გვხვდება საშუალო სკოლისათვის განსაზღვრული ქართული ენისა და სიტყვიერების სხვა პროგრამაც, რომელიც იყოფა ორ ნაწილად: უმცროსი და უფროსი განყოფილებებისათვის. ეს უკანასკნელი კი მოიცავს 8 კლასს და ასაკის შესაფერისი პროგრამით არის დატვირთული. უფროსი განყოფილების მოსწავლეებს ევალუბოდან ლიტერატურული ნაწარმოებების თავისუფლად კითხვა, გადმოცემა და ანალიზი. წერითი დავალებების კომპონენტში მათ უნდა შესძლებოდან წაკითხულის შინაარსის და საკუთარი შთაბეჭდილებების წერით გადმოცემა. შთამბეჭდავია იმ ნაწარმოებების სია, რომლებსაც სკოლის მოსწავლეები უნდა გასცნობოდნენ უფროსი განყოფილების მე-8 კლასში. აქ იშლება ქართული ლიტერატურის ფართო სპექტრი: დაწყებული ქართული ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოებებიდან, დასრულებული მეოცე საუკუნის ქართველ ავტორთა ნაწარმოებების ცოდნით. მაგალითად, მოსწავლეები მე-6 კლასში შეისწავლიდნენ ხალხურ სიტყვიერებასა და მის მთავარ დარგებს: უძველესი ლოცვა-საგალობელნი, ქართული მწერლობის დასაბამი და მისი ხასიათი:

¹⁴⁵ სცხსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ. 43ა.

- ა) ცხოვრება და მარტვილობანი:
 1. იაკობ ხუცესის “წამებაი წმინდისა შუშანიკისი”.
 2. იოანე საბანის ძის “ქებაი წმინდა მოწამისა ჰაბოისი”.

ბ) ცხოვრება და მოქალაქობანი:

- 1. გიორგი მერჩულის: “ცხოვრება წმ. გრიგოლ ხანძთელისა”
- 2. ბასილ ზარზმელის: “ცხოვრება სერაპიონ ზარზმელისა”

3. მოკლე მიმოხილვა ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელისა და ეფრემ მცირის მოღვაწეობისა.¹⁴⁶

მაღალი კლასებისათვის გათვალისწინებულია ქართველი რომანტიკოსების შემოქმედებასთან ერთად, ილია ჭავჭავაძისა და თერგდალეულების ნაწარმოებებიც პატრიოტული მოტივებით და სოციალური თემატიკით. ასევე, მე-19-20 საუკუნეების იმ ავტორთა შემოქმედება, რომლებიც ლიტერატურული მოღვაწეობის გარდა, აქტიურად იყვნენ ჩართული ქართულ პოლიტიკურ და სოციალურ პროცესებში: ნიკოლოზ ბარათაშვილი „მერანი“, „ბედი ქართლისა“, „შემოღამება მთაწმინდაზე“, „ფიქრნი მტკვრის პირას“. ალექსანდრე ჭავჭავაძის რჩეული პოეზია და მისი მოტივები: პესიმიზმი და მისი გამომწვევი მიზეზები. გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრება და პოეზია: „სადღეგრძელო“, „მუშა ქობულაძე“ და სხვა. ილია ჭავჭავაძე: „ჩემო კარგო ქვეყანავ“, „ელეგია“, „ქართლის დედას“, „პოეტი“, „ელეგია“, „გლახის ნაამბობი“, „კაკო ყაჩაღი“, „კაცია ადამიანი?!“, „განდეგილი“, „ოთარაანთ ქვრივი“. ილია ჭავჭავაძის ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა. აკაკი წერეთელი: „თორნიკე ერისთავი“, „ჩემი თავგადასავალი“, მოთხრობები და პოეზია. აკაკი წერეთელის ცხოვრება და მოღვაწეობა. ვაჟა ფშაველას მოთხრობები და პოეზია. ალექსანდრე ყაზბეგის ნაწარმოებები. ეგნატე ნინოშვილი: „განკარგულება“, „პალიასტომის ტბა“, „მონადირე.“

უფროსი განყოფილების მერვე კლასის მოსწავლეებს ევალეზოდან დაუფლებოდნენ თეიმურაზ I-ის, არჩილ მეფის, სულხან-საბა ორბელიანის, დავით გურამიშვილის და ბესარიონ გაბაშვილის შემოქმედებასაც. პროგრამის ბოლოს მოსწავლეები შეისწავლიდნენ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“.¹⁴⁷

დასახელებული პროგრამებიდან ჩანს, რომ სასკოლო მასალა ქართული ენისა და ლიტერატურისათვის მოიცავდა ქართული ლიტერატურის განვითარების სრულ ეტაპებს, უძველესი დროიდან მე-20 საუკუნის 20-იან წლებამდე. ცხადია, ეს იყო პირველი მცდელობა, ქართულ საგანმანათლებლო პოლიტიკაში, მოსწავლეებს სრული სპექტრით შეესწავლათ ქართული ლიტერატურის მნიშვნელოვან ძეგლები.

1919 წელს გამოქვეყნდა ვასილ ბარნოვის მიერ შედგენილი „ქართული სიტყვიერების ისტორიის გაკვეთილები. რვეული პირველი“. სახელმძღვანელო მოიცავდა ქართული სიტყვიერების სრულ პროგრამას ქართული ლიტერატურის

¹⁴⁶ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1166, გ.1-2-3-5.

¹⁴⁷ იქვე.

სასკოლო პროგრამის განვითარებისათვის. წინასიტყვაობაში ავტორი აღნიშნავს, რომ ქართული ენის სკოლებში შესწავლას აბრკოლებდა სათანადო სახელმძღვანელოების უქონლობა. ქართველი მასწავლებლები იძულებულნი იყვნენ თავად აერჩიათ მასალა ქართული ლიტერატურიდან და მხოლოდ ინდივიდუალური მეთოდის საფუძველზე გადაეცათ ცოდნა მოსწავლეებისათვის. ამ ხარვეზის აღმოსაფხვრელად, ვასილ ბარნოვი ცდილობს, შესთავაზოს მასწავლებლებს საკუთარი გამოცდილების საფუძველზე შექმნილი ქართული სიტყვიერების სახელმძღვანელო, შესაბამისი ლიტერატურისა და მეთოდოლოგიის დამოწმებით. ჩვენი კვლევისათვის მნიშვნელოვანია ეს რვეული, რამდენადაც აქ ჩანს კიდევ ერთი დადასტურება იმ ფაქტისა, რომ 1918-1921 წლების ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკის პროცესში ქართული ენა და ლიტერატურა ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართულება იყო. რვეული დაყოფილია შემდეგ თავებად: სიტყვიერება; რა არის სიტყვიერება და ხალხური ნაწარმოები; ნაწარმოებთა შეფასება; ნაწარმოებთა შერჩევის აუცილებლობა და რითი უნდა ვიხელმძღვანელოთ მათი შერჩევის დროს? პერიოდები ხალხური სიტყვიერების განვითარებაში. სადისკუსიო თემად განიხილება მსგავსება და განსხვავება მითიურ, ბუმბერაზ და ისტორიულ ხალხურ თქმულებათა შორის. ავტორი აცნობს მოსწავლეებს ქართული მითოლოგიის საფუძვლებს. ამ საფუძვლების ცოდნა გაარკვევს მოსწავლეს ქართველი ხალხის ჩვეულებებსა და ცრურწმენებში; გააცნობს ქართველთა წარმართულ ღმერთებს; თუ რა წარმოდგენები არსებობდა და არსებობს დღემდე მათ შესახებ ხალხში. ვასილ ბარნოვი სთავაზობს მოსწავლეს გაერკვეს, ვინ მიეკუთვნება ბუმბერაზთა პირველ და მეორე დასებს. მეორე დასის წევრია ამირანი, ბარი, უსუპი, როსტომი და ა.შ. ბუმბერაზთა დასში შედიან ტარიელი, ავთანდილი. ასევე, არსენა მარაბდელი, როგორც ხალხის ბედნიერებისათვის მებრძოლი გმირი.

ვასილ ბარნოვი ცალკე კატეგორიად გამოჰყოფს ქართულ ზღაპარს და არაკს. აღნიშნავს, რომ ქართულ ეროვნულ ნაწარმოებში დიდი მნიშვნელობა აქვს ზღაპარს. ზღაპრის ჟანრი ფანტასმაგორიულია, მაგრამ მოგვითხრობს წინაპართა რწმენასა და მსოფლმხედველობაზე. საზნეობო და სამოდვრო ზღაპრები გვიხატავენ ხალხის ცხოვრებას, ზნეს, ჩვეულებებს, მის მისწრაფებებს და ოცნებებს. ცალკე თავს უთმობს ქართველთა საერო ლირიკას, რომლის მთავარი გმირიც, - ხალხი, როგორც კოლექტიური პიროვნება, გამოთქვამს საკუთარ გრძნობებს და განცდებს ლირიკულ პოეზიასა და სიმღერებში.¹⁴⁸

1918-1921 წლებში ხშირად იბეჭდებოდა ქართული ლიტერატურის და პოეზიის ქრესტომათიები. მსგავსი ტიპის ქრესტომათიების მიზანი გახლდათ ქართული ენისა და ლიტერატურის საფუძვლიანი შესწავლა. მაგალითისათვის მიმოვიხილავთ ს.რ. გორგამის მიერ შედგენილი ქრესტომათიას, - „ჩვენი

¹⁴⁸ ბარნოვი, ვასილ. *ქართული სიტყვიერების ისტორიის გაკვეთილები. რვეული პირველი* (ტფილისი: წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამოცემა N177, სტამბა“ სახალხო საქმე“, 1919).

ხალხური პოეზია. პარალელები ახალი ქართული მწერლობიდან“ (საშუალო სკოლის პირველი კურსი).¹⁴⁹

ს.რ. გორგაძე წინასწიტყვაობაში აღნიშნავს, რომ ეროვნულ-პოლიტიკური ცხოვრების აღორძინებამ დიდი გავლენა მოახდინა ეროვნული საგნების შესწავლა-განვითარების საქმეში, კერძოდ კი, ისეთ საგანში, როგორც მშობლიური სიტყვიერების შესწავლაა. ახალი პროგრამით ქართული სიტყვიერება ისწავლებოდა საშუალო სკოლის ოთხივე კლასში. ხალხურ სიტყვიერებას ეთმობოდა სრული პირველი წელი, კვირაში სამი გაკვეთილი. ხალხური სიტყვიერებასთან ერთად მოსწავლეებს ევალეობოდათ, წაეკითხათ და პარალელები გაეკვლიათ თანამედროვე მწერლობასთანაც. ეს იყო სამინისტროს მიერ დადგენილი ახალი პროგრამა ქართული ენის განვითარებისათვის სასწავლო დაწესებულებებში და ქრესტომათიაც სწორედ ამ პრინციპით იქნა შედგენილი. ქრესტომათია იყოფოდა ორ ნაწილად, სადაც ერთი ნაწილი ეთმობოდა ქართულ მითოლოგიას და ზღაპართ-თქმულებებს. მეორე ნაწილი კი გაჯერებული იყო ახალი მწერლობის ნიმუშებით. თვალსაჩინოებისთვის მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს როგორც ზეპირსიტყვიერების, ასევე თანამედროვე ქართული მწერლობის განყოფილებიდან. 1. მითოლოგიური ხასიათის ლექსები და ზღაპართ-თქმულებანი: 1. მზე, მთავრე და ვარსკვლავები. 2. მზე და მთავრე. 3. მზე და სიკვდილ-სიცოცხლე. 4. მზის საგალობელი. 5. ბატონების საგალობელი. 6. თქმულება იესო ქრისტეზე, ელია წინასწამეტყველზე და წმინდა გიორგიზე და ა.შ. 2. სავაჟვაცო ლექსები და საგმირო ეპოსი: 1. სავაჟვაცო ლექსები. 2. საგმირო ეპოსი. 3. ამირანი. 4. ხალხური როსტომიანი. 5. ტარიელი ანუ ხალხური ვეფხისტყაოსანი. 6. ეთერი. 7. არსენას ლექსი. 3. საისტორიო ლექსები და ზეპირთქმულებანი: 1. ვახტანგ გორგასალი. 2. ლეგენდა დავით აღმაშენებელზე. 3. დარუბანდის კარების ჩამოხსნა და გელათში მოტანა დავით აღმაშენებლისგან. 4. დავით აღმაშენებლის ეპიტაფია. 5. თამარ მეფე და ხონთქარი. 6. შუქურ-ვარსკვლავები და თამარ მეფე. 7. თამარ მეფის ეპიტაფია. 8. ერეკლე ბატონიშვილი. 9. აზატხანი და ერეკლე. 10. ერეკლე მეფე და დათუნა ბოსტაშვილი. 11. ერეკლე მეფე და რაჯაბა. 12. ერეკლე მეფე და ლევან ბატონიშვილი. 13. გლოვა ერეკლე მეფისა მთიულთაგან. ქრესტომათიაში ასევე ვხვდებით საოჯახო, საყოფაცხოვრებო და სატრფიალო ლექსებს, ქართულ ანდაზებსა და აფორიზმებს, პირუტყვთა ეპოსსა და საყოფაცხოვრებო არაკებს.

ს.რ. გორგაძეს ქრესტომათიის მეორე ნაწილისათვის შერჩეული ჰყავს ოთხი ქართველი მწერალი, - რაფიელ ერისთავი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და ვაჟა-ფშაველა. თან ერთვის ავტორთა ბიოგრაფიული ცნობებიც. რაფიელ ერისთავს ის ხალხოსნურ მწერალს უწოდებს და მას ხალხის ყოფა-ცხოვრების, ტანჯვის თუ სიხარულის საუკეთესო გამზიარებლად მოიაზრებს. აღნიშნავს, რომ რაფიელ ერისთავი თავისი ენით თუ სტილით, ყველაზე ახლოს დგას ხალხის

¹⁴⁹ გორგაძე, ს.რ. *ჩვენი ხალხური პოეზია. პარალელები ახალი ქართული მწერლობიდან (საშუალო სკოლის პირველი კურსი)* (ქუთაისი: ნ. ნეფარიძისა და ამხ. სტამბა, 1920).

ცნობიერებასთან, ესმის მათი ხმა. შედარებით მოკრძალებულია ილია ჭავჭავაძის შეფასებისას და მას საისტორიო თხზულებების საუკეთესო ავტორს უწოდებს. ილიას შემოქმედებიდან მას შერჩეული აქვს ორი ნაწარმოები: „დიმიტრი თავდადებული“ და „კაკო ყაჩაღი“. „კაკო ყაჩაღს“ ხალხოსნური შემოქმედების ნიმუშს უწოდებს, რომელიც მესტვირული კილოთია დაწერილი. მეორე კი, - ეპიკური ნაწარმოებების რანგში გაჰყავს და ეროვნულ-პატრიოტული მოტივების ნიმუშად მოიაზრებს. საისტორიო თემატიკის დამუშავების თვალსაზრისით, ილიას შემდეგ, აკაკი წერეთელი საუკეთესო ავტორია, რომლის კალამსაც ეკუთვნის „თორნიკე ერისთავი“, „ბაგრატ დიდი“, ისტორიული დრამა „პატარა კახი“. ავტორის აზრით, აკაკი წერეთელმა შეძლო მე-19 საუკუნის ე.წ. პოლიტიკური ზღაპრების ავტორად ქცეულიყო. მაგალითად, ზღაპარი „ალექსი“ და „კუჭია“.

მეოთხე მწერალი ვაჟა-ფშაველაა, რომელსაც ს. რ. გორგაძე ქართული ხალხური ეპოსის მამამთავარს უწოდებს. თუ აკაკი წერეთელმა ხალხური სიუჟეტები მაღალი ლიტერატურის ჟანრად აქცია, ვაჟა-ფშაველამ ამ ხერხს პოეზიაში მიმართა და უკვდავი პოემები შემოგვთავაზა: „ალუდა ქეთელაური“, „გოგოთურ და აფშინა“, „სტუმარ-მასპინძელი“, „გველის მჭამელი“ და ა.შ. ავტორმა ქრესტომათიისათვის „ეთერი“ შეარჩია და მოსწავლეებს სთავაზობს შეადარონ ის ხალხური ეპოსის „ეთერიანთან.“¹⁵⁰

1920 წელს გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ აქვეყნებს სტატიას ვარლამ ხუროძის ავტორობით, რომელიც ქართული ენის და ლიტერატურის სახელმძღვანელოების გამოსვლას დიდი ენთუზიაზმით ეგებება და აღნიშნავს, რომ სკოლების ნაციონალიზაციის პოლიტიკით ქართულმა საგანმანათლებლო სისტემამ გამარჯვება მოიპოვა. კერძოდ კი, განათლების ნაციონალიზაციამ, დამოუკიდებელი რესპუბლიკის სახალხო განათლების სამინისტროსთვის შესაძლებელი გახადა, დაებეჭდა ქართული ენისა და ლიტერატურის, ისტორიის და სხვა საგნების სახელმძღვანელოები. სტატიის ავტორი აღნიშნავს, რომ ამ დროსათვის უკვე დაიბეჭდილი იყო ი. ოცხელის მიერ შედგენილი საშუალო სასწავლებლის I კლასის კურსის „ქრესტომათია.“ ასევე, „ქართული ქრესტომათია“ II, III და IV კლასებისათვის.

ქართული ენის სახელმძღვანელოების გამოშვება არ იყო მხოლოდ განათლების სისტემაში გადადგმული წარმატებული ნაბიჯი ან მხოლოდ ორწლიანი თავდაუზოგავი მუშაობის შედეგი. ის ყველაზე მთავარს ემსახურებოდა, - ქართული კულტურის გაძლიერებას, რაც თავისთავად ქვეყნის დამოუკიდებლობის სიმყარის გარანტად ესახება სტატიის ავტორს: „ქართველი ერის დამოუკიდებლობას მაშინ ექნება მტკიცე საფუძველი, როცა იგი გამაგრებული იქნება კულტურულად.“¹⁵¹ ავტორი არ ეთანხმება გავცელებულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ სახელმძღვანელოები, ქრესტომათიები

¹⁵⁰ იქვე.

¹⁵¹ ხუროძე, ვარლამ. „ქართული ენის სახელმძღვანელოები,“ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N78, გვ.3.

გაჯერებული უნდა ყოფილიყო მხოლოდ სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი პათოსით. ახალ სკოლას უნდა აღეზარდა საზოგადოების წევრები და არა სასულიერო პირები, ბერები. მას ხელი უნდა შეეწყო მოზარდში თავისუფალი პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის, რომელიც მხოლოდ საზოგადოებისათვის სასარგებლო არჩევანს გააკეთებდა, მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობით იქნებოდა აღვსილი. ეს მოსაზრება ერთგვარად ესადაგებოდა დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებას, - მოსწავლეებში სეკულარზმის იდეის განვითარებას, როდესაც სასწავლო დაწესებულებები დატოვა რელიგიურმა სწავლებებმა. ავტორი მშობლიური ენის სახელმძღვანელოში ორ მიზანს გამოჰყოფს: პირველ რიგში, ის ენობრივად უნდა ასახავდეს ცხოვრების რეალურ მხარეებს და მხატვრული ტექსტების დახმარებით, ხელი შეუწყოს მოსწავლის რეალურ ცხოვრებასთან დაახლოებას. ავტორი შედარებას აკეთებს ძველ და ახალ საქართველოს ანუ თავისუფალი ქვეყნის სკოლებს შორის. კერძოდ კი, იგი განიხილავს იაკობ გოგებაშვილის “დედა-ენასა” და “ბუნების კარს”. ავტორის აზრით, ორივე წიგნს თან ახლდა სტატიები ისტორიის, გეოგრაფიის, ზოოლოგიის შესახებ. ამგვარი პრინციპით აგებულ წიგნს თავისი მიზანი ჰქონდა: ადრე საქართველოს სკოლებში ქართული ენა ისწავლებოდა, როგორც ენა. საქართველო ისტორიას და გეოგრაფიას კი მასწავლებლები, ავტორისავე სიტყვებით რომ ვთქვათ, - „კონტრაბანდით“ დაატარებდნენ სკოლებში. დემოკრატიული რესპუბლიკის თავისუფალი სკოლის წინაშე კი სხვა ამოცანები იდგა: ქართული ენა, ისტორია, გეოგრაფია უკვე ცალკე დამოუკიდებელი საგნების სტატუსს ფლობდნენ.

ვარლამ ხუროძის აზრით, მანამდე გამოცემულ სახელმძღვანელოებს შორის განსაკუთრებულ მოწონებას იმსახურებდა ივანე გომელაურის წიგნი “ქართველი მწერლები”. ივანე გომელაურის სახელმძღვანელოს, “ბუნების კართან“ ერთად, ისტორიული მისია ჰქონდა დაკისრებული: თითქმის ერთადერთი იყო, რომელიც ქართული ლიტერატურის ზედმიწევნით შესწავლას ისახავდა მიზნად იმ პირობებში, როდესაც ქართულ სკოლას რუსიფიკაციის წინააღმდეგ თავდაუზოგავი ბრძოლა უწევდა.¹⁵²

“საქართველოს რესპუბლიკის” ენთუზიაზმს იზიარებს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ქართული სკოლების გაეროვნულების სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის შესახებ, რომლის ფარგლებშიც შესაძლებელი გახდა ქართული სახელმძღვანელოების გამოცემა. მაგრამ, საზოგადოების მოსაზრებით, ამ ფაქტმა უფრო მეტად გამოკვეთა ის პრობლემა, რომელიც განახლებული სკოლისათვის თანამედროვე პედაგოგიურ მეცნიერებათა სტანდარტების მიხედვით შესრულებული სახელმძღვანელოების სიმცირე და საჭიროება ერქვა. ამიტომაც, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება განათლების სამინისტროს წინაშე აღძრავდა შუამდგომლობას წიგნის გამოცემის

¹⁵² ხუროძე, ვარლამ. „ქართული ენის სახელმძღვანელოები,“ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N79, გვ.3.

საქმის მოგვარებისა და ამ მიზნისათვის, სათანადო სესხის გაცემის შესახებ: „სახელმწიფოა ეროვნულ-ცხოვრების ბატონ-პატრონი საზოგადოებისათვის სწორედ რომ შესაფერისი იქნებოდა თავისი კულტურული მუშაობა სახელმძღვანელოთა და სხვა საკითხავ წიგნთა გამოცემით განსაზღვროს, გააფართოვოს იგი და ამ სფეროში პირველობა მიიკუთვნოს.“¹⁵³

საგამომცემლო საქმიანობაც განათლების პოლიტიკის ფარგლებში მიმდინარეობდა. თუმცა ხშირი იყო ფინანსური პრობლემები, რის გამო უჭირდათ გამომცემლებს სახელმძღვანელოებისა თუ საკითხავი ლიტერატურის დაბეჭდვა. საარქივო მასალებში მოიპოვება წერილები სახალხო განათლების მინისტრის სახელზე ხსენებულ პრობლემასთან დაკავშირებით. მაგალითად, ქართული საყმაწვილო გამომცემლობის “სურათ-ზღაპრების” წერილი, სადაც აღნიშნულია, რომ 1916 წელს, ქუთაისში დაარსებულ გამომცემლობას ქართული ლიტერატურის გადარიბებულმა ნიადაგმა უბიძგა ეზრუნა მომავალი თაობის ეროვნული ცნობიერების გამრავალფეროვნებისათვის. როგორც თვითონვე აღნიშნავენ, გამომცემლობა დაარსდა “უსახელო ქვეყანაში”. მოცემულ მომენტში კი მათ უკვე დემოკრატიულ და თავისუფალ საქართველოში უწევდათ მოღვაწეობა. მაგრამ, ეკონომიკურმა კრიზისმა გამომცემლობა გააღარბა და სახალხო განათლების სამინისტროსგან ფინანსურ დახმარებას ითხოვდნენ.¹⁵⁴ იმავე თხოვნით მიმართავდა სამინისტროს საყმაწვილო ჟურნალ “ნაკადულთან” არსებული საყმაწვილო წიგნების გამომცემლობაც, რომელსაც მოქმედება ქაღალდისა და საბეჭდი კლიშეების უქონლობის გამო უფერხდებოდა.¹⁵⁵

საარქივო მასალებში იძებნება ზაქარია ჭიჭინაძის წერილი. წერილის შინაარსიდან ვიგებთ, რომ ზაქარია ჭიჭინაძეს სურდა დაებეჭდა წიგნი “ქართველ კათოლიკეთა ტიპიკონის ამბავი”. ის ამ შესაძლებლობას ისტორიულ შეგნებას უწოდებს, რადგან ამ წიგნის გამოშვებით ის ისტორიულ სინამდვილეს მოჰფენდა ნათელს. საქმე მდგომარეობდა იმაში, რომ XIII საუკუნეში, სომხური ტიპიკონის შემოტანით, ქართველმა კათოლიკეებმა ართვინში დაკარგეს ქართული ენა, რის გამოც ისინი დღემდე სომხურად საუბრობდნენ. ამას ადასტურებდა ახალციხის არქივში დაცული დოკუმენტი “მისიონერული დღიური”, რომლის მიხედვითაც, 1675 წელს, სომეხმა კათოლიკეებმა ქართველ კათოლიკეებს სჯულის ენად სომხური ენა დაუდგინეს და თავად ქართველნიც სომხეთიდან გადმოსულ სომეხი ეროვნების მოსახლეობად შერაცხეს. ამგვარი პროპაგანდის შედეგად, მესხეთ-ჯავახეთის ქართველი კათოლიკეებიც სომხურ ენაზე მეტყველებდნენ. ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნის “ქართველ კათოლიკეთა ქართული ტიპიკონის ამბავი” წარმოადგენდა ამ ისტორიის ქართული პერსპექტივიდან დანახვისა და ობიექტური სინამდვილის დადგენის შესაძლებლობას. ამ საქმისათვის კი მას ესაჭიროებდა ფინანსური დახმარება მთავრობისგან. ზაქარია ჭიჭინაძე

¹⁵³ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N265, ფ.250.

¹⁵⁴ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N184 (1), ფ.1-2.

¹⁵⁵ იქვე.

ჰპირდებოდა მთავრობას, რომ წიგნის გამოცემის შემდეგ, ის გამოაქვეყნებდა ანგარიშს იმის შესახებ, თუ როგორ მიიღებდა ამ წიგნს ქართელი კათოლიკე მოსახლეობა და რა გავლენას მოახდენდა ის მათზე.¹⁵⁶

საარქივო მასალებში მოიპოვება ზაქარია ჭიჭინაძის მეორე მოხსენებაც, რომლის მიხედვითაც მას სურს გამოსცეს მეორე წიგნი, - ამჯერად ქართველი კათოლიკე სოლომონ ასლანიშვილის შესახებ. სოლომონ ასლანიშვილი ცხოვრობდა აჭარის ერთ-ერთ სოფელში, სადაც შეისწავლა ქართველ მუსლიმთა ცხოვრების წესი და აღწერა ის თავისივე წიგნში. თავად მოსახლეობა კი მისგან სწავლობდა ქართულ ენას. აჭარაში ყოფნის დროს მან შეადგინა ოსმალურ-ქართული სახელმძღვანელო იმ ქართველ მუსლიმთათვის, რომლებმაც დაკარგეს ქართული ენა, მაგრამ თავს ქართველებად თვლიდნენ. სოლომონ ასლანიშვილის წერილები აჭარის მოსახლეობის შესახებ იბეჭდებოდა გაზეთებშიც. ამ წიგნის გამოცემა, ზაქარია ჭიჭინაძის აზრით, მნიშვნელოვან საქმეს წარმოადგენდა ქართველ მუსლიმთა ისტორიისათვის იმ სინამდვილის აღდგენის საქმეში, რომელიც ადასტურებს ჭეშმარიტებას, რომ რომ ეროვნებით ქართველი და რწმენით მუსლიმი ქართველი მოსახლეობა ისეთივე სრულფასოვანი მოქალაქეა ამ ქვეყნის, როგორც სხვა დანარჩენი. ისინი ქართველები არიან და ეს მათი ისტორიაა, - აღნიშნავს ზაქარია ჭიჭინაძე.¹⁵⁷ ორივე წიგნის გამოცემა, როგორც ქართული საგამომცემლო საქმის, ასევე ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარებისათვის მნიშვნელოვან ნიმუშს წარმოადგენდა. გარდა ამისა, მათ სახელმძღვანელოების ფუნქციაც გააჩნდათ.

საგაზეთო სტატიებისა და საარქივო მასალების მიმოხილვით, შევეცადეთ დაგვედგინა, 1918-1921 წლების საგანმანათლებლო პოლიტიკის მიზანი ეროვნული სახელმძღვანელოების გამოცემის მიმართულებით. ამ საკითხზე მსჯელობისას, გამოიკვეთა, რომ თითოეული პრაქტიკული შინაარსის საკითხის მიღმა, საბოლოო ჯამში, თეორიული ასპექტებით დასაბუთებული მსჯელობა იკითხება, რაც ხაზს უსვამს სტატიებში გაშუქებული საკითხების გამჭირვალედ აღქმის უნარს ავტორთა მხრიდან. როდესაც ვკითხულობთ სტატიებს სახელმძღვანელოთა დანიშულების შესახებ, მათში ხაზგასმულია, რომ სახელმძღვანელოს უპირველესი დანიშულება თავისუფლად მოაზროვნე ადამიანის აღზრდა და შედეგად ჯანსაღი საზოგადოების ჩამოყალიბებაა. პრაქტიკულ ღონისძიებებთან ერთად, მათში ნათლად ჩანს ადამიანის ცნობიერად რეკონსტრუირების იდეა, რომლის მიხედვითაც ახალი დემოკრატიული სახელმწიფოს მოქალაქის ერთგვარი მოდელი უნდა ჩამოყალიბებულიყო.

¹⁵⁶ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 184(1), ფ.9.

¹⁵⁷ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 184(1), ფ.11.

1.4. ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება საგანმანათლებლო პოლიტიკის კონტექსტში

სასწავლო დაწესებულებების გაეროვნულებისა და ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადების შემდეგ, დღის წესრიგში დადგა ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავების საკითხიც. ქართული ტერმინოლოგიის დადგენა განათლების სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას და ქართული ენის განვითარების შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე, 1918 წლის 15 ივნისს მუშაობა დაიწყო ქართულ უნივერსიტეტთან არსებულმა სატერმინოლოგიო სექციამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ივანე ჯავახიშვილი.¹⁵⁸ 1920 წლის 10 თებერვლიდან კი იგი დაინიშნა სასწავლო კომიტეტის თავჯდომარედ.¹⁵⁹ სასწავლო კომიტეტის დანიშნულებას წარმოადგენდა სახელმძღვანელოების, სასწავლებელთა პროგრამების განხილვა, მათი პედაგოგიური კუთხით შეფასება. ასევე საუკეთესო სახელმძღვანელოების ავტორებისათვის პრემიების დაწესება. სასწავლო კომიტეტის სატერმინოლოგიო სექციას უნდა შეემუშავებინა ერთი რესპუბლიკის ყველა სასწავლო დაწესებულებისათვის სავალდებულო ტერმინოლოგია სხვადასხვა საგნებისათვის. სასწავლო კომიტეტი დაყოფილი იყო შემდეგ დარგებად: ზოგადი ისტორიის, საქართველოს ისტორიის, ქართული ენის, უცხო ენების, მათემატიკის, ბიოლოგიის, ფილოსოფიისა და იურისპრუდენციული საგნების დარგებად. ასევე არსებობდა ჰიგიენის, მხატვრობის, მუსიკის და სპეციალური ტექნიკური საგნების დარგებიც. მათში გაწევრიანებული იყვნენ საუკეთესო სპეციალისტები და მცოდნენი.¹⁶⁰ სასწავლო კომიტეტის წევრების სიაში შედიოდნენ აკაკი შანიძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე, სარგის კაკაბაძე, ლევან ნათაძე, გიორგი ახვლედიანი, გიორგი ჭუმბურიძე, ნოე ქუთათელაძე, დიმიტრი უზნაძე და ა.შ.

სახალხო განათლების სამინისტროსთან არსებული სასწავლო კომიტეტის დადგენილების თანახმად, თბილისში გაიხსნა ქართული ენის მცოდნეთა ყრილობა. ყრილობის მიზანი იყო ქართული სალიტერატულო ენის სავალდებულო ნორმების შემუშავება. ასევე, იმ დროისათვის დამახასიათებელი სალიტერატურო ქართულ ენაში არსებული სხვადასხვაობების მოსპობა.¹⁶¹ კომისიას შემდეგი მეთოდით უნდა წარემართა მუშაობა: კომისია შეკრებდა გაზეთებსა და პერიოდულ გამოცემებში არსებულ სადავო ფორმებს და მათ სალიტერატურო ნორმების შესაბამისად დაადგენდა. მასალა კომისიას უნდა წარედგინა მოხსენების სახით ან გამოქვეყნებინა პრესაში შემდეგი სათაურით:

¹⁵⁸ ერთობა, 1918, N122, გვ.2.

¹⁵⁹ სცსსა, ფონდი N1925, ანაწერი N1, N977, ფ.1.

¹⁶⁰ საქართველოს რესპუბლიკა, 1919, N33, გვ.2.

¹⁶¹ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N1162, ფ.1.

“მასალები სალიტერატურო ქართულისათვის“. ასევე წაიკითხავდნენ მოხსენებებს ორთოგრაფიის ისტორიისათვის: თუ როგორია ახალი ქართული, თანამედროვე კილოები და სამწერლო ენა, საორთოგრაფიო პრინციპები, პუნქტუაციის წესები, ქართული კომპოზიტები და ა.შ. სადავო საკითხები იყო ფონეტიკაში ძველი ასოების ამოღება და მათი თანამედროვე შესაბამისობის სამწერლო ენაში მოძიება; ასიმილაცია–დისიმილაციის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე (მაგ.: თბილისი, თფილისი თუ ტფილისი) და ა.შ; მორფოლოგიაში – დონი და _თანი მიმართულებაში; ჰაე-სა და სან-ის ხმარება ზმნის ფორმებში; ვდგავარ თუ ვდგევარ; აღვიარებ თუ ვაღიარებ) და ა.შ; სინტაქსში – ქართველი ერის თუ ქართველ ერის; რაც უნდა იყოს თუ რაც არ უნდა იყოს და აშ. საორგანიზაციო კომისიის წევრები იყვნენ: გიორგი ახვლედიანი აკაკი შანიძე, ს. გორდაძე, ვუკოლ ბერიძე.¹⁶²

განათლების კომიტეტის სხდომის ოქმები მოწმობენ, როგორი თანიმდევრული მუშაობა მიდიოდა ეროვნული სატერმინოლოგიო კონცეფციის შესამუშავებლად. 1920 წლის თებერვალში გაიხსნა სხდომა, სადაც განათლების მინისტრის მოადგილემ ნოე ცინცაძემ მოუწოდა დამსწრე საზოგადოებას ემუშავათ ორი მიმართულებით: განეხილათ სახელმძღვანელოების გადასინჯვისა და შეფასების მეთოდები. ასევე, სასკოლო კომიტეტს დაავალა ემუშავა ტერმინოლოგიის დამუშავების საკითხებზე. სხდომას სიტყვით მიმართა ივანე ჯავახიშვილმა და ისაუბრა ქართული სამეცნიერო ენის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციის შესახებ. საარქივო მასალაში დაცულია ივანე ჯავახიშვილის მოხსენება “ტერმინოლოგიის შემუშავების ძირითადი პრინციპების შესახებ.”¹⁶³ ივანე ჯავახიშვილი ქართული სკოლის “სათანადო კალაპოტში ჩაყენებასა“ და ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავებას ეროვნულ ნიადაგზე განიხილავს. ივანე ჯავახიშვილი ტერმინოლოგიის შემუშავებისათვის გამოჰყოფს ორ პერიოდს, რომლებსაც „სტიქიურსა“ და „ეროვნულს/ნაციონალურს“ უწოდებს. სტიქიურ პერიოდად ის ახასიათებს იმ დროს, როდესაც ერის ცხოვრებაში სწრაფი ტემპებით იჭრებიან უცხო სიტყვები და მათ უწევთ ბრძოლა “მოქალაქეობრივ უფლებათა მოპოვებისათვის”.¹⁶⁴ ხოლო ნაციონალური პერიოდი გულისხმობს უცხო ტერმინებისათვის ქართული შესატყვისის მოძიებას. მოცემულ მომენტში, საქართველო და ქართული მეცნიერება იმყოფებოდა გარდამავალ ხანაში. ამიტომაც ივანე ჯავახიშვილს არ მიაჩნდა მართებულად სტიქიურად შემოჭრილი უცხო სიტყვების მოსპობა. ამ პროცესს გეგმაზომიერი მუშაობა სჭირდებოდა.

ივანე ჯავახიშვილი ქართული ტერმინოლოგიის განვითარების ისტორიას რამდენიმე პერიოდად ჰყოფს: ის აღნიშნავს, რომ “ქართულმა მწერლობამ იცის

¹⁶² სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N933, ფ.3.

¹⁶³ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ. 25-27.

¹⁶⁴ იქვე.

ტერმინოლოგიის პრინციპები.”¹⁶⁵ კერძოდ კი, ქართული სამწერლო ენის ქრონოლოგია ბევრად ადრეული ხანიდან იწყება, მაგრამ ქართული ტერმინოლოგიის პრინციპები იმ დროიდან არსებობს, როდესაც ქართული მწერლობა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბერძნულ კულტურას და ფილოსოფიასთან. ამ პერიოდის ქართული ტერმინოლოგიის განვითარების საქმეში განსაკუთრებული წვლილი იოანე პეტრიწის მიუძღვის, რომელიც წმინდად იცავდა ბერძნული ტერმინოლოგიის ხასიათს, მაგრამ ცნების გადმოცემას “გადმოქართულებული სამოსელით” ცდილობდა. ასევე ეფრემ მცირე იყო ის მოღვაწე, რომელმაც ქართული და ბერძნული ენების შედარების საფუძველზე დაიწყო ახალი ტერმინოლოგიის შემუშავება. საუკუნეების მანძილზე, სპარსული და არაბული ენებიდანაც დამკვიდრდა ქართულში ბევრი ტერმინი. მე-17 საუკუნე კი არის ის პერიოდი, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილი აღორძინების ხანას უწოდებს, რადგან ამ დროს იწერება ლექსიკონები, ითარგმნება მრავალი წიგნი. ასპარეზზე გამოდიან სულხან-საბა-ორბელიანი, ვახტანგ მეექვსე. შემდეგი ეტაპი ანუ მე-18 საუკუნე, არის პერიოდი, როდესაც საქართველო დასავლეთ ევროპას რუსული ენის საშუალებით დაუკავშირდა. მოღვაწეთა შორის განსაკუთრებული წვლილი ანტონ კათალიკოსს მიუძღვის, რომელიც კარგად ფლობდა ძველ ქართულ ენას. მან ასევე თარგმნა საბუნებისმეტყველო და ფილოსოფიური წიგნები. ივანე ჯავახიშვილი ამ პერიოდს მოსამზადებელ ეტაპს უწოდებს, რადგან სწორედ ამ დროს შეიქმნა მრავალი სახელმძღვანელო და რუსულიდან ითარგმნა კლასიკური წიგნები. ეს იყო ნიშანი იმისა, რომ ქართული მწერლობა არ ჩამორჩებოდა რუსულს და მას ფეხდაფეხ მიჰყვებოდა. ამგვარად ამოავსო ქართულმა სატერმინოლოგიო დარგმა საუკუნეების მანძილზე დაგროვებული დანაკლისი: „მოგვეპოვება მრავალი სახელმძღვანელო, რომელიც შედეგია ამ მოსამზადებელი მუშაობისა, ყველა კლასიკური წიგნი ითარგმნებოდა რუსულიდან ქართულად. შეიძლება ითქვას, ქართული მწერლობა არ რჩებოდა უკან რუსულს. როდესაც გამოჩნდებოდა რუსული თარგმანი, მას მალე მოჰყვებოდა ხოლმე ქართულიც”, - აღნიშნულია მოხსენებაში.¹⁶⁶

როგორც აღვნიშნეთ, ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავების პროცესში იკვეთებოდა ორგვარი მიმართულება: ნაციონალური და ინტერნაციონალური. ნაციონალური მიმართულების მომხრეები მოითხოვდნენ უცხო ტერმინების სრულიად გადმოქართულებას. მეორე მიმართულება კი ეთანხმებოდა ქართულში დამკვიდრებული ტერმინების უცხოური ფუძის შენარჩუნებას. საკითხის გარშემო დებატები მიმდინარეობდა, როგორც სასწავლო კომიტეტის სხდომებზე, ასევე პრესის ფურცლებზეც. მაგალითად, სასწავლო კომიტეტის წევრი მიხეილ კონიაშვილი გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ ისეთი პატარა ერისათვის როგორც საქართველოა, უცხო ტერმინების გადმოქართულება ვერ შეუწყობდა ხელს მის

¹⁶⁵ იქვე.

¹⁶⁶ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.26.

კულტურულ ერებთან დაახლოების ტენდენციას. ტერმინოლოგიის მიზანი უნდა ყოფილიყო ხალხის ფართო წრეებისათვის მეცნიერების შეთვისების გაადვილება. მას არ მიაჩნდა სწორად საკითხის არც ინტერნაციონალიზმის და არც გადაჭარბებული ნაციონალიზმის ჭრილში განხილვა, რადგან აქ მთავარი ხალხის ინტერესების დაცვა იყო: “საუკეთესო ინტერნაციონალიზმი ის იქნება, როდესაც ჩვენ ხალხის ფართო წრეებს რაც შეიძლება მეტად შევითვისებთ სამეცნიერ ჭეშმარიტებებს, რომლებიც უცხო მეცნიერებმა აღმოაჩინეს. ამის შეთვისება კი სწორედ სამშობლო ენაზეა ბევრად უფრო მოსახერხებელი და სწორედ ხალხისათვის გასაგებ ტერმინების საშუალებით.”¹⁶⁷ მისი აზრით, თუ კომისია გადაჭარბებული ნაციონალიზმის ფარგლებში გადაწყვეტდა დარჩენას, მაშინ საჭირო გახდებოდა სვანებისთვის, მეგრელებისთვისა და აფხაზებისთვისაც კი ცალკე ტერმინების შემუშავება. მ.კონიაშივილი ამ ტენდენციაში პოლიტიკურ საფრთხეებსაც ხედავდა, - ყველა კუთხისათვის საკუთარი ტერმინოლოგია ქვეყნის მტრებისთვის სასარგებლო ნიადაგს შექმნიდა.

საარქივო მასალები გვაცნობენ აკაკი შანიძის მოსაზრებას აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. ივანე ჯავახიშვილის მსგავსად, აკაკი შანიძეც აღნიშნავს იმ გარემოებას, რომ ქართულში დამკვიდრებული ყველა ტერმინის პირველწყარო სხვადასხვა ენიდან მომდინარეობს, მაგრამ ისინი ქართული აგებულების არიან. ამიტომაც, სატერმინოლოგიო კომისიის პირველ ვალდებულებას უკიდურესობების თავიდა აცილება და როგორც ქართული, ასევე უცხო ტერმინების გამოყენება წარმოადგენდა. რაც მთავარია, ამ პრინციპს ჰქონდა ერთი უმთავრესი დანიშნულება – “განათლებული ერების კულტურის შეთვისება.”¹⁶⁸

აკაკი შანიძის მოხსენების ძირითადი დებულება იყო, კომიტეტს გამოეყო მუდმივი სატერმინოლოგიო კომისია, რომლის მოვალეობაც იქნებოდა არსებული ტერმინების გადასინჯვა, მათი დარგის სპეციალისტებთან შეთანხმება და ამგავრად, მათი დამტკიცება; შემდგომ მათი ანბანის მიხედვით დალაგება და ლექსიკონებში გადატანა.

პრესა განსაკურებულ ყურადღებას უთმობდა სატერმინოლოგიო მუშაობის პროცესებს. მე-20 საუკუნის დასაწყისი მეცნიერების სწრაფი ტემპებით განვითარების ხანაა ევროპის მასშტაბით. 1920 წლისთვის საქართველო კვლავ იდგა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის ჯეროვნად შემუშავების გამოწვევების წინაშე. სწორედ ამის შესახებ “საქართველოს რესპუბლიკაში” სტატიას აქვეყნებს სერგი დანელია. აქვე აღნიშნულია, რომ რედაქცია არ იზიარებდა მასში გამოთქმულ ზოგიერთ მოსაზრებას. ავტორი აღნიშნავს, რომ დამოუკიდებლობის პერიოდში, არაერთმა დაბრკოლებამ შეუშალა ხელი საქართველოს ფეხდაფეხ მიჰყოლოდა ევროპული მეცნიერების ტენდენციებს, რაც შესაბამისი ტერმინოლოგიის შემუშავებასაც გულიხმობს. ქართულ მეცნიერებაში ჯერ კიდევ აქტუალურ

¹⁶⁷ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.28.

¹⁶⁸ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.32.

საკითხად რჩებოდა ორგვარი მოსაზრება: მეცნიერება ეკუთვნის ხალხს, შესაბამისად ის სახალხო ენაზე უნდა მოეწყოს. მეორე მოსაზრება ეწინააღმდეგებოდა პირველს და ტერმინების საერთაშორისო სამეცნიერო ფუძეზე დატოვებას ითვალისწინებდა. სერგი დანელია საკითხის გადაწყვეტისათვის ამოდის ეროვნული ინტერესების კონცეფციიდან, რასაც შემდეგნაირად ასაბუთებს: “ეროვნული ინტერესი მოითხოვს მხოლოდ ეროვნულ პროგრესს. უფრო ეროვნული ის კი არ არის, რასაც უფრო ადვილად ითვისებს ერი, არამედ მხოლოდ ის, რაც აწინაურებს ერს.”¹⁶⁹

ევროპული გამოცდილების გაზიარებით, ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავების პროცესი უნდა დაქვემდებარებოდა მარტივ ჭეშმარიტებას ანუ ისეთი ტერმინის შექმნას, რომელიც ზუსტად გამოსახავდა ცნების შინაარსს ყოველგვარი ბუნდოვანების გარეშე. ევროპელი მეცნიერები ტერმინების საკუთარ ენაზე თარგმნას კი არ მიმართავდნენ, არამედ მკაფიო სამეცნიერო სიზუსტით და გამომსახველობით ამკვიდრებდნენ მათ. სამეცნიერო ენის გახალხურება, როგორი პატრიოტული მოტივებითაც არ უნდა ყოფილიყო ის გაჯერებული, დააკნინებდა თავად მეცნიერების არსს. სერგი დანელიას ასეთი მაგალითი მოჰყავს: გლახისა და ზოოლოგიის წარმოდგენა “თევზის” შესახებ პრინციპულად განსხვავებული დამოკიდებულებებია. ავტორის რწმენით, რადგან თანამედროვე სამეცნიერო ტერმინები პირველად ფუძნდებოდა ქართულ ენაში, ისინი შესაბამისობაში უნდა ყოფილიყვნენ თანამედროვე სამეცნიერო მოთხოვნილებებთან. ცხადია, დემოკრატიზმის პრინციპი ითვალისწინებდა უმრავლესობის მოთხოვნებს, მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ კონკრეტულ ვითარებაში ამგვარი მიდგომა არ წარმოადგენდა დემოკრატიზმის პრინციპების დარღვევას. უფრო მეტიც, - დემოკრატიზმის პრინციპებს ეფუძნებოდა ეროვნული და პედაგოგიური ინტერესები, რომელთა ერთობლიობა საერთო ეროვნული პროგრესისკენ იყო მიმართული, - აღნიშნავს სერგი დანელია.

განათლების კომისიაში აღმოჩნდნენ ისეთი ადამიანები, რომელთათვისაც ეს მიდგომა მიუღებელი და ქართული ენის დაკნინებად იყო მიჩნეული. ეს კარგად ჩანს განათლების კომისიის სხდომების ანგარიშებში და საგაზეთო სტატიებშიც. ერთ-ერთ ასეთ საპასუხო სტატიაში ავტორი ინჟინერი ვ. კაკაბაძე პრინციპულად იცავს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ქართულ სახელმწიფოებრიობას, ქართველ ერს და ქართულ ენას უნდა ჰქონდეს ქართული ტერმინოლოგია.¹⁷⁰

ინჟინერი ვ. კაკაბაძე წარმოადგენდა ნაციონალურ ფრთას და ის დაბეჯითებით ამტკიცებდა, რომ “თუ არსებობს ქართული ერი, ქართული ენა და სახელმწიფოებრივობა, რასაკვირველია ტერმინოლოგიაც ქართული უნდა იყოს. ყოველ ერს თავისი საკუთარი ენა აქვს და სანამ ცოცხალი იქნება – ექნება კიდევ,

¹⁶⁹ დანელია, სერგი. „ქართული ტერმინოლოგიის საკითხისათვის“, *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N44. გვ.3.

¹⁷⁰ სცხსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ. 30-31.

ვინაიდან არავითარი საერთაშორისო ენა არ შექმნილა და არც შეიქმნება. აგრეთვე არ არსებობს საერთაშორისო სამეცნიერო ტერმინოლოგია.¹⁷¹

ინჟინერი ვ. კაკაბაძე აქტიურად განიხილავდა ამ საკითხს პრესაშიც და ის ერთგავარად უპირისპირდება ინტერნაციონალური ტერმინოლოგიის ჯგუფს. ის აღნიშნავს, რომ საუკუნეების მანძილზე ათასგვარ დაბრკოლებასთან მებრძოლი ქართველი ხალხის კულტურული განვითარება შეფერხდა. შესაბამისად, სტაგნაცია განიცადა ქართულმა მეცნიერებამ, ენამ, პოლიტიკურმა და საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ. ავტორი რუსეთის 117 წლიან მმართველობის კონტექსტსაც უსვამს ხაზს და კიდევ ერთხელ ახსენებს, როგორი მავნე ზეგავლენა მოახდინა რუსეთის მიზანმიმართულმა პოლიტიკამ ქართული ენის, კულტურული კერების და სააზროვნო სივრცის რუსიფიკაციის თვალსაზრისით: საქართველოში რუსული ენა გაბატონდა, ქართველმა ახალგაზრდობამ კი რუსულ ენაზე მიღო განათლება. დამოუკიდებლობის მოპოვება არის ფუფუნება, რომელიც ქართველმა ხალხმა უნდა გამოიყენოს კვლავ ქართულად აზროვნებისა დასაწყებად და თავისი გონებრივი წარმატება ეროვნულ ნიადაგზე განავითაროს. ამისათვის მას ესაჭიროება ყველა სამეცნიერო ტერმინის გადმოქართულება და ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის დამკვიდრება.¹⁷²

ენა არის ის ცოცხალი ორგანიზმი, რომელიც უცხო სიტყვებს თავის კალაპოტში ათავსებს. ვ. კაკაბაძე განიხილავს სხვადასხვა ენაში დამკვირვებულ ტერმინებს, რომლებსაც მართალია საერთო ფუძე აქვთ, მაგრამ ისინი ენებში იმგვარად დამკვიდრნენ, როგორც ამ ენების თავისებურება ითვალისწინებს. ავტორისეული ფორმულირებით რომ აღვნიშნოთ, - სრულიად შესაძლებელია საერთაშორისო ტერმინების ეროვნულ ტერმინებად გარდაქმნა. ეროვნული ტერმინოლოგია მორგებულია ცოცხალ, გასაგებ მშობლურ ენას და ეს მეცნიერებასთან დაახლოებას უფრო მეტად აადვილებს. ამგვარად, ინჟინერი ივ. კაკაბაძე ეწინააღმდეგება სერგი დანელიას მოსაზრებას და აცხადებს, რომ “ტერმინოლოგიის შემუშავების დროს უნდა გამოვიყენოთ ქართული ენის მოქნილობა და სიმდიდრე და დავიცვათ მისი ბუნება და კანონები.”¹⁷³

ტერმინების შემუშავება ცალ-ცალკე განხორციელდა სხვადასხვა დარგში. ყველა სამინისტროს ჰყავდა თავისი სატერმინოლოგიო ჯგუფი. მაგალითად, გზათა სამინისტროს სატერმინოლოგიო კომისიამ ერთ-ერთ კრებაზე, რომელსაც დაესწრნენ ივანე ჯავახიშვილი, ისტორიკოსი მ.ჯანაშვილი, ექიმი ვ.დამბაშიძე, - განიხილეს სადაო ტერმინები და დაადგინეს სატერმინოლოგიო სახელმძღვანელო რკინიგზის უწყებებისათვის. სულ განიხილეს 1260 ტერმინი.¹⁷⁴

თბილისის უნივერსიტეტის ბაზაზე გამოიცა ტერმინოლოგიის ორნაწილიანი სახელმძღვანელო ანატომიის დარგში, რომელიც შეადგინა

¹⁷¹ იქვე.

¹⁷² ინჟინერი კაკაბაძე, ვ. „ქართული ენა და ტერმინოლოგიური შემუშავება,“ *საქართველო*, 1918, N143, გვ.4.

¹⁷³ ინჟინერი კაკაბაძე, ვ. „ტერმინოლოგიის შემუშავების გარშემო,“ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N48, გვ.2.

¹⁷⁴ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1918, N110, გვ.2.

პროფესორმა ნათიშვილმა. ამასთანავე ყველა სასწავლო დაწესებულებას ეკრძალებოდა ისეთი სახელმძღვანელოების შედგენა, სადაც არ იქნებოდა დაცული ქართული ტერმინოლოგიის პრინციპები.¹⁷⁵

მიუხედავად იმისა, რომ ორი რადიკალურად განსხვავებული აზრი უპირისპირდება ერთმანეთს, მთავარი საფუძველი არის ტერმინოლოგიის შემუშავებისათვის ეროვნული პრინციპის დაცვა და მისი დარღვევის თავიდან აცილება როგორც ნაციონალური, ასევე ინტერნაციონალური ტერმინების მომხრეებისათვის. საკითხთან დაკავშირებით, ორივე მხარე არგუმენტირებულად მსჯელობდა. შესაბამისად, სრულიად შესაძლებელია ორივე მხარეში აღმოვაჩინოთ აზრთა მართებულობა და დავეთანხმოთ მათ. თუმცა, აუცილებელია ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ მსგავსი დისკუსიები მიმართული იყო მხოლოდ ერთი მიზნისაკენ, რასაც ქართული ენის განვითარება, მისი სამეცნიერო დონეზე დაყენება და ხალხის მეცნიერებასთან დაახლოება ჰქვია. 1918-1921 წლების საგანმანათლებლო პოლიტიკა ამ მიზანს თანმიმდევრულად მისდევდა.

1.5. ისტორიის სწავლების მნიშვნელობა 1918-1921 წლების განათლების პოლიტიკაში

ჯონ ბრილი აღნიშნავს, რომ ისტორიული ნარატივის შექმნა საუკეთესო გზაა ერის/ნაციის კონსოლიდაციისათვის, მისი წარსულის, აწმყოსა და მომავლის ერთად თავმოყრისათვის. ჯონ ბრილი, ნაციონალისტურ ელიტებთან მიმართებაში, ისტორიკოსებს განსაკუთრებულ როლს ანიჭებს და პრაქტიკოსი პოლიტიკოსების რანგში გაჰყავს, რომლებსაც თავისი წვლილი შეაქვთ ერი-სახელმწიფოების ფორმირების არაერთგავროვან პროცესებში, რამდენადაც ერის ფორმირების ერთ-ერთი საუკეთესო ხერხი წარსულის გააზრება და მისი ხალხის მასებში გავცელებაა. რამდენიმე მეთოდთან ერთად, რომელსაც ჯონ ბრილი მასებისათვის ისტორიის დასწავლის ყველაზე პოპულარულ მეთოდად განიხილავს, - საგანმანათლებლო სისტემაა. სასკოლო სწავლებაში ისტორიის ჩართვა დადასტურებაა ნაციონალური წარსულის ოფიციალურ ნარატივად აღიარების. ეს ასევე საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს, თვალი მიადევნოს ამ ნარატივის დროში დინამიკას, იქნება ეს მისი დადებითი თუ უარყოფითი კონოტაციის ფორმირება.¹⁷⁶

ისტორიოგრაფიული სამეცნიერო ტექსტები ერთგვარ ჩარჩოშია მოქცეული, რომელსაც სტეფან ბერგერი მასტერ-ნარატივს უწოდებს. მასტერ-ნარატივის მეშვეობით ისტორიკოსები წარმოგვიდგენენ ნაციონალური ისტორიის

¹⁷⁵ საქართველოს რესპუბლიკა, 1919, N 31, გვ.3.

¹⁷⁶ Breauilly, John. „Nationalism and the Making of National Pasts,” *Nations and their Histories. Constuctions and Representations*. Ed. by Susana Carvalho and Francois Gemenne. (Palgrave Macmillan, 2009), p. 7-16

ცენტრალურ ფიგურებსა და აქტორებს, გამოკვეთენ ეროვნულ გმირებსა და ანტი-გმირებს, ერის ისტორიის უმნიშვნელოვანეს თარიღებსა და მოვლენებს. სწორედ ამგვარი საისტორიო მასტერ-ნარატივის მეშვეობით ანიჭებს ხალხი მნიშვნელობას წარსულსა და ნაციონალურ იდენტობას, - აღნიშნავს სტეფან ბერგერი. აქვე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ისტორიული ნარატივის ფორმირების, ისტორიის წერის პროცესი ერის/ნაციის ფორმირების ხელშემწყობი ფაქტორია.¹⁷⁷

ევროპის ტერიტორიაზე ერი-სახელმწიფოების ფორმირების პროცესებში მოხდა ისტორიის, როგორც აკადემიური დისციპლინის ინსტიტუციონალიზაცია. მან გადაინაცვლა უნივერსიტეტებში დაარსებულ ისტორიის კათედრებზე, აკადემიებში, მუზეუმებში, სამეცნიერო ჟურნალ-გაზეთებში. ამ თვალსაზრისით, საქართველოში ევროპისგან განსხვავებული ვითარება იყო. მიუხედავად იმისა, რომ, ჯერ კიდევ, ილია ჭავჭავაძემ და თერგდალეულებმა დასვეს საკითხი, ისტორიის, როგორც ერის მეხსიერების, მისი ნაციონალური იდენტობის მშენებელი ნარატივის ერთ-ერთ ძირითადი მიმართულების გააზრების შესახებ, - ისტორიის აკადემიური დისციპლინად აღიარება, საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა თუ საუნივერსიტეტო გარემოში დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდში მოხდა. ცხადია, ეს შემთხვევითი არ იყო და ზუსტად ისეთივე დატვირთვა და მნიშვნელობა მიენიჭა მას, როგორც თავის დროზე ევროპაში.

არა ერთხელ ვახსენეთ, რომ 1918 წლიდან სწავლების გაეროვნულებისა და ნაციონალიზაციის ფარგლებში, - ქართული ენის, საქართველოს ისტორიის და საქართველოს გეოგრაფიის სწავლებამ სავალდებულო საგნების კატეგორიაში გადაინაცვლა. როგორც ქართული ენის სწავლების, ასევე ისტორიის შემთხვევაშიც, შეიქმნა სპეციალური პროგრამები სხვადასხვა კლასებისათვის, შემუშავდა სწავლების მეთოდოლოგია, იბეჭდებოდა სტატიები ისტორიის მნიშვნელობის შესახებ დამოუკიდებელი რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის განსაზღვრისათვის.

წარმოდგენილი სტატიებისა თუ საარქივო მასალის მიხედვით, 1918-1921 წლების ინტელექტუალები ისტორიას, პირველ რიგში, განიხილავენ, როგორც მეცნიერებას კაცობრიობის განვითარებისა და საზოგადოების შესახებ, სადაც თითოეულ ერს/ნაციას თავისი ისტორია აქვს გარემო პირობების და სხვადასხვა მოვლენების გათვალისწინებით. მაგალითად, გრიგოლ ნათაძე ერთ-ერთ სტატიაში შემდეგნაირად განიხილავს ისტორიის საკითხს და სვამს კითხვას, - არის კი ისტორია მეცნიერება და როგორი მეცნიერებაა ის? აღწერილობითი, რომელიც მოვლენათა ქრონოლოგიას მისდევს, თუ განზოგადებითი, რომელიც განაზოგადებს მოვლენებს და ისტორიული კანონზომიერების პრინციპით გამოაქვს დასკვნა? მისი აზრით, ისტორია კონგლომერაციული მეცნიერებაა,

¹⁷⁷ Berger, Stefan. „The Comparative History of National Historiographies in Europe: Some Methodological Reflections and Preliminary Results,” *Nations and their Histories. Constructions and Representations*. Ed. by Susana Carvalho and Francois Gemenne. (Palgrave Macmillan, 2009), p. 32-34

რომელიც საკუთარ თავში აერთიანებს სხვადასხვა დარგებს - სოციოლოგიას, საბუნებისმეტყველო საგნებს, ფილოსოფიას და ა.შ.¹⁷⁸

ისტორიის ცენტრში დგას ადამიანი და მისი საზრისი, რომელიც ისტორიული შემოქმედებითობის მთავარი ფიგურაა. შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის გარემოება, რომ 1918-1921 წლებში დიმიტრი უზნაძის ავტორობით გამოიცა მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელოთა მთელი ციკლი. მკვლევარები ამ ფაქტს მრავალმხრივად ხსნიან. თუმცა, ერთ-ერთი მათგანი განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია: მკვლევარი მერაბ კალანდაძე მიიჩნევს, რომ დიმიტრი უზნაძის ინტერესში ადამიანის გონის, მისი შემოქმედებითობის კვლევა იდგა. ის ადამიანის საზრისს ორი კუთხით განიხილავდა: სოციალ-კულტურული, ეროვნული და ინდივიდუალური საზრისის კუთხით.¹⁷⁹ ისტორია კი მას ეხმარებოდა ადამიანის შემოქმედებითი გონის, საზრისის საზღვრების დადგენაში, რომელიც ერთგვარ პროექციას წარმოადგენს კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. შესაბამისად, ადამიანის, როგორც ისტორიის ცენტრალური ფიგურის გააზრება მეოცე საუკუნის ინტელექტუალებისათვის შემთხვევითი არ იყო და როდესაც საქმე ისტორიის სწავლებას შეეხო, მათ სცენაზე გამოიყვანეს ადამიანი თავისი სოციალ-კულტურული და ეროვნული ასპექტების დამოწმებით.

1918-1921 წლებში, ისტორიის სწავლების თვალსაზრისით, საინტერესოა ის განმარტებითი მოხსენებები, რომლებიც საარქივო მასალებშია დაცული. ამ ბარათებში ვხედავთ ისტორიის შესწავლის იმ დროისათვის ახლებურ ხედვას, რომლის ცენტრალური ფიგურა ადამიანი და მისი ბუნების შემეცნებაა კაცობრიობის ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე. ერთ-ერთი ასეთი განმარტებითი ბარათის ავტორი ვახტანგ კოტეტიშვილია, რომელიც სასწავლო კომიტეტის წევრიც იყო. მან განმარტებითი ბარათი თბილისის მეორე ვაჟთა ქართული გიმნაზიისათვის შეადგინა. გიმნაზიის მოსწავლეები ვახტანგ კოტეტიშვილის შესახებ აღნიშნავენ, რომ ის იყო პირველი მასწავლებელი, რომელმაც საქართველოს ისტორიის სწავლებისას რეფერატების წერის მეთოდს მიმართა. გარდა იმისა, რომ საქართველოს ისტორიის ცოდნის აუცილებლობა მათთვის სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის იყო, სწავლების ამგვარი მეთოდი მოსწავლეებს მეტ მოტივაციას და საგნისადმი განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას უჩენდა.¹⁸⁰ ვფიქრობთ, ეს მცირე დეტალი ნათელს ჰყენს მასწავლების დამოკიდებულებას საგნისადმი, სწავლების პროცესში სიახლის დანერგვის კუთხით.

ვახტანგ კოტეტიშვილი ისტორიის, როგორც მეცნიერების ცენტრალურ ფიგურად ადამიანს მოიაზრებს. ადამიანის ბუნების შეცნობით ხდება

¹⁷⁸ ნათაძე, გრიგოლ. "ორიოდე სიტყვა ისტორიის სწავლების შესახებ. I. რა არის ისტორია როგორც მეცნიერება," *განათლება*, 1920, N6-7, გვ. 5-13.

¹⁷⁹ კალანდაძე, მერაბ. „დიმიტრი უზნაძე, როგორც ისტორიკოსი,“ *ანალები*, 2013, N9, გვ. 87-118.

¹⁸⁰ სცხსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N211, გვ.32-33.

კაცობრიობის განვითარების აღმავალი ხაზის გაგება. ამ დროს ადამიანი გვევლინება როგორც დამაკავშირებელი რგოლი წარსულსა და მომავალს შორის. ისტორია კი, როგორც სასკოლო საგანი, ორი თვალსაზრისით განიხილება: ის ავარჯიშებს გონებას და ავითარებს აზროვნებას, პიროვნებას აახლოებს კაცობრობასთან და მის ორგანულ ნაწილად აქცევს. მეორე მხრივ, ისტორია შეასწავლის მოსწავლეს მისგან განსხვავებულად მოაზროვნე ადამიანის პატივისცემას. ის ერთგვარი ჩირაღდანია, რომელიც სხვისი გამოცდილების მაგალითზე, უჩვენებს სწორად სვლის გზას ადამიანებს, ერებს. აქედან გამომდინარე, წარსულის ცოდნა აწმყოსა და მომავლის სწორად წარმართვის ერთ-ერთი აუცილებელი მეთოდია. ამისათვის ისტორიას, როგორც საგანს სასკოლო სწავლების ფორმატში, ენიჭება გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ვახტანგ კოტეტიშვილი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ისტორიის სწავლების ძველმა მეთოდმა, სადაც უპირატესობა მშრალი ფაქტების დამახსოვრებას ენიჭებოდა, თავისი ძალა დაკარგა. ახალმა დროებამ ახალი პრინციპი დანერგა, რომლის მიხედვითაც, ისტორიის შესწავლა მრავალმხრივი პრიზმიდან უნდა მომხდარიყო: “მეცნიერული გაგება ისტორიას სამი მხრივ ადგენს. 1/გარე მხრივ. 2/შიდა მხრივ და 3/კულტურის მხრივ. ეს სამი მხარე შეფარდებულ უნდა იქმნენ.”¹⁸¹

ისტორიის გაგების სამმხრივი თანაფარდობა მოიცავდა საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ, რელიგიურ, სოციალურ, კულტურულ ასპექტების სწორად გააზრების აუცილებლობას. ზოგადი თეორიული მიმოხილვის შემდეგ, ავტორი გადადის მეთოდოლოგიურ ასპექტებზე: წყაროების გაცნობა, კლასში ზეპირი მიმოხილვა, კრიტიკული ხედვა, მოვლენების სისტემატიზირება ის ასპექტებია, რომლებიც ვახტანგ კოტეტიშვილის აზრით, მასწავლებელსაც და მოსწავლესაც ერთდროულად მოეთხოვებოდათ.

განმარტებითი ბარათი საინტერესოა შემდეგი თვალსაზრისით: თუ ავტორი, ისტორიის, როგორც მეცნიერების დასაბუთებას გვთავაზობს, მეორე მხრივ, - ამ დასაბუთების ფარგლებში აყალიბებს საპროგრამო ჩამონათვალს საქართველოს ისტორიის შესწავლისათვის სხვადასხვა კლასებში. აქ უკვე ვხედავთ ქვეყნის ისტორიის, როგორც ნაციონალური იდენტობის ფორმირების ნარატივის ჩამოყალიბების მცდელობას, - დასაბამიდან დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებამდე. ისტორიის თითოეული მონაკვეთი მნიშვნელოვანია. მაგრამ პროგრამაში ყურადღებას იქცევს მე-19 საუკუნის ქართული ისტორიული რეალობის ზუსტად გადმოცემის სურვილი, რაც განსაკუთრებული სიმძაფრით იგრძნობა თითოეულ განმარტებით ბარათსა თუ საპროგრამო ჩამონათვალში. ავტორის ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა მე-19 საუკუნის არც ერთი გარდამტეხი მომენტი: 1832 წლის შეთქმულება, პოლიტიკური რომანტიზმი და ქართველი რომანტიკოსი მწერლების პოლიტიკური მისწრაფებანი, 60-იანი წლები

¹⁸¹ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.47-48.

და თერგდალეულების მოღვაწეობა ლოზუნგით „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“, სოციალურ-პოლიტიკური მოძრაობები, საქართველოს განთავისუფლება, როგორც პოლიტიკური ბრძოლის საგანი, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა და დამოუკიდებლობის გამოცხადება, საქართველოს ადგილი მსოფლიო ისტორიაში.¹⁸²

ისტორიის, როგორც მეცნიერების დასაბუთების კიდევ ერთი მაგალითია ივანე გველესიანის განმარტებითი ბარათი. ისიც აღნიშნავს, რომ ისტორია არც მშრალი ფაქტების ჩამონათვალია, არც მხოლოდ ამბები გმირების შესახებ. ის არის მეცნიერება, რომელიც იკვლევს კაცობრიობის განვითარების პროცესს და მას სხვადასხვა ფაქტორები განაპირობებენ. თითოეული ერის ამბის გასაგებად და მის გასაცნობად კი, - მისი ბუნების, კულტურული გარემოს და პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებაა საჭირო.¹⁸³

ივანე გველესიანის მოხსენებითი ბარათი “ისტორია, როგორც სასკოლო სასწავლო საგანი, მისი მიზანი და უკანასკნელის მისაღწევი საშუალებანი” დაყოფილია მეთოდოლოგიურ და საპროგრამო ნაწილებად. პირველ ნაწილში ავტორი უპირატესობას ანიჭებს მოსწავლეების მხრიდან დამოუკიდებელი მუშაობის, თვითშემოქმედების პრინციპს, სადაც მოსწავლეები წაიკითხავდნენ დამატებით ლიტერატურას ამა თუ იმ ისტორიული მოვლენის შესახებ. ასევე, დამატებითი წყაროების გამოყენებით, დაწერდნენ რეფერატებს, მაგალითად საფრანგეთის რევოლუციისა და მისი მიზეზების შესახებ. რეფერატებს ზეპირი განხილვის სახე ექნებოდა. ამგვარი მუშაობის მიზანს მოსწავლეებში დამოუკიდებლად კვლევის უნარების განვითარება წარმოადგენდა.

ივანე გველესიანი განიხილავს იმ დროისათვის საჭირობოროტო საკითხს, რომელიც უკავშირდება საქართველოს ისტორიის რუსულ ენაზე სწავლებას რუსულენოვან სკოლებში. აღმოჩნდა, რომ არ არსებობდა საქართველოს ისტორიის შესაფერისი რუსულენოვანი სახელმძღვანელოები ეთნიკურად რუსი მოსწავლეებისათვის. ეს აფერხებდა მათთვის საგნის შესწავლის პროცესს. გამომდინარე იქიდან, რომ საგანმანათლებლო პოლიტიკა ეთნიკური უმცირესობებისათვის ქართული ენის და ისტორიის შესწავლის აუცილებლობასაც ითვალისწინებდა, ცხადია, ეს გარემოება დამაბრკოლებელ ფაქტორად მოქმედებდა პროცესზე.¹⁸⁴ ამიტომაც, ივანე გველესიანი განმარტებით ბარათში, რუსულენოვან კლასებში საქართველოს ისტორიის შემოკლებული კურსის გავლას გეგმავდა. ამ პროგრამის მიხედვით, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებზე ყურადღება მკაფიოდ არის გამახვილებული.

1918-1921 წლებში დამტკიცდა საქართველოს ისტორიის სწავლების პროგრამა. საარქივო მასალებში მოპოვებული დოკუმენტების მიხედვით, პროგრამის ავტორი არის ივანე ჯავახიშვილი. დოკუმენტის სახელია “პროგრამა

¹⁸² სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმენ N664, ფ. 45-46.

¹⁸³ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმენ N664, ფ. 47-48.

¹⁸⁴ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმენ N664, ფ. 49.

საქართველოს ისტორიის საშუალო სკოლაში.¹⁸⁵ პროგრამის მიხედვით, ივანე ჯავახიშვილი ამ დროისათვის უკვე წარმოგვიდგენს ე.წ. „მასტერ-ნარატივს“. სხვა საისტორიო პროგრამებზე დაკვირვებით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 1918-1921 წლების საქართველოს ისტორიით დაინტერესებული მასწავლებლები თუ ინტელექტუალები ამ მასტერ-ნარატივის ჩარჩოში ჯდებიან.

პროგრამა შედგენილია მე-6, მე-7 და მე-8 კლასებისათვის. მე-6 კლასის პროგრამა იწყება ქართული ენის და მისი შექმნის ისტორიით, რომელსაც მოსდევს ცნობები ქართველ ტომთა და ქარველთა ისტორიის წყაროების მიმოხილვის შესახებ. ახალი წელთაღრიცხვიდან განხილულია საქართველოს ისტორიის განვითარების თითოეული მნიშვნელოვანი თარიღი, მმართველი თუ მოვლენა: მაგ.: ქრისტიანობის გავრცელება და ქართული ეკლესიის განვითარების ეტაპები, რომელიც გრძელდება ქართლის სამეფოს ბიზანტიის იმპერიასთან დაახლოების ტენდენციებით; ვახტანგ გორგასლის მეფობა და არაბთა ბატონობის მნიშვნელობა და ა.შ. მე-6 კლასის პროგრამა სრულდება ამ პერიოდის ქართული კულტურის ნიმუშების გაცნობით და ა.შ.

მე-7 კლასის პროგრამა იწყება მე-9 საუკუნის შემდგომ პერიოდის ტაო-კლარჯეთში ეროვნული იდეის გამარჯვებით და ბაგრატიონთა დინასტიის გამეფებით. ისტორიის შესწავლის ეს პერიოდი მოიცავს საქართველოს ისტორიის ყველაზე მნიშვნელოვან ეტაპებს, - პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული თვალსაზრისით. მე-7 კლასის საქართველოს ისტორიის კურსი სრულდება ცნობებით ერთიანი საქართველოს სამეფოებად დანაწილების შესახებ.

შემდგომი სასწავლო კურსი, რომელიც მე-8 კლასის მოსწავლეებისათვის არის განკუთვნილი, დაყოფილია შემდეგ თემებად: საქართველო მე-15-16 საუკუნეების მიჯნაზე; ოსმალეთის იმპერიასთან ურთიერთობები და ქართლის მეფეთა სპარსეთისკენ ორიენტაცია; ერეკლე მეორის მეფობა, აღა-მახმად-ხანის შემოსევა; 1783 წლის გერგიევსკის ტრაქტატი და მისი შედეგები საქართველოს ცხოვრებაში; რუსეთის მმართველობის დამყარება; ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისა გაუქმება; რუსული სკოლების გახსნა; პოლიტიკურ-სოციალური მოძრაობები მე-19 საუკუნეში და ა.შ.

ივანე ჯავახიშვილი ცალკე ქვე-პუნქტად გამოჰყოფს მე-19 საუკუნეში დაწყებული ეროვნული გამოღვიძების ხანას: ქართული ჟურნალ-გაზეთების და ქართული თეატრს დაარსება; 60-იანი წლები და თერგდალეულების მოღვაწეობა; ეროვნული და ეკონომიკურ-სოციალური თემატიკა; ქართული ბურჟუაზიის განვითარება; პოლიტიკური პარტიების ასარეზზე გამოსვლა; რუსეთის რევოლუცია და 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აღდგენა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსება არის ის, რასაც ივანე ჯავახიშვილი მე-19 საუკუნეში დაწყებული „ქართული საზოგადოებრივი აზრის თანდათან გაღვიძების“ შედეგს უწოდებს.¹⁸⁶ ეს არის ის ზოგადი ჩამონათვალი

¹⁸⁵ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N1000, ფ. 1-2-3.

¹⁸⁶ იქვე.

საპროგრამო მასალისა, რომელიც ივანე ჯავახიშვილმა მე-6-დან მე-8 კლასის ჩათვლით გაანაწილა. შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს უნდა იყოს, საქართველოს ისტორიის დასაბამიდან მოცემულ მომენტამდე, სასკოლო პროგრამაში თავმოყრის, მოსწავლეებისათვის მეცნიერულად დამტკიცებული და თანმიმდევრული სახით გაზიარების პირველი მცდელობა.¹⁸⁷

განათლების მინისტრის მოადგილის, ნოე ცინცაძის მოხსენებაში, სადაც ის საშუალო სკოლის რეორგანიზაციის შესახებ საუბრობს, - საქართველოს ისტორიის სწავლებასთან ერთად, ხაზს უსვამს პოლიტიკური ცნობიერების ჩამოყალიბების მნიშვნელობას დემოკრატიული წყობილების განმტკიცებისათვის.¹⁸⁸ კაცობრიობის პოლიტიკური ბუნების შეცნობა რთული იქნებოდა მსოფლიო ისტორიის გაცნობის გარეშე. სწორედ ამ თვალსაზრისით, 1918-1921 წლებში მიმდინარე სასწავლო რეფორმა გამოირჩევა იმითაც, რომ მსოფლიო ისტორიის წიგნების მთელი სერია გამოიცა დიმიტრი უზნაძის ავტორობით. ესენია: 1918 წელს “ძველი საბერძნეთი”; “ახალი ისტორია.” 1918-1919 წლებში “რომის ისტორია”. როგორც ცნობილია, 1920 წელს დიმიტრი უზნაძის “ძველი ისტორია” სასწავლო კომიტეტში წარდგენილ იქნა პრემიაზე ივანე ჯავახიშვილის ინიციატივით. თითოეული წიგნის აქ განხილვა არ იქნებოდა მართებული. თუმცა, საკვლევი საკითხის კონტექსტიდან გამომდინარე, უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიო ისტორიის პოპულარიზაციამ მეცნიერული ხასიათი შეიძინა, რაც იმ დროისათვის ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარებისათვის წინ გაგადგმულ ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს.

დამოწმებული მასალა გვამლევს ვარაუდის საშუალებას, რომ 1918-1921 წლებში, ზოგადად ისტორიის, ასევე საქართველოს ისტორიის სწავლების ორგვარ ხედვასთან გვაქვს საქმე: ამ პერიოდის სასწავლო დისციპლინებში, ისტორია უკვე აღიარებულია როგორც მეცნიერება. მისი მიზნები და მეთოდოლოგია კი მორგებულია ახალ ქართულ სოციალურ-პოლიტიკურ და საგანმანათლებლო საჭიროებებზე, რომელიც რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკით არის განსაზღვრული.

¹⁸⁷ იქვე.

¹⁸⁸ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N518, ფ.2-3.

თავი V. სამოქალაქო ნაციონალიზმის ფორმირების საწყისები 1918-1921

1.1. საგანმანათლებლო პოლიტიკა და საღვთო სჯულის სწავლების საკითხი

სახელმწიფო საგანმანათლებლო პოლიტიკაზე საუბრის დროს გვერდს ვერ ავუვლით ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის საკითხს, რომელიც 1918-1921 წლებში განათლების პოლიტიკის მიმართულებითაც აისახა.

1917 წლის 12 მარტს საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენა არა მხოლოდ სულიერი, არამედ პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს ფაქტი საქართველოს დამოუკიდებლობასთან მიახლოების კიდევ ერთ ნაბიჯს წარმოადგენდა. 1917 წლის რუსეთის რევოლუციის თანმდევმა მოვლენებმა საშუალება მისცა ქართულ სამღვდელოებას ეზრუნათ ავტოკეფალიის აღდგენაზე. თუმცა, რუსეთის დროებითი მთავრობის წარმომადგენლები ამ ფაქტს განუყოფელი რუსეთის წინააღმდეგ მიმართულ ქმედებად აღიქვამდნენ. აქედან გამომდინარე, მის შესაფერხებლად ყოველგვარ ღონისძიებას მიმართავდნენ. კერძოდ კი, საქართველოს ავტოკეფალია ძალაში უნდა შესულიყო არა ტერიტორიული, არამედ ეროვნული მნიშვნელობით, რადგან მათივე მტკიცებით, საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები მართლმადიდებლური სარწმუნოების მქონე არაქართული მოსახლეებიდან გართულებებს გამოიწვევდა.¹⁸⁹ მიუხედავად ამგვარი ხელისშემშლელი მცდელობებისა რუსეთის მხრიდან, ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხს მონდომებით და დიდი სიხარულით შეხვდნენ საქართველოს პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლები. ზურაბ ავალიშვილი, კარლო ჩხეიძე და ირაკლი წერეთელი უშუალოდ იცავდნენ რუსეთის დროებით მთავრობის წინაშე ავტოკეფალიის საკითხს. პეტერბურგში ჩასულ საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის კომიტეტის წევრებს ეპისკოპოს ანტონ გიორგაძეს, დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძეს და არქიმანდრიტ ამბროსი ხელაიას განუცხადეს, ყველაფერს იღონებდნენ, რათა რუსეთის დროებით მთავრობას დაემტკიცებინა საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება.¹⁹⁰

ქართველი სამღვდელოებისა და პოლიტიკური პარტიების ერთობლივმა ძალისხმევამ გამოიღო შედეგად ის, რომ ქართულმა ეკლესიამ, 117 წლიანი წყვეტის შემდეგ, კვლავ აღადგინა ისტორიული ავტოკეფალია. 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენას სრული მხარდაჭერა გამოუცხადა საქართველოს მართლმადიდებლურმა სამოციქულო ეკლესიამ. მოგვიანებით კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდე აცხადებდა, რომ “საქართველოს ეკლესია უმთავრესი და უთვალსაჩინოესი ფაქტორია ჩვენი ერის სულიერი ცხოვრებისა. ჩვენს ეკლესიას განსაზღვრული დამსახურება მიუძღვის იმ პირობების შექმნაში,

¹⁸⁹ ვადაჭკორია, შოთა. *საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები, (XX საუკუნე) წიგნი I* (თბილისი: 2003), გვ. 240.

¹⁹⁰ ვარდოსანიძე, სერგო. *სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ლეონიდე (1861-1921 წწ)* (თბილისი: 2014), გვ.34.

რომელთა მეოხებითაც დღეს ჩვენს სამშობლოს დაჰფრიალებს ეროვნული დროშა და სახელმწიფოებრივ ღვაწლს ეწევა ჩვენს დედაქალაქში დამფუძნებელი კრება.¹⁹¹

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლები არ უარყოფდნენ ეკლესიის და მართლმადიდებლური სარწმუნოების მნიშვნელოვან როლს საქართველოს ისტორიაში. მათ კარგად უწყოდნენ, რომ ეკლესიის გარშემო იყრიდა თავს სახელმწიფოებრივი აზროვნების ენერგია. ის იყო ერის გამაერთიანებელი და მისი კულტურული, ისტორიული ცნობიერების შემნახველი. მაგალითად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი წევრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე, რომელსაც 1918-1921 წლებში ეკავა განათლებისა და სამხედრო მინისტრების მოდგილის, ასევე მთავრობის თავჯდომარის მოადგილის თანამდებობაც, მოგონებებში “ფიქრები საქართველოზე” აღნიშნავს, რომ თავის დროზე, როდესაც რუსეთმა საქართველოს ანექსია მოახდინა, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება მისი ნაციონალისტური იმპერიალიზმის უმაღლესი გამოხატულება იყო. რუსეთის მთავრობამ კარგად უწყოდა, რომ ქართველთათვის ეკლესია ასრულებდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ როლს. ის საუკუნეების მანძილზე იცავდა ეროვნებასა და მის პოლიტიკურ ერთიანობას. საუკუნეების მანძილზე, ქართული ეკლესია წარმოადგენდა ეროვნული თავდაცვის ფაქტორს. მოგვიანებით პერიოდში, როდესაც ქვეყანა მოიცვა სახალხო მოძრაობებმა, ქართველი სამღვდელოებაც, განსხვავებით რუსი სასულიერო პირებისგან, - ჩაერთო საერთო ლიბერალურ და პროგრესულ პროცესებში. ავტოკეფალიისათვის ბრძოლა ნიშნავდა რუსიფიკაციის წინააღმდეგ ბრძოლას - აღნიშნავს გრიგოლ ლორთქიფანიძე.¹⁹²

გაზეთი “ერთობა” ერთ-ერთ სტატიაში სვამს კითხვას, თუ როგორი დამოკიდებულება უნდა იყოს სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის. გაზეთი ამ საკითხს სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგიის ჭრილში განიხილავს და თვლის, რომ სარწმუნოება სინდისის საქმეა, ხოლო ეკლესია კი ძალდატანებითი ორგანიზაცია, რომელსაც არ აქვს სახელმწიფო საქმეებში ჩარევის უფლება. როგორც ძველი დროების მემკვიდრე, ადამიანის არჩევანს და სინდისი თავისუფლებას გზას უღობავს. ასეთ პირობებში „დემოკრატიას საჭიროთ მიაჩნია ამ დუხჭირი მოვლენის მოსპობა. ის მოწოდებულია გაანთავისუფლოს ადამიანი ყველა სფეროში და შექმნას ისეთი მდგომარეობა, რომ ადამიანი მართლა გახდეს გვირგვინი ქმნილებისა. ეს კი შესაძლებელია ეკლესიის ყველა შემავიწროვებელი წესების გაუქმებით, მისი ორგანიზაციის მოშლით. ეკლესია უნდა გამოეყოს სახელმწიფოს – ასეთია ჩვენი ლოზუნგი, რომელმაც ახლო მომავალში ხორცი უნდა შეისხას.“¹⁹³

¹⁹¹ იქვე.

¹⁹² ლორთქიფანიძე, გრიგოლ. *ფიქრები საქართველოზე* (თბილისი: თსუ, 1995, გვ. 49-64.

¹⁹³ *ერთობა*, 1919, N80, გვ.1.

გაზეთის ეს პოზიცია საეკლესიო წრეებისათვის ბოლომდე მისაღები ვერ იქნებოდა, რადგან ის წარმოადგენდა ხელისუფლების პოზიციას იმ ინსტიტუციის მიმართ, რომელსაც გააჩნდა საუკუნოვანი, მყარად ჩამოყალიბებული ტრადიცია. სოციალ-დემოკრატიული პარტია თავისი მოსაზრების განმტკიცებას კიდევ ერთი არგუმენტით ცდილობდა. პარტიის აზრით, ეკლესიას მოცემულ მომენტში სხვადასხვანაირი სახელმწიფოებრივი თუ სამოქალაქო საქმეები ებარა, დაბადების თუ გარდაცვალების აქტები, ქორწინების და განქორწინების საკითხის გადაწყვეტა. ამოდიოდა რა იმ პრინციპიდან, რომ ახალ დემოკრატიულ წყობილებას სახელმწიფოებრივი ინსტიტუციების გაძლიერებისათვის უნდა შეეწყო ხელი, ცხადია, ის არ დაუშვებდა საკუთარი პოზიციების დათმობას და საკუთარი სახელისუფლებო ლეგიტიმაციის ეჭვქვეშ დაყენებას. ამიტომაც ის დაჟინებით მოითხოვდა სახელმწიფოს ეკლესიისგან გამიჯვნას.

1918 წლის გაზეთი “საქართველოს რესპუბლიკა” მართლმადიდებლურ სარწმუნოებას და ეროვნებას ცალკე კატეგორიებად განიხილავს. ქართველების მიერ მართლმადიდებლური სარწმუნოების ეროვნებასთან იდენტიფიცირებას რუსეთის თვითმპყრობელური რეჟიმის გავლენას მიაწერს. რუსეთის მმართველობის დროს სიტყვა ქართველი მართლმადიდებლობის სინონიმად გადაიქცა, რაც საფრთხეს წარმოადგენდა ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის. მმართველ ელიტაში მყარად იყო აზრი ჩამოყალიბებული იმის შესახებ, რომ სხვა სარწმუნოების მოსახლეობა ისეთივე სრულფასოვანი მოქალაქე იყო ქართული სახელმწიფოსი, როგორც ქართველი მართლმადიდებელი მოსახლეობა: “ქართველი ერისათვის არასოდეს არ დასმულა კითხვა სარწმუნოებრივ ჩარჩოებში. მისთვის ერთნაირად ქართველია ყველა რჯულის მაღიარებელი ქართველი: მართლმადიდებელიც, კათოლიკეც, ისრაელიც, მუსულმანიც და სხვ. ყველა ესენი ერთი ოჯახის საქართველოს შვილები არიან.”¹⁹⁴ სტატიაში ხაზგასმულია, რომ რელიგიურმა სხვაობამ ან რომელიმე რელიგიის უპირატესობამ არ შეიძლება დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესი შეაფერხოს, რადგან სხვა აღმსარებლობის მქონე საქართველოს მოქალაქეების მიზანიც, ერთიანი ეროვნულ-პოლიტიკური ერთობის მშენებლობაა, მით უფრო, თუ ისინი ქართულ ენასაც კარგად ფლობენ.

სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობა აისახა საგანმანათლებლო პოლიტიკაშიც. 1917 წლის, საქართველოს საეკლესიო კრებაზე მიიღეს დებულება „საკათალიკოზოს საშუალო და დაბალ სასულიერო სასწავლებელთა შესახებ“, რომლის მიხედვითაც: 1. საქართველოს ეკლესიას, როგორც ქრისტიანულ-სარწმუნოებრივ საზოგადოებას ჰქონდა საკუთარი ტიპის დაბალი და საშუალო სკოლა, რომელსაც უნდა აღეზარდა მოსწავლეები ჰუმანიტარულ-ქრისტიანულ საფუძვლებზე. სამღვდელთა შვილებს კი ენიჭებოდათ უფლება მიეღოთ განათლება შეღავათიანი პირობებით. სასწავლო ენად ქართული ენა იქნებოდა

¹⁹⁴ საქართველოს რესპუბლიკა, 1918, N13, გვ.4.

ადიარებული. ასევე, სავალდებულო საგნად ჩაითვლებოდა საღვთო სჯულის სწავლებაც. ეს სასწავლებლები პროგრამებით და უფლებებით პროგიმნაზიებსა და გიმნაზიებს გაუტოლდებოდა. 2. არსებული სასულიერო სასწავლებლები გადაკეთდებოდა სრულუფლებიან პროგიმნაზიებად. 3. თბილისისა და ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლები შეუერთდებოდნენ ადგილობრივ სემინარიებს. შემდეგ კი, ისინი გადაკეთდებოდნენ სრულუფლებიან გიმნაზიებად, სადაც სწავლა წარმართებოდა მთავრობის მიერ დადგენილი პროგრამით, თუმცა, ამავე გიმნაზიებში საჭირო იყო ორწლიანი საღვთსმეტყველო კურსი სამღვდლო კანდიდატთა მოსამზადებლად.¹⁹⁵ თუმცა, მანამდე, რუსეთის დროებით მთავრობას უკვე მიღებული დადგენილება, ყველა სამრევლო საეკლესიო სკოლის სახალხო განათლების სამინისტროსთვის გადაცემის შესახებ.¹⁹⁶ ეს ფაქტი აღქმულ იქნა სარწმუნოების წინააღმდეგ ბრძოლის აქტად. ერთგვარი სწავლა-აღზრდის პრინციპების დამკვიდრების მიზნით, 1918 წლის ივნისში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო განათლების სამინისტრომაც გამოსცა ბრძანება, რომლის მიხედვითაც, ყველა ტიპის სასწავლებელი, მათ შორის, სასულიერო სასწავლებლები დაუქვემდებარა სახალხო განათლების სამინისტროს მმართველობას. სამინისტრო მიიჩნევდა, რომ პედაგოგიური და ადმინისტრაციული მთლიანობის დასაცავად, განურჩევლად სასწავლებლების ტიპისა და ხარისხისა, საჭირო იყო მსგავსი ტიპის ქმედების განხორციელება.¹⁹⁷ ეს დებულება სასულიერო სასწავლებლებისათვის ავტონომიურობის გაუქმების ტოლფასი იყო. განსხვავებით სხვა სამეურნეო თუ სპეციალური სასწავლებლებისგან, სასულიერო სასწავლებლები მთლიანად დაუქვემდებარეს განათლების სამინისტროს ან გააუქმეს. გარკვეული პერიოდი სკოლებში მიმდინარეობდა საგნის სწავლება, თუმცა მასწავლებლებს ნიშნავდა სამინისტრო, საგნის სწავლების უფლება კი ჩამორთმეული ჰქონდათ სასულიერო პირებს. სამღვდლოებაში ეს პროტესტს იწვევდა. აღნიშნულ კანონთან დაკავშირებით, თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორმა, დეკანოზმა კორნელი კეკელიძემ პირადი მოხსენება გაუგზავნა საქართველოს რესპუბლიკის განათლების მინისტრს გიორგი ლასხიშვილს. კორნელი კეკელიძე აღიარებდა სახელმწიფოს ნებას, ემოქმედა საკანონმდებლო საზღვრებში და თავის მხრივ, სასულიერო უწყებაც ვალდებული იყო დამორჩილებოდა სახელმწიფოს. მაგრამ, საკითხის სიმწვავიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანი იყო მისი სხვა პერსპექტივიდან განხილვაც. კორნელი კეკელიძე გამოთქვამდა შიშს, რომ ამ კანონს შეეძლო ეკლესიის ინტერესების დაჩაგვრა და მისი საპროფესორო-საგანმანათლებლო ფუნქციების შეკვეცა. მოცემულ მომენტში, სასულიერო უწყება ფლობდა ხუთ ოთხკლასიან სასწავლებელს თბილისში, გორში, თელავში, ოზურგეთსა და სენაკში. კორნელი კეკელიძე განიხილავდა 1917 წელს, საქართველოს საეკლესიო

¹⁹⁵ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ. 3.

¹⁹⁶ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N258, ფ.12.

¹⁹⁷ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N246, ფ.3-3ა.

კრების დებულების მიზანშეწონილობას თბილისის სასულიერო სასწავლებლის სასულიერო სემინარიასთან შეერთების თვალსაზრისით, რომლის მიხედვითაც, მათ შეეძლოთ მიეღოთ ერთი მთლიანი სასწავლებელი, რომელშიც იქნებოდა რვაკლასიანი გიმნაზია და ორი საღვთისმეტყველო კლასი. კორნელი კეკელიძე სთავაზობდა მთავრობას სასწავლო პროგრამის მონახაზს. გიმნაზიურ კლასებში, საღვთო სჯულის სწავლება უნდა განსაზღვრულიყო სწორედ იმ საათობრივი რაოდენობით, რაც ისედაც არსებობდა. ასევე, პედაგოგიკა, ფილოსოფია რჩებოდა სავალდებულო საგნებად.

ამ მოხსენებაში კორნელი კეკელიძე ცალკე პუნქტად გამოჰყოფს ენების შესწავლის საკითხს. არსებული ვითარებიდან გამომდინარე, ლათინური ენის საათობრივი რაოდენობა მოითხოვდა შემცირებას. რუსულ ენასთან ერთად, რომელიმე ევროპული ენაც სავალდებულო იქნებოდა, - გერმანული, ინგლისური ან ფრანგული ენები. აქამდე არსებული რეალობის მიხედვით, რუსულ ლიტერატურის შესწავლას განუსაზღვრელი საათები ეთმობოდა. კორნელი კეკელიძე ამ რეალობის შეცვლის მიზნით, რუსული ლიტერატურის ისტორიის შესწავლას მსოფლიო ლიტერატურის, იგივე “უცხოეთის მწერლობის ისტორიის” ფარგლებში განიხილავდა. სწავლების გაქართულებისა და ქართული ენის განვითარების პოლიტიკა მოითხოვდა ქართული ენის კათედრის არსებობასაც ქართული სიტყვიერებისა და მწერლობის შესწავლის მიზნით.

კორნელი კეკელიძე მოითხოვდა, რომ საღვთისმეტყველო კლასები ქართული ეკლესიის მოთხოვნის მიხედვით შეფარდებით, დარჩენილიყო სასწავლებელში. ეს საფუძველს დაუდებდა ქართულ უნივერსიტეტში თეოლოგიური ფაკულტეტის დაარსებას, მსგავსად ევროპის უნივერსიტეტებისა, სადაც საღვთისმეტყველო და თეოლოგიური სწავლებები კვლავ ინარჩუნებდნენ თავიანთ მნიშვნელობას. სასწავლებელში სწავლება უფასო იქნებოდა და ეს კორნელი კეკელიძეს ნამდვილ „დემოკრატიულ ელემენტად“ მიაჩნდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, კორნელი კეკელიძე ხაზს უსვამდა სახელმწიფოს და კანონის უზენაესობას, მაგრამ სწორედ ამ უზენაესობის ფარგლებში, საკუთარი უფლებების დაცვის მოთხოვნით მიმართავდა მთავრობას, რომ „სწავლის საქმე ამ სასწავლებლის გიმნაზიაში ისე მოეწყოს, როგორც ეს მიღებული იქნება სამინისტროს სხვა გიმნაზიებში, ზემოყვანილი შენიშვნების მიხედვით.“¹⁹⁸

საკათალიკოსო საბჭო ითხოვდა, რომ სასულიერო სასწავლებლებს, სამინისტროს დაქვემდებარებაში გადასვლის შემთხვევაშიც კი შეენარჩუნებინათ ავტონომიურობა სასწავლებლის ტიპის შეცვლის გარეშე. ისინი ფიქრობდნენ, რომ “შეუძლებელია ეკლესია არსებობდეს და მას არ ჰქონდეს არც ერთი ისეთი სასწავლებელი, რომელიც განათლებული სამღვდელი კანდიდატებს იძლეოდეს”. ცხადია, საკათალიკოსო საბჭოსთვის ეს გარემოება ეკლესიის, როგორც

¹⁹⁸ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ.21-22.

დამოუკიდებელი სუბიექტის სტატუსის შენარჩუნებისათვის ბრძოლას წარმოადგენდა. ამ დოკუმენტს ხელს აწერს საკათალიკოსო საბჭოს წევრი, დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე.¹⁹⁹ ცხადია, განათლების სამინისტრომ უარი განაცხადა მის მოთხოვნაზე.²⁰⁰

ამგვარი გარემოებები ქმნიდნენ მყარ საფუძველს, ეკლესიასა და სახელმწიფო ინსტიტუციებს შორის დაპირისპირების მეტად გაღრმავებისათვის. ამას დაემატა ისიც, რომ 1918 წლის 26 ნოემბერს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ გამოსცა კანონი საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმების შესახებ, რომელსაც ხელს აწერს განათლების კომისიის თავჯდომარე ლევან ნათაძე. ამ კანონის გამოცემამ კიდევ უფრო დაძაბა ურთიერთობა მთავრობასა და ეკლესიას შორის. კანონში ვკითხულობთ:

1. ყველა ტიპის და საფეხურების სახაზინო და კერძო უფლებიან სასწავლებელში მოისპოს საღვთო სჯულის სწავლება და გაუქმდეს საღვთო სჯულის მასწავლებელთა თანამდებობა.

2. ხსენებულ სასწავლებლებში დაიხუროს კრედიტები, რომლებიც გახსნილი იყო საღვთო სჯულის მასწავლებელთა ჯამაგირებისათვის.

3. შტატს გარეშე დატოვებულ საღვთო სჯულის მასწავლებლებს მიეცეთ ჯილდო, რომელიც დაწესებულია საქართველოს ეროვნული საბჭოს მიერ 1918 წლის 5 ივლისს გამოცემული კანონის მიხედვით.

4. მშობლებს, რომლებიც მოისურვებენ თავის შვილებს თავის ხარჯით ასწავლონ საღვთო სჯული, ნება მიეცეთ სკოლის შენობით ისარგებონ იმ საათებში, როდესაც ეს ხელს არ შეუშლის სხვა საგნების სწავლებას.

5. მუსულმანთა სასწავლებლებში დარჩეს შარიათის სწავლება, თანახმად იმ პროგრამისა, რომელიც შემუშავებულ იქნება სათანადო ორგანოს მიერ, თუ მუსულმანი მშობლები არ მოისურვებენ ასწავლონ შარიათი თავის შვილებს, მათი შვილები უნდა გათავისუფლებულ იყვნენ ამ საგნის სწავლებისაგან.

6. შარიათის მასწავლებელთა ჯამაგირებისათვის სახელმწიფო ხაზინიდან გაიცეს საჭირო ხარჯები.

7. ეს კანონი ძალაში შევიდეს დღიდან მისი გამოქვეყნებისა “საქართველოს რესპუბლიკაში.”²⁰¹

საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმებასთან დაკავშირებით, საკუთარი მოსაზრება ჰქონდა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას და მის ბეჭდვით ორგანოს გაზეთ “ერთობას”. გაზეთი ამ კანონს აფასებს, როგორც პროგრესულად მოაზროვნე საზოგადოების მონაპოვარს. აღნიშნავს, რომ დასავლეთის ქვეყნებში უკვე მე-19 საუკუნის შუა ხნიდან ამოღებული იყო საღვთო სჯული სასწავლო დაწესებულებებიდან. ცხადია, გაზეთი ბოლომდე გამტარი იქნებოდა მთავარი პარტიის პოლიტიკის, რომლის მიხედვითაც საკითხს ორი მხარე ჰქონდა: ერთი

¹⁹⁹ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ. 25.

²⁰⁰ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ.26.

²⁰¹ სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N 261, ფ.3.

პოლიტიკური და მეორე პედაგოგიური. პოლიტიკური თვალსაზრისით, სახელმწიფოს არ ჰქონდა უფლება რომელიმე რელიგიის უპირატესობისთვის გაესვა ხაზი იმ ვითარებაში, როდესაც მას სხვადასხვა აღმსარებლობის მოქალაქეები ჰყავდა. სახელმწიფოს წინაშე კი ყველა მოქალაქე თანასწორუფლებიანი იყო. სახელმწიფო ვალდებული იყო, დაეცვა მათი თანასწორუფლებიანობის პრინციპები. სახელმწიფოს საგანმანათლებლო სისტემა მხოლოდ მეცნიერულ საფუძვლებსა და გამოცდილებაზე უნდა ჩამოეყალიბებინა. შესაბამისად, მეცნიერებასა და რელიგიას შორის არსებული პრინციპული განსხვავებულობა ვერ იქნებოდა განათლების სამეცნიერო რელსებზე გადაყვანის გარანტი.²⁰² ამ მოსაზრებით, გაზეთი “ერთობა”, უპირისპირდებოდა ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას და ბრალს სდებდა ძველი საგანმანათლებლო სისტემის დაცვასა და განმტკიცებაში, რაც პედაგოგიურად გამართლებული ვერ იქნებოდა სეკულარულ პრინციპებზე დაფუძნებული საგანმანათლებლო პოლიტიკისათვის.

საარქივო მასალები აღადგენენ პროცესების სურათს, რომელიც წარიმართა მას შემდეგ, რაც მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმების შესახებ. ხშირი იყო საპროტესტო წერილები განათლების მინისტრის სახელზე. მაგალითად, თბილელი მიტროპოლიტი ლეონიდე ოქროპირიძე განათლების მინისტრს გიორგი ლასხიშვილს მიმართავდა მოთხოვნით, სკოლებში საღვთო სჯულის მასწავლებლები დაენიშნა მხოლოდ მისი თანხმობით და არა საერო პირების სურვილის გათვალისწინებით: „უმორჩილესად გთხოვთ მოახდინოთ განკარგულება, რომ საკვლავისოდ მაინც, ყოველ ამისთანა შემთხვევაში, შეკითხვა წარმოეგზავნოს და სჯულის მასწავლებელი ჩემის თანხმობით ინიშნებოდეს.“²⁰³

სამღვდელოება თვლიდა, რომ მთავრობა დისკრიმინაციულ პოლიტიკას ატარებდა. საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ კანონის მიღებამ ბევრი საღვთო სჯულის მასწავლებელი უმუშევარი დატოვა. მათ არც საერო სამსახურში იღებდნენ. საკათალიკოსო საბჭომ მიმართა განათლების სამინისტროს, უმუშევრად დარჩენილი საღვთო სჯულის მასწავლებლები საერო სამსახურში მაინც მიეღოთ. ამ საპროტესტო წერილს ხელს აწერს საკათალიკოსო საბჭოს წევრი, დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე.²⁰⁴

მართლმადიდებლური სამწყსო თავს შევიწროვებულად თვლიდა, რადგანაც გაირკვა, რომ მუსულმანურ სასწავლებლებში კვლავ რჩებოდა შარიათის სწავლება. თან ეს სასწავლებლები სახელმწიფოს დაფინანსების ქვეშ რჩებოდნენ, რაც უპირატეს მდგომარეობაში აყენებდა მათ. განათლების მინისტრი გიორგი ლასხიშვილი არ ეთანხმებოდა მუსლიმი მოსახლეობისათვის სკოლებში რელიგიის მასწავლებლების დანიშვნას. საკითხის ზოგადი განხილვის დროს გამოიკვეთა ორი მოსაზრება. ერთ-ერთი მოსაზრების თანახმად, რომლის

²⁰² ერთობა, 1918, N255, გვ.1.

²⁰³ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N138, ფ.17.

²⁰⁴ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 138, ფ.17.

ავტორიც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი შალვა ქარუმიძე გახლდათ, თვლიდა, რომ ეკლესიის სახელმწიფოსგან გამოყოფამდე ამგვარი კანონპროექტის მიღება და განხილვა ეწინააღმდეგებოდა თავად დემოკრატიის პრინციპებს. საღვთო სჯულის სწავლების საკითხი კი მხოლოდ საქართველოს ეკლესიას უნდა გადაეწყვიტა და არა სხვა სახელისუფლებო ორგანოს, თუნდაც პარლამენტს.²⁰⁵

კანონის მიღებამ საზოგადოებაში წინააღმდეგობრივი რეაქცია გამოიწვია. საზოგადოების ნაწილი თვლიდა, რომ საუკუნოვან რელიგიურ ტრადიციას, ეკლესიის, როგორც ინსტიტუციის ფუნქციონირებას საფრთხე ექმნებოდა. განსაკუთრებულად მტკივნეულად აღიქვამდნენ მას, როგორც ქართველთა იდენტობისათვის საფრთხის შემცველ აქტს და მთავრობას სარწმუნოების დევნაში სდებდნენ ბრალს. სხვადასხვა ქალაქებში გამოსვლებიც კი გაიმართა. პროტესტის მონაწილეები მთავრობისგან სკოლებში საღვთო სჯულის დაბრუნებას მოითხოვდნენ. მაგალითად, ერთი-ერთი ასეთი სახალხო ყრილობის ორგანიზატორებმა სოხუმში მთავრობას გაუგზავნეს მოთხოვნა საღვთო სჯულის დაბრუნების შესახებ. თავიანთ მოთხოვნას შემდეგნაირად ასაბუთებდნენ: „ვინაიდან საქართველოს რესპუბლიკის ერი ძველთაგანვე ისტორიულად შეთვისებულია თავის სჯულთან, ქართველი ერის დიდი ნაწილი დღესაც არის ღრმა მორწმუნე და სარწმუნოების ცოდნა აუცილებელი საჭიროა მისი მთლიანი განვითარებისათვის, და ჩვენ, სამღვდელოებას, პირველი თუ არა, უკანასკნელი ადგილი გვეჭირა საღვთო სჯულის, ქრისტიანული მოძღვრების მოზარდ თაობათა შორის განმტკიცებისა და აღზრდაში, ვსთხოვთ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, რათა საღვთო სჯული დარჩეს საქართველოს ყოველგვარ სასწავლებლებში სავალდებულო საგნად.“²⁰⁶ გარდა ამისა, დადგენილებაში სასულიერო პირები უსვამდნენ ხაზს იმ გარემოებას, რომ საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესია წარმოადგენდა სახელმწიფოებრივი მზრუნველობის დაწესებულებას, ხოლო სამღვდელოება კი ეწეოდა სახელმწიფოებრივ საქმიანობას. ამიტომაც ხელისმომწერნი მოითხოვდნენ, - მთავრობას უზრუნველყო ისინი მატერიალურადაც.²⁰⁷

საარქივო მასალებში მოიპოვება დოკუმენტი, რომელიც ვფიქრობთ მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ ის აღნიშნულ საკითხს არ განიხილავს მხოლოდ ერთი პოზიციიდან და გვაჩვენებს საკითხის განხილვის მცდელობას სრული კონტექსტის გათვალისწინებით:

1918 წლის 28 დეკემბერს ქუთაისის ვაჟთა კლასიკურ გიმნაზიაში ჩატარდა მშობელთა კრება. კრებაზე გამართული მსჯელობიდან ირკვევა, რომ მშობლები და დამსწრე საზოგადოება მთავრობას რელიგიის დევნაში სდებდნენ ბრალს. მაგრამ, მღვდელი ნესტორ აბესაძის მოსაზრებით, მთავრობისათვის ბრალის წაყენება, რომ მან “სჯული შელახა, სარწმუნოება დაგვიკარგა” – ცილისწამება

²⁰⁵ საქართველოს რესპუბლიკა, 1918, N97, გვ.2.

²⁰⁶ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N3, ფ.3-4.

²⁰⁷ იქვე.

იქნებოდა. სასულიერო პირი საკითხს შემდეგნაირად სვამს: “1. რა მიზეზით და რა პირობებით გამოაცხადეს თავისუფლება სინიდისისა ჩვენში და როგორ მოხდა ეს ევროპაში? 2. არის რაიმე კავშირი ეკლესიისა და საღმთო სჯულის შორის თუ არა? 3. გვაქვს თუ არა უფლება, ვიქონიოთ მსჯელობა საკითხზედ, ვინაიდგან აღნიშნულმა საკითხმა მიიღო სანქცია პარლამენტში?”²⁰⁸

დასმული კითხვების მიხედვით, სასულიერო პირი მსჯელობისათვის ატარებს მოკლე ისტორიულ ექსკურსს ქრისტიანობის ისტორიის შესახებ ევროპაში, პირველივე საეკლესიო კრების ჩატარებიდან ბოლომდე. მან ევროპაში ეკლესიის სახელმწიფოსგან გამოყოფის მიზეზად დაასახელა შემდეგი გარემოებები: რომის პაპების ზღვარგადასული ძალაუფლება, პოლიტიკური ზეგავლენა და ინკვიზიციის სამარცხვინო ტალღა მთელს ევროპაში. სწორედ, ეკლესიის და სამღვდელოების მხრიდან ძალაუფლების გადაჭარბებამ გამოიწვია საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ, მისი და სახელმწიფოს გახლეჩვა. მღვდლის აზრით, ეს ლეგიტიმურიც კი იყო, რადგანაც „ეკლესია წინ ელობებოდა კულტურულ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ წინმსვლელობას. აი ეს იყო მიზეზი ევროპაში.“²⁰⁹

საქართველოში კი ეკლესია სხვა მიმართულებას ემსახურებოდა. სამღვდელოება მუდამ იყო ჩართული კულტურულ საქმიანობაში, სკოლების, სამკითხველოების გახსნაში. ქართველი სამღვდელოებისათვის საღმრთო სჯული და სამშობლოს დაცვა ერთი და იგივე ცნებები იყო საუკუნეების მანძილზე. ისინი მუდამ იბრძოდნენ სამშობლოს თავისუფლებისათვის. ამგვარად, ქართული ეკლესია წინ არ ელობება ქვეყნის კულტურულ და პოლიტიკურ განვითარებას. თუმცა, მღვდელმა აბესაძემ ისიც კარგად იცოდა, რომ ეკლესია ვერასდროს შეასრულებდა სკოლის ფუნქციას. ის წინააღმდეგი იყო საღვთო სჯულის სკოლებში გაუქმების. მაგრამ, გამომდინარე იქიდან, რომ მხოლოდ სკოლას შეუძლია მოზარდის დისციპლინის განვითარება და მათი პედაგოგიურ ჩარჩოებში მოქცევა, - საღვთო სჯულის სწავლებაც პედაგოგიურ დისციპლინას უნდა ექვემდებარებოდეს, რაც ნიშნავს, რომ საგნის შესწავლა ორივე ინსტიტუციის მოვალეობაა, როგორც ეკლესიის, ასევე სკოლისაც.

მესამე კითხვა ეხებოდა მთავრობის უფლებამოსილების საზღვრების დადგენას საკითხის გადაწყვეტაში. მღვდელი აღნიშნავს, რომ მთავრობა ხალხის ნების გამომხატველია და არა მხოლოდ რომელიმე პარტიის ნება-სურვილის. ცხადია, იგულისხმება სოციალ-დემოკრატიული პარტია. შესაბამისად, აქ გასათვალისწინებელი იყო, როგორც ხალხის, ასევე მთლიანი მთავრობის აზრი დასმულ საკითხთან დაკავშირებით. კრებამ დაადგინა, რომ საღვთო სჯული უნდა ისწავლებოდეს სკოლებში. თუმცა, არასავალდებულო საგნად განახლებული მასალით და განსაზღვრულ საათებში, ერთი წლის მანძილზე. საღვთო სჯულის მასწავლებლებს უნდა ჰქონოდათ ისეთივე პრივილეგიები, როგორიც სხვა

²⁰⁸ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N3, ფ.24-24ა.

²⁰⁹ იქვე.

საგნების მასწავლებლებს და ა.შ. ეს დადგენილება გადაეგზავნებოდა როგორც მთავრობას, ასევე სხვა სკოლების მშობლებსაც.²¹⁰

ეს დოკუმენტი მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც მისი განხილვა ცალმხრივად, მხოლოდ საეკლესიო პოზიციიდან არ იქნებოდა სწორი. ამ დოკუმენტში ვხედავთ იმ მნიშვნელოვან გარემოებას, რომელიც თავად სასულიერო პირის მხრიდან არის მკაფიოდ გააზრებული: ის აღიარებს სახელმწიფოს უზენაესობას, სახელმწიფო აპარატს-პარლამენტს, საუბრობს ხალხის ნების გამოხატულების შესახებ. მაგრამ, ასევე მოითხოვს საკუთარი უფლებების, როგორც კიდევ ერთი სახელმწიფო ინსტიტუციის იმ კანონის ფარგლებში მოქცევას, რომელიც სეკულარული და დემოკრატიული სახელმწიფოს ერთ-ერთი ფუნდამენტური პრინციპი არის.

ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის მშობელთა კრებამ გამოიტანა დადგენილება და გაუგზავნა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს. მშობლები ქრისტიანულ სწავლებას და საღვთო სჯულის სწავლებას სკოლებში აფასებდნენ, როგორც ისტორიულ-მორალურ ფაქტორს: “მარტო თეორეტიკული განყენებული ცოდნა, თუ მასთან ერთად არ ვითარდება ორგანული ხასიათი, ზნე, ჩვეულება, გრძნობა, ნამდვილ ადამიანს ვერ შექმნის და ჩვენ ნორჩ საქართველოს რესპუბლიკას ნამდვილ მაღალ იდეალებით აღჭურვილ მოქალაქეების ნაცვლად, მისცემს არასასურველ მავნე ელემენტებს.“ მშობელთა წრე მოითხოვდა, აღმდგარიყო საღვთო სჯულის სწავლება სკოლებში და საგნის მასწავლებლებს თავად გადაუხდიდნენ ისინი ჯამაგირს. საგნის აკადემიური დრო უნდა განსაზღვრულიყო ჩვეულებრივ სასწავლო საათებში და არა გაკვეთილების შემდეგ. მაღალი მორალური პრინციპებიდან გამომდინარე, საღვთო სჯულის სწავლება აუცილებელი იყო, თუნდაც არა სავალდებულო საგნად.²¹¹

საპროტესტო შინაარსის სტატიები იბეჭდებოდა ოპოზიციურ გაზეთში “საქართველო”. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გაზეთი “საქართველო” წარმოადგენდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ბეჭდვით ორგანოს. 1915 წელს გამოქვეყნებული მეთაური წერილი ცხადპყოფს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მსოფლმხედველობას, რომელიც დროთა მანძილზე პარტიის მთავარ საპროგრამო ჩარჩოდ იქცა, მათ შორის, რელიგიის და რწმენის საკითხის მიმართაც.

1915 წელს ეკლესიის ავტოკეფალიის დაბრუნების საკითხი ჯერ კიდევ კითხვის ნიშნის ქვეშ იდგა. მაგრამ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარი ბეჭდვითი ორგანო მკაფიოდ აცხადებდა, რომ ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა სამომავლოდ ეროვნული თვითმმართველობის გარანტიას წარმოადგენდა. ქვეყნის სრული დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ კი “სკოლასა და ეკლესიას დიად ეროვნულ მიზნებს შევუკავშირებთ“, - წერდა გაზეთი.²¹² ცხადია,

²¹⁰ იქვე.

²¹¹ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N3, ფ.24.

²¹² გაზეთი “საქართველო“, 1915, N1, გვ.1.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიისთვის მართლმადიდებლური სარწმუნოება ქართველი ერის იდენტობის მთავარი განმსაზღვრელი იყო. შესაბამისად, არ იქნება გასაკვირი, თუ გაზეთის ფურცლებზე ამოვიკითხავთ საპროტესტო შინაარსის პუბლიკაციებს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოლიტიკის გამო ეკლესიასთან მიმართებით, ასევე საღვთო სჯულის სწავლების გაუქმებასთან დაკავშირებით.

1918 წელს დეკანოზმა კ. კელენჯერიძემ გამოაქვეყნა წერილი “საღვთო სჯულის სკოლიდან განდევნის გამო”. დეკანოზი აღნიშნავს, რომ მას სჯერა მთავრობის კეთილი მიზნების, სოციალიზმის დამკვიდრების ქვეყნის მომავალზე ზრუნვის შესახებ, მაგრამ საღვთო სჯულის მოსპობას სასწავლო დაწესებულებებიდან უსამართლობად მიიჩნევს. დეკანოზი კელენჯერიძე ერის პოლიტიკური არსებობის ერთ-ერთ გარანტად რელიგიას თვლის, განსაკუთრებით კი ქართველი ერის, რომლის ისტორია, კულტურა საუკუნეების მანძილზე გადაჯაჭვული იყო ქრისტიანულ რელიგიასთან: “ერის პოლიტიკური არსებობა ურელიგიოდ წარმოუდგენელია. ეგრეთვე არსებობა ქართველი ერისა, რომლის პოლიტიკური დ რელიგიური ზრდა შეხმატკბილებულად მიდიოდა წინ – ურელიგიოთ წარმოუდგენელია. ბიბლია, რომლის ნიადაგზედაც აღიზარდა ოქროს საუკუნის ქართველობა საუკეთესო მოძღვართა ხელმძღვანელობით, რამაც დაბადა საუკეთესო თვისებანი ქართველი ერისა – ხასიათის სიმტკიცე, ფაქიზი ზნეობა, ზრდილობა და თავის განწირვა მამულისათვის.”²¹³

ცხადია, რომ დეკანოზი ქართველი ერის იდენტობის განმსაზღვრელ ფაქტორად რელიგიას მიიჩნევს. რელიგია, რწმენა არის ყველაზე ძლიერი მარკერი ერის იდენტობის ფორმირებაში. ყველა ის აქტი ან ქმედება, რომელიც ოდნავ მაინც შეარყევს საუკუნეების მანძილზე მყარად ჩამოყალიბებულ ინსტიტუციას, აღიქმება ამ ინსტიტუციის წინააღმდეგ გადადგმულ ნაბიჯად.

გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიცისტიკა ქართული ეკლესიის და ერის იდენტობის განსაზღვრის შემაფერხებელ ფაქტორებად მეფის რუსეთის პოლიტიკასთან ერთად, სოციალისტური იდეოლოგიის გავლენებსაც მიიჩნევს. ერთმორწმუნე მეფის რუსეთის შოვინისტურმა პოლიტიკამ ქართველი ხალხის სამი საუნჯის - რწმენის, ენისა და სამშობლოს განცდა შებღალა. სტატიის ავტორი მღვდელი ალექსანდრე ოქროპირიძე მიიჩნევს, რომ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლები არაფრით ჩამოუვარდებიან შოვინისტურ რუსეთს ეკლესიის მიმართ რესპრესიულ პოლიტიკაში. ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა მცდარი წარმოდგენები შეიქმნეს რესპუბლიკანიზმის შესახებ. მაშინ როდესაც საფრანგეთსა და ევროპის სხვა ქვეყნებში ეკლესია სახელმწიფოსგან განცალკევებულია, მისი უფლებები არ არის შეკვეცილი, რასაც ვერ ვიტყვოდით საქართველოს ეკლესიის მაგალითზე: „დღეს დაიკეტა ყველა სასულიერო სასწავლებლები, გამოდევნილ და გათახსირებულ იქნა, ყველგან

²¹³ დეკანოზი კელენჯერიძე. “საღვთო სჯულის სკოლიდან განდევნის გამო,” *საქართველო*, 1918, N208, გვ.4.

მუდამ პირველ ნიადაგზე დაყენებული საღმრთო რჯული, რომელიც აფაქიზებდა და სულიერად ახერხებდა ჩვენს ახალ თაობას. სირცხვილი ჩვენთვის! ეს სამუდამოთ დალუპავს ჩვენს ეკლესიას და ერს, იმ ერს, რომელმაც სარწმუნოების წყალობით შეინარჩუნა ის, იგი ამაცობს და არსებობს!“²¹⁴ მღვდელი ალექსანდრე ოქროპირიძე ტოლობის ნიშანს სვამს ეკლესიასა და ერს შორის, რომელმაც სწორედ ეკლესიის დამსახურებით შეინარჩუნა თავისი იდენტობა და თვითმყოფადობა საუკუნეების მანძილზე.

საქართველოს პატრიარქმა მოიწვია მორწმუნეთა კრება, სადაც განიხილეს, როგორც თავად აღნიშნავდნენ, - ეკლესიის სავალალო მდგომარეობა. ისაუბრეს იმის თაობაზე, თუ რა ღვაწლი მიუძღვის ქართულ ეკლესიას საქართველოს ისტორიისა და კულტურის წინაშე. კათოლიკოს პატრიარქმა განიხილა ევროპული ქვეყნების მაგალითი, სადაც სარწმუნოება და რელიგია ინარჩუნებს თავის მნიშვნელობას, ხოლო საქართველოში კი ევროპის ეს გამოცდილება კვლავინდებურად არასწორად იყო გაგებული, რასაც შედეგად ეკლესიის დისკრედიტაცია მოჰყვა. პატრიარქი გამოთქვამდა შიშს იმის თაობაზე, რომ ამგვარი ანარქია საქართველოში რწმენის გაქრობასა და ნიჰილიზმს წარმოქმნიდა. ამიტომაც ის აყალიბებდა საორგანიზაციო საბჭოს, რომელიც შეუწყობდა სარწმუნოების განმტკიცებას ხელს. საბჭოში გაწევრიანდნენ ქართული საზოგადოების გამოკვეთილი სახეები. დეკანოზები: პროფესორი კორნელი კეკელიძე, კალისტრატე ცინცაძე და იასონ კაპანაძე. გენერალი ლავრენტი ბალუაშვილი და ივანე როსტომაშვილი. ასევე, პროფესორი – ივანე ჯავახიშვილი, ექვთიმე თაყაიშვილი, რაფიელ ივანიკვი (ინგილო) და იასონ ჯავახიშვილი.²¹⁵

ეკლესია საუკუნეების მანძილზე ქართველი ერის სულიერი და გონებრივი აღმზრდელი რომ იყო, - თითოეული იმ საგაზეთო სტატიის მთავარი იდეაა, რომელიც გაზეთ “საქართველოში” იბეჭდებოდა. „ივერიის ეკლესია ფრიად დამსახურებული, მცხოვანი დაწესებულებაა ჩვენს სამშობლოში“, - აღნიშნავს უცნობი ავტორი სტატიაში “ჩვენი ეკლესიის ცხოვრებიდან.”²¹⁶ ის კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობას ეწეოდა და ძნელბედობის ჟამს კი ქვეყანას ეროვნული ღირსების დამცველად ევლინებოდა. ისტორიულად ეკლესია სარწმუნოებრივი შემაკავშირებლის როლს ასრულებდა და იცავდა ერს ფიზიკური თუ სულიერი გადაგვარებისგან. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ეკლესიამ დაიბრუნა წარსული დიდების ღირსეულად გაგრძელების იმედი. ახალი წყობილება სახელმწიფო მმართველობის დემოკრატიულ პრინციპებზეა გადასული. ქვეყნის სუვერენიტეტს შინაური და გარეშე მტრებიც კი აღიარებენ. ამგვარი სოციალურ-პოლიტიკური წყობით ეკლესია ერთგვარ ექსპერიმენტულ გარემოებაში მოექცა: “ჩვენი აზრით, დიდი დანაშაული იქნება, რომ ეკლესიის სვე-

²¹⁴ მღვდელი ოქროპირიძე, ალექსანდრე. „საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას დალუპვა მოელის,“ *საქართველო*, 1920, N9, გვ.4.

²¹⁵ *საქართველო*, 1920, N9, გვ.4.

²¹⁶ N. “ჩვენი ეკლესიის ცხოვრებიდან,” *საქართველო*, 1920, N62, გვ.4.

ბედი მოუწესრიგებელი დარჩეს ახალ საქართველოში და მისი ინტერესები შეეწიროს თანამედროვე გარდამავალ სოციალ-პოლიტიკურ გატაცებებსა და ექსპერიმენტებს. ეკლესიურ-სარწმუნოებრივი დარგი მოითხოვს სერიოზულ ყურადღებას ჩვენ მორწმუნეთა და მათ ხელმძღვანელთაგან. ეკლესია არ არის უფულვებელსაყოფი დაწესებულება საქართველოში!”²¹⁷ ავტორი ყურადღებას ამახვილებს სასწავლებლებისა და სარწმუნოების ურთიერთმიმართების საკითხზე. აქაც აკრიტიკებს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას და როგორც სხვა ავტორები, ისიც ბრალს სდებს მათ რესპუბლიკანიზმის არასწორად გაგებისა და დამკვიდრების გამო. სხვადასხვა ევროპულ ქვეყნებში რესპუბლიკის დაარსებას უნივერსიტეტების დაარსება მოჰყვა, მაგრამ ეს არ გამხდარა მიზეზი ეკლესიის უფლებების შეზღუდვისა და სასულიერო სასწავლებლების დახურვის, - აღნიშნავს ავტორი. საგულისხმოა, რომ ავტორი ერთმანეთისგან მიჯნავს სახელმწიფო მმართველობით აპარატს და ეკლესიას, როგორც დამოუკიდებელ ინსტიტუციას, რომლის ფუნქციონირებაში ჩარევის უფლება სახელმწიფოს არ აქვს.

კათალიკოს პატრიარქმა ლეონიდე მწერილი მისწერა მთავრობის თავჯდომარეს ნოე ჟორდანიას, სადაც ის წუხილს გამოთქვამდა სახალხო განათლების სამინისტროს მიერ სასულიერო სასწავლებლებისთვის ქონება-შენობების, ხოლო მიწათმოქმედების სამინისტროს მიერ კი მიწების, სათიბების, წისქვილების ჩამორთმევის გამო. წერილიდან ჩანს, რომ პატრიარქი ლეონიდე ცდილობს ლოიალური იყოს სახელმწიფოსგან ეკლესიის გამოყოფის კანონპროექტის მიმართ იმ პირობით, თუ დაცული იქნება ამ ორ ინსტიტუციას შორის სამართლებრივი ურთიერთობები. კათალიკოს პატრიარქი ლეონიდე ითვალისწინებდა იმ გარემოებას, რომ ახალი მთავრობა სოციალისტური იდეოლოგიის იყო, რომელიც გამორიცხავდა ეკლესიის როლის გაძლიერებას: ”თანახმა ვარ, დიახაც დაშორდნენ ერთმანეთს, მაგრამ გამორებაშიც, სავალდებულოა სამართლიანობა და ჩვენ მარტო სამართლიან გაყოფას ვთხოვლობთ სახელმწიფოსგან და სხვა არაფერს“.²¹⁸ ეკლესიის მესვეურებისგან ამგვარი ურთიერთმიმართება განპირობებული იყო იმითაც, რომ 1920 წლის 24 მარტს გაზეთ “საქართველოში” გამოქვეყნდა დ. ჩიქოვანის საქართველოს ეკლესიის კონსტიტუციის პროექტი, რომელიც 57 მუხლისგან შედგებოდა. პროექტის მიხედვით, ყველა ტიპის ქონება, რაც ისტორიულად ივერიის ეკლესიას ეკუთვნოდა, საეკლესიო კრების მიერ იყო აღიარებული და ეკლესიის ცენტრალურ განკარგულებაში უნდა გადასულიყო. სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრება ავალეზდა დიდ საბჭოს შექმნათ საეკლესიო სასამართლო, რომელიც სრულიად დამოუკიდებელი იქნებოდა როგორც საეკლესიო, ასევე

²¹⁷ იქვე.

²¹⁸ ვარდოსანიძე, სერგო. „სეკულარიზმის ეკლესიური და საერო გაგება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)“, *ახალი ეპოქის დასაწყისი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921)*, (თბილისი: 2018), გვ.214.

ადგილობრივ აღმასრულებელ ორგანოთა ზეგავლენისგან და ა.შ.²¹⁹ თუმცა, ცნობილია, რომ როდესაც საქმე საეკლესიო ქონების გაყოფას შეეხო, კათოლიკოს-პატრიარქს ლეონიდეს ნოე ჟორდანიამ განუცხადა, რომ “ვერც შევქმნით სახელმწიფოს სახელმწიფოში.”²²⁰ ეს საყოველთაოდ ცნობილი ფრაზა საუკეთესოდ გამოხატავს მმართველი ელიტის პოზიციას სახელისუფლებო ვექტორის გაძლიერების კუთხით. იდეოლოგიური ინსტიტუციონალიზაცია მოითხოვდა სხვა იდეოლოგიური აპარატების, ამ შემთხვევაში, ეკლესიის როლის შეზღუდვას. სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობა საბოლოოდ გაფორმდა 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციის მე-16 თავში, სადაც ვკითხულობთ: “მუხლი 142. სახელმწიფო და ეკლესია განცალკევებულნი და დამოუკიდებელნი არიან. მუხლი 143. არც ერთ სარწმუნოებას არ აქვს უპირატესობა.”²²¹

დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკა საღვთო სჯულის სწავლებასთან მიმართებაში დღესაც მწვავე დებატების საგანია. კრიტიკულად განწყობილი ჯგუფი თვლის, რომ სახელმწიფოს პოლიტიკა ეკლესიის უფლებების შეზღუდვა და მისი ისტორიული მისიის უგულვებელყოფაა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, საქართველოს მთავრობასა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის ახალი ეტაპი წარიმართა, რომელიც გამოირჩეოდა აზრთა სხვადასხვაობითა და სიმძაფრით. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნავენ პირველი რესპუბლიკის მესვეურების ანტაგონისტური დამოკიდებულების შესახებ ეკლესიასთან მიმართებაში. მაგრამ, აქ ხაზგასასმელია ერთი გარემოება: პირველი რესპუბლიკა ეფუძნებოდა სეკულარული, დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის იდეას. მოდერნული ერი-სახელმწიფოს მშენებლობის იდეა დიდი ხანია განსხვავდებოდა ფეოდალური და ეკლესიის გავლენების მქონე პრიმატისგან. სეკულარიზმი, დემოკრატიული ქვეყნის პრინციპები, ერთიანი სამართლებრივი სახელმწიფოს და სამოქალაქო ცნობიერების იდეა მოითხოვდა ეკლესიის მხრიდან ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაურევლობას. თავის მხრივ, არც სახელმწიფოს ჰქონდა გადაჭარბებული უფლებამოსილება ჩარეულიყო საუკუნოვანი ინსტიტუციის საქმიანობაში. მაგრამ, დემოკრატიზმის პრინციპებიდან გამომდინარე, თვლიდა, რომ რომელიმე სარწმუნოებისათვის უპირატესობის მინიჭება სხვა სარწმუნოების ხელოვნურად დაჩაგვრა იქნებოდა, რადგანაც “ეკლესია თავისუფალი, დამოუკიდებელი კავშირია მორწმუნეთა შორის და სახელმწიფო მათ რწმენის საგანში არ ერევა.”²²² გარდა ამისა, დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის სხდომის ჩანაწერებში ვკითხულობთ: “ჩვენი რესპუბლიკა ერთიანი სახელმწიფოა და იგი უაღრესად დემოკრატიულია. არსებული

²¹⁹ საქართველო, 1920, N63, გვ.4.

²²⁰ საქართველო, 1920, N170, გვ.4.

²²¹ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921 (თბილისი: 1990), გვ.483.

²²² ერთობა, 1920, N155, გვ.1.

კანონმდებლობა უკვე აღიარა და უზრუნველყოფს ყველა მოქალაქის, განურჩევლად ეროვნებისა თავის არსებობას და განვითარებას. ასე არის სარწმუნოებრივ საკითხში, პოლიტიკურ და მოქალაქეობრივი უფლებების სფეროში.”²²³ მმართველმა პარტიამ თავიდანვე განსაზღვრა ეკლესიასთან ურთიერთობის პირობები და შეეცადა, რომ სარწმუნოება და სახელმწიფო აპარატი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ სუბიექტებად გარდაექმნა.

1.2. განათლების პოლიტიკა და მოქალაქე - ჯარისკაცის იდეა ქართულ ჯარში (1918-1921)

1918-1921 წლებში, ქართული ჯარის კულტურულ-საგანმანათლებლო განვითარება, პირველი რესპუბლიკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა. კარლ კაუცკი წიგნში „საქართველო. გლეხთა სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკა. შთაბეჭდილებანი და დაკვირვებანი“ ცალკე თავს უძღვნის რესპუბლიკის შეიარაღებულ ძალებს და აღნიშნავს, რომ „გენერალთა შემადგენლობამ ორი მიმართულება ჩამოაყალიბა; ერთი განათლების კუთხით და მეორე მიწათმოქმედების კუთხით. პირველი მიმართულება ჯარისკაცთა უწყვეტ განათლებაზე ზრუნავს და ზრდის როგორც მათ სამოქალაქო ცოდნას, ასევე მათ ტექნიკურ შესაძლებლობებს... ქართული სისტემა მილიტარიზმის სამოქალაქო ხასიათს ადასტურებს... ახალწვეულთა ჯარში სამხედრო სამინისტრო გამალებით აწარმოებს საგანმანათლებლო სახის საქმიანობას და საწყის ეტაპზე ჯარისკაცთა შორის დემოკრატიული პრინციპები ფართოდ ინერგება.“²²⁴ სახალხო გვარდიის მეორე ყრილობაზე კი, რომელსაც კარლ კაუცკი ესწრებოდა, მან აღნიშნა, რომ სახალხო გვარდია ქვაკუთხედია საქართველოს დემოკრატიისა.²²⁵

რუსეთის სახელმწიფოს დაშლისა და მისი შემადგენლობიდან ამიერკავკასიის ფაქტობრივი გამოსვლის შემდეგ, დაისვა ეროვნული შეიარაღებული ძალების შექმნის საკითხი. ცენტრალური მთავრობისგან არსებობდა ნებართვა ეროვნული ბატალიონებისა და სათადარიგო პოლკების დაარსების უფლების შესახებ.²²⁶ 1918 წელს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციაზე, ჩამოყალიბებული სახით გამოცხადდა სახელმწიფო აპარატის მშენებლობასთან ერთად, ქართული ჯარის ორგანიზაციული მოწყობის საკითხიც, რომლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი პუნქტი მისი კულტურულ-საგანმანათლებლო ხელშეწყობა იქნებოდა. ეს გულისხმობდა “დივიზიებთან არსებულ კულტურულ-განმანათლებელ სექციებთან შეთანხმებულს მუშაობას,

²²³ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.121.

²²⁴ კაუცკი, კარლ. *საქართველო. გლეხთა სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკა. შთაბეჭდილებანი და დაკვირვებანი* (თბილისი: თსუ, 2018), გვ.148-149.

²²⁵ *ერთობა*, 1920, N246, გვ.2.

²²⁶ ვადაჭკორია, შოთა, *საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები (XX), წიგნი I* (თბილისი: 2003), გვ.226.

რომ საერთო ძალით ავსწიოთ განათლება ჩვენს ახალ ჯარში, შევავაროთ სამშობლო, განვამტკიცოთ ჯარში საღი პატრიოტიზმი და ამნაირად ის გავხადოთ სრულ საიმედო შეიარაღებულ ორგანიზაციად.“²²⁷

ქართული მილიტარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკას სამოქალაქო შინაარსი ჰქონდა და ეფუძნებოდა მოქალაქე - ჯარისკაცის (ტერმინი ეკუთვნის სამხედრო მინისტრ გრიგოლ გიორგაძეს) შექმნის იდეას: „ჩვენს სამშობლოს ყოველთვის და განსაკუთრებით მის აღმშენებლობით პროცესში – ესაჭიროება ... შეგნებული მოქალაქე-ჯარიკაცი“, - აცხადებს გრიგოლ გიორგაძე.²²⁸ ეს გულისხმობდა ქართული ჯარის იდეოლოგიურ გარდაქმნას, ბოლშევიკური პროპაგანდისგან განთავისუფლებას და მის დემოკრატიულ პრინციპებზე დანერგვას. ეს პროცესი კი სწორედ ჯარისკაცის საგანმანათლებლო და კულტურული ტრანსფორმაციით უნდა განხორციელებულიყო. ამისათვის, პირველ რიგში, მნიშვნელოვანი იყო პირველი მსოფლიო ომის დამანგრეველი ზეგავლენისა და რუსეთის რევოლუციისგან გამოწვეული ანტიმილიტარისტული განწყობების დაძლევა: უდისციპლინობა, სამხედრო სამსახურისათვის თავის არიდება მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენდა: დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, ქართული ჯარის ჩამოყალიბების პროცესში გამოიკვეთა არც თუ ისე სახარბიელო გარემოებები. ეს განპირობებული იყო მორალურ-იდეოლოგიური ხასიათის პრობლემებით. მკლევარები, რომელთა ინტერესის სფეროში 1918-1921 წლების სამხედრო ისტორიის კვლევა შედის, აღნიშნავენ, რომ ქართული კორპუსისათვის ხშირი იყო უდისციპლინობის, სამხედრო სამსახურისათვის თავის არიდების და დეზერტირობის მცდელობები.²²⁹

მიუხედავად არსებული ნაკლოვანებებისა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ დღის წესრიგში მკაფიოდ დასვა ქართული ჯარის ახალი ფორმით აღორძინება. რაც მთავარია, ეს პროცესი უნდა წარმართულიყო არა მხოლოდ სამხედრო-პროფესიონალური თვალსაზრით, არამედ ჯარის საგანმანათლებლო, კულტურული და სამოქალაქო ცნობიერების გაზრდის კუთხითაც. ჯარში კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის მთავარი მიზანი დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის “შეგნებული მფარველი ძალის შექმნაა, რასაც ჩემი აზრით – უაღრესი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ექნება ჩვენი ნორჩი რესპუბლიკის გამაგრება-განმტკიცების საქმეში”, - აცხადებდა სამხედრო მინისტრი გრიგოლ ლორთქიფანიძე.²³⁰ ამიტომაც, დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე უახლოეს ხანებში სამხედრო მინისტრმა შექმნა საგანგებო კომისია პოლკოვნიკ მაჭავარიანის თავჯდომარეობით, რომელსაც უნდა

²²⁷ რესპუბლიკის ჯარი, 1918, N1, გვ.4.

²²⁸ რესპუბლიკის ჯარი, 1918, N4, გვ.1.

²²⁹ სილაქაძე, დიმიტრი. „საქართველოს პირველი რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების ფორმირების შემაფერხებელი ფაქტორები,“ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გახსნება 100 წლის შემდეგ-მოდელი ევროპისათვის? (თბილისი: 2018), გვ.224-225.

²³⁰ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი Nა, საქმე N1072, გვ.4.

წარმოედგინა არმიაში კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის გეგმა.²³¹ მალევე ჯარისკაცებისათვის სამხედრო ნაწილებში დაარსდა სამკითხველოები; მათ ლექციებს უტარებდნენ იმ დროისათვის გამოჩენილი ქართველი ინტელექტუალები: ივანე ჯავახიშვილი, ვასილ ბარნოვი, სარგის კაკაბაძე, და ა.შ. ჯარისკაცები ესწრებოდნენ კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებს; 1919 წელს თბილისში, ქუთაისსა და ფოთში დაარსდა ე.წ. “ჯარისკაცთა უნივერსიტეტები”. ასევე დაარსდა სამხედრო თემატიკის ჟურნალ-გაზეთები: “ჯარი და ერი”, “ჯარისკაცი”, “რესპუბლიკის ჯარი”, “მხედარი”.

საარქივო მასალებში მოიპოვება ერთ-ერთი იუნკრის მოგონებები „თბილისის ბრძოლა. სამხედრო სკოლის ბრძოლის ეპიზოდები.“ მოგონებები აღწერენ წითელი არმიის შემოჭრის ეპიზოდებს 1921 წლის თებერვალში და იუნკრების ბრძოლას მათ წინააღმდეგ. მოგონებები დაწერილია საბჭოთა ოკუპაციიდან 50 წლის შემდეგ, 1971 წელს. ავტორის ვინაობა უცნობია. ამიტომ, მას უცნობი იუნკრის სახელით მოვიხსენიებთ. უცნობი იუნკერი იხსენებს პირად საუბარს საქართველოს შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალ გიორგი კვინიტაძესთან, სამხედრო სკოლის დაარსების და მისი ეროვნული მნიშვნელობის შესახებ. აქ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ სამხედრო სკოლის დაარსება არ ყოფილა მხოლოდ სამხედრო და საბრძოლო სტრატეგიების შესასწავლი ადგილი. მას კულტურულ-საგანმანათლებლო ფუნქციაც ენიჭებოდა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, სახელმწიფო დაწესებულებების გაეროვნულების პროცესის დაწყებასთან ერთად, საჭირო გახდა ეროვნულ ნიადაგზე დაფუძნებული სამხედრო სკოლის არსებობაც. სწორედ ამის დამოწმებაა ეს საარქივო დოკუმენტიც. როგორც გენერალ კვინიტაძესთან საუბრით ირკვევა, „უმეტესობის აზრი იყო, რომ სახელი აგველო რუსულ სახელის უშუალო თავმნიდან და დაგვერქო „სამხედრო სასწავლებელი“, ხოლო თვით სამხედრო განათლება მაქსიმალურად ყოფილიყო შეკვეცილი გაწრთვნის და თეორიული სწავლების პრაქტიკული მინიმუმით. ... ეს უნდა ყოფილიყო არა სასწავლებელი, არამედ ქართული სამხედრო აზროვნების სამკედლო, ქართული სამხედრო დოქტრინის კათედრა; ამიტომ მისი ნამდვილი სახელი უფრო სამხედრო სკოლა იყო, ვიდრე რუსულიდან ნათარგმნი სამხედრო სასწავლებელი. გარდა ამისა, მე არ მწამდა გაწრთვნა მხოლოდ იარაღის ხმარებაში, მე მსურდა აღზრდა ქართული სულით. ამიტომ იყო, რომ გარდა ფართო სამხედრო თეორიულ საგნებისა, სპეციალურად გავიყვანე, რომ სამხედრო სკოლაში გასწავლიდნენ ისეთ არასამხედრო საგნებს, როგორც ქართული ენის სიტყვიერებას და საქართველოს საერთო ისტორიას. ამისთვის მოწვეულნი იქმნენ ისეთი საუკეთესო პროფესორები იმ საგნებისა, როგორც ვასო ბარნოვი და ს. კაკაბაძე. რასაკვირველია, ეს დროებითი და გარდამავალი ზომა იყო, სანამ სასწავლებლები მოგვაწოდებდნენ სრულიად ქართულად აღზრდილ

მოწაფეებს“.²³² მართლაც, სკოლის სტრუქტურისა და შემადგენლობის შესახებ მასალებში ვკითხულობთ, რომ უმცროსი კურსის ლექტორები იყვნენ ვასილ ბარნოვი ქართული ლიტერატურის დარგში. საქართველოს ისტორიას კი სარგის კაკაბაძე ასწავლიდა. სამხედრო სკოლაში სწავლობდნენ ფრანგულ, გერმანულ და სომხურ ენებსაც. ეს შეხედულება სამხედრო სკოლის დამაარსებლისა და მომავალ მთავარსარდლისა ისტორიამ ასი პროცენტით გაამართლა, როგორც ბრძოლის ველზე, ისე ცხოვრების სხვა სარბიელზე ბრძოლით საქართველო სამხედრო სკოლის მოწაფეებისა, - აღნიშნავს უცნობი იუნკერი.²³³

უკვე აღვნიშნეთ, რომ პირველი რესპუბლიკის ჯარისკაცს არა მხოლოდ სამხედრო საქმიანობისა და საბრძოლო ტექნიკის ზედმიწევად ცოდნა ევალებოდა, ის პირველ რიგში, დემოკრატიული ქვეყნის მოქალაქედ, მოქალაქე-ჯარისკაცად უნდა ჩამოყალიბებულიყო. მოქალაქე-ჯარისკაცის კულტურულ-განმანათლებელი აღზრდის შესახებ წარმოდგენებს ვეცნობით ჟურნალის “რესპუბლიკის ჯარი” სტატიამი “კულტურულ-განმანათლებლური მუშაობა ჯარში.”²³⁴

ჯარისკაცის კულტურულ-საგანმანათლებლო აღზრდა ნაციონალურ საფუძველებზე ორი მიმართულებით უნდა წარმართულიყო: აღმზრდელობითი და საგანმანათლებლო. პირველი მიმართულება გულისხმობდა ჯარისკაცის სამხედრო დისციპლინის, მეორე კი, - მისი მოქალაქეობრივი თვითშეგნების განვითარებას. სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბება პირდაპირ იყო დაკავშირებული მის ეროვნულ ცნობიერებასთან: საკუთარი ქვეყნის ისტორიის, გეოგრაფიის ცოდნა, მისი პოლიტიკური და სოციალური პერსპექტივების გააზრება, განსხვავებების ძიება თანამედროვე და წარსულ სახელმწიფო წყობილებებს შორის, ასევე ისტორიული გმირებისა თუ თანამედროვე, გამოჩენილ მოღვაწეთა ღვაწლის შესწავლა, - მიზნად ისახავდა განათლებული მოქალაქე-ჯარისკაცის ჩამოყალიბებას. სტატიის ავტორის აზრით, ჯარისკაცის ამგვარი აღზრდა, სადაც პრიორიტეტი მისი ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებას მიენიჭებოდა, განსაკუთრებით მნიშველოვანი იყო საქართველოს მსგავსი ქვეყნისათვის, რადგანაც ის საუკუნეების მანძილზე იყო დამონებული და წართმეული ჰქონდა საკუთარი სამშობლოს განცდის უფლება.

საარქივო მასალებში ვნახულობთ პოლკოვნიკ ტიტე ართმელაძის მოხსენებას სამხედრო მინისტრისადმი, სადაც დეტალურად არის აღწერილი ჯარისკაცის საგანმანათლებლო პროექტი სახელწოდებით: კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის გეგმა: “ჯარისკაცთა უნივერსიტეტი.”²³⁵

ტიტე ართმელაძეს მიენიჭა სამხედრო სამინისტროსგან განსაკუთრებული ნდობა და დაინიშნა სამხედრო სამინისტროსთან არსებული კულტურულ-

²³² სცსსა, ფონდი N 1969, ანაწერი N4, საქმე N15, ფ.10-20.

²³³ იქვე.

²³⁴ გ.ბ. „კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა ჯარში,“ *რესპუბლიკის ჯარი*, 1918, N1, გვ.6. N2. გვ.12.

²³⁵ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ.44.

განმანათლებელი სექციის ხელმძღვანელად.²³⁶ მოხსენებაში პოლკოვნიკი ტიტე ართმელაძე ხაზს უსვამს ქართული ჯარის შექმნის მნიშვნელობასთან ერთად, ჯარის კულტურულ - საგანმანათლებლო მუშაობის მნიშვნელობასაც. მისი აზრით, ქართველი ერის ფიზიკური არსებობა, ასევე დემოკრატიული რესპუბლიკის უზრუნველყოფაც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მისი დამცველი ძალის შექმნასთან. თუ ქვეყანას თავისი ჯარი არ ეყოლებოდა, მაშინ მას მუდმივი საფრთხის ქვეშ მოუწევდა ყოფნა. “საკუთარი ძალა კი მაშინ შეიძლება იყოს საიმედო და ურყევი, მაშინ შეძლებს ჩვენი ერის ფიზიკური არსებობის უზრუნველყოფას, როცა მის მძლეთა-მძლეობას საფუძვლად მოვალეობის შეგნება დაედება.”²³⁷ ამ მიზნის მისაღწევად ჯარში ისეთი პირობების შექმნა იყო საჭირო, რომლის შემწეობითაც სამშობლოს მოვალეობის მოხდა ჯარისკაცისათვის ღირსების საქმე იქნებოდა. ასევე, ჯარის კულტურულ-განმანათლებლური მუშაობა მეტად გააღვივებდა ჯარისკაცის საკუთარი ოფიცრებისადმი სიყვარულსა და პატივისცემას და მორჩილებას, რაც ასე მნიშვნელოვანი იყო ახლადშექმნილი საჯაროსო ერთეულებისათვის დისციპლინის განმტკიცების საქმეში. აქ პოლკოვნიკი შედარებას აკეთებს ძველი რეჟიმისა და ახალი დროების ჯარისკაცებს შორის და მიაჩნია, თუ ძველი რეჟიმის ჯარისკაცი მუდმივად ცდილობდა მოვალეობებისგან გაქცევას, დღევანდელი ჯარისკაცი შეეცდებოდა სამსახურში წავიდეს. “აი, ასეთი მნიშვნელობა ექნება საიმედო ძალის შექმნაში ჯარისკაცთა უნივერსიტეტის, საგუნდო და საათასეულო სკოლების ჯარში მკვიდრ ნიადაგზე დაყენებას.”²³⁸ ამ ყველაფრისათვის პოლკოვნიკი ითხოვდა დაფინანსებას. მან წარადგინა შტატებისა და ხარჯების პროექტიც. მათ შორის, ჯარისკაცებისათვის აუდიტორიების, სცენისა და სკოლების, საგარნიზონო კლუბის მოსაწყობი ხარჯთაღრიცხვაც. ასევე ხარჯები შესაფერისი შინაარსიანი წიგნების გამოსაცემად, სასწავლო და საკანცელარიო ნივთების შესაძენად.²³⁹

პროექტის მიხედვით, ჯარისკაცის განათლება სამი საფეხურისგან შედგებოდა: საგუნდო (ასეული) სკოლის, ათასეულის (ბატალიონი) სკოლისა და ჯარისკაცთა უნივერსიტეტისაგან. საგუნდო სკოლის ტექნიკურად მოწყობა დაევალებოდათ ათასეულების უფროსებს. საგუნდო სკოლაში ჯარისკაცები შეისწავლიდნენ ელემენტარულ წერა-კითხვას და ანგარიშს. საათასეულო სკოლა წარმოადგენდა მეორე საფეხურს. აქ სწავლების მეთოდად განიხილებოდა საუბარი ჯარისკაცთან. საათასეულო სკოლა შედგებოდა იმ ჯარისკაცებისგან, რომლებმაც უკვე იცოდნენ წერა-კითხვა და ისინი აქ მოისმენდნენ დამატებით ლექციებს ქართული სიტყვიერებიდან და საქართველოს ისტორია-გეოგრაფიის შესახებ.²⁴⁰

²³⁶ საქართველოს რესპუბლიკა, 1919, N173, გვ.1.

²³⁷ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ.14.

²³⁸ იქვე.

²³⁹ იქვე.

²⁴⁰ იქვე.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ჯარისკაცთა განათლების მესამე საფეხური - ჯარისკაცთა უნივერსიტეტი. უნივერსიტეტში სწავლების მეთოდოლოგიასთან ერთად, დაწვრილებით არის განხილული სასწავლო პროგრამები მეცნიერების სავალდებულო თუ არჩევითი დარგებიდან. სწავლების პროცესში ლექტორს უნდა გაეთვალისწინებინა სამი გარემოება: 1. მას ევალებოდა ჯარისკაცებისათვის მასალის გადაცემა მათთვის გასაგებ და უბრალო ენაზე, რომელიც მოკლებული იქნებოდა გადატვირთულ სამეცნიერო დასაბუთებებს. 2. ლექციის მომზადებისას ლექტორს უნდა შეეწყო ხელი ჯარისკაცის ზნეობრივ-გონებრივი განვითარებისათვის და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, - ჯარისკაცის ქვეყნის წინაშე მოვალეობის განმტკიცების უზრუნველყოფისათვის. პოლკოვნიკ ართმელაძის აზრით, ლექციები არ უნდა ყოფილიყო პროპაგანდისტული ხასიათის რომელიმე პოლიტიკური პარტიის სასარგებლოდ, რადგანაც “ყველა ჩვენში არსებულ პოლიტიკური პარტიების საერთო ინტერესს აქ ის უნდა შეადგენდეს, რომ ერთი მხრით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამცველი ძალა იქედება, მეორე მხრით, ხალხს, ჯარის-კაცების სახით, შეგნებული მეზობლები დაუბრუნდებათ და მესამეთ კი ასეთნაირათ განვითარებულ მომზადებული მეზობელი შეგნებული წევრი გახდება არამც თუ მარტო საზოგადოებისა, არამედ თვით იმ პარტიებისთვისაც კი, რომლის რწმენასაც ის იზიარებდა, ან გაიზიარებს.”²⁴¹

დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებამ და საქართველოს დამოუკიდებლობამ, ქართველი ერი, ამ შემთხვევაში კი, ქართველი ჯარისკაცი ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა. მისი ცნობიერება თანამედროვე დროისათვის შესაფერისი საჭირობოროტო საკითხებით აღიჭურვა: “აქ შესაფერისი ლექციებით უნდა გაშუქებულ იქნას ის საკითხები, რომლებიც გართულებულმა ცხოვრებამ, ჩვენი დამოუკიდებლად არსებობამ წამოუყენა ყოველ მოქალაქეს და ჯარისჯაცს.”²⁴² თანამედროვე ცხოვრებისათვის ასეთ შესაფერისი საკითხებს კი წარმოადგენდნენ:

1. საერთაშორისო ომი და მისი გამომწვევი მიზეზები.
2. რუსეთის რევოლუცია, მისი მიზეზები, ეკონომიკური და ნაციონალური.
3. რევოლუციის ორი პერიოდი: დროებითი მთავრობა და ოქტომბრის გადატრიალება.
4. ბოლშევიკთა გადატრიალების მიზეზები და შედეგები.
5. რუსეთის დარღვევა, ჯარების მიერი ფრონტის დატოვება, და ამიერ-კავკასიის ტრაგედია.
6. ამიერკავკასიის სეიმი და მისი უილაჯობის მიზეზები.
7. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების აუცილებლობა.

²⁴¹ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ.20.

²⁴² იქვე.

8. ისტორიული ფაქტები ამ საკითხისა: ძველი საქართველოს უკანასკნელი დღეები. ირაკლი მეორე.

9. საქართველოს რუსეთთან შეერთება, ამის მიზეზები.

10. რუსეთის მიერ ხელშეკრულების დარღვევა.

11. საქართველოს მდგომარეობა- რუსეთის მფარველობის ქვეშ-მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში.

12. რუსეთის ჯარის მიერ კავკასიის ფრონტის დატოვების ისტორიული მნიშვნელობა.

13. ორი გზა: რუსეთი და ჩვენ.

14. დემოკრატიული რესპუბლიკა და საბჭოთა რესპუბლიკა.

15. ჩვენი ერის სახელმწიფოებრივი მუშაობა: დამფუძნებელი კრების მუშაობა.

16. ძირითადი კანონები და ადგილობრივი თვითმმართველობანი.

17. აგრარული საკითხი: შესაძლებელი ფორმები მისი გადაწყვეტისა.

18. დაწვრილებითი ახსნა ჩვენში არსებული აგრარული პოლიტიკისა. კერძო საკუთრების და გამოსყიდვის პრინციპი.

19. ჩვენი რესპუბლიკის ფინანსური მდგომარეობა.

20. ქალაქის ფული და მისი კურსის დაცემის მიზეზი. სიმვირე. სურსათისა და საქონლის ნაკლებობა.

21. ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრენი. რა შედეგები მოჰყვება მათ გამოყენებას.

22. ვერსალის კონფერენცია, ზავი და ჩვენი საერთაშორისო მდგომარეობა.

23. რამ შეუწყო ხელი ჩვენი ევროპის მიერ ცნობას.

24. დროებითი ხასიათი ჩვენი სახელმწიფოს ეკონომიური და ფინანსური კრიზისისა.

25. აგრონომიიდან.

26. მედიცინიდან.

27. კოოპერაციიდან.

ამ ჩამონათვალში ვხედავთ, რომ ჯარისკაცი-მოქალაქე სრულიად მოცული და ინფორმირებული უნდა ყოფილიყო მიმდინარე მოვლენებით და მას უნდა შესძლებოდა მიმდინარე მოვლენების სწორად შეფასება.

გარდა პოლიტიკური და ისტორიული მოვლენების სწორი გაანალიზებისა, ჯარისკაცის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულს მოეთხოვებოდა ქართული ლიტერატურის ცოდნაც, რომელიც პროექტის მიხედვით, ცალკე მეცნიერებათა დარგად მოიაზრებოდა საქართველოს ისტორიასა და გეოგრაფიასთან ერთად. თუ დავაკვირდებით სიას, ვნახავთ, რომ ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიიდან საგანგებოდ არის შერჩეული ისეთი ნაწარმოებები, რომლებიც გარდა უმაღლესი ქართული ლიტერატურული ნიმუშებისა, მოქალაქე-ჯარისკაცისათვის, ეროვნული ცნობიერების და ეროვნული იდენტობის განსაზღვრის სანიმუშო მაგალითებსაც წარმოადგენენ. ეს ნაწარმოებებია:

II. ცალკე მეცნიერებათა დარგიდან

1. ქართული სიტყვირების მოკლე მიმოხილვა. ა/ შოთა რუსთაველი. I) ვეფხისტყაოსნის მოკლე შინაარსი ზეპირად. 2/ პირველი და მეორე თავის ლექტორის მხრიდან წაკითხვა სანიმუშოდ. 3/ რამდენიმე სენტენცია საზეპიროდ.

2. ნიკოლოზ ბარათაშვილი – ბედი ქართლისა.

3. რაფიელ ერისთავი – ლექსი გლეხის ცხორებიდან. ბერუას ჩივილი. სესიას მოთქმა დ სხვ. ასპინძის ომი.

4. ილია ჭავჭავაძე – დიმიტრი თავდადებული. კაკო ყაჩაღი. კაცია-ადამიანი და გლახის ნაამბობი. შინაარსის ზეპირად გადაცემა და ზოგიერთი სანიმუშო ადგილების ზეპირად წაკითხვა.

5. აკაკი წერეთელი – ალექსი. ბაგრატ დიდი. თორნიკე ერისთავი. ნათელა. ნაცარქექია. კიკოს ნაამბობი.

6. ალექსანდრე ყაზბეგი – ელგუჯა, ელისო, მოძღვარი.

7. ეგნატე ნინოშვილი – მოსე მწერალი, პალიასტომის ტბა. განკარგულება. გოგია უიშვილი.

8. გიორგი წერეთელი – კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა.

III. საქართველოს გეოგრაფია

1. ცა და დედამიწა. ზღვა და ხმელეთი.

2. მზე, მთავრე და ვარსკვლავები

3. ღრუბელი, წვიმა, სეტყვა, თოვლი, ქარი და ცისარტყელა

4. სითბო დედამიწის გულში, მიწისძვრა.

5. დედამიწის სახე და მისი ტრიალი ღერძის გარშემო.

6. საქართველოს საზღვრები, მდინარეები, მთები და ჰავა. მიმოსვლის საშუალებანი.

7. ქართლი/ ფიზიკური და კონოგრაფიული მიმოხილვა.

8. კახეთი.

9. დასავლეთ საქართველო – იმერეთი, სამეგრელო, გურია, სვანეთი, აჭარა.

10. აფხაზეთი.

11. მეზობელი ხალხების, სახელმწიფოების, სომხების, აზერბაიჯანის, ოსმალეთის, რუსეთის მოკლე გეოგრაფიული მიმოხილვა და საქართველოსთან შედარება.

12. მოკლე გეოგრაფიული, ეკონომიკური და სახელმწიფოებრივი ცნობები ევროპის და ამერიკის განათლებულ ხალხთა ცხორებიდან.

IV. ისტორია

მოკლე ისტორიული მიმოხილვა თამარ მეფის ეპოქამდე.

1. თამარ მეფე

2. საქართველოს დანაწილება სამეფოებად და სამთავროებად.

3. შაჰ-აბაზის დამოკიდებულება საქართველოსთან

4. გიორგი სააკაძის თავგადასავალი

5. ერეკლე მეფე
6. რუსეთთან ხელშეკრულების ისტორია / ამერეთში და იმერეთის სამთავროებში.
7. რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლა / მთიულეთი, იმერეთი, თავადაზნაურთა შეთქმულება 1830 –იან წლებში.

საუბრის სახით:

1. საიდან წარმოსგდა ჯარი და რა არის დისციპლინა, დისციპლინა, როგორც აუცილებელი პრობა ჯარის არსებობისა.
 2. ჯარი და ხალხი, მათი შორის დამოკიდებულება.
 3. ჯარში მტკიცე დისციპლინის არსებობდა თვით ჯარისკაცების ინტერესს შეადგენს.
 4. როგორი მნიშვნელობა აქვს მტრის ბანაკში შიშის გრძნობის აღძვრას გამაჯვების მოპოვების საქმეში.
 5. მტრის ბანაკში შიშის გამოსაწვევად როგორი იერიშით წასვლაა საჭირო მტერზედ.
 6. მოგერიების დროს როგორი მოქმედებაა საჭირო- მოიერიშე ჯარში შიშის გრძნობის გამოსაწვევად. სწრაფად საფარის გაკეთების მნიშვნელობა. მდებარეობასთან შეგუების და შარში სწრაფად გაშლის მნიშვნელობა – ბრძოლის დროს.
 7. წესრიგისა და სულიერი სიმშვიდის შენარჩუნების მნიშვნელობა უკან დახევის დროს. უწესრიგოდ უკან დახევის გამანადგურებელი შედეგი.
 8. იერიშის შემდეგ სწრაფად წესრიგის აღდგენისა და მტრისათვის დაშენის მნიშვნელობა გამარჯვების შენარჩუნების საქმეში.
 9. რა მნიშვნელობა აქვს განკარგულების სწრაფად და სისწორით შესრულებას თვით ჯარისკაცთა სიცოცხლის შენარჩუნების საქმეში და სხვა.²⁴³
- დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე საჭირო გახდა პროპაგანდისტული ღონისძიებების ჩატარება ქართულ ჯარში. ამ თვალსაზრისით, სამხედრო თემატიკის ჟურნალ-გაზეთებში, სპეციალურ პროპაგანდისტულ რუბრიკებს ბეჭდავდნენ, რომლებიც მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენენ საგანმანათლებლო პოლიტიკის გააზრებისათვის 1918-1921 წლების ქართულ ჯარში: ერთი მხრივ, ყოველი მათგანი პროპაგანდისტული ხასიათისაა, მეორე მხრივ, აცნობს ჯარისკაცს საქართველოს ისტორიას, უამბობს ქართველი მეფეების ბრძოლების შესახებ და ამგვარად ამდაფრებს პატრიოტულ-ეროვნულ მოტივებს ჯარისკაცის ცნობიერებაში.
- 1921 წელს ჟურნალ “სახალხო გვარდიელში” დაიბეჭდა სტატიების სერია, სადაც აღწერილი იყო სახალხო გვარდიის 1920 წლის სამოქმედო ანგარიში და შეფასებები. სამხედრო და მილიტარისტული მოქმედებებისა გარდა, ყურადღება

²⁴³ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ. 20-21-23-24.

დაეთმო სახალხო გვარდიის კულტურულ-შემოქმედებითი მოღვაწეობის შეფასებასაც. სტატიაში “სასოფლო-სამეურნეო და კულტურულ-განმანათლებელი მოძრაობა სახალხო გვარდიაში 1920 წ.” ვკითხულობთ, რომ სახალხო გვარდიის მთავარი შტაბის კულტურულ-განმანათლებელმა განყოფილებამ 1920 წელს უფრო მეტი გავრცელება ჰპოვა. სახალხო გვარდიაში გააფართოვა კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა, ატარებდა ლექციებს სოციალისტურ-პოლიტიკური მოძღვრების შესახებ, ავრცელებდა ლიტერატურას. ელემენტარული ცოდნის მისაღებად, სახალხო გვარდიის მთავარმა შტაბმა მოაწყო წერა-კითხვის შესასწავლი სკოლები, გამართა საღამოები, ჩაატარა სახალხო და საოპერო წარმოდგენები. სხვადასხვა დანაყოფებში გაიხსნა სამკითხველოები და ბიბლიოთეკები. განყოფილება ყურადღებას აქცევდა გვარდიის მუდმივ და მთავარ ნაწილებს და კულტურულად ჩამორჩენილ რაიონებს. ასევე, აგზავნიდა მომხსენებლებს, რომლებიც ლექციებს ატარებდნენ და აზიარებდნენ გვარდიელებს თანამედროვე დემოკრატიული საქართველოს წეს-წყობილებას, აცნობდნენ ევროპული ქვეყნების ისტორიას, პოლიტიკურ წყობილებას. თბილისის სახელმწიფო თეატრებში გვარდიელებისათვის გაიმართა დრამატული და საოპერო წარმოდგენები. დუშეთში, თბილისის გვარდიის ბატალიონში, გვარდიის საარტილერიო ბრიგადაში გაიხსნა სპეციალური თეატრები ჯარისკაცებისათვის; ახალციხეში, ცხინვალში მოეწყო კინო ჩვენებები. ფრონტზე ვცელდებოდა ჟურნალ-გაზეთები: “საქართველოს რესპუბლიკა”, “სახალხო საქმე”, ჟურნალი “სახალხო გვარდია“, კარლ კაუცკის წიგნები და ა.შ. ამავე წელს დაიწყო მუშაობა საისტორიო წყაროების გვარდიელთათვის მოსაგროვებლად.²⁴⁴

ქართულ ჯარს და გვარდიას ლექსებს უძღვნიან ქართველი გამოჩენილი პოეტები გალაკტიონ ტაბიძე, გიორგი ქუჩიშვილი. მაგალითისთვის, დავასახელებთ გიორგი ქუჩიშვილის ლექსს:

გვარდია

*შეხედეთ, რა ამბავი აქვთ
ჩვენს მედგარ შევარდნებსა,
დედა სამშობლოს საზღვრებზე
მთებიდან მთებზე მფრენებსა,
თავისუფლების დარაჯებს
და დროშის დამამშვენებსა!
გული მიმღერის, როდესაც
ვხედავ ჩვენ გვარდიელებსა,
შოთა რუსთაველის რაინდებს,
ავთანდილ-ტარიელებსა,
ქაჯეთის ციხის ამლებთა,
ნესტანის გამომხსენელებსა!²⁴⁵*

²⁴⁴ ჟურნალი „სახალხო გვარდიელი“, 1921, N2, გვ.10.

²⁴⁵ სახალხო გვარდიელი, 1921, N2, გვ.8.

სახალხო გვარდიის მთავარი შტაბის კულტურულ-განმანათლებელ სექციას ჰქონდა თავისი მიზნები. კერძოდ კი, ითვლებოდა, რომ თანამედროვე გვარდიას არა მხოლოდ სამხედრო-თავდაცვითი, არამედ პოლიტიკურ - ისტორიული როლი უნდა შეესრულებინა დემოკრატიული ქვეყნის გაერთიანებისა და გაძლიერების საქმეში. მას მიზნად უსახავდნენ საზოგადოებრივი, სოციალისტური და დემოკრატიული მოძღვრების გაძლიერებას. დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო საქმის მესვეურებს სწამდათ, რომ მოქალაქე-ჯარისკაცი თავის ამ მისიას პირნათლად შეასრულებდა, რადგან „ისტორიამ ქართველ ჯარისკაცს განსაკუთრებით სასახელო როლი არგუნა. იმ დროს როდესაც მთელ დედამიწაზე ჯარისკაცი მხოლოდ იარაღი იყო გაბატონებული კლასების ინტერესების დასაცავად, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ჯარისკაცი იმედია დემოკრატიისა, თავმდებია, რომ მშრომელ მასას ხელიდან არ გაუსხლტდება ბრძოლით მოპოვებული თავისუფლება.“²⁴⁶

მოქალაქე-ჯარისკაცის მოქალაქეობრივი დანიშნულების შესახებ ვკითხულობთ სტატიაში “კულტურული მუშაობა ჯარში”, რომელიც არა ოფიციალურ განყოფილების სვეტში გამოქვეყნდა ჟურნალში „რესპუბლიკის ჯარი.“²⁴⁷ კულტურული მუშაობის გარეშე შეუძლებელია ჯარის სრულფასოვანი გაწვრთნა თუნდაც სამხედრო თვალსაზრისით. კულტურული ცხოვრებით დაინტერესება, მასებში ცოდნისადმი მისწრაფების გაღვივება ერის ბრწყინვალე განვითარების საწინდარია. სწორედ ცოდნა და განათლება აღვივებს ადამიანის და მათ, შორის ჯარისკაცის ეროვნულ ცნობიერებას, სამშობლოს სიყვარულს და მის მოქალაქეობრივ შეგნებას. მხოლოდ მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის მქონე ჯარისკაცს შეუძლია საკუთარი ქვეყნის დაცვა და მისთვის თავგანწირვა: “ბრძოლოს ველზე შეიძლება დამარცხდეს, მაგრამ საღი ეროვნული გრძნობა, სამშობლო და თავისუფლების მოვალეობის შეგნება მოქალაქეობრივი ვალდებულება, - თუ სავსებით განმტკიცებულია მასაში, - იგი არასდროს დამარცხდება და სხვის უცხო ძალის სათრეველად არ გახდება. ამ სულის და შეგნების დამკვიდრება-განმტკიცებაში კი კულტურულ განვითარებას და განათლების ფართოდ გავრცელებას უსათუოდ პირველი ადგილი უკავია.”²⁴⁸ კულტურა და განათლება აცნობს მოქალაქე – ჯარისკაცს თავის სამშობლოს, მის ისტორიასა და წარსულს, ასწავლის, როგორ ემსახუროს მას. წარსული დიდების ან მარცხის ზედმიწევნით ცოდნა ეხმარება ჯარისკაცს ვის უნდა დაიცვას მან აწმყოში. მხოლოდ ასეთი ცოდნით და ამასთანავე, იარაღით აღჭურვილი უფრო მედგრად დაიცავს სამშობლოს.²⁴⁹

²⁴⁶ პოდპორუჩიკი იოსავა. „პატარა წერილები“, *რესპუბლიკის ჯარი*, 1918, N3, გვ. 10.

²⁴⁷ „კულტურული მუშაობა ჯარში“, *რესპუბლიკის ჯარი*, 1919, N9, გვ.8.

²⁴⁸ იქვე.

²⁴⁹ „სწავლა-განათლება ჯარში“, *რესპუბლიკის ჯარი*, 1919, N13, გვ.6-7.

როგორც ვიცით, დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე, დაიწყო სხვადასხვა ადმინისტრაციული და სახელმწიფო დაწესებულებების ნაციონალიზაციის პროცესი. გამონაკლისი არც ქართული ჯარი და გვარდია აღმოჩენილა, მით უფრო, რომ მისი ნაციონალიზაცია პირდაპირ იყო დაკავშირებული ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების იდეასთან. ქართული ენის გაძლიერებას სახელმწიფო აპარატის მშენებლობაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ პროცესს ვერც ჯარი და გვარდია გამოაკლდებოდა და სახალხო გვარდიის პირველმა ყრილობამ დაადგინა, რომ გვარდია გადასულიყო საქმის ქართულად წარმოებაზე. ჯარის ნაციონალიზაციამ არაქართველ მოსახლეობაში პროტესტი გამოიწვია. გაზეთ “საქართველოში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში სწორედ ამ პრობლემაზეა საუბარი. ავტორი მიუთითებს არაკეთილგანწყობილ რუს მოხელეებზე, ნიკოლოზის მონა-მოსამსახურეებზე, რომლებსაც “საქართველოს გაქართველება საკაცობრიო იდეალის ღალატი ჰგონიათ“ და ქართველებს ნაციონალიზაციის გამო შოვინისტებს უწოდებენ.²⁵⁰ ავტორისათვის, ქართული გვარდიის არსებობა ერის სასიცოცხლო მნიშვნელობას უტოლდება.

მაშინდელი ქართული პრესა აქტიურად აშუქებდა სამხედრო დაწესებულებების კულტურულ-განმანათლებელ მუშაობას. (თითქმის ყველა სტატიაში გამოყენებულია სწორედ ეს ტერმინი “კულტურულ-განმანათლებელი” მუშაობა. შესაბამისად, გადავწყვიტეთ, რომ შეგვენარჩუნებინა ტერმინის ორიგინალური სახე). მცირე მოცულობის საგაზეთო სტატიები პროპაგანდისტული რუბრიკები აღწერენ, პროცესის თანმიმდევრულობასა და მიზანშეწონილობას. ამ რუბრიკებში იბეჭდებოდა მასალები მთლიანად არმიასა და გვარდიაში, ასევე მათ ცალკეულ ნაწილებში კულტურულ-განმანათლებელ მუშაობაზე. შესაბამისად, საჭიროდ მიგვაჩნია საგაზეთო სტატიების მიმოხლვაც ამ თვალსაზრისით.

გაზეთი „ერთობა“ წერს, რომ სამხედრო სამინისტროს კულტურულ-განმანათლებელმა სექციამ შეადგინა პროექტი სკოლების სამკითხველოებისა და სახალხო უნივერსიტეტების მოწყობისათვის. სახალხო გვარდიის ყველა არსებულ ნაწილში დაარსდა ელემენტარული ცოდნისა და წერა-კითხვის შესასწავლი სკოლები. თბილისში 4 ასეთი სკოლა არსებობდა. ასევე, ახალციხეში, ახალქალაქსა და დუშეთში. სააგიტაციო საქმიანობაში ჩართულნი იყვნენ ერობათა თვითმმართველობები და პარტიული ორგანიზაციები.²⁵¹ ჯარის ნაწილებში ტარდებოდა ლექციები საქართველოს ისტორიასა და გეოგრაფიაში. ჯარისკაცები ასევე გაეცნენ იტალიის ისტორიასაც. საჯარისო დანაყოფებში ხშირი იყო თეატრალური და საოპერო დადგმებიც. მაგალითად, 1920 წლის 18 იანვარს ჯარისკაცებს მიეცათ საშუალება მოესმინათ ქართული ოპერისათვის

²⁵⁰ ჩუენშელი, ვ. „სახალხო გვარდიის ნაციონალიზაციის შესახებ“, *საქართველო*, 1919, N21, გვ.4.

²⁵¹ „კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა ჯარში“, *ერთობა*, 1920, N124, გვ.3.

“აბესალომი და ეთერი”. საოპერო დადგმამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მათზე.²⁵²

ჯარისკაცები საქართველოს ისტორიას არა მხოლოდ სალექციო კურსებით ეცნობოდნენ, არამედ ისინი საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი ეპიზოდების აღსანიშნ ღონისძიებებსაც ესწრებოდნენ. მაგალითად, 1920 წლის 23 აპრილს სამხედრო ტაძრის გალავანში ჩატარდა ასპინძის ომის 150 წლისთავი. აღლუმს ხელმძღვანელობდა გენერალი გედევანიშვილი. აღლუმი ჩაიბარა მთავარსარდალმა გენერალმა გიორგი კვინიტაძემ. ჯარს სიტყვით მიმართა სამხედრო მინისტრმა გრ. ლორთქიფანიძემ და სიტყვით გამოსვლისას ისაუბრა ასპინძის ომის მნიშვნელობაზე საქართველოს ისტორიაში. მან პარალელი გაავლო იმ რეალობასთან, რომელიც ემუქრებოდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას ბოლშევიკური ჯარებისა და “ზარბაროსული აზიისგან” (იგულისხმება მაშინდელი აზერბაიჯანიდან მომდინარე საფრთხეები). მინისტრი თვლიდა, რომ მათი თანამშრომლობა დემოკრატიული ქვეყნის წინააღმდეგ, პირველ რიგში, საფრთხეს უქმნიდა ქვეყნის სუვერენიტეტს და ასევე, ქართულ კულტურას.²⁵³

ცალკე აღნიშვნის ღირსია კულტურულ-განმანათლებელ მუშაობის მნიშვნელობა სანაპირო ჯარებში ქვეყნის საზღვრებზე. რადგანაც ისინი სრულიად მოწყვეტილნი იყვნენ ქვეყნის ცენტრალურ ნაწილში განთავსებულ საჯარისო დანაყოფებს, მათზეც ვრცელდებოდა ცენტრალური ხელისუფლების მიერ გატარებული რეფორმები ჯარის კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის თვალსაზრისით. სანაპირო ჯარებში აქტიურად მიმდინარეობდა ბიბლიოთეკების, სამკითხველოების, კულტურულ-განმანათლებელი გამგეობების დაარსება.²⁵⁴ ერთ-ერთი სტატიიდან ვიგებთ, რომ სანაპირო რაზმს, რომლის ძირითად შემადგენლობასაც ქართველი მუსლიმები შეადგენდნენ არტაან ტროცკოის საზღვრებთან, დაურიგდათ ბროშურები, ჟურნალ-გაზეთები, ჩაუტარდათ საპროპაგანდო ლექციები. ერთ-ერთ ბროშურაში “ქართველი მუსულმანი” აღწერილი იყო ისტორიული ცნობები “ჩვენის ძმების მაჰმადიან ქართველებზე”. არტაანის ოლქის სოფელ ქვათანაქებში მხოლოდ ქალთველი მუსლიმები ცხოვრობდნენ და ჯარისკაცებმა მათ თავიანთ ენაზე უზიარებდნენ ბროშურის შინაარსს, რამაც დიდი სიხარული გამოიწვია მათში.²⁵⁵ ეს მაგალითი კიდევ ერთი დადასტურებაა იმ გარემოების, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ზოგადი პოლიტიკა და მათ შორის, კულტურულ-განმანათლებელიც ერთნაირად იყო საქართველოს ყველა ეთნიკური ჯგუფისადმი და არ განარჩევდა მათ რაიმე ნიშნით. ეს პოლიტიკა ითვალისწინებდა ერის გამაერთიანებელ პოლიტიკას.

²⁵² „სამუსიკო მუშაობა სახალხო გვარდიაში“, *ერთობა*, 1920, N143, გვ.4.

²⁵³ მდივანი მ.ნ. „კულტურული მუშაობა ჯარში და გვარდიაში“, *ერთობა*, 1920, N121, გვ.4.

²⁵⁴ ალექ. „კულტურულ-განმანათლებელი მუშაობა ჯარში“, *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N145, გვ.4.

²⁵⁵ გორგაძე, ალ. „კულტურული მუშაობა სანაპირო ჯარში“, *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N159, გვ.4.

ქართულ ჯარში კულტურულ-საგანამანთლებლო პოლიტიკის გატარება მოწმობს, რომ დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურებისათვის განათლება და მასთან დაკავშირებული სარეფორმო ღონისძიებები ჯარისკაცებში სადი პატრიოტიზმის გაღვივების მექანიზმი იყო, რადგან ის ჩამოყალიბებულიყო „სრულ საიმედო შეიარაღებულ ორგანიზაციად.“²⁵⁶

1.3. ეროვნულ უმცირესობათა განათლების საკითხი 1918-1921 წლებში

ჟურნალისტი და ისტორიკოსი ერიკ ლი წიგნში „ექსპერიმენტი. საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია 1918-1921“ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ეროვნული უმცირესობებისადმი მიძღვნილ თავში აღნიშნავს, რომ “ქართველ სოციალ-დემოკრატებს ეროვნული უმცირესობების უფლებებისა სწამდათ, მაგრამ ეს საკითხი მაინც აქილევსის ქუსლს წარმოადგენდა დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურთათვის.”²⁵⁷ საქართველოს კონსტიტუციის მიერ ნაგულისხმევი მულტიკულტურული გარემოს შექმნის იდეა სხვა რეალობასთან შეჯახებამ დაანგრია და ერიკ ლი ეთანხმება მკვლევარ ემილ სულეიმანოვის მოსაზრებას: სხვა სახელმწიფოებს, კერძოდ რუსეთს, ეთნიკური კონფლიქტებზე ხელის მოთბობა ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა რეგიონში თავისი გავლენების განსამტკიცებლად. ახალ რესპუბლიკას უფრო დიდ საფრთხესაც კი [ვიდრე დენიკისგან მომავალი საფრთხე] უქმნიდა ბოლშევიკების მიერ სამხრეთ ოსეთის ოსებისა და აფხაზების წაქეზება ... საქართველოს სუბეთნიკური რუკის მოზაიკურობა ძალზე ეფექტური იარაღი გამოდგა გარე ძალთა ინტერვენციისათვის ქვეყნის ისტორიის უახლოეს პერიოდში ... ეს ფაქტორი უმთავრეს კომმარად ექცათ ქართველ ინტელექტუალებსა და სახელმწიფო მოხელეებს, რომლებიც ქვეყნის იდეოლოგიურ-პოლიტიკური ერთიანობის შენარჩუნებას ცდილობდნენ.²⁵⁸ ერიკ ლისგან განსხვავებით, გადაჭარბებულ ნაციონალიზმში ადანაშაულებს დემოკრატიულ რესპუბლიკას ისტორიკოსი და მწერალი ფირუზ ქაზემზადე წიგნში “ზრძოლა ამიერკავკასიისათვის 1917-1921”. ავტორი აღნიშნავს, რომ ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, ქართველი მენშევიკები ქართველი ხალხის მოძლიერებულ ნაციონალიზმს აპყობოდნენ. ნაციონალიზმის ვირუსი მოულოდნელი სისწრაფით ვრცელდებოდა და სახელმწიფოს ყველა ორგანოს ედებოდა. ნაციონალიზმისაკენ გადაგმული ნაბიჯი იყო რევოლუციის წითელი აღმის ეროვნული დროშით ჩანაცვლება, რომელზეც საქართველოს მფარველი წმინდა გიორგი იყო გამოსახული. საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ ქართული ენა ერთადერთ ენად გამოაცხადა, რომელზეც მის წევრებს შეეძლოთ

²⁵⁶ რესპუბლიკის ჯარი, 1918, N1, გვ.4.

²⁵⁷ ლი, ერიკ. *ექსპერიმენტი. საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია 1918-1921* (თბილისი: Poezia Press, 1918), გვ. 181.

²⁵⁸ იქვე, გვ. 182-183.

გამოსვლა. რუსული ენა, რომელიც ყველას ესმოდა, კანონგარეშედ იყო გამოცხადებული. ქართულის სახელმწიფო ენად გამოცხადებამ უმუშევრად დატოვა რუსი და სომეხი მოქალაქეები და ა.შ. ბოლოს ავტორის მოჰყავს ინგლისელი კორესპონდენტის ციტატა, რომლის თანახმადაც, მან საქართველოში “იმპერიალისტი მცირე ერის” კლასიკური ნიმუში დაინახა.²⁵⁹ შთაბეჭდილება რჩება, რომ ავტორი ადანაშაულებს დემოკრატიულ რესპუბლიკას მიზანმიმართულ და შოვინისტურ ნაციონალიზმში, რომელმაც გამოიწვია მთელი რიგი რყევები და დაპირისპირებები ქვეყნის შიდა და გარე ძალებთან. მიუხედავად იმისა, რომ დამოუკიდებლობის არსებობის 1028 დღეს ნამდვილად არ ჩაუვლია მშვიდად და მას არც ომი და დაპირისპირებები დაჰკლებია, ფირუზ ქაზემზადეს ეს მოსაზრება სუბიექტურ განწყობებს შეიცავს. კონსტიტუციურად დამტკიცდა, რომ დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, ქართული სახელმწიფოს ტერიტორიაზე აღიარებდა ეთნიკურ უმცირესობებს; ხელს უწყობდა მათ უფლებრივ, კულტურულ და ეთნიკურ თვითგამორკვევას. თუმცა, მათგან ეროვნული პროექტის მიმართ ლოიალობას მოითხოვდა. ურთიერთობები ეროვნულ უმცირესობებსა და მთავრობას შორის მაინც წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებდა. ამის თვალსაჩინო მაგალითია განათლების საკითხების დარეგულირება ეროვნულ უმცირესობებთან მიმართებაში. სანამ უშუალოდ საკითხის განხილვაზე გადავიდოდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია მიმოვიხილოთ საკონსტიტუციო კომისიის მიერ ეროვნული უმცირესობებისათვის შემუშავებული უფლებები, რადგანაც განათლების და კულტურის საკითხები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ეროვნული უმცირესობების უფლებებთან.

1918 წლის 26 მაისს, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის პირველსავე დღეს, ეროვნული საბჭოს სხდომაზე ნოე ჟორდანიამ განაცხადა, რომ სახელმწიფოს ფარგლებში მოსახლე სხვადასხვა ერის უმცირესობა ისეთივე უფლებამოსილია, როგორც ქართული სახელმწიფოს უმრავლესობა – ქართველი მოსახლეობა.”²⁶⁰ დამოუკიდებლობის აქტის მე-5 და მე-6 მუხლში კი ხაზგასმულია, რომ “5) საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკა თავის საზღვრებში თანასწორად უზრუნველყოფს ყველა მოქალაქის სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს განურჩევლად ეროვნების, სარწმუნოებისა, სოციალური მდგომარეობისა და სქესისა. 6) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა განვითარების თავისუფალ ასპარეზს გაუხსნის მის ტერიტორიაზე მოსახლე ყველა ერს”.²⁶¹ აღსანიშნია, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას ესწრებოდნენ და სიტყვითაც მიმართეს ოსების, მუსლიმი ქართველების, პოლონელების, გერმანელების წარმომადგენლებმა.²⁶²

²⁵⁹ ქაზემზადე, ფირუზ. *ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის 1917-1921* (თბილისი: Poezia Press, 2020), გვ. 245-247.

²⁶⁰ „ნ. ჟორდანიას მისალმებითი სიტყვა,“ *საქართველო*, 1918, N102, გვ.1.

²⁶¹ იქვე.

²⁶² იქვე, გვ. 2.

გარდა ამისა, საქართველოს ეროვნული საბჭოს 1918 წლის 15 ივნისის დეკლარაციაში ვკითხულობთ: “მთავრობა თავის მოვალეობად მიიჩნევს, ცხოვრებაში გაატაროს საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტში აღიარებული დებულება, რომლითაც საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ეროვნულ უმცირესობათა მოქალაქეებს მიენიჭებათ ისეთივე პოლიტიკური, მოქალაქეობრივი და ეროვნულ-კულტურული უფლებები, რომლითაც აღჭურვილი იქნება თვით ქართველი მოქალაქენი.”²⁶³ დეკლარაციებიდან ცხადი ხდება, რომ პირველივე დღიდანვე, დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პოლიტიკა ეროვნული უმცირესობების მიმართ ტოლერანტული იქნება. ეროვნული უმცირესობების უფლებებმა, ასევე მათი განათლებისა და კულტურული თვითგამორკვევის საკითხებმა, საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სახე, 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციაში მიიღო. “ეროვნული უმცირესობების უფლებები კონსტიტუციის მე-14 თავში აისახა. ყველა ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელს საკუთარ ენაზე სწავლისა და განვითარების უფლება ეძლეოდა, ისევე როგორც საკუთარი თვითმმართველობებისა და კავშირების დაარსების შესაძლებლობა. თავიანთი უფლებების დასაცავად, მათ შორის აღნიშნული კავშირების საშუალებით, ისინი უფლებამოსილნი იყვნენ, სასამართლოსთვის მიემართათ.²⁶⁴ როგორც ვხედავთ, კონსტიტუციაში განსაზღვრულია ეროვნული უმცირესობების განათლების ხელმისაწვდომობისა და კულტურული თვითგამორკვევის უფლებები სახელმწიფოს მხრიდან მასში ჩაურევლობის გარანტიით, თუმცა, ეროვნულ უმცირესობათა მიერ სახელმწიფო კანონისა და კონსტიტუციის დაცვის საფუძვლებზე. მართლაც, სამართლებრივ აქტში დეკლარირებული დაპირებები თანმიმდევრულად ვითარდებოდა კიდევ პრაქტიკაში: საქართველოში მცხოვრებ თითოეულ ეთნიკურ უმცირესობას ჰქონდა საკუთარი ეროვნული საბჭო, შეუზღუდავად მუშაობდნენ ეთნიკური ნიშნით აღმოცენებული პოლიტიკური ორგანიზაციები. საქართველოში ფუნქციონირებდა 80 სომხური, 60 რუსული, 31 აზერბაიჯანული (თათრული) სკოლა. თბილისში დაფუძნდა რეალური გიმნაზია, საფუძველი ჩაეყარა პირველდაწყებით განათლებას აფხაზურ და ოსურ ენებზე. უმცირესობები შედიოდნენ საქართველოს ეროვნულ საბჭოში და ა.შ.²⁶⁵ თბილისის სასწავლებლები ეროვნული შემადგენლობის მიხედვით ნაწილდებოდა. ასეთი იყო ვაჟთა 1-ლი, მე-2, მე-5 სასწავლებლები. მე-7, მე-8 გიმნაზიები დაეთმოთ ქართველების. მე-3, მე-4 და მე-5 სასწავლებლები კი შერეული პრინციპით გადანაწილდა სომეხი და რუსი მოსწავლეებისათვის. ქალთა სასწავლებლებიც შერეული პრინციპით განაწილდა: აქ ერთად იყრიდნენ თავს ქართველი, რუსი და სომეხი მოსწავლეები. ეროვნული უმცირესობებისათვის გამოიყო უმაღლესი

²⁶³ „მთავრობის დეკლარაცია (საქართველოს ეროვნულ საბჭოს 15 ივნისის სხდომაზე წაკითხული)“, *ერთობა*, 1918, N123, გვ.2.

²⁶⁴ პაკუაშვილი, გიორგი. „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახედიდან“, *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია*, (ბათუმი: 2013), გვ.15.

²⁶⁵ ჯანელიძე, ოთარ. *საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია* (თბილისი: 2009), გვ. 123.

დაწყებითი და დაბალი სკოლებიც. სოხუმის საოსტატო სემინარიასთან დაარსდა პარალელური კლასები აფხაზებისათვის, ხოლო ოსეთში კი – უმაღლესი დაწყებითი სასწავლებელი ჯავაში. მოეწყო პედაგოგიური კურსები მუსლიმთა სკოლების მასწავლებელთათვის.²⁶⁶ დამფუძნებელი კრების განათლების კომისიაში დაადგინეს, რომ “ეროვნულ უმცირესობათა სკოლების მიმართ კვლავაც წარმოებული უნდა იყოს სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა მათი ეროვნულ-კულტურული უფლებების დაცვით”.²⁶⁷

დამფუძნებელი კრების წევრი და საკონსტიტუციო კომისიის თავჯდომარე, პავლე საყვარელიძე წერილში “საქართველოს კონსტიტუციისათვის (ეროვნული უმცირესობანი)”²⁶⁸ აღნიშნავს, რომ მას შემდეგ, რაც რევოლუციების ქარცეცხლმა გადაურა ძველ იმპერიებს და გამოიწვია მათი დაშლა, გარდაუვალმა ისტორიულმა პროცესებმა წარმოქმნა ეროვნული სახელმწიფოები. ცალკეულ ერებში ნაციონალური სახელმწიფოების წარმოქმნას დემოკრატიული განვითარება და დემოკრატია იწვევს. ასე მოხდა საქართველოს შემთხვევაშიც. ერი სოციალური ორგანიზმია, რომელიც აღჭურვილია სახელმწიფო ორგანოებით. მათი არსებობა გარანტიაა ქვეყნის სამართლიანი, მშვიდობიანი განვითარებისათვის. ერთ-ერთ ასეთ ორგანულ საკითხს ეროვნული უმცირესობების საკითხის დემოკრატიული გზით გადაწყვეტა წარმოადგენს. ეროვნულ უმცირესობათა საკითხი, პირველ რიგში, დაკავშირებულია ეროვნულ საკითხთან. შემდგომ კი, – ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის იდეალთან, რადგან მათი უფლებების განსაზღვრა მის პოლიტიკურ და სახელმწიფოებრივ მოვალეობად მიაჩნია. თუმცა, იმისათვის, რომ მოხდეს ეროვნულ უმცირესობათა საკითხის იდეალურად გადაწყვეტა, საჭიროა ნაციონალური სახელმწიფოს შექმნა “ერის კოლექტიური პირადობის თავდაცვისათვის”.²⁶⁹

პავლე საყვარელიძე საკონსტიტუციო კომისიაში გამართულ დისკუსიებშიც ღიად აცხადებდა, რომ ეროვნული სახელმწიფოს დაარსება, მისი განვითარება, ეს არის საკითხის იდეალურად გადაწყვეტა. დემოკრატია ვერ განვითარდება იქ, სადაც ეროვნული ნიშნით ჩაგვრას აქვს ადგილი. რუსეთის იმპერიის პირობებში ქართველი ინტელექტუალები თუ ავტონომიის უფლების მოპოვებაზე ფიქრობდნენ, 1918 წლის შემდეგ ქვეყანა სხვა რეალობის წინაშე აღმოჩნდა და ამ რეალობას ქართული ეროვნული სახელმწიფოს დაარსება ჰქვია.²⁷⁰ პავლე საყვარელიძის აზრით, არსებობს სამი მიზეზი, რომელიც ამტკიცებს ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის უპირატესობას: 1) ნებისმირი სახელმწიფო ცდილობს უფლებრივი ორგანოების, იგივე თვითმმართველობების შექმნას და ეს არის აუცილებელი პირობა მისი თავისუფალი განვითარებისათვის. 2) მეორე მიზეზი

²⁶⁶ საყვარელიძე, გიორგი. *მკვდრეთით აღდგომა ქართული სკოლისა 1918-1921* (თბილისი: 1992), გვ.9.

²⁶⁷ სცსსა, ფონდი N1883, ანაწერი N1, საქმე N 265, ფ.111.

²⁶⁸ საყვარელიძე, პავლე. „საქართველოს კონსტიტუციისათვის. ეროვნული უმცირესობანი,“ *საქართველოს რესპუბლიკა*, 1920, N68, გვ.2.

²⁶⁹ იქვე.

²⁷⁰ სცსსა, ფონდი N1822, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.121.

დემოკრატიული მოტივია. დემოკრატია ვითარდება იქ, სადაც არ არის ერთა შორის ბრძოლა. ასეთი კი ნაციონალური სახელმწიფოა. 3) დემოკრატიის მაღალი ხარისხი და ერთა შორის მშვიდობა არის წინაპირობა კულტურის განვითარების. სამივე მიზეზი ერთმანეთისგან გამომდინარეობს და ქმნის ნიადაგს ეროვნული, დემოკრატიული სახელმწიფოს განვითარების, რომლის მოსახლების უმეტესობა ქართველია. შესაბამისად, “ჩვენ ვდგევართ ეროვნული სახელმწიფოს ნიადაგზე და მისი ინტერესების თვალსაზრისით ვშინჯავთ ეროვნულ უმცირესობათა საკითხს” – აცხადებს პავლე საყვარელიძე.²⁷¹ ამ დროისათვის უკვე არსებული კანონმდებლობით, სახელმწიფო აღიარებდა ყველა მოქალაქეს განურჩევლად ეროვნებისა. არ განასხვავებდა მას სარწმუნოების მიხედვით და თავისუფალი პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი არჩევანის უფლებას ანიჭებდა, იქნებოდა ეს პროპორციული არჩევნების სისტემის პრაქტიკა, სოციალური საკითხი, ენის გამოყენების საკითხი სასამართლოებსა და თვითმმართველობებში და ა.შ.²⁷² ეს მონახაზი თვალსაჩინოს ხდის, რომ დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმომადგენლების ამოსავალი წერტილი ეროვნული საკითხია, რომლის გარშემოც უნდა გაიშალოს სხვათა უფლებები დემოკრატიზმის პრინციპით.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირობებში, საქართველოში არსებობდა 15 ეროვნული საბჭო. მათ საკონსტიტუციო კომისიაში წარადგინეს პროექტები, სადაც განსაზღვრეს თავიანთი მოთხოვნები. საკონსტიტუციო კომისიის მასალებში დაცულია სულ შვიდი პროექტი: 1) რუსთა ეროვნული საბჭოს მიერ წარდგენილი პროექტი ეროვნული უმცირესობების უფლებების შესახებ. 2) სომეხთა ეროვნული საბჭოს მიერ შემუშავებული საქართველოში სომეხთა ეროვნული თვითმმართველობის კონსტიტუციის თეზისები; 3) საქართველოს ბერძენთა (ელინი) მოქალაქეების მე-2 ყრილობის მიერ მიღებული საქართველოს ელინთა თვითმმართველობის სტატუსის პროექტი. 4) აღმოსავლეთ საქართველოს მაჰმადიანთა უფლებების პროექტი; 5) სამხრეთ ოსეთის ეროვნული საბჭოს მიერ წარმოდგენილი სამხრეთ ოსეთის კანტონის კონსტიტუციის პროექტი; 6) ამიერკავკასიის გერმანელთა კავშირის ცენტრალური საბჭოს მიერ წარმოდგენილი პროექტი საქართველოში გერმანელთა კულტურული ავტონომიის შესახებ. 7) საქართველოს რესპუბლიკის ებრაელთა ეროვნული უმცირესობის უფლებათა პროექტი. როგორც მალხაზ მაცაბერიძე აღნიშნავს, მხოლოდ რუსთა ეროვნული საბჭო ცდილობდა გამოსულიყო ზოგადი კონსტიტუციური პრინციპებიდან და ჩამოეყალიბებინა ეროვნულ უმცირესობათა კონსტიტუციური უფლებები და გარანტიები. დანარჩენ პროექტებში კი ჩამოყალიბებული იყო მხოლოდ შესაბამისი ეროვნული უმცირესობების მოთხოვნები.²⁷³

²⁷¹ იქვე.

²⁷² იქვე.

²⁷³ მაცაბერიძე, მალხაზ. *ერი-სახელმწიფოს კონცეფცია და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია* (თბილისი: 2015), გვ. 31.

ჩვენ თითოეული პროექტის განხილვას არ შევუდგებით. მაგრამ, აღვნიშნავთ, რომ კომისიის წევრებს შორის, გამოიკვეთა სამი პოზიცია: მთლიანად დაეკმაყოფილებინათ მათი მოთხოვნები, მიეცათ თვითდაბეგვრისა და კულტურული უფლებები, ან საჯარო უფლებების მინიჭების გარეშე ეროვნული უმცირესობებისათვის მიეცათ დიდი გარანტიები.²⁷⁴

სახელმწიფო ინტერესები არ ითვლისწინებდა ასეთი ტიპის პროექტების ლეგიტიმაციას. ზოგადად, ეროვნული საბჭოების გამჭირვალობა არასაკმარის ნდობას აღძრავდა საზოგადოებაში. სწორედ ამის შესახებ ვკითხულობთ გაზეთ “ერთობაში” გამოქვეყნებული სტატიაში “ეროვნული საბჭოები”. ავტორი, რომლის გვარიც არ არის მითითებული, აღნიშნავს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული სხვადასხვა ეროვნული საბჭოების მიზნები სცდება კულტურულ-საგანმანათლებლო ინტერესების ფარგლებს. “მათ გადაუწყვეტიათ როგორც საგარეო, ისე საშინაო საქმეებში თავის ეროვნების წარმომადგენლობა იკისრონ. ისინი ნებსით თუ უნებლიეთ ივიწყებენ იმ უბრალო ჭეშმარიტებას, რომ ამა თუ იმ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, არავის გარდა ადგილობრივი მთავრობისა, ნება არ აქვს დამოუკიდებელი ნაბიჯების გადადგმის საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკის სფეროში. ისინი ივიწყებენ, რომ სახელმწიფო არის ორგანიზაცია სუვერენული უზენაესობით აღჭურვილი და ამიტომ წარმოუდგენელია, მის გვერდით არსებობდეს რომელიმე სუვერენული ორგანიზაცია. ეს იქნებოდა სახელმწიფო სახელმწიფოში.”²⁷⁵ საკონსტიტუციო კომისიის საარქივო მასალებზე დაკვირვება თვალსაჩინოს ხდის, რომ ამ პროექტებმა კომისიის წევრებს შორის უნდობლობა გამოიწვია. თუ რა სახის უნდობლობაზე იყო საუბარი, აკაკი ჩხენკელის მოსაზრებას დავიმოწმებთ: “ეროვნულ უმცირესობათა პროექტები უნდობლობას შეიცავს ჩვენი რესპუბლიკისადმი და რასაკვირველია, ჩვენც მათ პროექტებს არ უნდა დავემყაროთ. ჯერ ჩვენ უნდა ვილაპარაკოთ ჩვენი სახელმწიფოს უფლებებზე”.²⁷⁶ აკაკი ჩხენკელი თვლიდა, რომ ეს იყო მეტისმეტად დამაფიქრებელი და საშიში გარემოება. მთავრობის მოვალეობა იყო, ამ უნდობლობის გაქარწყლება და მშვიდობიანი თანაცხოვრების უზრუნველყოფა. უმცირესობებისათვის საჯარო უფლებების მინიჭების საკითხი იყო ის მთავარი თემა, რომლის გამოც კომისიის წევრებს შორის აზრთა სხვადასხვაობა არსებობდა. საკონსტიტუციო კომისიის თავჯდომარის, პავლე საყვარელიძის აზრით, ასეთი ორგანიზაციის დაწესება არღვევდა მტკიცე ეროვნული სახელმწიფოს იდეას და მიუღებელი იყო სახელმწიფოში ახალი სახელმწიფოს ან რაიმე საჯარო უფლებრივი ორგანიზაციების შექმნა.²⁷⁷ ასეთი ორგანიზაციები თითქმის სახელმწიფოს უფლებების მატარებელია და გამოდის, რომ საქართველოს

²⁷⁴ იქვე, გვ.40.

²⁷⁵ „ეროვნული საბჭოები“, *ერთობა*, 1918, N230, გვ.1.

²⁷⁶ სცსსა, ფონდი N1835, ანაწერი N1, საქმე N129, ფ.37-38.

²⁷⁷ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.122.

ტერიტორიაზე იქნებოდა კიდევ 15 სახელმწიფო, რადგანაც უკვე არსებობდა 15 ეროვნული საბჭო.

რადგანაც ეს მონოგრაფია განათლების პოლიტიკის პრიზმიდან ამოდის, ამიტომაც ყურადღებას გავამახვილებთ საკონსტიტუციო კომისიის მიერ შემუშავებულ იმ დებულებებზე, რომლებიც განათლების, ენის, კულტურული თვითგამორკვევის საკითხებს ეხება. 1920 წლის 5 მაისის სხდომაზე საკონსტიტუციო კომისიამ დაამტკიცა, რომ კონსტიტუციის პროექტის თავს ეროვნული უმცირესობების შესახებ საფუძვლად დასდებოდა პავლე საყვარელიძის პროექტი. პროექტის თანახმად, ეროვნულ უმცირესობებს არ ეზღუდებოდათ თავისუფალი პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარება, განსაკუთრებით მათსავე დედა-ენაზე სწავლა-აღზრდა და ნაციონალურ-კულტურული საქმეების წარმოება. მიკუთვნებულობა ამა თუ იმ ეროვნულ უმცირესობისადმი განისაზღვრებდა ადამიანის ნება-სურვილით. კონსტიტუცისა და კანონმდებლობის ფარგლებში, ეროვნულ უმცირესობებს შეეძლოთ დაეარსებინათ დემოკრატიულად არჩეული ნაციონალური კავშირები თავიანთი კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის წარმოებისთვის. არავის ეზღუდებოდა პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი უფლებები ნაციონალურ კავშირში მონაწილეობისათვის. უმცირესობები სკოლებში ისწავლიდნენ თავიანთ დედა-ენაზე, მაგრამ კანონი ავალდებულებდა, შეესწავლათ სახელმწიფო ენა. თუ რომელიმე თვითმმართველობის ფარგლებში მოსახლეთა უმეტესობა ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენელი იქნებოდა, მაშინ მათ შეეძლოთ საქმის წარმოება სახელმწიფო ენასთან ერთად, თავიანთ მშობლიურ ენაზეც. გარდა სახელმწიფო ენისა, ეროვნული უმცირესობის ენის ცოდნა სავალდებულო იყო ადგილობრივი მმართველისა და მოსამართლისათვის. სხვა ეროვნების მქონე დეპუტატს, რომელმაც არ იცოდა სახელმწიფო ენა, სიტყვის წარმოთქმა შეეძლო თავის ენაზე.²⁷⁸

საკონსტიტუციო კომისიის წევრთა ნაწილი ეთანხმებოდა პროექტში გაწერილ დებულებებს. ნაწილისთვის კი მსჯელობის საგანს წარმოადგენდა კვლავ უმცირესობებისათვის საჯარო უფლების მინიჭების საკითხი. მაგალითად, იასე ბარათაშვილს შესაძლებლად მიაჩნდა, უმცირესობებს ჰქონოდათ ცალმხრივი საჯარო უფლება, ვიდრე მხოლოდ უფლებრივი უზრუნველყოფით შემოსაზღვრა. გამომდინარე იქიდან, რომ ეროვნული სახელმწიფო იქმნება იმანენტური ძალით, მისთვის საშიშროებას არ უნდა წარმოადგენდეს დამოუკიდებელი საჯარო უფლებების მქონე ორგანიზაციები. მას მიაჩნდა, რომ ამ ორგანიზაციების საერთო სახელმწიფო კანონმდებლობის ფარგლებში მოთავსება სრულიად შესაძლებელი იყო. ეს საშუალებას მისცემდა ეროვნულ უმცირესობებს, თავიანთი უფლებები

²⁷⁸ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.123.

ფართოდ განვეითარებინათ.²⁷⁹ იასე ბარათაშვილის მოსაზრება უარყოფილი იქნა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ.

პავლე საყვარელიძის პროექტში, ენის და დედა-ენაზე სწავლების თავისუფლად არჩევის უფლება ენიჭებოდათ უმცირესობების წარმომადგენლებს. ენის საკითხი იყო ის, რის გარშემოც ცხარე დებატები მიმდინარეობდა საკონსტიტუციო კომისიის წევრებს შორის. მაგალითად, გიორგი გვაზავა განიხილავს შვეიცარიის მაგალითს, სადაც სამი სახელმწიფო ენა მოწმედებს: გერმანული, ფრანგული და იტალიური. სამივე ენა ძლიერი კულტურული მემკვიდრეობის მქონეა. შესაბამისად, ამ ენების ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში მოქცევა ბუნებრივი პროცესებით არის განპირობებული. საქართველოში კი, სადაც ქართველებთან ერთად სხვა მცირე ეთნიკური ჯგუფებიც ცხოვრობენ, თითოეული ენისათვის სატიტულო ენის ფუნქციის მინიჭება გამოიწვედა ქაოსს. ამიტომაც მიაჩნდა, რომ საქმის წარმოება უნდა ხდებოდეს სახელმწიფო ენაზე. ასევე შეუძლებლად მიაჩნდა, ყოველი ერის წარმომადგენელს პარლამენტში საკუთარ მშობლიურ ენაზე ესაუბრა: “დეპუტატმა რომ გაგლანძლოთ, ვერაფერს გაიგებთ”, – აცხადებს გ. გვაზავა. ის ასევე არ ეთანხმებოდა სკოლებში ბიუჯეტის პროპორციულად გადანაწილების საკითხს. მისი აზრით, ბიუჯეტი თითოეული სკოლის საჭიროებების მიხედვით უნდა განსაზღვრულიყო.²⁸⁰

საგულისხმოა აკაკი ჩხენკელის მოსაზრებები აღნიშნულ საკითხთან და პროექტთან დაკავშირებით. ის ფართოდ განიხილავს საკითხს და აღნიშნავს, რომ ის არა მხოლოდ უმცირესობებისათვის, პირველ რიგში, – უმრავლესობის ბედს განსაზღვრავს ეროვნული სახელმწიფოს ფარგლებში. ეროვნული იდეა არის ერთადერთი საფუძველი, რომელიც ძლიერი სახელმწიფოს გარანტად გვევლინება. თუ ეროვნული საფუძველი მორყეულია, იქ ვერც ეროვნულ უმცირესობებს შეექმნებათ გარანტია, რომ დაცულები იქნებიან სახელმწიფოს მხრიდან. აკაკი ჩხენკელი არ იზიარებდა მოსაზრებას, რომ რომელიმე სხვა ქვეყნის მაგალითი შეგვიძლია გამოვიყენოთ, “რადგანაც არ არის ისტორიაში სათანადო ჩვენი დამაკმაყოფილებელი მაგალითები”. ... მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან ინტერესები მთელის სახელმწიფოსი და ნაწილის – ეროვნული უმცირესობისა. ერთის ბედნიერება მეორის ბედნიერებაა და ერთის უბედურება უბედურებაა მეორესთვის. ეს უნდა ჰქონდეს შეგნებული ყოველ უმცირესობას, რომ ადგილი არ ჰქონეს რაიმე გაუგებრობას და უნდობლობას.”²⁸¹ აკაკი ჩხენკელი განცხადებით, უმცირესობების პოლიტიკური, სოციალური და ქონებრივი უფლებები შეუზრუდავია, ხოლო საჯარო უფლებრივი ორგანოების დაწესება მათ მხოლოდ კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროებში უნდა ჰქონოდათ. რაც შეეხება ენის საკითხს, ეს პიროვნების თავისუფალი არჩევანია, რომლის შეზღუდვაც დაუშვებლად მიაჩნდა.

²⁷⁹ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.122.

²⁸⁰ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.126.

²⁸¹ იქვე.

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 8 მაისის სხდომა კვლავ ენის საკითხს მიეძღვნა. აქ გამოვყოფთ ლევან ნათაძის მოსაზრებებს, სადაც ის დედა-ენის სწავლების არა ვალდებულებას, არამედ უფლებას უსვამს ხაზს და აცხადებს, რომ პედაგოგიკის ელემენტარული მოთხოვნებიდან გამომდინარე, დაწყებით სკოლებში სწავლების უფლება მხოლოდ დედა-ენაზე უნდა წარიმართოს. “მველი რეჟიმის პოლიტიკა ამ უდიდეს პრინციპს ებრძოდა და ჩვენ კი ამ პოლიტიკას ვებრძოდით. სწავლა-განათლების საანბანო განმარტებაა, რომ პირველდაწყებით სკოლებში საგნების შესწავლა მაშინ არის ნაყოფიერი, თუ სწავლება დედა-ენაზე ხდება. სახელმწიფო ენის შესწავლა უნდა დაიწყოს შემდეგ საფეხურზე, უმაღლეს პირველდაწყებით სასწავლებლებში”.²⁸² გარდა ამისა, სახელმწიფო ენის სწავლებაც სავალდებულო იქნებოდა.

კონსტიტუციის მე-12 თავი “სწავლა-განათლება და სკოლა” ეძღვნება განათლების კონსტიტუციურ დონეზე დარეგულირების საკითხებს: 1) ხელოვნება, მეცნიერება და მათი სწავლება თავისუფალია: სახელმწიფოს მოვალეობაა მფარველობა გაუწიოს და ხელი შეუწყოს მათ განვითარებას. 2) პირველდაწყებითი სწავლა საყოველთაო, უსასყიდლო და სავალდებულოა. საზოგადო სკოლების სისტემა ერთს ორგანულ მთლიანობას წარმოადგენს, სადაც პირველ დაწყებითი სკოლა საფუძველია საშუალო და უმაღლესი სკოლისა. 3) სწავლა-განათლება ყველა საფეხურის სკოლებში საეროა. 4) სახელმწიფო მიზნად ისახავს: პირველდაწყებით სკოლაში უღარიბეს ბავშვებს საზრდო, ჩასაცმელ-დასახური და სასწავლო ნივთები უფასოდ მიეცეს. ამ მიზნის განსახორციელებლად სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობანი თავის შემოსავალის ერთ ნაწილს გადასდებენ ყოველ წლიურად. 4) კერძო თაოსნობით დაარსებული სკოლა ემორჩილება საერთო სასკოლო კანონს.²⁸³

ეროვნულ უმცირეობათა უფლებების შეფასებისა და ანალიზის პროცესში მეტად მნიშვნელოვანია კონსტიტუციის პროექტის მე-14 თავის განმარტებითი ბარათი. “კონსტიტუციის პროექტის მე-14 თავის დედა-აზრი არის ისევე ის, რომელიც სათავეში უდევს ამავე პროექტის მე-12 თავს, (“სწავლა-განათლება და სკოლა”). კულტურის გაძლიერება და კულტურული დონის ამაღლების ხელშეწყობა, მხოლოდ ეს იდეა მე-14 თავში შეფარდებულია საქართველოს რესპუბლიკაში მცხოვრებ არა-ქართველ ერთა საქართველასთან”.²⁸⁴

სახელმწიფო მოხელეებს სწამდათ კულტურული მრავალფეროვნების იდეისა ქვეყნის დემოკრატიზაციის პროცესში და მას საერთო სახალხო კუთვნილებად თვლიდნენ: “რამდენადაც უფრო მრავალფეროვანია მთელი სახელმწიფო კულტურა, იმდენად უფრო ღრმავდება და მძლავრდება კულტურა თვითოეული ერისა”.²⁸⁵ შესაბამისად, კულტურული მრავალფეროვნების ხელშეწყობა,

²⁸² სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ. 225.

²⁸³ „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საქართველოს კონსტიტუცია“ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921, (თბილისი: 1990) გვ. 476.

²⁸⁴ სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N508, ფ.2.

²⁸⁵ იქვე.

ეთნიკური და ეროვნული უმცირესობების კულტურული წინსვლა, პირველ რიგში, ქართველი მოსახლეობის კულტურულ განვითარებასთან იყო დაკავშირებული. მაგრამ, არა ქართველი მოსახლეობის ინტერესების შეზღუდვის ხარჯზე, გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველოს, როგორც ეროვნული სახელმწიფოს მოსახლეობის უმეტესობას ქართველობა წარმოადგენს. ეს არის ნაციონალური, ეროვნული და დემოკრატიული სახელმწიფოს განვითარების საფუძვლები.²⁸⁶

განმარტებით ბარათზე დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ქართული ნაციონალური პროექტი 1918-1921 წლებში, ქართველი და სხვა ერების ნაციონალური და ეთნიკური თვითგამორკვევის პროცესში კულტურას, განათლებას, დედა-ენას, თვითმმართველობების განვითარებას, ეროვნული კავშირების დაარსებას, კულტურულ ავტონომიას, სამოქალაქო ცნობიერების ამაღლებას ანიჭებს უპირატესობას. ეს ბარათი შესაძლებელია მივიჩნიოთ ქვეყნის მოწყობა-განვითარების პატარა მოდელად. რაც მთავარია, ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში დაწყებული კულტურული ნაციონალიზმის ბუნებრივი გაგრძელება 1918-1921 წლების დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობაა და კულტურული ნაციონალიზმიდან ერი-სახელმწიფოს ფორმირებისაკენ მიმართული ეტაპია. საქართველოს, როგორც ერი-სახელმწიფოს კონცეფცია თანმიდევრულად იქნა გატარებული 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავების დროს. გათვალისწინებული იყო ყველა ის გარემოება, როდესაც დემოკრატიულ რესპუბლიკას მთელი სამი წლის მანძილზე, უწევდა ბრძოლა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის, სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის დასაცავად. ეროვნულ უმცირესობათა საკითხის აქტუალიზაცია უდიდეს სახელმწიფოებრივ ინტერესად იქნა მიჩნეული.

საბოლოო ჯამში, ამგვარი სახის მსჯელობები დაედო საფუძვლად 1921 წლის კონსტიტუციის მე-14 თავს, ეროვნული უმცირესობების უფლებებს, რომელიც ცხრა მუხლისგან შედგება. აქედან ექვსი მუხლი ეთმობა მათ კულტურულ, საგანმანათლებლო, ენობრივი არჩევანისა და ადგილობრივი სათემო, საერობო და საქალაქო გაერთიანებების უფლებებს. კერძოდ: 1) არ შეიძლება შეიზღუდოს საქართველოს რესპუბლიკის რომელიმე ეროვნული უმცირესობის თავისუფალი სოციალ-ეკონომიური და კულტურული განვითარება, განსაკუთრებით მისი დედა-ენით სწავლა-აღზრდა და ეროვნულ-კულტურულ საქმეთა შინაური მართვა-გამგეობა. ყველას აქვს უფლება სწეროს, ბეჭდოს და ილაპარაკოს დედა ენაზე. 2) ეროვნულ უმცირესობებისგან შემდგარი ადგილობრივ თვითმმართველობის ერთეულების (თემი, ერობა, ქალაქი) უფლება აქვთ შეერთდნენ და დააარსონ ეროვნული კავშირი თავის კულტურულ-განმანათლებელი საქმიეების უკეთ მოსაწყობად და გასაძლიერად კონსტიტუციისა და კანონის ფარგლებში. ეროვნულ უმცირესობას, რომელსაც ასეთი

²⁸⁶ სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.121.

თვითმმართველობის ორგანოები არ მოეპოვება, შეუძლია ამის გარეშე შეადგინოს ეროვნული კავშირი ამ მუხლში აღნიშნული უფლებითა და კომპეტენციით. ეროვნულ უმცირესობათა კულტურულ-განმანათლებელ საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად სახელმწიფო და თვითმმართველობათა ბიუჯეტიდან გადაიდება ფინანსური საშუალებები პროპორციულად მცხოვრებთა რაოდენობისა. 3) ეროვნულად ნარევი ადგილობრივი მმართველობა ვალდებულია სწავლა-განათლებისათვის გადადებული თანხით დააარსოს საკმარისი სკოლების და კულტურულ-განმანათლებელ დაწესებულებებისა მოქალაქეთა ეროვნული შემადგენლობის პროპორციის მიხედვით. 4) ეროვნულ უმცირესობის სკოლაში სწავლება წარმოებს ბავშვის სალაპარაკო ენაზე. 5) ადგილობრივი თვითმმართველობის ფარგლებში, სადაც რომელიმე ეროვნული უმცირესობა აღემატება ყველა მოქალაქეთა 20%-ს, ამ ეროვნულ უმცირესობის მოთხოვნით მსჯელობა და საქმის წარმოება, სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებაში შემოღებულ უნდა იქნეს სახელმწიფო ენასთან ერთად მის დედაენაზეც. 6) არა ქართველ დეპუტატს, რომელმაც სახელმწიფო ენა საკმაოდ არ იცის, შეუძლია პარლამენტში სიტყვა წარმოთქვას დედა-ენით, რომელიც სწორ თარგმანს წინასწარ წარუდგენს პარლამენტის პრეზიდიუმს. დაწვრილებით წესს განსაზღვრავს კანონი.²⁸⁷

²⁸⁷ „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საქართველოს კონსტიტუცია“ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921, (თბილისი: 1990) გვ. 480.

დასკვნა

მონოგრაფიაში გავანალიზეთ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგანმანათლებლო რეფორმის მიმდინარეობა 1918-1921 წლებში. ასევე, დავაკვირდით და გამოვყავით ფაქტორები, რომლებმაც განაპირობეს ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრის თავისებურები განათლების პოლიტიკის მიხედვით 1918-1921 წლებში. 1918-1921 წლების ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრისათვის კვლავ მნიშვნელოვანია მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში დაწყებულ კულტურული ნაციონალიზმი. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ კი, ნაციონალური იდენტობა გადადის კულტურულიდან სამოქალაქო ნაციონალიზმის ფორმირებისაკენ მიმართულ პროცესებზე, რაც აისახება სამოქალაქო ნაციონალიზმის საწყისი ნიშნების გამოვლინებით.

თეორიულ საფუძვლებად შევარჩიეთ ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორიების ის ასპექტები, რომლებიც ერის/ნაციის ფორმირების პროცესში პოლიტიკურ და სოციალურ-კულტურულ მარკერებს, დასავლური სამოქალაქო ნაციონალიზმის მნიშვნელობას ანიჭებენ უპირატესობას. ამ თვალსაზრისით, გამოვიყენეთ ერნესტ გელნერის, ენტონი დ. სმიტის, ჯონ ბრილის და მიროსლავ ჰროშის თეორიები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ერის ფორმირება, მისი ერი-სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება მთელ რიგ კულტურულ და პოლიტიკურ პროცესებს გადის, რადგან სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული უფლებების თვითგამორკვევა საბოლოო ჯამში პოლიტიკურ აქტად ტრანსფორმირდება.

იმისათვის, რომ გაგვერკვია ქართული სახელმწიფოს შექმნის წინა პირობები, საჭირო გახდა 1918 წლამდე გამოქვეყნებული წერილებისა და შეხედულებების ანალიზი, რომელთა ავტორებიც ცალსახად აცხადებენ, - ერმა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა უნდა მოიპოვოს და მას ესაჭიროება კარგად განვითარებული სამოქალაქო ცნობიერება, მრეწველობა, ეკონომიკა. რაც მთავარია, ეს ყველაფერი ხალხის ინტერესებთან უნდა იყოს შეფარდებული. ეს მოსაზრება შესაბამისობაში მოდის ნაციონალიზმის თეორიების მთავარ არსთან: ნაციონალიზმის პოლიტიკური ტრანსფორმაცია მოდერნული სახელმწიფოს ფორმირების მიზეზია და უპირატესობას ანიჭებს ნაციონალიზმის პოლიტიკურ ბუნებას. მხოლოდ ცალკეულ ელემენტებზე ფოკუსირება კი, როგორც არის კულტურა, იდეოლოგია, კულტურული იდენტობა და ა.შ. ნაციონალიზმის პოლიტიკური არსის უფლებელყოფად არის მიჩნეული. ამ მოსაზრებას თუ განვაზოგადებთ საქართველოს მაგალითზე, დავინახავთ, რომ ქართული პოლიტიკური ელიტის ორიენტირი ეროვნული კულტურის, კულტურული ნაციონალიზმის განვითარებაზე განპირობებული უნდა ყოფილიყო ქართული სოციალურ-პოლიტიკური და საზოგადოებრივი გარემოსთან საერთო კონტექსტების ძიებით. პოლიტიკური დამოუკიდებლობის საკითხის მკაფიოდ დასმა კი ქართული ნაციონალიზმის პოლიტიკურ ტრანსფორმაციას, მის პოლიტიკურ რელსებზე გადაყვანას მოითხოვდა. სწორედ ამგვარი მიდგომა გახდა იმ საერთო იდეოლოგიის საფუძველი, რომელსაც დაემყარა 1918 წელს 26 მაისს გამოცხადებული პირველი რესპუბლიკის სახელმწიფო პოლიტიკა სხვადასხვა დარგებში, მათ შორის, განათლების სფეროშიც.

INTRODUCTION

After the declaration of independence of Georgia in 1918, one of the most important directions of the state policy of the democratic republic was the fundamental transformation of the Georgian educational system, and in some cases, its reconstruction. It was no less important than the agricultural, economic, and self-government reforms. The latter was even linked to the democratisation processes of educational reform. The 1921 Constitution is considered to be an example of the Georgian model of democracy. However, it should be mentioned that we should continue the search for the Georgian model of democracy in the educational policy of the First Republic. All the more, taking into consideration the circumstances this model simultaneously included an educational system based on the principles of cultural equality and democracy on the ground of nationality.

Studies related to the formation of nationalism and national identity are still relevant in modern humanities and social sciences. The formation of the national identity is a multifaceted and multidimensional process and falls into the field of interest of various scientific fields. In this monograph, we present the analysis of the educational reform carried out by the Democratic Republic of Georgia in 1918-1921 from the point of view of the determining of Georgian national identity.

Representatives of the legislative body of the Democratic Republic of Georgia and intellectuals had a lot of discussions concerning the ways of organizing the educational system, and the necessity of proper planning and implementation of reforms. Studying and analyzing the archival materials of the Georgian press, journalism, and the Ministry of Public Education of that period reveals that the first goal of the Georgian reformers was to eliminate the existing Russification policy in education and to nationalize and democratize education. Also, bringing the Georgian reality in line with the European education system was their main concern. As a result of step-by-step work, they created the concept of national policy in the field of education, which was manifested in the nationalization of schools; in the creation of new curricula, programs, and textbooks that were based on the national grounds. The nationalization of teaching and the implementation of the Georgian language policy brought up the issue of national minorities in educational and cultural institutions on the agenda. Several regulations were developed at the legislative level, which were distinguished by democratic approaches to national minorities.

As has already been mentioned, studies on the formation of national identity have not lost their relevance. Due to the variety of contexts, interest in it is always high. Georgian scientific literature has diverse experience in terms of Georgian national identity studies. However, in this experience, there are few attempts to consider the history of 1918-1921 in this way. The researchers believe that the second half of the 19th century is the stage of the development of national awareness and cultural nationalism in

Georgia, and three years of independence is an insufficient period to fully demonstrate the formation of national identity. Accordingly, this kind of opinion increases the relevance of the research even more, and we believe that the issue posed in the research “Educational Policy and the National Identity in the Democratic Republic of Georgia (1918-1921)” is an attempt to understand the topic in a new way. In the case of consecutive implementation of the planned task, it will contribute to the development of the Georgian national identity studies.

The theoretical framework of the paper is the modernist theory of nationalism, which is the most widespread and popular theory among the courses of nationalism. Modernism is characterised by three signs: economic, political, and socio-cultural. Based on the interests of the research, we chose the aspects that are per the research problem and determine the role of culture, education, development of the school system, in general the educational policy in the formation of the national identity of the people. From this point of view, the discussion of the theorists we have chosen can be divided into two directions: 1) Nationalism as a cultural phenomenon. 2) Nationalism as a political doctrine. Ernest Gellner, one of the main proponents of the modern theory of nations and nationalism, calls nationalism a political principle. According to Gellner, the political and the national should overlap, and he also notes that nationalism itself is a theory of political legitimacy. In Ernest Gellner's theory, we select the opinion where he talks about the crucial role of education and culture in the development of society, which ultimately contributed to the formation of nations and the development of society.

Anthony D. Smith's concept of the Western civic model of national identity is placed within the theoretical framework of the research. Anthony D. Smith sees national identity as an idea that expresses political unity. Political unity implies that certain types of institutions are located on a clearly delineated territory and that social space is defined with which the members of the existing unity identify. Anthony D. Smith emphasises the fact that the common national culture is disseminated through well-developed systems of education and print media. Therefore, in the Western bourgeois model of national identity, the nation, together with the political, is a cultural entity, the members of which are united by a common historical memory, myths, symbols, and traditions.

John Breuilly is the theorist who discusses nationalism and the formation of national identity from a purely political point of view and calls it political transformation. The author sees the transformation of the nature of politics as the reason for the emergence of modern nations and considers it as the basis for the formation of a modern state. In order to better understand the political goals of nationalism, Brill recommends that we look well beyond the "main stage" of nationalism and observe what kind of non-political impulses create the environment for the formation of the political nature of nationalism. Breuilly discusses the sources and interrelations of national ideology that are transformed into political processes.

Miroslav Hroch's views on nationalism and the formation of national identity are based on socio-cultural transformations. In the life of any nation, public transformation takes place through the activation of groups of intellectuals. Their interest in the field of public activities is based on enlightened-patriotic motives: by activating language, history, and culture, and by establishing educational centres. At the highest level of development, groups of intellectuals mobilise people around the national idea, supported by print media, educational centres, schools, and universities.

Review of sources and literature

This part of the paper is devoted to a brief overview of the works of Georgian and foreign historians, researchers and authors that are noteworthy and important for our research, as well as the empirical material used in the research, which directly or indirectly discuss the issues of the First Democratic Republic, including educational policy in 1918-1921. Each of these is an important basis for a clear understanding of the historical context and socio-political events. There is a wide range of empirical materials used in the study. These materials provide a unique basis for thorough research and restoration of the picture that reflects the educational policy of 1918-1921. These are: 1. Archival materials of the Ministry of Public Education of the Democratic Republic of Georgia (fund N1935, inscription N1), kept in the National Historical Archive of Georgia. The materials include journals and minutes of the meetings of the Ministry of Education, orders and decrees of the Minister; charter projects of the Study Committee at the Ministry; minutes of meetings of schools, gymnasiums, meetings of the Council of Professors of Tbilisi State University and the Teachers' Council: circulars, reports; documents on nationalisation, reorganisation and material security of schools. The material of the fund is described chronologically and structurally. 2. Materials of the Founding Assembly kept in the National Archives of Georgia (fund N1833, inscription N1). 3. Archival materials of the Parliament of Georgia (fund N1836, inscription N1). 4. Archival materials of the Ministry of Defence of the Democratic Republic of Georgia (fund N1969, inscription N4). 5. Archival materials of the Staff of the People's Guard of the Democratic Republic of Georgia (fund N1970, inscription N3).

Chapter I. The State Policy of Georgian Social Democracy and the Question of Defining National Identity

The establishment of the Democratic Republic on 26 May 1918, led by social democrats, had a major impact on the ideological and political profile of the government itself. According to Ronald Grigor Suny, the independence and sovereignty of Georgia gradually overshadowed the international aspects of Georgian social democracy. All

social groups united around the idea of independence, and the social democrats, who began their work by popularising the idea of the working class and socialism, already saw themselves as representatives of the Georgian nation. Geronti Kikodze, in his letter "Noe Zhordania and Nationalisation of Socialism" published in the newspaper "Sakartvelo" in 1917, points out the national basis of Georgian social democracy and its ideological connection with European social democrats.

Noe Zhordania himself does not deny being influenced by European socialism when he states that Russian socialism was a truly utopian and reactionary movement. Noe Zhordania actively discussed the question of political autonomy in his early letters. In the letter "The Georgian People and Nationalism", he argues that the Georgian people were not ready for political autonomy. He broadly examines this reasoning and asks the question: Why do the Georgian people reject nationalism? According to him, in the 1960s in Georgia, the national question concerning the management and governance of the people/nation was about the revival of culture, in which the main role should be played by the language, the organisation of teaching, and learning in the mother tongue in schools. Noe Zhordania believed that the development of the native language and cultural progress was a crucial condition for the life of a nation, but not sufficient for political autonomy. The figures of the 1860s combined social issues with cultural nationalism. However, people only followed the call of cultural nationalism, but it did not reach political maturity. The existence of cultural nationalism alone could not be sufficient for political self-determination. In his later letters ("The National Question in Us", "The Self-Determination of the Nation"), Noe Zhordania believes that in order to achieve political autonomy, the nation needs a well-developed civic consciousness, industry and economy. The most important thing is that all this should be related to the interests of the people or the class. This view is in line with the main point of the theories of nationalism: the political transformation of nationalism is the reason for the formation of the modern state and gives priority to the political nature of nationalism. Focusing only on individual elements such as culture, ideology, cultural identity, etc. is considered to ignore the political essence of nationalism. If we generalise this opinion to the case of Georgia, we will see that the focus of the leader of the Georgian Social Democrats on the development of national culture and cultural nationalism had to be conditioned by the search for common contexts with the Georgian socio-political and public environment. Raising the issue of political autonomy required the political transformation of Georgian nationalism, and its transfer to the political track.

Chapter II. Definition of the Educational Concept 1918-1921

It can be said that the work on the Georgian educational concept began long before the Declaration of independence, which prepared the ground for the definition of educational policy during the period of the Democratic Republic. On the one hand, this

was related to the formation of the school education system, in which Dimitri Uznadze was a direct participant, and on the other - to the need to establish a higher educational institution. Before the declaration of independence, at the Caucasian Teachers' Congress held in May 1917, Dimitri Uznadze read a report on the necessity of educational organisation and school reform, in which he focused on the urgent need for public education reform in the Caucasus and identified several directions. These included giving priorities to teaching in the mother tongue. He emphasised the need for free education and spoke about the cardinal point of public education, according to which the school represents a small state, the citizens of which are students. The school, as an important organisation of a democratic state, should serve to educate a person, an independent personality, and to form his/her civic consciousness in such a way that he/she can participate in the development processes of the country's life in the future. During the work of the Georgian School Reform Commission in 1918-1919, Dimitri Uznadze wrote another report in which he developed an opinion on the concept of national education. First of all, he focused on the criteria for determining the superiority of the values of the Georgian nation as a small nation. For Dimitri Uznadze, it was important to define the socio-political structure of the Georgian nation, which at that time already had democratic and socialist tendencies, in order to correctly formulate the concept of education. First of all, he focused on the criteria for determining the superiority of the values of the Georgian nation as a small nation. For Dimitri Uznadze, it was important to define the socio-political structure of the Georgian nation, which at that time already had democratic and socialist tendencies, in order to correctly formulate the concept of education. Chapter III. The Importance of Educational Reform in the Georgian Political and Intellectual Discourse, 1918-1921 (Republic of Georgia Newspaper, Ganatleba Magazine, Sakartvelo Newspaper)

Chapter III. Importance of education reform in the Georgian political and intellectual discourse 1918-1921 (newspaper “Republic of Georgia”, magazine “Ganatleba”, newspaper “Sakartvelo”)

1.1. The newspaper “Republic of Georgia” and Social Democratic Party about the importance of education reform

The government of the Democratic Republic of Georgia, the press and educational magazines pay particular attention to the issues of the organization of education and the introduction of new teaching. Therefore, newspaper articles are the main source where we can successively follow the discussions concerning educational policy and highlight the main tendencies. The main pathos of the articles published in the governmental newspaper “Republic of Georgia” is distinguished by the fact that each of them is focused

on determining the relationship between the idea of statehood and the transformation of education, sharing European experience and discussing the issue of decentralization of teaching in Georgian educational institutions. The idea of European education was a topical direction in the educational discourse of 1918-1921. There were many reasons for this. First of all, it was caused by the political situation. The revolution of 1917 turned out to be the watershed, after which there was a complete reassessment of the previously existing political order, values, and views. The new political agenda made new demands for each country that had previously been part of the Tsardom of Russia. It became crucial to clearly define the public and political-cultural vector of that time. Since the Georgian culture typologically represented a part of the space of European culture, the so-called Process of re-Europeanization would have been equivalent to returning to the traditional thinking space.

1.2. Ganatleba" ("Education") magazine, 1918-1921

Among the various magazines and newspapers that dealt with educational issues, the magazine "Ganatleba" stood out for its competence and argumentativeness. In the editorial column of the first issue of Ganatleba in 1918, we read that independence had made the difficult situation of Georgian education, due to the Russian legacy, even more obvious. The editorial board believed that the real independence of the country would be determined by how well organised the educational system would be and how high the level of education would be throughout the country. That is why the editorial board felt obliged to make its most devoted contribution to the proper planning and strengthening of education. Therefore, the democratisation of the school, the common cultural improvement, the establishment of the principles of a free unified school in real life, and the introduction of general compulsory education were the issues that the editors of the magazine considered to be factors that would contribute to the strengthening of the country's independence.

1.3. The magazine "Sakartvelo" ("Georgia")

The proof of the struggle for the unity of politics, culture, and people is the healthy opposition spectrum of 1918-1921, the main wing of which was the National Democratic Party and its print media, the newspaper "Sakartvelo". Even though the opposition at that time fully shared the need to implement Georgian educational policy on national grounds, the National Democratic Party gradually followed and critically reviewed the educational reform as one of the most important directions of national policy in the three-year life of the Democratic Republic. The National Democratic Party's conviction was expressed in the fact that the Georgian education system, based on national grounds, was inextricably linked to the future of the country. This attitude towards the development of the country was also reflected in the discussions on education policy. This pathos is expressed in the journalistic letters that were actively printed in the

newspaper "Sakartvelo". Almost all of them are of interest to us and will be discussed in turn in the thesis.

Chapter IV. Educational Policy and Measures to Promote the Formation of National Identity

1.1. The Importance of the Georgian Language for the Formation of a Nation-State

In the sixties of the twentieth century, due to the lack of political space for decision-making, the aim of the activities of Ilia Chavchavadze and Tergdaleulebi was to define cultural nationalism for the country. They were well aware that self-discovery and national self-determination were important aspects of the formation of national identity, which included mother tongue, education, history, cultural revival, publication of magazines and newspapers, and self-government. For Tergdaleulebi, the Georgian language was the basis on which the national unity of Georgia was to be built. In this respect, the practical work of the Tergdaleulebi and their direct involvement in the development of education and culture laid the foundations for the formation of the Georgian identity narrative. In Ilia's triad of "language, motherland, faith", the Georgian language occupies a leading position as the boundary of intellectual space and the main marker of national identity. Zurab Kiknadze notes that the task of Ilia's era was to revive the Georgian language in order to consolidate Georgians. Over time, the integration of all the inhabitants of the country, as well as of the state, was imposed on the Georgian language by overcoming ethnic-national boundaries. Between 1918 and 1921, the Georgian language made its first attempts to overcome ethnic and national boundaries. In this process, the state legislative and intellectual organs were involved in successive steps: the Georgian language was declared an official language; educational institutions were nationalised; the study of the Georgian language became compulsory; Georgian language courses were organised for teachers; standards of scientific terminology were developed; national minorities were instructed to learn the Georgian language; active work on Georgian school programmes and textbooks began. Each of these measures was implemented within the framework of the state education policy. The issue of declaring Georgian an official language and the Georgianisation of education was actively debated. For the participants in the discussion, the nationalisation of education was seen as a guarantee of the definition of national identity and the existence of the state, as long as the statehood of one's own country is not only a cultural feature but also a determinant of the existentialism of the country, its political existence. The difference between the reform of the Georgian language carried out by the Tergdaleulebi in the nineteenth century and the state educational policy of an independent country is visible: in the nineteenth century, the lack of political self-action aimed at highlighting the language as

a cultural marker. The importance of this process produced results in 1918-1921, which were expressed in the regulation of the Georgian language at the legislative level. On the one hand, it was a way of strengthening the political independence and legitimacy of the state organs within the limits set for them. It is also a confirmation of the fact that the cultural nationalism initiated by Tergdaleulebi continued into the period of the independent republic and, at the same time, constitutes a stage of transition from cultural to civic nationalism.

1.2. The Georgian Language and Educational Policy, 1918-1921

Representatives of political and intellectual circles discussed the importance of the Georgian language in the educational policy of the Democratic Republic. For example, the Minister of Education, Giorgi Lashkhishvili, stated that the basis of the cultural life of the country was the language, on which the development of this or that state was based in terms of cultural and political signs, that is why the study - education had to be organised in the Georgian language because the organisation of teaching in the Georgian language and the Georgianisation of educational institutions had political significance for the future development of an independent country. This kind of significance is discussed in newspaper articles and archival documents. The continuation of the ideology of the Georgian democratic state was linked to the nationalisation of education. This is all the more so given the historical tradition of education in Georgia before the establishment of Russian self-government. After the Declaration of independence, the determining factor in a Georgian's education was his or her mother tongue. identity, his "I", had to be formed, - had to be fulfilled by returning the Georgian language as a space of thought to the educational centres.

1.3. School programmes for Georgian language and literature

The declaration of the Georgian language as an official language and its regulation at the legislative level was also reflected in the need to publish textbooks in the Georgian language. With the help of the archival materials it is possible to get an idea of the national school programmes for various subjects in 1918-1921. The transformation of schools at the national level necessitated the need for school textbooks prepared per the national educational plan. In 1919, a report was submitted to the Ministry of Education, from which we learn that the nationalisation of the Republic's schools and their reorganisation raised many critical issues. One of these was the publication of textbooks and readers in the official Georgian language. In 1919, in order to speed up and encourage this issue, the Minister of Education made a statement about giving financial rewards to the authors of the best textbooks. The publication of textbooks had national significance and was seen as an achievement of an independent country after its liberation from centuries of slavery. The creation of national textbooks and their inclusion of national themes had both cultural and political significance. To conduct culture on a national basis was tantamount to non-interference in the political

independence of the country from the side of another country. Therefore, it had a political value. This opinion is confirmed by those authors and teachers who have devoted themselves intensively to the publication of Georgian textbooks.

1.4. Development of Georgian Scientific Terminology in the Context of Educational Policy

After the nationalisation of educational institutions and the declaration of Georgian as the official language, the question of the development of Georgian scientific terminology also appeared on the agenda. Raising the issue of Georgian terminology was not only intended from a practical point of view. First of all, it was one of the important directions of the state's educational policy and a constituent part of the development of the Georgian language in order to bring the masses closer to science. Immediately after the declaration of independence, on 15 June 1918, the Terminology Department at the Georgian University, headed by Ivane Javakhishvili, began its work. The minutes of the meeting of the Committee on Education bear witness to the successive works carried out for the development of the national terminological concept. At one of the meetings, Ivane Javakhishvili reviewed the history of the development of Georgian terminology. Two directions were distinguished in the development of Georgian terminology: national and international. Those in favour of the national direction called for the complete replacement of foreign terms with Georgian ones. The second direction was in favour of preserving the foreign basis of the Georgian terms. The issue was debated both at the meetings of the study committee and in the press. Even though two radically different opinions were opposed to each other, the main basis of this dispute was the protection of the national principle for the development of terminology and the avoidance of its violation for both the supporters of national and international terms. Both sides had their own well-founded arguments on this issue, and it is quite possible to find the correctness of the opinions in both sides and to agree with them. However, it is necessary to emphasise the fact that such discussions had only one goal, which was the development of the Georgian language, bringing it to a scientific level and bringing people closer to science. The educational policy of 1918-1921 successively pursued this goal.

1.5. The Importance of History Teaching in the Education Policy of 1918-1921

After 1918, as part of the nationalisation of education, the teaching of Georgian history became a compulsory subject. Both in the case of teaching the Georgian language and history, special programmes were created for different classes, teaching methods were developed, and articles were published on the importance of history in defining the educational policy of the Independent Republic. According to the articles and archival materials presented in the work, the intellectuals of 1918-1921 considered history first of all as a science of human development and society, where each nation has its own history taking into account environmental conditions and various events. In 1918-1921, the

explanatory reports preserved in the archives are very interesting from the point of view of history teaching. In these cards we see a new vision of the study of history at that time, in which the central figure is man and the knowledge of his nature at different stages of human history. In 1918-1921 the programme of teaching the history of Georgia was approved. According to the documents found in the archives, the author of the programme was Ivane Javakhishvili. The programme begins with the origin of the Georgian language and ends with the Declaration of independence of Georgia. According to the programme, Ivane Javakhishvili had already presented the so-called "master narrative". Looking at other historical programmes, we can say that teachers or intellectuals interested in the history of Georgia in 1918-1921 fit into the framework of this master narrative. The material discussed in this paper allows us to assume that we are dealing with two views of history in general, as well as the teaching of Georgian history: in the educational disciplines of that period, history is already recognised as a science. Its goals and methodology are adapted to the new socio-political and educational needs of Georgia, as determined by the educational policy of the republic.

Chapter V. The Beginnings of the Formation of Civic Nationalism, 1918-1921

1.1. Educational policy and the question of teaching divine justice

The issue of the relationship between the Church and the State in 1918-1921 was also reflected in the direction of educational policy and was part of the state's educational policy. The representatives of the Social Democratic Party did not deny the important role of the Church and the Orthodox faith in the history of Georgia. They were well aware that the energy of the state thought gathered around the Church. It was the unifier of the nation and the guardian of its cultural and historical consciousness. However, after the declaration of independence, the government elite put the issue in a different way: religious differences or preference for any religion cannot hinder the process of building a democratic state, because the goal of Georgian citizens of other faiths is the same - to build a united national-political unity. In June 1918, the Ministry of Public Education of the Democratic Republic of Georgia issued a decree that placed all types of schools, including religious schools, under the control of the Ministry of Public Education. In addition, on 26 November 1918, the National Council of Georgia adopted a law on the abolition of the doctrine of divine righteousness. The adoption of this law provoked a contradictory reaction in society. Part of society felt that the centuries-old religious tradition, the functioning of the Church as an institution, were under threat. They perceived it as a particularly painful threat to the identity of Georgians and accused the government of persecuting the faith. However, one of the documents in the archives

confirms that even among the clergy some discussed unilaterally, only from the position of the Church. In this document one can see the important circumstance, which the clergyman himself clearly understood: he recognised the supremacy of the state, of the state organ - the parliament, and spoke about the expression of the people's will. But he also demands that his rights as another state institution be brought within the framework of the law, which is one of the fundamental principles of a secular and democratic state. The First Republic was based on the idea of building a secular and democratic state. The idea of building a modern nation-state had long been different from the feudal and ecclesiastical primacy. Secularism, the principles of a democratic country, the idea of a unitary state based on the rule of law, and civic consciousness demanded that the Church should not interfere in the political life of the country. On the other hand, the State did not have excessive powers to interfere in the activities of the centuries-old institution. However, based on the principles of democracy, it believed that giving priority to one faith would be an artificial suppression of another faith, since "the Church is a free, independent association of believers, and the State does not interfere in the matter of their faith".

1.2. Educational policy and the idea of the citizen-soldier in the Georgian army

In 1918-1921, the cultural and educational development of the Georgian army was part of the educational policy of the First Republic. According to Karl Kautsky, "the Georgian system confirms the civic nature of militarism... the Ministry of Military Affairs conducts educational activities in the army of recruits, and democratic principles are widely introduced among soldiers at the initial stage". The educational policy of Georgian militarism had a civic content and was based on the idea of creating a citizen-soldier (the term belongs to the military minister Grigol Giorgadze): this meant the ideological transformation of the Georgian army, its liberation from Bolshevik propaganda and its implementation based on democratic principles. This process had to be implemented through the educational and cultural transformation of a soldier. That's why, immediately after the declaration of independence, reading rooms were set up for soldiers in military units, with lectures given by leading Georgian intellectuals of the time: Ivane Javakhishvili, Vasil Barnov, Sargis Kakabadze, etc. Soldiers attended cultural and educational events; in 1919, the so-called "Soldiers' Universities" were opened in Tbilisi, Kutaisi and Poti. Military magazines and newspapers were also founded: "Army and Nation", "Soldier", "Army of the Republic", and "Mkhedari. The formation of civic consciousness was directly related to national consciousness: knowledge of the history and geography of one's own country, understanding of its political and social perspectives, searching for differences between modern and past state structures, as well as studying the achievements of historical heroes and modern prominent figures - the aim was to develop an educated citizen-soldier. The cultural and educational section of the main staff of the People's Guard had its own goals. Namely, it was believed that the

modern Guard had to play not only a military and defence role but also a political and historical role in the unification and strengthening of the democratic country. The aim was to strengthen public, socialist, and democratic doctrines. The implementation of the cultural-educational policy in the Georgian army proves that education and related reform measures for the leaders of the Democratic Republic were a mechanism for intensifying healthy patriotism among soldiers to form a fully reliable armed organisation.

1.3. The issue of education for national minorities

The 1921 Constitution confirmed that the government of the Democratic Republic recognised ethnic minorities on the territory of the Georgian state and promoted their legal, cultural, and ethnic self-determination. However, it required them to be loyal to the national project. A visible example of this is the regulation of educational issues related to national minorities. The rights of national minorities, as well as issues of their educational and cultural self-determination, took their final form in the 1921 Constitution of Georgia. "The rights of national minorities are reflected in the 14th chapter of the Constitution. All ethnic minorities were given the right to learn and develop in their own language, as well as the opportunity to establish their self-governments and associations. To protect their rights, including through these associations, they had the right to go to court. The Constitution defined the rights of access to education and cultural self-determination of national minorities, with a guarantee of non-interference by the State, but based on compliance by national minorities with State law and the Constitution. The promises made in the law were gradually developed in practice: each ethnic minority living in Georgia had its national council, and ethnic-based political organisations operated without restrictions. There were no restrictions on the free political, socio-economic, and cultural development of national minorities, in particular, the right to learn and grow up in their mother tongue and to conduct national and cultural affairs. Membership of one or other national Minority status was determined by the will of the individual. Within the framework of the Constitution and legislation, national minorities could establish democratically elected national associations to carry out their cultural and educational activities. No one's political and civil rights would be restricted from participating in the national association. In schools, minorities would study in their mother tongue, but they were required by law to learn the official language. The regulation of the issue of education of national minorities is illustrated by the discussions of the political and intellectual elite of the Democratic Republic during the work of the Constitutional Commission. The general state policy of the Democratic Republic of Georgia, of which the educational policy is an integral part, shows that the vision of the Democratic Republic of Georgia of 1918-1921 creates the unity of the political and cultural character of the nation under the conditions of educational policy planning and its implementation. The educational policy is the state

policy and it is a mechanism intended for the formation of such unity. It combines the legitimacy and cultural aspects of the formation of a citizen's civic consciousness in the task of determining the self-sufficiency of the people/nation, and its identity. It also regulates the rights of national minorities living in Georgia. It helps to preserve and develop their identity on its territory but requires them to be loyal to the Georgian national project. The 1921 Constitution of Georgia is a clear confirmation of the Georgian model of democracy. However, it is fair to mention that we should also try to look for signs of the Georgian model of democracy in the educational policy of the Democratic Republic of Georgia in 1918-1921.

Conclusion:

In the monograph, we have studied and analysed the course of educational reform in the Democratic Republic of Georgia in 1918-1921. We have also observed and highlighted the factors that determined the peculiarities of national identity according to the educational policy in 1918-1921. The educational policy of the Democratic Republic of 1918-1921 includes cultural factors that define the national identity of the country - language, history, culture; as well as the markers of civic nationalism, such as - defining signs of secularism and civic consciousness. The combination of the two is the basis for the correctness of the opinion: The general state policy of the Democratic Republic of Georgia, of which the educational policy is an integral part, indicates that the vision of the Democratic Republic of Georgia in 1918-1921 in the educational policy planning and its implementation conditions creates the unity of the nation, as its political and cultural character. Together with the cultural aspects, it combines the legitimacy of the formation of the citizen's civic consciousness for the definition of the independence of the nation, its national identity.

ბიბლიოგრაფია

სამეცნიერო ლიტერატურა:

- ანდერსონი, ბ. *წარმოსახვითი საზოგადოებანი*. (თბილისი: ენა და კულტურა, 2003).
- ავალიშვილი, ზ. *საქართველოს დამოუკიდებლობა*. (ტფილისი: 1925).
- ასათიანი, გ. *სათავეებთან*. ტ.2, (თბილისი: ნეოსტუდია, 2019)
- აფრასიძე, დ. „სახელმწიფოსა და ერის ფორმირება თანამედროვე საქართველოში: დაუსრულებელი პროექტი?“ *ქართველი ერის დაბადება* (თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2009).
- ბარნოვი, ვ. *ქართული სიტყვიერების ისტორიის გაკვეთილები*. რვეული I, (ტფილისი: წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამოცემა N177, სტამბა“ სახალხო საქმე“, 1919).
- ბენდიანიშვილი, ა. *საქართველოს პირველი რესპუბლიკა*, (თბილისი: მემატთანე, 2001).
- გავაშელიშვილი, ა. *საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული საგანმანათლებლო პოლიტიკა (1918-1921)*, (თბილისი: 2004).
- გაიპარაშვილი, ზ. „პირველი საყოველთაო დემოკრატიული არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში“, რედ. გაიპარაშვილი, ზ. ავტორ-შემდგენლები: ირემიძე, ი., ჭანტურიძე, ს. (თბილისი: 2017).
- გელნერი, ე. *ერები და ნაციონალიზმი* (თბილისი: ნეკერი, 2003).
- გიორგაძე, გ. *საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში ბატონ-ყმობის გადავარდნიდან პირველ რევოლუციამდე (1864-1905)* (თბილისი: სახელგამი, 1928).
- გიორგაძე, ს.რ. *ჩვენი ხალხური პოეზია. პარალელები ახალი ქართული მწერლობიდან (საშუალო სკოლის პირველი კურსი)*, (ქუთაისი: 1920 წელი).
- დავითაშვილი, ზ. *ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია*, (თბილისი: მეცნიერება, 2003).
- ვადაჭკორია, შ. *საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები (XX საუკუნე)*, წიგნი I (თბილისი: მემატთანე, 2003).
- ვარდოსანიძე, ს. *სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ლეონიდე (1861-1921 წწ.)*, (თბილისი: 2014).
- ვარდოსანიძე, ს. „სეკულარიზმის ეკლესიური და საერო გაგება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)“, *ახალი ეპოქის დასაწყისი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921)* (თბილისი: 2018).
- ვაშაკიძე, რ. *საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეა 1917-1918 წლების ქართულ პრესაში* „საქართველო“, „სახალხო საქმე“, „ალიონი“, „ერთობა“, დისერტაცია. (თბილისი: თსუ, 2009).
- ვოიტინსკი, ვ. *ქართული დემოკრატია La démocratie Géorgienne* (თბილისი: თსუ, 2018).

- კალანდაძე, მ. „დიმიტრი უზნაძე, როგორც ისტორიკოსი“, *ანალები* (თბილისი: 2013, N9), გვ. 87-118.
- კიკნაძე, ზ. „ილიას მამული“, *საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე* (თბილისი: არეტი, 2005).
- კაუცკი, კ. *საქართველო გლეხთა სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკა შტაბეჭდილებანი და დაკვირვებანი* (თბილისი: თსუ, 2018).
- ლეკიშვილი, ს. „ილია ჭავჭავაძე - ქართული უნივერსიტეტის მესამირკვლე“ *მნათობი*, N10 (თბილისი:1988).
- ლი, ერიკ. *ექსპერიმენტი საქართველოს მივიწყებული რევოლუცია 1918-1921* (თბილისი: Poezia Press, 2018).
- ლორთქიფანიძე, გ. *ფიქრები საქართველოზე*, (თბილისი: 1995).
- ნოდია, გ. „ქართული ეროვნული იდეის კომპონენტები: ზოგადი მონახაზი,“ *ქართველი ერის დაბადება* (თბილისი: ილიას უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009).
- მაცაბერიძე, მ. *ერი-სახელმწიფოს კონცეფცია და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია* (თბილისი: 2015).
- მეტრეველი, რ. „ქართული უნივერსიტეტის საკითხი,“ *ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სამართლის ფაკულტეტის შრომები, ტ. IV.* (თბილისი: ქართული უნივერსიტეტი, 2015).
- პაპუაშვილი, გ. „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია 90 წლის გადასახედიდან,“ *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია* (ბათუმი: 2013).
- ჟორდანიას, ნოე. „ნაციონალური კითხვა ჩვენში“, *მისი ნაწერების კრებული ეროვნული საკითხების შესახებ* (ტფილისი: გამოც. რუს. კომუნ. პარტიის ამიერ-კავკასიის საოლქო კომიტეტისა, 1922).
- ჟორდანიას, ნ. *ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი* (ქუთაისი: ელემქტრომბეჭდავი ი. კილაძისა, 1908).
- ჟორდანიას, ნ. *რჩეული ნაწერები* (თბილისი: 1990).
- საყვარელიძე, გ. *მკვდრეთით აღდგომა ქართული სკოლისა 1918-1921* (თბილისი: 1992).
- სილაქაძე, დ. „საქართველოს პირველი რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების ფორმირების შემაფერხებელი ფაქტორები“, *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გახსენება 100 წლის შემდეგ - მოდელი ევროპისათვის?* (თბილისი: 2018).
- სმითი, ე.დ. *ნაციონალიზმი, იდეოლოგია, ისტორია* (თბილისი: არტანუჯი, 2004).
- სმითი, ე.დ. *ნაციონალური იდენტობა* (თბილისი: ლოგოს პრესი, 2008).
- სონღულაშვილი, ნ. *საგანმანათლებლო სისტემა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918-1921)* (თბილისი: უნივერსალი, 2021).

- სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-ცნობარი სარედაქციო ჯგუფი: ედუარდ კოდუა და სხვ., გამომცემელი ლაშა ბერაია (თბილისი: ლოგოს პრესი, 2004).
- სურგულაძე, პ. *ეროვნული ენა* (ტფილისი: “ცისკარის” გამოცემა, N2, 1905).
- სურგულაძე, პ. *საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო* (სტამბოლი: ქართველთა ეროვნული კომიტეტის გამოცემა N21, კათოლიკე ქართველთა სავანის სტ. 1918).
- უზნაძე, დ. *პედაგოგიური თხზულებანი* (თბილისი: 2005).
- ქაზეშაძე, ფ. *ბრძოლა ამიერკავკასიისათვის 1917-1921*, (თბილისი: Poezia Press, 2020).
- ჭოხონელიძე, გ. *ფსევდონიმების ლექსიკონი*, (თბილისი: 2016).
- ჭუმბურიძე, დ. *განათლება 1918-1921 წლებში* (თბილისი: 2002)
- წულაძე, ლ. *სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები* (თბილისი, 2020).
- ჯავახიშვილი, ი. „უნივერსიტეტის დაარსების აუცილებლობის შესახებ,“ *ივანე ჯავახიშვილი ქართული უნივერსიტეტისათვის*, რედ. მ. მაცაბერიძე, შემდგ. დ. სართანია (თბილისი: თსუ, 2018)
- ჯანელიძე, ო. *ივანე ჯავახიშვილი (მივიწყებული ფურცლები)* (თბილისი: 1996).
- ჯანელიძე, ო. „განათლებისა და კულტურის საკითხები საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში“, *კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები*, XI (თბილისი: 2002).
- ჯანელიძე, ო. *ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან* (თბილისი: მეცნიერება, 2002).
- ჯანელიძე, ო. *საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია* (თბილისი: 2009).
- ჯანელიძე, ო. *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები* (თბილისი: 2018).
- ჯონსი, ს. *სოციალიზმი ქართულ ფერებში სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა 1883-1917* (თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელობის უნივერსიტეტი, 2007).
- ჯორბენაძე, ს. *ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა* (თბილისი: 1984).
- ჰეიტერი, მ. *ნაციონალიზმის შეჩერება* (თბილისი: „CSS სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი“, 2007).
- ჰობსბაუმი, ე. *ერები და ნაციონალიზმი 1780 წლიდან*, (თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2012).
- Barrington, W.L. *Nationalism and Independence, After Independence: Making and Protection the Nation in Postcolonial and Postcommunist States*, (The University of Michigan Press, 2006).
- Berger, Stefan. “The Comparative History of National Historiographies in Europe: Some Methodological Reflections and Preliminary Results”. *Nations and their Histories. Constuctions and Representations*. Ed. by Susana Carvalho and Francois Gemenne. Palgrave Macmillan, 2009

- Breuilly, J. *Nationalism and the State* (Manchester University Press, 1993).
- Breuilly, J. "Nationalism and the Making of National Pasts", *Nations and their Histories Constructions and Representations*. Ed. by Susana Carvalho and Francois Gemenne. Palgrave Macmillan, 2009, p. 7-16.
- Greenfeld, L. *Nationalism, Five Roads to Modernity* (Harvard University Press, 1992).
- Hroch, M. *Social Preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge University Press, 1985).
- Matsaberidze, Malkhaz. "The Democratic Republic of Georgia (1918–1921) and the Search for the Georgian Model of Democracy", *Making of Modern Georgia, 1918–2012*. (Ed. Stephen F. Jones. Routledge, London and New York, 2014), pp.141-161.
- Readings, B. *The University in Ruins* (Harvard University Press, 1996).
- Rüegg, W. *A History of the University in the Europe* (Cambridge University Press, 2004).
- Suny, G.R. *The Making of the Georgian Nation* (Indiana University Press, 1994)

წყაროები

1. საარქივო მასალები

ა) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო განათლების სამინისტრო, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი N1935, ანაწერი N1.

- სცსსა, ფონდი N1935. ანაწერი N1, საქმე N1. ფ.17.
- სცსსა, ფონდი N 1935. ანაწერი N1, საქმე N11. ფ.1. ფ.5.
- სცსსა, ფონდი N1935 ანაწერი N1, საქმე N27, ფ.26.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N3, ფ.3-4.
- სცსსა, ფონდი N 1935, ანაწერი N1, საქმე N3, ფ.24-24ა.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N3, ფ.25-26.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N58, ფ. 10.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N60, ფ. 40-41.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N138, ფ.2.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N138, ფ.17.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N153, ფ.4.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N184(1), ფ. 1-2.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N184(1), ფ.9.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N211, ფ.32-33.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ.3.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ. 21-22.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ. 25.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N238, ფ. 26.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N244, ფ.1-3.
- სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N246, ფ.3-3ა.

სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N455, ფ.1.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N455, ფ.7.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N455, ფ.54.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N508. ფ.2.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N508, ფ.2ა.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N518, ფ.2-3.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N518. ფ.2-8.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.26.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.25-27.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.28.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.30-31.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N531, ფ.32.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.41-44.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ. 42-43
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ. 43ა.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.45-46.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.47-48.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N664, ფ.49.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N933, ფ.3.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N 977, ფ.1.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N1000, ფ. 1-2-3.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N1162, ფ.1.
სცსსა, ფონდი N1 1935, ანაწერი N1, საქმე N1166, ფ. 1,2,3,5.
სცსსა, ფონდი N1935, ანაწერი N1, საქმე N1935, ფ.6.

**ბ) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის
დამფუძნებელი კრება, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი
N1833, ანაწერი N1.**

სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.121.
სცსსა, ფონდი N1833. ანაწერი N1, საქმე N181, ფ.225.
სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N265, ფ.250.
სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N272, ფ.2
სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ.4.
სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ.14.
სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ.20.
სცსსა, ფონდი N1833, ანაწერი N1, საქმე N1072, ფ. 21-23-24.

**გ) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტი,
ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი #1836**

სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N18, ფ.97.

სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N47, ფ.10
სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N118, ფ.104.
სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N256, ფ.2.
სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N256, ფ.13.
სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N258, ფ.12.
სცსსა, ფონდი N1836, ანაწერი N1, საქმე N261, ფ.3.

**დ) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო
სამინისტრო, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი #1969,
ანაწერი #4.**

სცსსა, ფონდი N1969, ანაწერი N4, საქმე N15, ფ.10-20.

**ე) საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო
გვარდიის შტაბი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი N1970,
ანაწერი N3.**

სცსსა, ფონდი N1970, ანაწერი N3, საქმე N21, ფ.3.

2. გაზეთები

დროება, 1880, N16, N17, N40

ერთობა, 1917, N204.

ერთობა, 1918, N22, N118, N123, N230, N255.

ერთობა, 1919, N80.

ერთობა, 1920, N121, N143, N155, N124, N246.

ივერია, 1890, N217

საქართველო, 1915, N1

საქართველო, 1917, N104, N216, N268.

საქართველო, 1918, N102, N143, N157, N163, N165, N169, N179, N184, N208.

საქართველო, 1919, N21, N75, N77, N78, N79, N81, N83, N96, N113, N114, N118.

საქართველო, 1920, N9, N62, N63, N118, N138, N170.

საქართველოს რესპუბლიკა, 1918, N1, N21, N22, N13, N97, N110.

საქართველოს რესპუბლიკა, 1919, N28, N31, N32, N33, N173, N231, N233, N234,
N272, N273.

საქართველოს რესპუბლიკა, 1920, N44, N48, N52, N55, N68, N78, N79, N145, N159.

სახალხო ფურცელი, 1917, N 878.

ჩვენი ქვეყანა, 1917, N51.

3. ჟურნალები

განათლება, 1917, N2, N4, N5; 1918, N1; 1919 N1; 1920, N3, N4, N5.

თეატრი და ცხოვრება, 1917, N44

რესპუბლიკის ჯარი, 1918, N1, N3, N4; 1919, N9, N13,

სახალხო გვარდიელი, 1921, N2.

4. ოფიციალური დოკუმენტები:

ეროვნული საბჭოს სტენოგრაფიული ანგარიში, 1918 წ. 4 ოქტომბერი, 44-ე სხდომა, გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკის“ დამატება, N35, 1918წ. 4 ოქტომბერი, 44-3 სხდომა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921, თბილისი, 1990

5. ელექტრონული რესურსები

ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია. ტ.6. ნაკვ.1. - თბ., 1969.გვ.650.,

http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=srch&d=2&id_srch=bbfc0b1d75807ddc53be8443dcfbc61d&il=en&p=1

სპეკალი - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი, N 14.

<http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/14/247>

